

157

-19-X

ISBN 86-80029-19-X

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 57

Љубомир М. Марковић
Светислав Љ. Марковић

**СТАНОВНИШТВО
МОРАВИЧКОГ СТАРОГ ВЛАХА**

11)
Народна
Каска

Београд,
2002.

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHICAL INSTITUT "JOVAN CVIJIĆ"

SPECIAL ISSUES

N 57

Ljubomir M. Marković
Svetislav Lj. Marković

**POPULATION
OF MORAVICA'S STARI VLAH**

EDITOR
Dr Milan Bursać

EDITORIAL BOARD
Dr Milovan Radovanović
Dr Milan Bursać
Dr Ilija Misailović
Dr Mirčeta Vemić
Dr Milan Radovanović

Belgrade
2002

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 57

Љубомир М. Марковић
Светислав Љ. Марковић

**СТАНОВНИШТВО
МОРАВИЧКОГ СТАРОГ ВЛАХА**

УРЕДНИК
Др Милан Бурсаћ

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР
Др Милован Радовановић
Др Милан Бурсаћ
Др Илија Мисаиловић
Др Мирчета Вемић
Др Милан Радовановић

Београд,
2002.

Чуи 7/57

55-80023-19-x

314(432.11)
911.3(432.11)
Становништво - Морави
152 Бурсаћ
Моравички крај - Масења

Рецензенти
Др Вујадин Рудић
Др Илија Поповић

Технички уредник
Мр Светислав Љ. Марковић

Лектор и коректор
Светлана Марковић

Преводилац
Смиљана Наумовић

Припрема за штампу
Агенција "Прозор" Чачак

Примљено на седници Редакционог одбора Института
24. априла 2002. године

Штампа
Штампарија "Светлост" Чачак

Тираж
300

БИБЛИОТЕКА
ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
"ЈОВАН КОВИЉЕ"
И. Број *5931*

11590

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
РЕЧ РЕЦЕНЗЕНАТА	9
МОРАВИЧКИ СТАРИ ВЛАХ	11
Сточарство у Моравичком Старом Влаху	25
Редовничке воденице у моравичком крају	37
Стругаре на Голији	45
Сеоске славе у моравичком крају	51
Унакрсна кумства	59
Оазе Моравичана	63
СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА МОРАВИЧКОГ СТАРОГ ВЛАХА	67
1. ДЕВИЋИ СА ПОДГОЛИЈСКИМ СЕЛИМА	69
Коритник	76
Брусник	85
Даићи	91
Градац	103
Вионица	105
Чечина	110
Врмбаје	115
Добри До	122
2. КОВИЉЕ СА ГОРЊИМ СЕЛИМА	131
Медовине	137
Ерчеге	145
Вучак	150
Васиљевићи	153
Смиљевац	156
3. КУШИЋИ СА ПОДЈАВОРСКИМ СЕЛИМА	163
Кушићи	167
Деретин	175
Маскова	178
Равна Гора	183
Опаљеник	187
Сивчина	194

4. КАТИЋИ И МОЧИОЦИ	205
Брезова	208
Равна Гора	220
Шареник	224
Чепово	227
Мочиоци	230
Пресека	234
Клекова	239
5. ПРИЛИКЕ	241
Прилике	244
Дубрава	249
Радаљево	255
6. МЕЂУРЕЧЈЕ СА БРАТЉЕВОМ	259
Рокци	261
Мана	270
Комадине	274
Куманица	276
Косовица	281
Братљево	287
Глеђица	291
Ровине	295
7. ИВАЊИЦА	297
Ивањица	299
Свештица	312
Бедина Варош	314
Буковица	314
Шуме	321
Будожеља	325
Лиса	326
Луке	329
Осоница	332
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	335
POPULATION OF THE MORAVICA REGION – Summary	349
Белешке о ауторима	353

ПРЕДГОВОР

Завичај има неке чудне, магнетне силе које привлаче, узнемиравају, мотивишу. Изгледа да што је човек даље од завичја силе су јаче - већег интензитета, па се чини као да они који су остали да живе у свом завичају то и не осећају. Можда је то највећи разлог појаве ове књиге.

Моравички крај је вековима био беспутан, тешко приступачан за људе са стране. Ретки су они који су се осмелили да походе и проуче јаворска и голијска насеља. Ту лежи и основни разлог што је овај крај остао без истраживача, неосветљен са више аспеката (не само демографског). И сам Јован Цвијић убраја моравички крај у до тада непроучена подручја Србије.

Љуба Павловић, познати географ и аутор "Ужичке Црне Горе", у писму Цвијићу предлаже да Јован Ердељановић узме за докторску дисертацију проучавање моравичког краја. Сматра да је много боље и корисније истражити овај старовлашки предео од његове намере да проучава Куче и Братоножиће. Из Павловићеве заоставштине се види да је био заинтересован за изучавање предела између Голије, Јавора, Мучња и Радочела, али то није и учинио. Огроман простор који заузима ово подручје, беспутност и неразвијеност спречили су га да то уради.

У последње време проф. др Милена Спасовска проучавала је миграциона кретања становништва моравичког краја у склопу са сеобама становништва ариљског и пожешког подручја.

Грађу за ову књигу деценијама је сакупљао мој отац, Љубомир М. Марковић, велики заљубљеник у пределе и људе Моравичког Старог Влаха. Међутим, смрт га је спречила да угледа завршено и објављено своје животно дело. Видећи тешкоће којима је изложен, прикључио сам му се последњих годину дана његовог живота и рада на овом лепом и тешком послу. Наслов књиге, као и поделу територије по којој је систематизовано становништво ивањичке општине предложио је први аутор. Сама поглавља су формирана тако да одговарају административној подели из 1955. године, када је у Моравичком срезу било седам општина.

Свакако треба рећи да вишедеценијско прикупљање података на огромној територији коју заузима Моравички Стари Влах може изазвати и низ пропуста. Тако је могуће да број кућа појединих фамилија дат у књизи не одговара тренутном стању, услед сталног одсељавања, али и досељавања у неке делове ивањичке општине.

Такође, постоји могућност да су неке фамилије у међувремену одсељене, а друге, које нису поменуте, досељене у наш крај или поједина његова насеља.

Дужност ми је захвалити многима без којих ова књига, препуна чињеница и података, не би могла бити завршена. Ту се, пре свих, мисли на стотине казивача, чија имена су дата на крају књиге. Наравно, нема ни говора о томе да је списак оних који су нам давали податке потпун. Велику захвалност дугујемо рецензентима проф. др Вујадину Рудићу и др Илији Поповићу, који су брижљиво и савесно прочитали рукопис и дали низ корисних сугестија.

Чачак, децембра 2000.

Светислав Љ. Марковић

РЕЧ РЕЦЕНЗЕНАТА

Пажљиво сам прочитао текст "Становништво Моравичког Старог Влаха" аутора Љубомира М. Марковића и Светислава Љ. Марковића. Обим текста је 320 страна формата Б5 без прореда, а у то су урачунати прилози, литература и други извори информација. Рукопис је подељен на следећа поглавља: Моравички Стари Влах - опште историјско-географске карактеристике простора, Оазе Моравичана, Девићи са подголијским селима, Ковиље са горњим селима, Кушићи са подјаворским селима, Катићи и Мочиоци, Прилике, Међуречје са Братељевом, Ивањица и на крају је дат опширан списак коришћене литературе и лица која су давала информације ауторима приликом теренских истраживања.

Основне научне вредности текста састоје се у следећем: Моравички Стари Влах подељен је на географске регионалне целине на основу природних и друштвено-економских фактора; за свако насеље прецизно је дефинисана просторна локација и подела на засеоке; композиција текста и стил изражавања су оригинални те му то даје посебну научну вредност; за сваку породицу дати су основни подаци: порекло, локација у атару села, слава и број кућа; литература и остали извори информација веома су коректно коришћени; у рукопису нема празног хода већ обилује мноштвом чињеница; вредност рукописа повећаће се са годинама; текст рукописа је резултат вишегодишњих и свеобухватних теренских истраживања; итд.

Чини ми посебно задовољство да предложим публикавање текста, јер је оригинално научно дело чије ће штампање допринети свестраном упознавању антропогеографских, етнодемографских и историјских процеса у Моравичком Старом Влаху.

Извод из рецензије Проф. др Вујадина Рудића

КЊИГА КОЈА ЈЕ НЕДОСТАЈАЛА

Од искона човек је тежио да одгонетне основе свога постојања: Ко смо и одакле смо? Управо тиме је вођен и Љубомир Љубо Марковић, професор и истраживач из Чачка, када је започео да истражује географски простор Моравичког Старог Влаха, да би му се прикључио и син мр Светислав Свето Марковић и довршио рукопис који је започео његов отац.

Писати, истраживати, насеља и становништво овог географског простора могао је ентузијаста који потиче из ових крајева, а уједно уважава научни приступ у истраживању. Иако није географ, усвојио је методологију коју је поставио академик Јован Цвијић при проучавању насеља и порекла становништва, а наставили његови ученици и сарадници.

Као млад учитељ у селима свог родног краја неуморно је путовао, разговарао са старима и бележио да би касније, уз консултовање постојеће

литературе, уобличавао рукопис о насељима и становништву Моравичког Старог Влаха.

Пионирски је подухват бележити сазнања о родовима у селима и засеоцима: одакле су, и када, дошли, колико имају кућа, колико се људи одселило и где, јер то није било могуће пронаћи у већ објављеним рукописима. Остала литература о географским, историјским и другим одликама била му је доступна, па је веома научно и коректно коришћена.

Аутори су презентovali картографске прилоге, у којима ће читалац моћи да одреди место своје фамилије у селу и засеоку, као и распоред осталих фамилија. Ово је веома битно за потомке који су рођени ван родног краја, односно живе у другим крајевима наше земље или у иностранству.

Монографија је илустрована адекватним фотографијама, које су настале у овим крајевима у другој половини 20. века и аутентично приказује људе и простор у коме су живели.

Језик књиге је чист, јасан, разумљив за све читаоце, што књизи даје посебну вредност.

Књига има вишеструку вредност:

- прва је ове врсте у којој су описана насеља и становништво Моравичког Старог Влаха;
- у њој су дати подаци одакле су се и када досељавале фамилије у ове крајеве;
- аутори су успели да утврде путеве метанастазичких кретања од матице имајући у виду да је овај географски простор био и метанастазичка станица, а уједно и метанастазичка "вратница", преко које су текла усељавања према осталим деловима Србије;
- аутори упућују читаоца на оазе исељавања становништва које се налазе у и око градских насеља у Србији и осталим деловима света;
- књига указује и на пресељавања из фамилије у фамилију женидбом (долазак на мираз и слично), што је значајно за упознавање родбинских односа код потомака који воде порекло из једне фамилије;
- аутори упућују у попису и на имена драгоцених казивача без којих свакако рукопис не би имао аутентичност, што будућим истраживачима може много користити;
- књига је подједнако значајна и драгоценa за све љубитеље писане речи о прошлости краја и порекла становништва, почев од музувирног сељака, ђака, студента и свакога посленика писане речи који ће даље да истражује овај простор.

Објављивањем ове књиге, за коју је знатан број људи из моравичког краја знало да се спрема, читаоци и љубитељи писане речи о прошлости насеља и становништва добиће коначно КЊИГУ КОЈА ЈЕ НЕДОСТАЈАЛА, а аутори су дали огроман допринос науци.

Из рецензије Доц. др Илије Поповића

МОРАВИЧКИ СТАРИ ВЛАХ

Моравички крај, или Моравички Стари Влах, заједно са златарским крајем чине средишњи део области која се простире од Ибра до Ђетиње и од Гиљеве до Драгачевских планина - Старог Влаха. Данашња територија општине Ивањица, то јест моравички крај, обухвата простор од 109000 хектара и друга је општина у Србији по пространству (иза пријеполске). Представља типичну српску високопланинску општину. Територија коју обухвата Моравички Стари Влах је оивичена меридијанима који су означени као 19°55' и 20°27' источне географске дужине, односно 43°17' и 43°41' северне географске ширине. О каквом је подручју реч најбоље говори податак да се надморска висина креће у распону од преко 1400 метара. Прецизније речено моравички крај се налази на надморској висини од 400 м (колико је у Приличком пољу) до 1833 м (колика је висина Јанковог камена на Голији).

Према пронађеним ископинама сматра се да су ове крајеве пре доласка Срба на Балканско полуострво насељавали Дарданци, које су потисли Трачани, а потом Илири (у време Металног доба). Илири су имали добро организовану државу и ту живели дуго времена о чему сведочи њихово веће насеље открито у Приличком пољу. Њих су покорили Римљани, који су дуго владали овим крајем. По деоби Римског царства, ови крајеви су припали Византији. Византијци (Грци) су живели само у градовима, док су ван њих егзистирали други, покорени народи.¹ Када су тачно Срби населили подручје Моравичког Старог Влаха не може се са сигурношћу тврдити, али се претпоставља да је то било у 6. и 7. веку. За време Немањића једна од жупанија у Рашкој била је Моравица, а обухватала је данашње пределе око Ивањице и Ариља. Седиште моравичке епископије, коју је основао Свети Сава 1219. године, било је у Ариљу. Епископија се пружала од Чачка до Голије и Јавора.² Због укрштања важних саобраћајница (посебно оних које су водиле ка Босни, Дубровнику, Солуну, Нишу, али и на север, долинама Студенице и Моравице), ово подручје је у средњовековној српској држави имало изузетно повољан положај. Повољни природни услови (климатске и хидрографске прилике, велике површине прекривене

¹ Група аутора: *Моравички крај, фотомонографија*.

² Милован Ристић: *Стари Влах*.

шумама и пашњацима и др.) омогућили су прилично густу насељеност ових крајева.

Тек по доласку Турака у ове крајеве (у 15. веку) јавља се назив Стари Влах. Турци су за подручје Старог Влаха говорили да је то "Хак Србија", што значи права Србија.³ Тако у састав влашке нахије, која се налази у новопазарском кадилуку, од 1485. године, улази и жупа Моравица. Од давнина управа Старог Влаха била је у рукама бератлијских кнежева Рашковића из Штиткова. Рашковићи су уживали велико поштовање у народу и владали све до 1689. године. За време Отоманске империје моравички крај је дуго задржао кнежинску самоуправу, односно био је укључен у кнежину Бакића. Према попису из 1476. године помињу се села: Калушевићи, Катићи, Лиса, Луке, Остатија и др. У документима из 1516. године јавља се нахија Остатија са 10 влашких села, међу којима се јасно уочавају Остатија и Коритник. У попису из 1527. помиње се Моравички Стари Влах, као самостална кнежина Херака Бакића, у саставу ужичке нахије.

Крајем 16. века нахија Моравица улази у састав Старог Влаха (турски Истар Ифлак). У 18. веку мењају се управне јединице па је тада Стари Влах кадилук у коме је и нахија Моравица. У том периоду (15-18. век) неприступачан терен и повластице које су Турци давали старовлашким кнезовима условили су добру насељеност овог пространог планинског подручја.

Сталне буне у другој половини 17. века нису мимоишле ни овај крај. У 17. и 18. веку Моравичани активно учествују у четири аустријско - турска рата, ратујући на страни царске војске и надајући се ослобођењу од турског јарма. Након повлачења аустријске војске и Срби из ових и других крајева напуштају своја огњишта, што је посебно било изражено за време Велике сеобе под Арсенијем Чарнојевићем (1690), када је Моравички Стари Влах готово опустео. Те принудне сеобе и миграције условили су знатно осипање српског становништва, али и досељавање Срба са Косова и из Црне Горе и Херцеговине, где су турски зулуми били већи. Тако се сматра да су управо пребези из Моравичког Старог Влаха основали место Српске Моравице у Горском Котару, Ковиљ у Бачкој, на Тиси и Српску Моравицу између Сомбора и Суботице.

Крајем 18. века српски добровољци у Аустријској војсци опет продиру у Стари Влах. Међу њима је био и Карађорђе, али је тек као вожд првог српског устанка успео да ослободи овај крај. Српски устаници већ првих година Карађорђевог бунга ослобађају територију Моравичког Старог Влаха. У борбама за ослобађање Сјенице, 1809.

³ Исто.

године, којима руководи сам Карађорђе, учествује велики број Моравичана. По пропасти устанка моравички крај је био браћен шанчевима на Голији и Јавору све до пада, 1813. године, када се овдашњи војвода Хаџи Продан Глигоријевић међу последњим српским старешинама предао Турцима. Од 1813. године ови крајеви су опет под турском управом, која је у овом крају била веома нестабилна. Тако је поп Ђоко Јованчевић са својим саборцима успео, за кратко, да 1825. године протера Турке преко Голије, Јавора, Мучња и Чемернице.

Кућа у Ивањици из турског периода

Подручје Моравичког Старог Влаха коначно је ослобођено од Турака у децембру 1833. године. Од тада па све до Првог балканског рата, 1912, ово је погранична територија, јер се граница пружа висовима Голије, Јавора и Мучња. На Јавору је била ђумрукана (царинарница). Већ на почетку Првог балканског рата Јаворска бригада Српске војске, 6. априла 1912. године, заузима најпре све турске карауле, а затим осваја Сјеницу. У два светска рата, Моравичани су дали велики допринос, борећи се у највећим биткама за одбрану и ослобођење земље. Били су у Првој армији у Колубарској бици и на Солунском фронту. Великим жртвама у оба велика рата Моравичани су потврдили своју високу патриотску свест и јунаштво.

Одмах по ослобођењу од Турака (1834. године) формиране су две капетаније: Моравичка са 1805 пореских глава и Дајитска са 258

пореских глава. Обе капетаније припадају Старовлашкој нахији. Након две године формиран је Ужички округ у који, поред осталих, улазе и Моравички срез са 39 села, чије је седиште у Ивањици, и Дајитски са шест села и седиштем у Даићима. У првој половини 19. века ова два среза се спајају у један: Моравички са седиштем у Ивањици. У Моравичком срезу 1858. године има 41 село са 14929 становника, од чега је 7675 мушкараца и 7254 жене. Непосредно пред Први српско-турски рат, 1876. године Моравички срез има 149 села у 10 општина са 2875 пореских глава. Шест година касније број општина у Моравичком срезу смањен је на осам.

Од 1903. године Моравички срез припада Чачанском округу (од 1922. године уместо округа уведене су области). Новом административно-територијалном поделом од 1929. године Моравички срез припада Дринској бановини. На основу пописа види се да је у Моравичком срезу 1931. године било 24820 становника. Од ослобођења од Турака па све до краја Првог светског рата, због забачености, неразвијености и хајдучије Ивањица и моравички крај су били на лошем гласу.

После Другог светског рата формирају се народноослободилачки одбори, а срез моравички припада Чачанском округу, све до укидања округа 1947. Моравички срез тада чине месни народни одбори у: Братљеву, Брезови, Бруснику (који постаје Остатија), Вионици, Вучаку, Ерчегаме, Ивањици, Косовици, Кушићима, Међуречју, Опаљенику, Осоници, Придворици, Приликама, Смиљевцу (односно Ковиљу), Средњој Реци, Шаренику и Шумама. Лиса и Луке су припадали Драгачевском срезу. 1949. године формира се Област титовоужичка, у чијем саставу се налази и Моравички срез. Тада се Принчево Брдо издваја из Међуречја и прелази у Косовицу, да би потом прешло у новоформирану МНО Каменчаца у Куманици, заједно са одборима Комадине, Куманица, Парезани и Чикери, који су до тада били у саставу МНО Међуречје. Поред тога Планиница из МНО Остатија прелази у Вионицу. Исте године, октобра месеца, посебним указом Ивањица је проглашена градом. Следеће, 1950, Моравички срез има 21 месни народни одбор. Поред горе набројаних ту су и Каменчаца, Луке и Равна Гора.

Укидањем области, 1951. године, остају срезови и у њима општине. Тако у Моравичком срезу постоји 16 општина, и то: Братљево, Брезова, Вионица, Ерчеге, град Ивањица, Ковиље, Кушићи, Луке, Међуречје, Опаљеник, Осоница, Остатија, Придворица, Прилике, Средња Река и Шуме. Нове административне промене су извршене 1955. године када у Срез Чачак улази седам општина моравичког краја (поређане по азбучном реду):

- ♣ Општина **Девихи** са селима: Брусник, Вионица, Врмбаје, Градац, Даићи, Девихи, Добри До, Коритник и Чечина.
- ♣ Општина **Ивањица**, коју је чинио град Ивањица и села: Бедина Варош, Будожелја, Лиса, Луке, Осоница, Свештица и Шуме.
- ♣ Општина **Катићи** са селима: Брезова, Клекова, Мочиоци, Пресека, Равна Гора и Шареник.
- ♣ Општина **Ковиље**, коју су сачињавали: Васиљевићи, Вучак, Ерчеге, Ковиље, Медовине и Смиљевац.
- ♣ Општина **Кушићи** са селима: Деретин, Кушићи, Маскова, Опаљеник, Равна Гора и Сивчина.
- ♣ Општина **Међуречје**, у чијем саставу су били: Братљево, Глеђица, Комадине, Косовица, Куманица, Мана, Међуречје, Ровине и Рокци.
- ♣ Општина **Прилике** са селима: Дубрава, Прилике и Радаљево.

Од 1957. године Прилике су припојене општини Ивањица. Већ 1959. врши се укрупњавање, па у Срезу Чачак егзистирају само две општине које обухватају подручје моравичког краја: Девихи и Ивањица. Спајање ове две општине је извршено 1962. године у једну - ивањичку, која је прикључена срезу Титово Ужице. При формирању Моравичког округа са седиштем у Чачку, 1992. године, општина Ивањица је ушла у новоформирану округ.

Скрајнут са главних токова привредног развоја због своје забачености и недостатка саобраћајница, моравички крај је био упућен на оно чиме је располагао. Основни ресурси су били пашњаци, шуме и. пре свега, виспреди и агилни људи, који су умели то да користе. Дуго су ивањички панађури били познати и ван граница земље, јер су трајали и по неколико дана и били стециште трговаца са свих страна. Тада је овде дотеривано и на продају нуђено много стоке и сточарских производа. Касније се развило и воћарство, нарочито гајење јабука и шљива, које су, било свеже или прерађене, извожене у великим количинама.

До пре четрдесетак година ово подручје је било типично рурално, саобраћајно изоловано и недовољно привредно развијено. Јачањем угоститељства и саобраћаја у последњих неколико деценија долази и до развоја туризма, посебно сеоског. Поред Ивањице туристичка насеља су и Прилике (посебно Прилички кисељак), Међуречје, Девихи, Кушићи, Голијска Река, Беле Воде и Катићи.

Становнике Моравичког Старог Влаха називају Старовласима, Ерама, Моравичанима. Основне привредне делатности становништва овог краја су одувек биле сточарство, земљорадња и експлоатација шума. Бујне ливаде, цветни пашњаци, њиве и воћњаци, простране листопадне и четинарске шуме, као и радан и

поштен народ су добар предуслов за то. Бистре, брзе и незагађене реке, речице и потоци, пуни пастрмке, кркуше, клена и других врста рибе, чист и оштар планински ваздух, огромне и живописне планине, прекривене често нетакнутим шумама богатим разним врстама дивљачи и птица, многобројни прелепи извори и минералне воде, неретки културно-историјски споменици и друге природне лепоте представљају велики и слабо искоришћени туристички потенцијал моравичког краја.

Мноштво људи и стоке: панађур у Ивањици

Познато је да се српски народ врло често сељакао и расељавао. Стари Влах је био прелазна територија. Исељеници из црногорских и херцеговачких брда су обично најпре силазили у Стари Влах, ту се задржавали дуже или краће време, па се онда насељавали у Шумадији или Моравској долини. Моравички крај у прошлости, а и данас познат је по снажним миграцијама становништва. Најинтензивније досељавање у Моравички Стари Влах је било у периоду од када се граница између Србије и Турске премешта са Лисе и Радаљева на висове Голије и Јавора (1833) до коначног ослобођења Србије од Турака (1912). Правцем с југа на север су продирале реке досељеника из Црне Горе, Пиве, Дробњака и Херцеговине бежећи од Турака у тек ослобођене крајеве. Данас се тачно зна одакле је дошла која фамилија у моравички крај (ретке су фамилије за које се не може утврдити којој миграционој струји припадају). Примера ради: Басаре у Тисовици, Чкоњевићи у

Штиткову, Вуловићи у Равној Гори и Азањци у Васиљевићима директни су потомци четири рођена брата досељена из Црне Горе; Радоњићи у Маскови, Арсовићи, Веђићи и Петровићи из Кушића директни су потомци петорице браће из Црне Горе; Рашковићи и Бошковићи у Деретину, Грујичићи у Миланци, Милорадовићи у Белици, Богдановићи у Мрчајевцима и Циврићи у Кушићима су потомци досељеника-браће из Љутог Доца код Гацка. Тако се догађа да читави садашњи засеоци воде порекло од две или три фамилије досељене у прошлом веку.

Цео Стари Влах, а посебно његов део уз Моравицу, у периоду турске владавине био је етапно подручје за миграције становништва из динарских крајева ка новоослобођеним територијама Србије. Ово је крај из кога су потицале и преко кога су прелазиле сеобе и вршило се исељавање и непрекидне миграције становништва. Територију Моравичког Старог Влаха у 16. веку су углавном насељавали сточари, које није била захватила јача исламизација. Сталним миграцијама, посебно у 17, 18. и 19. веку насељени су преци данашњих породица у моравичком крају. Ослобађањем Моравичког Старог Влаха од турских угњетача миграције добијају нови замах: муслиманско становништво се сели у североисточну Босну, а на ово подручје стижу нови досељеници, углавном ношени динарском струјом преко Јавора и Голије. Досељеници из Црне Горе и Херцеговине су асимиловали преостало староседелачко становништво. Моравички крај је насељен динарском струјом која је ишла кроз Полимље и Сјеничко-пештерску висораван, преко Јавора и Голије, док је источни део моравичког краја (источно од Студенице) насељаван косовско-метохијском миграционом струјом, чији је утицај на порекло становништва у овом подручју знатно мањи. У западно Поморавље су Моравичани стизали долином Моравице, преко ариљског и пожешког краја, затим преко драгачевских планина, али и долинама Студенице, Рашке и Ибра.

Струјање становништва динарском струјом према моравичком крају одвијало се непрестано још од средњег века, али се уочавају три јача таласа:

- први, после аустро-турских ратова (крајем 17. и почетком 18. века) и масовног одсељавања староседелачког, моравичког становништва преко Саве и Дунава,
- други, после Првог и Другог српског устанка и стварања слободне српске државе (почетком 19. века),
- трећи, након јаворских ратова (1876-78. године) и неуспешног покушаја ослобођења јужних српских територија.⁴

⁴ М. Спасовски: *Миграције становништва у општини Ивањица*, стр. 87.

Најчешћи узроци сеоба су економске природе: природно пасивни крајеви насељавају природно активне. Турци су у 15. и 16. веку насељавали сточаре, па и Старовлахе, из планинских области у жупније и плодније крајеве северне Србије, што представља један вид колонизације. Уз то, сточари и пастири су врло покретљиви због природе свог занимања, па су са својим стадима ишли у жупније пределе и стално се насељавали. Али, осим овога било је и других разлога за непрестане миграције: буне, немири, хајдучија, ускоци, глад, болести, непроходност и лоше саобраћајне везе, окупаторски зулуми и други. Треба нагласити да је мали део становништва моравичког краја (мање од 1 %) одлазио на рад у иностранство.

Број домаћинстава и становника у Моравичком Старом Влаху разврстан према годинама пописа и насељима приказан је табеларно.

Укупан број становника у моравичком крају

Година	Становника	Година	Становника
1844.	13256	1948.	37891
1858.	14929	1953.	40258
1863.	16969	1961.	40526
1895.	20408	1971.	39233
1911.	25550	1981.	37887
1931.	24820	1991.	36554

Очигледно је да у моравичком крају има мање од 40000 становника и да је најнасељенији био у периоду 1950-1965. године.

Старовлашка села су разбијеног типа. Заузимају велики простор и деле се на крајеве или засеоке, који су међу собом удаљени и по неколико километара. Поједине куће су разбацане - далеко су једна од друге, па није ретко да су неке куће два суседна села ближе једна другој него куће истог села. Села су најчешће заснована у крчевинама и имају више гробаља. Велики део моравичког краја је неелектрифициран, добрих путева готово да нема, а од постојећих тек једна трећина је асфалтирана, а о телефонским прикључцима и да не говоримо. Најзначајнији путни правци (Ивањица - Сјеница, преко Јавора, и Ивањица - Беле Воде) асфалтирани су тек у последње два деценије.

Број домаћинстава у моравичком крају након Другог светског рата

Насеље	Година пописа					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Бедина Варош	152	165	196	193	320	406
Братљево	83	93	102	98	100	97
Брезова	169	139	141	161	132	168
Брусник	131	136	141	153	145	142
Будожеља	90	98	104	107	104	95
Васиљевићи	65	63	55	48	38	35
Вионица	99	107	116	104	107	93
Врмбаје	139	148	159	167	156	144
Вучак	122	134	139	142	127	104
Глеђица	157	168	171	171	160	124
Градац	29	40	41	37	34	34
Даићи	147	154	176	178	165	156
Девићи	1	6	27	46	71	77
Деретин	99	111	110	109	106	95
Добри До	108	118	122	120	116	111
Дубрава	290	268	306	376	465	519
Ерчеге	112	116	131	127	113	103
Ивањица	483	576	677	1796	2770	3255
Јавор. Равна Гора	93	105	114	102	89	104
Катићи	44	45	58	56	57	42
Клекова	62	58	61	58	57	56
Ковиле	1	5	15	19	15	14
Комадине	87	92	108	109	107	105
Коритник	137	135	162	162	155	142

Косовица	108	117	135	138	129	123
Куманица	100	107	127	120	116	112
Кушићи	94	109	144	141	136	277
Лиса	315	315	367	384	382	358
Луке	200	217	241	257	291	293
Мана	46	51	55	56	59	61
Маскова	98	104	105	101	104	101
Медовине	108	111	115	124	104	90
Међуречје	33	34	36	22	31	43
Мочиоци	53	58	58	64	53	47
Опаљеник	103	105	119	125	116	112
Осоница	198	208	243	255	226	214
Пресека	187	190	197	193	192	183
Прилике	222	243	281	311	365	374
Равна Гора	43	43	45	30	60	25
Радаљево	221	231	243	257	279	279
Ровине	52	53	52	50	50	48
Рокци	119	120	155	166	165	165
Свештица	144	189	208	217	233	313
Сивчина	175	187	189	187	175	142
Смиљевац	116	120	116	106	96	79
Чечина	101	105	112	89	91	91
Шареник	116	206	226	227	232	239
Шуме	274	277	338	429	650	811
СВЕГА	6176	6580	7339	8688	10043	10741

Број становника у моравичком крају по селима после Другог св. рата

Насеље	Година пописа					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Бедина Варош	852	945	933	853	1135	1476
Братљево	603	643	644	508	361	258
Брезова	980	900	891	853	592	619
Брусник	827	882	916	846	644	490
Будожеља	549	569	571	501	402	335
Васиљевићи	453	452	370	262	130	81
Вионица	523	581	646	567	463	339
Врмбаје	846	909	939	823	637	482
Вучак	830	940	1024	860	665	389
Глеђица	1146	1271	1218	930	597	346

Градац	218	237	246	202	159	111
Даићи	943	1007	1101	947	615	420
Девићи	1	15	56	134	184	230
Деретин	702	731	619	531	472	344
Добри До	679	727	805	657	536	418
Добрава	1682	1699	1621	1550	1770	1905
Ерчеге	878	927	968	766	474	285
Ивањица	1352	1829	2082	5507	8765	11011
Јавор. Равна Гора	730	731	674	494	349	212
Катићи	255	259	262	254	206	153
Клекова	359	325	319	290	231	183
Ковиље	13	18	45	40	38	34
Комадине	540	597	644	526	429	238
Коритник	755	831	996	931	722	545
Косовица	813	860	824	661	473	341
Куманица	661	751	764	629	427	319
Кушићи	745	798	849	687	577	612
Лиса	1984	2072	1962	1747	1513	1279
Луке	1233	1296	1393	1331	1351	1204
Мана	268	291	302	274	258	227
Маскова	710	749	711	569	454	328
Медовине	875	979	992	768	406	225
Међуречје	193	201	130	87	106	142
Мочиоци	271	268	289	254	167	140
Опаљеник	648	695	722	644	518	363
Осоница	1374	1508	1550	1415	1129	943
Пресека	1247	1273	1193	1047	827	646
Прилике	1343	1383	1328	1359	1351	1330
Равна Гора	434	320	312	178	318	121
Радаљево	1320	1278	1195	1079	1077	1075
Ровине	347	342	337	290	195	138
Рокци	770	803	850	744	653	550
Свештица	879	1019	934	835	830	1099
Сивчина	1107	1164	1070	837	650	393
Смиљевац	813	854	858	637	380	242
Чечина	533	535	530	461	396	320
Шареник	1106	1321	1300	1084	906	744
Шуме	1331	1473	1541	1784	2349	2866
СВЕГА	37891	40258	40526	39233	37887	36554

Површина и број становника у ивањичкој општини су увећани након прикључења Моравичком срезу неколико села из Драгачева (Лиса, Луке и Осоница) и ариљског краја (Пресека, Мочиоци и Клекова), у периоду 1947-1955. године.

Становнике ових крајева стално су тукле различите непогоде, од климатских до ратних. Тако да су се навикли да буду опрезни и напредну сву своју памет. Живе и ратују са девизом "иди мудро, не погини лудо".⁵ Моравичани су мање разметљиви и оделом и гестом и речју него људи из других средина. Уз ту уздржаност, опрезност и рационалност као једна од главних карактеристика иде и ведрина уз животни оптимизам. Мислећи на становнике овог краја Ј. Цвијић је написао: "Под њиховом често неугледном спољашњошћу крије се много снажнога, духовитога и моралнога. То су они од највеће националне вере, који су се борили и жртвовали, и појединачно и у масама, за слободу, за правду, да освете Косово, за своју царевину, на коју су у најлепшим приликама мислили. Они могу да се горостасно исправе, и као маса и као појединац, и да крше и ломе пред собом. У своје идеале су веровали без икаквих облачака сумње. Има у њима један народни инстинкт за животом чијој снази нема краја. Много полажу на образ и на понос."⁶

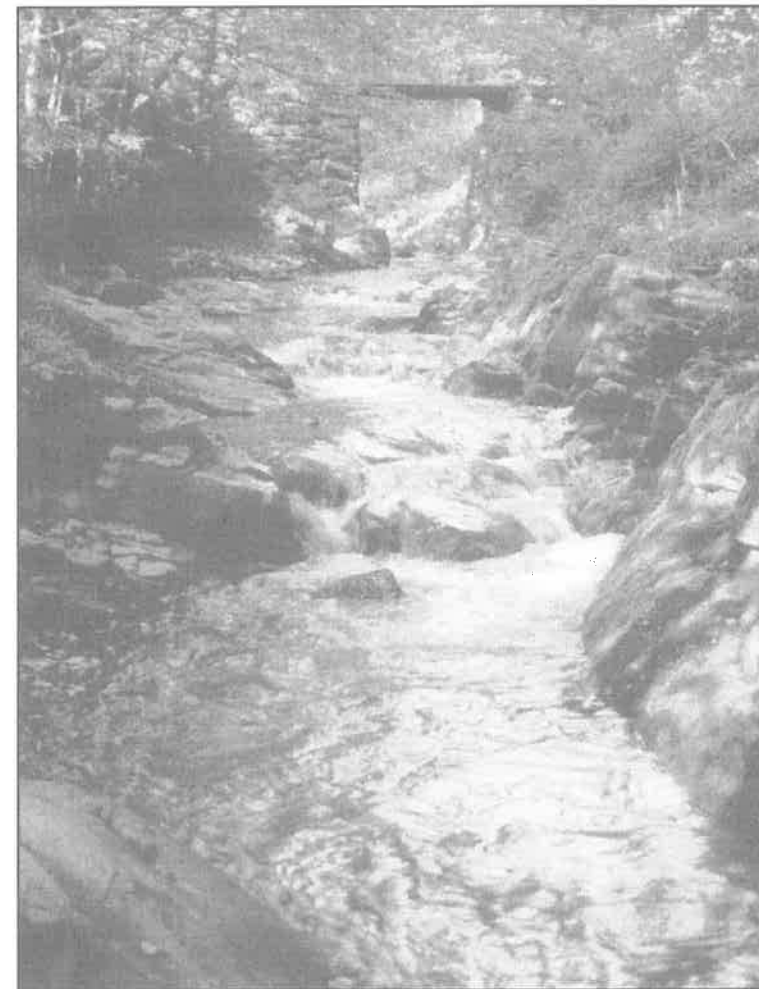

Кућа покривена шиндром

⁵ Сретен Вукосављевић, *Писма са села*.

⁶ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 1987.

Са посебним задовољством може се истаћи да ови горштаци, такође од увек, цене писменост и образовање. О томе сведоче школе по моравичким селима у којима настава пада на плодно тло, јер је овај крај познат по бистрини, интелигенцији и вредноћи својих становника. Доказ су бројна интелектуална достигнућа људи пореклом из овог краја (одавде потиче десетак академика).

Бистре и незагађене воде пуне су рибе

Географи, етнографи, социолози и други научници дескриптивно су се задржавали на говору становника ових простора. Наш велики научник, Јован Цвијић, на једном месту каже: "На први

поглед у очи пада велика спорост у говору и покретима. Старовлашани се дозивају и разговарају на даљину, чак с једног брда на друго... И поред спорости у говору, они говоре уопште чешће, али и боље него Шумадинци. У згодној прилици (Стровлах) зна употребити пословице и шале, заплести питања, губити се у описивањима, не разумети оно што му се не допада."⁷ Детаљнија изучавања језика народа моравичког краја ће, надамо се, тек уследити.

Сталне миграције су довеле последњих деценија до бројчаног опадања популације у готово свим планинским селима, као и у целом моравичком крају, затим до израженог процеса старења и недовољног обнављања становништва, поремећаја у полној структури (велики број нежења) и других демографских последица. Тиме је ометен и даљи демографски, социјални, економски и опште друштвени развој планинског подручја Голије, Јавора и Мучња.

На основу свега напред изложеног није тешко закључити да Моравички Стари Влах представља изузетно значајно миграционо подручје (како имиграционо, тако и емиграционо), које је популационо расло највише због високог природног прираштаја становништва.

⁷ Исто.

СТОЧАРСТВО У МОРАВИЧКОМ СТАРОМ ВЛАХУ*

Стари Влах је познат као сточарски крај. Сточарство је главно занимање Старовлаха, поготову оних који живе на падинама Голије, Јавора, Чемернице, Мучња, Чешља, Кукутњице и других планина. Моравички висови одувек су били богати пашњацима и суватима. Скоро трећина територије општине Ивањица (која са 1090 км² спада у највеће општине Србије по пространству) прекривена је пашњацима (140 км²) и ливадама (200 км²). Тај податак (уз велики број вештачких ливада) довољно говори о природним предиспозицијама овог краја у погледу развоја сточарства. Највеће приходе старовлашка домаћинства су остваривала од овчарства. За продате овце и њихове производе (сир, кајмак, вуну и месо) Моравичани су куповали њиве поред Мораве. Најпре се са овцама силазило на зимовање на моравска поља. Касније су се браћа делила па је један одлазио у околину Чачка, а други остајао на моравичким врлетима да гаји стоку и организује живот на планини као и његови преци. Неки научници и истраживачи овог краја истичу да је Стари Влах област пастира и сточара и да је име добио по тим занимањима.

Призор из прошлих времена: голијско стадо

* Рад објављен у Зборнику радова са 2. Интернационалне конференције "ТЕМПО ХП 2000", Чачак, 4-6. октобар 2000, стр. 73-80.

У овом крају заступљено је гајење свих врста стоке, па чак и коза све до педесетих година 20. века, када је то законом забрањено.

Исхрана и чување говеда је било неопходно ради подмиривања потреба домаћинства. Од продаје говеди Моравичани нису могли убрати неки већи приход, па су краве и волови служили првенствено за потребе власника.

Док су у моравичком крају постојале велике букове и храстове шуме становници су жирили свиње по Мучњу и другим планинама. Тако су ивањички трговци у јесен давали по 10÷20 свиња код својих пријатеља и родбине на жирење, а у пролеће их продавали, чак преко Саве и Дунава. Имућнији сељаци су своје свиње смештали у трапове и земунице, чувајући их од вукова, а спашавали их од зиме ложећи ватре на одређеним местима.

По броју кириција и коња, који су преносили робу, почетком 20. века испред Моравичана били су Златиборци и Студеничани. Тако је уочи Првог светског рата у моравичком крају било 97 кириција са 184 коња, који су из овог краја транспортовали: кајмак, сир, пршуту, кромпир, катран, луч, јабуке, јовову кору за штављење коже, земљане судове и ракију. Они су стизали до Врања, Пирота, Параћина, Ваљева, Крагујевца, Београда и Смедерева. Отуда су у родни крај углавном допремали жито и вино.

Поткивање упрегнутог коња

Са повећањем становништва у Моравичком Старом Влаху повећава се и број коња, оваца, говеда, па чак и коза (све до 1955). Ово се најбоље види из доње табеле.

Сточарство је одувек било екстензивно: и по начину гајења и по врстама стоке. Зато је погодно уместо речи сточарство за ову област занимања употребити термин *сточарење*.

Број стоке и живине у Моравичком Старом Влаху

Година	1863.	1895.	1961.	1971.	1991.	
Становника	16969	22408	40508	39723	36554	
Стоке и живине	Коња	1860	1551	1456	1499	762
	Говеда	9389	9977	23000	22000	20041
	Оваца	28532	30943	73000	75000	43311
	Свиња	5028	2984	16000	16000	14525
	Живине	/	/	56000	/	51394
	Коза	10236	4047	/	/	/

Када се ради о сточарству моравички крај се може поделити у три зоне.

Прву зону чине насеља са надморском висином од 800 метара до највиших планинских врхова, какви су Јанков камен, Бојово брдо, Ривотине, Клековица, Моховица, Бисервода (на Голији), Василијин врх, Илићев крш, Мали и Велики Ограђеник (на Јавору) и висови на Чемерници, Мучњу, Чешљу и Кукутњици. У овој зони сточарство представља главно занимање становништва.

Другу зону чине насеља разасута по падинама планина и брда, до 800 метара надморске висине. Становништво се у овој зони сточарењем бави узгредно, односно гајењем стоке се баве уз обављање других послова, гајења воћа и ратарских култура.

У трећу зону спадају насеља у долини Моравице и доњим токовима њених притока. Ту се становништво бави многим пословима на њивама, ливадама и воћњацима, па је сточарство на последњем месту. Становници ове зоне претежно гаје крупну стоку, углавном за своје потребе.

Сваки крај има своје специфичности у гајењу стоке. Разлике постоје у току вегетације (од пролећа до касне јесени), а посебно у зиму. Овде ћемо сагледати неке карактеристике сточарења у Моравичком Старом Влаху у току лета, као и у зимском периоду, са посебним освртом на сваку од ових зона.

Летње гајење стоке

Колибароње. Колибе су сточари најчешће подизали на просторима прве зоне, у заветрини и јужним деловима планинских висова, где има доста сочне траве на пашњацима, у четинарским шумама и крчевинама. Куће ових сточара се најчешће налазе за неколико стотина метара надморске висине ниже од колиба. Дакле, куће су се налазиле у другој, а колибе у првој зони. Сточари стада изгоне колибама у време када отопли, када је забрањена паша на ливадама у близини кућа и када почне сетва разних жита и кукуруза. А, враћају их када почну снегови и када нестане траве на пашњацима, а најкасније о Лучиндану и Митровдану. До отапања снегова стада се задржавају у близини кућа и затварају у штале или торове.

Колибе за стоку и чобане

Колибе су најчешће изграђене од брвана или окорака. Зна се главна колиба у којој се ложи ватра, припрема храна за чобане, вари млеко, справљају кајмак и сир. У другој, нешто мањој, разлива се млеко у карлице и то је млекар. Посебна колиба је изграђена за спавање чобана и планинки. Имућнија домаћинства изграде главну колибу од две просторије, па се у једној ложи ватра, а у другој се спава и одмара преко дана. Из породичних задруга, какве су биле у овим крајевима и у другој половини 20. века, у току зиме се одреди ко ће следећег лета боравити код колиба. Тамо иду: планинка и

њена помоћница, чобани и један, или двојица, људи, који ће у кућеру чувати стада преко ноћи и бринути о исхрани чобана и планинки код колиба. Недалеко од колибе саграђени су торови где се затвара стока, овце посебно од говеда. Код торова се налази кућер - стан за чобане или чуваре, и склониште за керове. чувари су најчешће наоружани: увече донесу пушку у кућер, а изјутра је враћају у главну колибу или је заклапају.

Најлепше колибе у Моравичком Старом Влаху су: Грачанске (села Градца) испод Ђоновог поља, Чапрића колибе у Бруснику - испод Моховице, Каралића колибе испод Јанковог камена, Кулизанске колибе код Белих Вода, све на Голији. На падинама Јавора истичу се Поповића колибе испод Црепуљника, Павловића колибе на Биљевинама. Лепе су колибе Петровића, Марића и Буројевића у Буковици (у селу Сивчини). Богдановића колибе у другом делу Буковице, наспрам Сивчине су познате у читавом крају. Неке колибе су ушорене, чак између њих постоје сокаци. Углавном су грађене ближе једна другој због заштите од упада вукова, лопова, а раније и Турака преко границе (до 1912. граница између Србије и Турског царства се простирала преко Голије и Јавора).

Станови. За оне сточаре којима се пашњаци налазе у близини кућа, односно куће су изграђене на падинама планина (на надморској висини од 800 до 1000 метара, па и више) и где нема потребе да се стада селе на више просторе, сточари су подигли станове. По изгледу и начину грађења станови су слични колибама - катунима. У неким местима станове сачињава неколико стаја, под чијим кровом се налази и једна собица за чобанина, који ту проводи и ноћи и дане. Ноћу прати покрете стоке у штале, повремено је обилази, а дању храни и поји стоку и узгредно израђује грабуље, чанкове за сир, разне дрвене посуде за своје домаћинство, али и за продају. У непосредној близини стана налази се тор, или споредна стаја за овце и козе. чобанин је непрекидно у стану, где му доносе храну, а кући односе млеко, уколико музу краве и овце. После петнаестак дана чобанину долази смена.

Разлика између колиба и станова постоји. Док у становима неко борави и лети и зими код колиба чобани су само лети. У становима борави само један чобанин, кога обавезно свакодневно обилазе други укућани, доносећи му храну, преобуку и друге потрепштине, а односећи млеко. чобани се у стану не задржавају више од 15 дана, док су у колибама и по пола године. Станови су изграђени изнад засеока (села) и по правилу су поред пута. Врата на становима се обавезно отварају унутра да би се могла отворити када нападају снегови. Сточари су, из хигијенских и практичних разлога, станове градили поред пута да не би стоку дотеривали кућама и

градиле стаје на окућницама. Најлепши станови су у Ерчегама (Златића и Поледица), Сивчини (Богдановића), Медовинама (Ћојбашића и Палибрка) и на Катићима (Стојковића и Стамболића). Станове имају и сточари у Комадинама (Маричићи и Лишани), Куманици (Парезани и Богдановићи), Братљеву (Парезани, Ненадићи и Кнежевићи), Кушићима (Видаци, Дабовићи и Циврићи), Брезови (Радојичићи и Стишовићи), Дубрави (Рајковићи и Костићи) и други.

Чобански стан

Торови и кућери (померање стада). Док су колибе и станови стална станишта у Моравичком Старом Влаху, торови са кућерима су покретна и привремена станишта овчара. Наиме, у непосредној близини кућа, тамо где су пашњаци, сточари подижу торове са кућерима, које померају с места на место сваких 10-15 дана, а потпуно на друге просторе сваке године. Кућери се често постављени на даске, па се лакше премештају (вуку се као саонице).

Сточари торове подижу (ограђују) летвама-пармацима, висине од 2 до 2,5 метара. Скована су пресма дужине 2 до 3 метра. На саставима пресама постављају се два коца или стуба, од којих је један са спољашње, а други са унутрашње стране пресама. Гужвама од прућа стубови су повезани са пресмима и на тај начин тор је утврђен. У тор се посебно затварају овце и козе, а одвојено краве и волови. Када се површина тора нађубри (нагноји) торови се

премештају на друге просторе. У близини се налази кућер, у коме чобанин спава и преко ноћи чува стоку од напада вукова.

Кућери и торови

Стока се у тор затвара увече и у подне (на попасак). У торовима се овце музу три пута дневно: изјутра, у подне и увече. До попаска стока се најчешће напаса на мањим просторима - пашњацима, који су близу куће, а после попаска стадо одлази на пашњаке који су удаљени од торова, да би се увече дотерало у торове.

Код овог начина гајења стоке куће сточара се налазе у другој, а торови у истој или првој зони на висовима изнад кућа, у засеоцима истих села.

Давање стоке на испашу. Од 1912. године, када је нестало границе са висова Голије, Јавора и Чемернице, сточари моравичког краја, у првом реду они из равничарског дела или побрђа, који узгредно гаје стоку, дају овце на испашу код сточара из околине Сјенице. Око Ђурђевдана сточари са Пештера, махом муслимани, силазе у долину Моравице и Ношнице, залазе код већих домаћина и уз погодбу терају велика стада на Пештерску висораван да их чувају заједно са својим овцама.

Зна се да се за музеновцу не плаћа ништа. Нови газда стада музе и спрема сир. То му је награда. А, за оне које не дају млеко у току лета моравички домаћин плаћа чување чобанину, одлази да обиђе стадо, отера со, ошиша овце и дотера вуну. Стада са

Пештерских пашњака се враћају око Михољдана (средином октобра).

Усменим договором између газде и чувара стада све је предвиђено: када чувар узима овце, шта треба радити кад вуци овцу истргну из стада, кад се овца разболи итд. Односи између власника стада и чобана се гаје из године у годину, учвршћују и постају пријатељски. Нису ретке ни међусобне посете у току године. Реткост је да домаћин промени чобанина наредних година.

На овај начин се гаји стока, а најчешће овце. На испашу овце дају инокосна домаћинства из друге зоне и домаћини из треће зоне, који овце гаје само за своје потребе. Уобичајени пролећни приказ је када сточари из долине Моравице у буљуцима крећу према висовима Јавора и Голије и, даље, према Пештеру. Буљуци се у току јесени крећу у супротном правцу. У буљуцима се тачно зна чије су овце обележене црвеном бојом по образима, чије по ногама, ко је власник оваца обележених неком другом бојом, и ту нема грешке. Све овце се крећу у буљуцима, а када стигну - одлазе својим домаћинима.

Зимско гајење стоке

Стада у јесен силазе са планина у села где су им сви услови обезбеђени, првенствено сено и друга храна. Зимска храна је већ дотерана до стаја и станова, или се налази на оближњим ливадама где су сена укошена и зденута. Међутим, неки сточари се не задржавају код својих кућа, већ крећу у котлину Западне Мораве да тамо проведу зиму са својим стадима. Отуда постоји неколико начина зимског гајења стоке.

Стајско гајење стоке. Без обзира да ли је гајење преко лета било на планини, код колиба, или у непосредној близини куће, у торовима или становима, пред зиму стока силази кућама домаћина - власника стада и гаји се у шталским условима. Стока се смешта у стаје или торове направљене уз штале. Храна се налази у непосредној близини штала, или на шталама, и даје се стоци три пута дневно. На најближи извор - корито стада се у подне истерују да пију воду. Овакав начин гајења стоке у току зиме практикује се у све три зоне, и на планинама, и на брдима, као и у равници.

О исхрани и гајењу стоке брину се одређена лица из породичне задруге. После извесног времена се врши смена: дотадашњи чобанин одлази на теже зимске послове, као што су истеравање ђубрета на њиве, сеча огревних дрва и грађе за кућу, израда одређених предмета од дрвета, одлазак у воденицу и

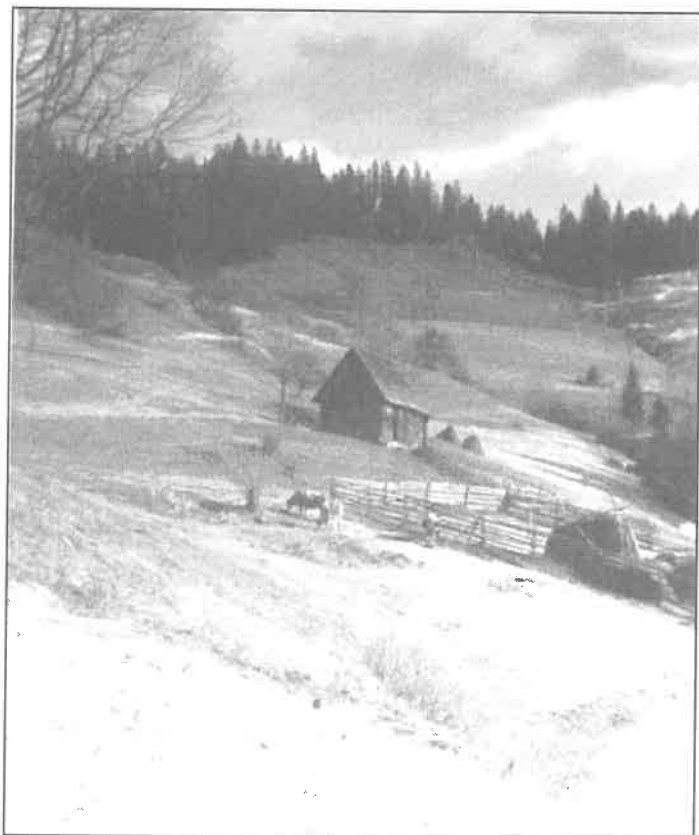
припремање брашна за читаву зиму и целу задругу. Неки од чланова задруге одлазе у кирицилук, а други постају рабаџије.

За време јагњења оваца организује се посебна врста дежурстава и прихватања јагњаци. Организују се дежурства на смену: док одређена група дежура једне ноћи, друге ноћи су будни следећи чланови задруге. У посебно загрејане просторије прихватају се јагњад и овце и ту остају извесно време. А, онда се јагњад издвајају у посебни део (просторију) стаје све док не стигне пролеће.

Планинске стаје и штале

Чување и гајење стоке код котара и катава. Сиромашнија домаћинства, она која немају кола и волове, не превозе сено кућама и шталама. Сена остају на ливадама, тамо где су и кошена. У јесен их ограде - поставе котареве да стока не поједе сено пре времена. Из таквих домаћинстава се овце воде котаревима и тамо се задржавају читавог дана. Полаже им се изјутра, на подне и увече. За дана се стада враћају кућама. Чобанин се налази у близини стада: на сену (подини) или котару, увијен у топлије огртаче, или поред ватре, коју ложи на ливади. Уколико има више сена стадо са чобанином се дуже задржава на једној ливади, па се ту подиже колиба-катава за смештај чобанина. Ту се ложи ватра и прихватају јагњад.

Котар и катава

И летње колибе могу бити склоништа за чобане преко зиме. Са ливада у околини колиба сакупи се сува трава и садене сено

поред колибе. Тиме се омогућава чобанину да лакше и удобније проведе дане код стада.

У току зиме стоци се најчешће полаже на три до четири места и на сваком месту треба да постоји заклон од ветра, међаве и кише. Зато се у току јесени изврше припреме и пред почетак полагања сена стоци сагради кућица за чобанина, који у том заклону проведе месец-два.

Стада се увече враћају кућама и тамо се за време јагњења оваца организује дежурство. Ноћу су други дежурни, а чобанин се одмара у топлој просторији.

Чобанин са собом носи храну: нешто сира, сланине, хлеба, а ређе кајмака, који у торби неретко и смрзну. Уколико у околини има нека кућа, чобанин на кратко оде у њу да се огреје и загреје храну коју је од куће понео за тај дан. Деси се да увече донесе у наручју и јагње, које се тога дана ојагњило.

За гајење свиња становници Брезове, Равне Горе, Пресеке и Мочиоца, градили су привремене колибе за сточаре и стаје за свиње на Мучњу. Сточари су зими одлазили у планину, а током лета се спуштали у низину. Разлог је једноставан, јер је горе било довољно буковог жира - најјефтиније хране за свиње. Тада су сточари на Мучњу гајили и по стотину свиња. Повремено су одлазили у села, или су их замењивали други. Трговци из Ивањице су дотеривали своја крда свиња и предавали их сточарима на гајење све до пролећа, уз одговарајућу надокнаду.

Спуштање стада на зимовање у долину Западне Мораве. Поједини сточари у моравичком крају не брину и не припремају сено за исхрану оваца у току зиме. Они размишљају и припремају се да зиму проведу са својим стадима на њивама и кукурузиштима поред Западне Мораве, на делу од Чачка до Краљева. Чим се појаве прве слане, сточари полако силазе са висова Голије, Јавора, Мучња и Чемернице у долину Моравице, прелазе преко Драгачева, пењу се на Јелицу, а затим преко трнавских села силазе у равницу. Тамо налазе домаћине код којих ће боравити, овце затварати и, узгред, за домаћина радити. Дешава се да пружем ограде простор у некој њиви или ливади, близу извора или бунара, и подигну тор за овце. За себе изграђују колибу од пружа и шаше. Прикупљају суво грање и шашу, ложе ватру и припремају храну, чувајући преко дана своја стада.

То је прво силажење у равницу, а потом се купи парче земље, подигне брвнара и почиње да се формира домаћинство. Од тада више нема лутања: стока се дотерује до колибе и одатле се креће на испашу по кукурузиштима, ливадама и неограђеним просторима. Посед се из године у годину увећава, па долази време да се један од браће из породичне задруге потпуно сасели у предео око Мораве да

храни стоку преко зиме. Они који су остали у завичају воде бригу о стоци лети, код колиба, на планини. Временом и то се промени: поделе се браћа, па се и стадо дели. Један од браће остаје у старовлашким брдима, а други се настањује у плодној моравској долини. На тај начин су сишли и настанили се: Кривокуће (из Равне Горе) и Павловићи (из Кушића) у Мршинце, Циврићи у Кукиће, Стишовићи, Пауновићи и Шекељићи из Брезове у Заблаћку Балугу.

Силазили су моравички сточари у равницу и ту остајали, подизали нова огњишта, остављали стада, прихватили се плуга и мотике. Тај процес траје све до данашњих дана. Неке фамилије су бројније у долини Западне Мораве него у родном крају.

Закључак

У последње време (задњих пар деценија) сточарство у моравичком крају је препустило водеће привредно место индустрији, воћарству и експлоатацији шума. Све је већи број младих Моравичана који напуштају родно место и одлазе у Ивањицу, или неке питомије и плодније крајеве (пре свих у Чачак). У већим местима ови вредни људи почињу да се баве другим занимањима, углавном радом за машинама у фабрикама, или трговином. Пашњаџи остају пусти, смањују се стада оваца, коза, говеда, коња, свиња и живине.

Због смањења броја чланова у породичним задругама долази до стајског гајења стоке. Подижу се и вештачке ливаде. Сада моравичка сеоска домаћинства гаје стоку само за своје потребе.

Неопходно је изменити састав стоке, односно уместо крава буша и оваца праменки убацити нове расе, које дају више млека и меса.

Потребно је организовати гајење стоке у Моравичком Старом Влаху, попут шумског газдинства "Голија" на Бојовом брду, на Голији, и Пољопривредне задруге "Јавор" са Кушића, на Јавору. Без тога нема опстанка у овом крају. Моравички крај има изузетне предиспозиције за развој сточарства, шумарства и туризма. Ове делатности треба да буду покретачи бољег и удобнијег живота Моравичана и задржавања људи на прелепим обронцима Голије, Јавора, Мучња и Кукутњице. Све наведено треба урадити одмах, јер кад народ напусти ове крајеве биће касно.

Литература

1. Марковић Љ.: *Брђани у равници*, "Чачански глас", бр. 48, од 6. децембра 1974, Чачак.
2. Ршумовић Р.: *Сточарење на Мучњу*, "Гласник Географског друштва", бр. 11, Београд, 1960.

РЕДОВНИЧКЕ ВОДЕНИЦЕ У МОРАВИЧКОМ КРАЈУ*

Познато је да се воденичарским послом бави одређена група људи. Воденичари изграде сами, или уз помоћ села, воденицу на оближњем потоку или реци и мељу за читав засеок, или њих неколико за читаво село. За свој рад узимају ујам, од пет до шест одсто самлевеног брашна. Сасвим је ретко да воденичари наплате услуге у новцу. Село није навикнуто да плаћа новцем, већ мливом (брашном). Жито дотерују у воденицу на воловским колима, на коњима, или чак доносе на леђима, ако је близу и ако је мањи товар. Тако, после неколико дана, враћају брашно као лакши терет. Дешава се да, ако је мања количина и донеста на леђима, воденичар одмах узме и самелје то жито како би се помелђар вратио кући истог дана. Данас таквих воденичара има на свакој реци, један или двојица.

У моравичком крају има знатно више редовничких воденица на потоцима и рекама, изворишним деловима Моравице и Студенице. То су заједничке воденице, које су изградили становници једног засеока или више кућа, понекад једна фамилија. У њима се ујам не даје, већ свако своје жито меље одређеног дана у недељи, или петнаестодневно, па чак и месечно. У исто време воденичари су и помелђари, односно меље свако жито у заједничкој воденици.

О већим поправкама се сви брину и улажу у њих: при набавци новог камења и изградњи букве (бадња), при презиђивању зида или препокривању крова, при отклањању последица од поплаве (поводња), при поправци корабова или јаза. А ако су мањи кварови, тада поправку врши воденичар који се тога дана задесио на редовничком дану. Помелђари-воденичари једном или два пута се у току године окупе у воденици да препокрију воденицу, продубе јаз и поправе зид на њему; поправе уставе, букве; отклоне све недостатке на колу, воденичком камењу; наоштре код ковача гвожђа, избаце из подрума нагомилан песак.

Сваки од њих има свој редовнички дан. У почетку је то идеалан део времена за мељаву. Деобом породичних задруга, деле се и редовнички дани у воденици. Тако настаје неједнакост и неуреднакост у правима редовника: неко има седмично читав дан,

* Рад објављен у часопису за књижевност и културу *Расковник*, пролеће-лето 1996, бр. 83-84, Београд, стр. 47-55.

други у петнаест дана, а трећи то право користи после три недеље или месечно. Ако редовник не користи свој редовнички дан, не може се померити или користити други дан, без дозволе и договора са другим редовником, коме припада то време. Редовник има право да свој дан уступи неком другом редовнику или пријатељу, уз надокнаду или без ње или као неку противуслугу. У таквим случајевима нема љутње код других редовника. Онај који користи то право, а није редовник, дужан је да остави за собом воденицу у исправном стању.

Воденица у моравичком крају

Код редовника има солидарности и дружељубља: кад се годишње или полугодишње окупљају или, пак, после поплаве. Заказаног дана долазе сви да раде све док воденицу не оспособе, не гледајући на време и дужину редовничког дана. И у току мељаве постоји солидарност. Ако домаћин дотера више од сто килограма жита, колико воденица најчешће може да самелје за 24 часа, и започне мељаву, а дође у воденицу помелјар да промелје (умелје 5 до 10 килограма жита), јер му је у кући нестало млива или има наредних дана повећану потрошњу хлеба, воденичар му уступа место.

Група редовника има заједнички кључ и ципун које преузимају један од другог приликом одласка у воденицу, или узимају са одређеног места где га је претходник сакрио.

Сваки од редовника припрема сува дрва за ложење у току ноћи, сламу или бујад за простирку поред ватре, док храну доноси од своје куће или хлеб умеси у воденици. За себе и намернике у воденицу најчешће доносе ракије, кромпира и сира.

Према градњи и одржавању, редовничке воденице, не разликују се по спољашњем изгледу од власничких воденица. Најчешће су озидани доњи делови (подруми) каменом, воденице су од брвна (или камена), покривене су шиндром (даском), или у једном делу моравичког краја - плочом (око Међуречја, у Миланци и на реци Грабовици и њеним притокама).

Разлика постоји у покућству и резервним деловима. Код воденичара којима је млевање једини посао и који највећи део живота проводе у воденици, покућство је ту у воденици, као и резервни делови. У редовничким воденицама тога нема. Сваки редовник доноси у воденицу што сматра да му треба за тих 24 часа и враћа све што је донео својој кући, за други пут. Веома је ретко да се у редовничкој воденици нађе кревет, док у воденици једног воденичара скоро је обавезно да се уреди удобније место за одмор, па било оно у посебној просторији, било да је у углу воденице. И у оваквим случајевима ватра се ложи у пећи а не на огњишту, у углу воденице.

Редовничке воденице на реци Студеници

На Студеници и Црној реци, у горњем току, постоје следеће воденице: *Радовића* на Црној реци, *Протића*, *Пауновића* (у Остатији); *Ђировића*, *Ковачевића* (у Планиници); *Раичевића* (на Девићима); *Маринковића*, *Перишића*, *Марковића* и *Ђуровића*. Једино је *Коловића* воденица на реци Изубри, притоци Студенице, власничка, а све остале су редовничке.

На Брусничкој реци која извире испод висова Голије: Велике и Мале Моховице, Одвраћенице и Црног врха налазе се многобројне воденице. Чак постоји и песма која почиње: *"Од Ракаса до Водица / Четрес' седам воденица"*. А, то је ток Брусничке реке који се протеже од изворишта до Грижића шуме, у дужини од око осам километара. Вода се скоро не "одмори" од једне, а већ је на јазу друге воденице. Има их и по две на истом јазу и могу да раде упоредо (једновремено) када су велике воде, у пролеће и јесен. А, тада је за сељака најдрагоценије време. Узводно су следеће

воденице: *Ракашке, Дукића, Белчевића, Сарића, Муњића, Чапрића и Нешковића*. Брусничка река и када напусти Брусник и зађе између Вионице и Чечине (Ђопића) и прими Средњоречку реку покрене још неколико воденица испод Раичевића и Милутиновића кућа, близу Девића, где се улива у Студеницу.

А, на Средњоречкој реци и њеним притокама, најпознатије су редовничке воденице: *Кулизињске (Николића, Петровића и Пунишића); Бајовића, Масловарске, Каралића, Милићевића, Брезјачке и Нововића*. Међу њима су и три појединачне: *Перовића, Радојевића (у Средњој Реци) и Богдановића (у Старом Селу)*.

На Градачкој реци, десној притоци Средњоречке реке, која одваја Градац од Брусника и спушта се од Ђоновог поља до Старог Села, налазе се воденице следећих фамилија: *Ђурчића и Пантовића (из Градца) и Луковића (из Брусника, Папуља)*.

Маринковића поток долази испод Црепуљника - улива се као десна притока у Студеницу и покреће редовничке воденице. То су воденице: *Поповића, Кошана, Маринковића, Боровићана и Гиздавића*.

На Ђуровића потоку, који извире испод Црнепуљника и протиче кроз Чечину, спуштајући се нагло у Студеницу као десна притока, постоје следеће воденице: *Петронијевића, Ђуровића, Јовановића, Кошана*.

Три су *Перишића* воденице на Перишића реци, левој притоци Студенице која долази из Вионице.

На истој страни Студенице улива се у њене воде река Јастребовац, која је покренула витлове-кола на: *Јаћовића, Брковића и Пејовића* воденицама (у Вионици); *Милуновића (у Добром Долу) и Марковића (у Придворици)*.

Брадуљица долази са Велике ливаде и, после петнаестак километара хода, улива се у Деспотовици у Студеницу, као њена лева притока. А на својим водама имала је следеће воденице: *Вељовића, Ђубрчка, Голоушка, Обрадовића, Брковића, Борисављевића и Ковачевића*.

Редовичке воденице на реди Моравици

У сливу Моравице најбогатије притоке редовничким воденицама су: Ношница, Буковица и Грабовица, с леве стране и Будожелска, Лучка и Марина река, с десне стране Моравице.

На Голијској реци, једном од изворишних кракова Моравице, налазе се следеће воденице: *Драговића и Перишића (у Јасеновици); Ђурчића и Петронијевића (у Горњем Селу); Луковића, Ђурчића,*

Аврамовића, Лепосавића и Нешовића (у Глеђици); Милутиновића (у Куманици); Марковића и Маричића (на Камањачи); Ристића (у Међуречју) и Нешовановића и Мијатовића (на Буку). Једино су ове две последње власничке и раде под ујам, као и *Митровића* у Јасеновици.

А на Вучачкој реци (Јабуковачком потоку), другом изворишном краку од којих настаје Моравица испод села Глеђице, налазе се следеће воденице: *Јекића, Коматина, Саковића и Грујовића (у Медовинама); Златића и Поледица (из Ерчега); Драмићана (2), Васовића, Колара (у Вучаку); Јелића, Бојовића, Каплановића, Лепосавића, Нешовића (из Глеђице и Малог Братљева)*. Приватна је једино *Милованчевића* воденица са ваљалицом, у Вучаку.

Од њеног настанка испод села Глеђица па све до Међуречја, где се улива Ношница, Моравица прима неколико мањих потока и са једне и са друге стране. С десне стране, прво се у Куманици улива Пакашница, која извире из Даићког језера, окитивши се са неколико воденица: *Богдановића, Милутиновића (из Куманице) и Аврамовића (из Глеђице)*. Комадински поток раздваја Комадине од Куманице и долази до Великог белог камена. Тече низ стрмо земљиште и своју снагу надокнађује великим падом. Тако, покреће комадинске воденице: *Поповића, Мијаиловића, Лишана, Ненадића и Парезанске, из Куманице*. Између Мане и Комадина са Клековице спушта се Мањански поток и покреће кола на редовичким воденицама: *Величковића, Пурића, Јевтовића и Мићића (из Мане) и Маричића-Витороваца (из Комадина)*. А с леве стране долази испод Лупоглава Косовички поток и протиче кроз Маниту долину, где су изграђене воденице за: *Петровиће, Мартиновиће, Колаковиће, Пантовиће, Орестијевиће*. Једино је *Марковића* воденица приватна и ради под ујам, а налази се на неколико стотина метара пре ушћа овог потока у Моравицу, поред самог пута Међуречје - Беле Воде.

Околина Ношнице је богата насељима од изворишта (у Медовинама) до њеног спајања са водама Моравице (у Међуречју). Једино нема воденица у току кроз Ковиљску планину. А, воденице су поређане за засеоке и фамилије: *Доњих Ђеримана, Новаковића и Горњих Ђојбашића*. Све се налазе у Медовинама, у изворишном делу реке. Само су две *Новаковића* приватне и раде под ујам, остале су редовничке. У Ерчегама постоје следеће: *Марића, Ресимића, Секулића, Зекавица, Ђоковића и Спасовића* воденице. У току кроз Смиљевац, налазе се ове воденице: *Вујовића, Кривокућа и Ђурчића*.

Ношница протиче кроз Ровине и Братљево, остављајући с леве стране Равну Гору и Опаљеник. На том делу њеног тока налазе се следеће редовничке воденице: *Видића, Јеротијевића, Радојичића (у Ровинама); Маричића, Лазовића, Маринковића, Парезановића (2),*

Ненадића и Кнежевића (у Братљеву); Луковића и Кривокућа (у Равној Гори); Боторића, Милошевића, Нешковића, Громовића и Петровића (у Опаљенику); Милетића, Марића, Прокопијевића и Јовановића (у Буткову), Мудереза и Станића, као и неколико Ристића воденица (у Рокцима). И притоке Ношнице богате су воденицама. Тако се на Зекавичком потоку, који дели Ерчеге од Васиљевића и долази са јаворских висова, налази само једна редовничка воденица за следеће фамилије: Круниће, Кујунџиће, Азањце, Мартиновиће и Белошевиће. У доњем делу Васиљевића постоји Бојовића воденица која подмирује потребе становника доњег дела села. На Смиљевачкој реци, која долази са Јавора и улива се у Ношницу близу Ковиља, многобројне су воденице: Подјаворска (Вујовића и Кривокућа); Вујовска, Шарговска (за Максимовиће и Дојчиловиће); Парезанска (за Парезановиће и Ђоковиће); Ђоковска (за Ђоковиће и Дојчиловиће); Ниџовска (за Јевтовиће) и Петковска (за Петковиће, Кујунџиће и Јевтовиће). Једна Јевтовска је радила под ујам до пре десет година.

После спајања вода Моравице и Ношнице, Моравица тече према Ивањици и прима мање притоке: Зарића поток (у Међуреју), Будожелски поток, Лучку реку, Марину реду, а испод Ивањице: Буковицу, Лишански поток, Грабовницу, Љупчу реку.

На Зарића потоку, који долази испод Оштрица, налазе се рокчанске воденице: Зарића, Грбића, Видачке, Главинића, Петровића, Ковачевића, Принчевске (2) и Аџића.

На Будожелској реци (потоку), која долази испод Клековице и има кратак ток, налазе се воденице за неколико фамилија које живе у том селу; Богатовића, Мићића, Радовића и Нешовановића (са ваљалицом). Ова последња је власничка.

Лучка река протиче кроз село Луке, прима Собички поток који долази испод планине Чемерна, и на Лучкој реци се улива у Моравицу. Покреће многобројне воденице у свом току: Миленковића, Милишића, Лазовића, Кушића, Коџопељића (у Лукама) и Јеротијевића, Стевановића, Парезановића, Милутиновића (у Осоници).

Мићићи, Бујошевићи и Савићи (из Рашчића) и Оџокољићи, из суседне Лисе, подигли су своје воденице на Мариној реци, недалеко од Ивањице.

На реци Буковици, по којој је и насеље које се налази на ушћу ове реке у Моравицу добило име, на пет километара низводно од Ивањице, налази се преко двадесет воденица, и то од њеног изворишта до ушћа: Богдановића (3), Парезанска, Буревске (2), Калушке (2), Довијанића (2), Арсијенијевића (2); Рудничка, Даниловска, Вучићевска (у Сивчини); Грбића, Глијечка и др. Једино је једна (Довијанића) воденица приватна и ради под ујам.

Грабовица има дуг ток. Најпре се јавља као Масковачки поток и извире испод Кадине стене, потом мења име у Миланџански поток и тек код Беле Цркве, кад прими Брезовачки поток, постаје права река, текући под именом Грабовица све до ушћа у Моравицу, близу Прилика. На њој су подигнуте воденице: Зарића, Дабовића, Цветковића, Радоњића, Плавшића, Бошњакловића (све у Маскови); Арсовића, Лазаревића, Циврића, Ранђића, Видачка, Глибића, Неуковића, Даријевића; Јованчевића (3), Рабрenske (2), Савића, Јаковљевића, Баранске (3); Конџилске, Буројевића, Николића, Сенића и др. Једино је Гавриловића (са ваљалицом) у Брезови приватна и ради под ујам.

На Лишанском потоку најпознатије су Ајдачића и Вратоњића воденице.

А, на Љупчој реци налазе се Шареничке воденице. Има их десетак у овом селу, док у доњем току, река пролази кроз равницу и нема могућности за рад воденица.

И док притоке Студенице и Моравице извиру или настају на просторима моравичког краја и уливају се у ове реке, такође у овом крају, дотле Рзав после само непун километар хода напушта територију ивањичке општине и тече преко ариљске општине, да би се ниже Ариља улио у Моравицу. И његове две притоке - Равногорска река и Мали Рзав извиру у моравичком крају, а њихове воде су уливају у Рзав на подручју ариљске општине.

Рзав настаје у Мочиоцима од Пресечке реке, која извире испод Чемернице, својим током раздваја била Мучња и Чемернице, као и Мочиочке реке. На њеном кратком току, до напуштања овог краја, постоје само Борисављевића и Томића воденице. На Пресечкој реци има знатно више воденица: Аничића, Сићевића, Дабовића, Ђурчића, Милинковића, Пауновића и Матовића. Само су Шеловића и Матовића воденице појединих воденичара из ових фамилија. Све остале набројане су редовничке. Интересантна је појава која није карактеристична за читав крај: на Равногорској реци више је воденица које раде под ујам него редовничких. У горњем току ове речице, која извире испод Глога и раздваја својим током Кукутњицу од Мучња, нема воденица, јер нема довољно воде за покретање воденичког кола. У средњем току је неколико редовничких: Оџокољића и Филиповића, а у доњем току су власничке - Краковића воденице које раде преко читаве године.

Недалеко од самог изворишта, на Катићима, налази се Стојковића врело и на њему две воденице. Обе раде под ујам, а после неколико стотина метара ређају се чеповске воденице: Милорадовића, Макања, Караклајића (2) и др.

Све ове воденице подмиривале су потребе за преко 40.000 становника, колико је 1961. године било у моравичком крају. Ивањица је имала електрични млин који није могао да подмири потребе становништва Ивањице и околних села. Зато је неколико Ивањичана имало своје воденице на Глијечком потоку: *Радојевића* и *Караклајића*, у Циганмали.

СТРУГАРЕ НА ГОЛИЈИ*

Богатство Голије шумама, поготово четинарским, велико је и од непроцењиве вредности. Многи су желели да га користе и да, на тај начин, увећају своје приходе. Шуме су биле државне (општинске), сувласничке и власничке (појединаца). Голија је увек била удаљена од саобраћајница и то је био спас за њене шуме, које су остале богате: мање је сечено дрвета него што је прирастало за сечу.

Због удаљености од саобраћајница, трговци и други људи желели су да прераде и одвуку са Голије само оно што је квалитетно и што ће се брзо продати - техничку грађу (даске, греде, кровне конструкције). Зато су и градили стругаре у шумама Голије, тамо где су обарана стабла смрче, јеле, а ређе и бора. Најчешће су подизане на рекама и већим потоцима, чије су воде биле у могућности да покрену витла за тестере.

Подизане су на изворишном делу Студенице, на Црној ријеци, Изубри, Студеници, Брусничкој, Градачкој, Средњеречној реци, на Јастребовцу, Кулизином потоку, Голијској реци и потоцима.

Било је и неколико стругара које су радиле на пару: у Хајдучком лазу, Кољешници и више Чапрића.

Почетак подизања стругара на Голији везује се за време и имена ортака Ђола Павићевића из Ивањице и Перише Вуковића из Доброг Дола, који су 1865. године изградили прву на Голијској реци ради стругања четинарске даске за продају у Турској.⁸

Потом, од седамдесетих година 19. века до 1910. године, подигнуте су на Голији стругаре: Саватија Ивановића из Придворице - у Вионици (1908), Милутина Поповића из Ивањице (1908) - такође у Вионици, Љубомира Курсулића из Рашке (1905) - на Црном врху у Коритнику, Мила Гиздавића из Чечине (1909) - на Црном врху, Драгићевића и Милутиновића (ортачка, 1908) - на Грачанској реци, Палигорића и компаније из Крагујевца (1904) - на Голијској реци, Акционарског друштва из Крагујевца (1906) - на Голијској реци, Милије Петковића из Ивањице (1909) - у Вионици, М. Лишанина из Ивањице (1909) - у Куманици. Филип Пејовић инсталирао је стругару у Вионици, која је изогрела за време ускршњих празника 26/27. марта 1912. године. Али, убрзо ју је оспособио и она је почела да ради.⁹

* Рад објављен у Зборнику радова Народног музеја, бр. 27, Чачак, 1997, стр. 391-397.

⁸ В. Владисављевић, *Стружнице у ужичком округу*, Ужички зборник, бр. 16, Ужице, стр. 133.

⁹ Исто, стр. 137.

Тако је на крају прве деценије 20. века на подручју Моравичког Старог Влаха радило 10 стругара на Голији и две у Ивањици (ЕИ предузећа и Светозара Јеремића).

Нема података да су до почетка Првог светског рата монтиране нове стругаре на подручју Голије. Једино је Филип Пејовић из Вионице подигао још две: за сваког сина по једну - у Мртвом крају испод Ривотина у Добром Долу и на Брусничкој реци испод Рогопечи. Раније је имао стругару на Студеници испод Перишића у Маринковићима.

Највероватније је да су за време Првог светског рата стругаре радиле са прекидима. Већ 1919. године на Голији се појављује Прво српско акционарско друштво из Београда и подиже пет стругара: на Голијској реци три и Кољешници две.¹⁰

Према званичним подацима, који су објављени у Алманаху Краљевине Југославије (Бановине зетске) за 1931. годину, на Голији су радиле само три стругаре у Остатији (у Коритнику и Бруснику). Извештајима сигурно нису обухваћене све, или нису приказане у тачном броју, или није пријављен њихов рад да не би били опорезовани њихови власници. Немогуће је да се смањи њихов број на овако симбличну цифру.¹¹

Стругара испод Рогопечи на Брусничкој реци

¹⁰ Тихомир Д. Ђорђевић, *Рашка и околина*, Скупштина општине Рашка, 1987. Одељак: *Прерада дрвета - стругаре*, стр. 261.

¹¹ *Алманах Краљевине Југославије. Бановина Зетска*, преглед из 1931, Краљевска банска управа на Цетињу (моравички срез).

Тешке и гладне 1933. и 1934. година тражиле су веће ангажовање трговаца, акционара, банкара и богаташа на преради дрвета, поготову четинарског, на Голији. Прерадом дрвета на стругарима, транспортом до првих путева и железнице у Рашкој и Ушћу и извозом омогућена је власницима већа добит, уз брже увећање капитала. И, тада почиње градња нових стругара.

Сигурно је да су подаци за 1931. непотпуни. Јер, зна се - две године касније (1933) на Голији су радиле ове стругаре:

- Курсулића у Кољешници (у Бруснику - три, на Голијској реци - две);
- Вукашин Протић је подигао стругару у Остатији, на реци Студеници;
- Љубиша Муњић радио је са стругаром у Бруснику (у Муњићима), на Брусничкој реци.

Наредне, 1934. године Курсулићи из Рашке подижу, на Хајдучком лазу, у Средњој Реци, изнад Бајовића колиба, две и у Јасеновици, на Голијској реци, једну стругару. Ортаци Михајло Вукосављевић и Богољуб Бошковић изградили су по једну у Чаприћима и Бруснику.

Изгледа да су највише стругара поседовали акционари, банкари и други власници уочи рата, 1940. године. Тада су радиле стругаре на Студеници и Моравици, али и на њиховим притокама, на планини Голији:

Велимир Курсулић из Рашке имао је стругаре у Самоковцу (у Коритнику), у Црној реци, у Божићима и испод Кољешнице, у Голијској реци (две), на Хајдучком лазу, изнад Бајовића (две) и у Јасеновици, на Голијској реци, изворном краку Моравице: укупно - 13 стругара.

Са по једном стругаром радили су; Љубо Гиздавић из Чечине - у Црној реци, Рајко Савић - у Кортнику, Љубиша Муњић - у Бруснику, Михајло Вукосављевић и Богољуб Бошковић (ортаци) - у Чаприћима и Тихомир Шарковић - у Вучјем потоку.

Власници са Голије са по две или три стругаре били су и Пејовићи из Вионице - у Маринковићима (на Студеници), испод Рогопечи на Брусничкој реци и у Мртвом крају на потоку; Петровићи из Средње Реке (две) - испод Кулизина села (на Кулизинском потоку) и у Средњој Реци.

Њима се придружују власници са по једном стругаром, који су родом из моравичког краја:

Вукашин Протић из Остатије подигао је стругару на реци Студеници, у Остатији;

Љубиша Муњић је имао стругару у Муњићима (у Бруснику) на Брусничкој реци,¹²

Ђурчићи из Градца поседовали су стругару испод Висилаза, на путу Средња Река - Старо Село, на Средњоречкој реци;

Милуновић из Доброг Дола - на Јастребовцу, испод својих кућа, на путу Девићи - Клековица - Ивањица.

Ивањички трговци, такође на Голији, подижу стругаре: Јеремићи - на Голијској реци, Спасовићи - у Придворици, на Студеници, Радивојевићи - у Деспотовици, на Студеници, а Милутиновић и Аврамовић - на Пакашници, притоци Моравице, у Куманици.

∴

Уочи Другог светског рата, кажу документа, радило је 27 стругара на Голији¹³. Сигурно их је било и више, а власници су из Рашке (Курсулићи), из Крагујевца (Палигорићи), Ивањице и мештани.

На 13 Курсулића стругара радило је 27 квалификованих и 60 неквалификованих радника; на свакој најмање по два квалификована и четири неквалификована. Може се, дакле, закључити да су стругаре на Голији запошљавале 160 радника (квалификованих и неквалификованих).¹⁴

Стругана је грађа: даске - "шишетаре", дебљине један центиметар, "двојке" - од два, "цоловаче" - до 2,5, "тројке" - од три и "петице" - од пет центиметара дебљине. Свака стругара имала је циркулар, на коме је "кројена" даска (скидана је кора и отклањане су неравнине).

Грађа је извучена од стругара на одређена места, одакле је камионима или железницом превожена до коначног одредишта, до последњег купца (у земљи и иностранству). Са Голије су рабације превозиле резану грађу до Рашке и Ушћа (на железницу), у Дугу Пољану (на пут Сјеница-Нови Пазар) и у Ивањицу.¹⁵ Рабацијске запрете кретале су се у колони, а на узбрдицама и успонима путева "четворено" је (хватају су по два пара волова да извуку једна кола, па су се враћали да извлаче друга). Већином је утовар организован у

¹² Казивања Жарка Нешковића, председника Скупштине општине у Девићима, родом из Брусника (умро 1987. године) и Милоша С. Брковића, службеника Скупштине општине у Девићима, касније секретара општине Ушће на Ибру.

¹³ *Моравички крај - фотомонографија*, издавач Удружење просветних радника општине Ивањица, 1965, уредник Љубомир М. Марковић, стр. 31.

¹⁴ Тихомир Д. Ђорђевић, *Рашка и околина*, стр. 142.

¹⁵ В. Владисављевић, *Стружнице*, стр. 139, и казивање Станише Азањца, шефа стругара у Мртвом крају и Ратковом потоку, после рата, на Голији.

потоку или реци, а превоз је вршен од стругаре до првих висова, одакле су се спуштали путеви према Рашкој, Ушћу, Дугој Пољани и Ивањици. Тако су по двадесет, тридесет и више километара, са три до четири кубика даске на колима, ишле рабације данима и ноћима. Рабације су углавном биле из места где су се налазиле стругаре. Плаћане су новцем, а добијали су и храну за волове. У баракама код стругаре имали су бесплатно преноћиште. Ту се увек налазила и кухиња са продавницом пића и дувана.

У току Другог светског рата радило је само неколико стругара, најчешће за потребе житеља подголијских села. По ослобођењу земље радиле су стругаре: Пејовића (три) - у Вионици и Мртвом крају, Милутиновића и Аврамовића - на Пакашници, у Куманици, Милуновића - на Јастребовцу, у Доброј Доли, Радивојевића - у Деспотовици, на Студеници, Спасовића - у Придворици, на Студеници, Маринковића - у Маринковићима у Чечени; Протића - у Остатији, на Студеници, Муњића - у Бруснику, на Брусничкој реци.

Одмах после рата почеле су да раде оне које су национализоване и предате месним задругама. Потом су, око 1950. године, скоро све, на Голији, предате предузећу "Голија", односно ШПИК-у (Шумском пољопривредно-индустријском комбинату у Ивањици).

Појавом "бренти", гатера-стругара на моторни погон (електромотора и мотора на сагоревање нафте), престале су да раде старе стругаре на рекама и потоцима, у голијским беспућима. Проширена је делатност ШПИК-а и почела, у Ивањици, прерада дрвета на индустријски начин. Стругари су, уместо даске, дотеривали камионима трупце у стругаре ШПИК-а, а одатле је развожена резана грађа на разне стране.

∴

Са сеобама становника села одлазе у свет и стругари са Голије. Неки су подизали стругаре тамо где су се настанили и где нема дрвета. Трупце дрвета су камионима довозили са разних страна, најчешће из родног краја. Такве новоизграђене стругаре у равници повремено и данас раде. Поседују их:

Велимир Пејовић, родом из Вионице, у Ракови код Чачка, где раде и браћа Ивановићи.

Десимир Пантовић из Градца имао је са браћом стругару на Голији, а у Коњевићима, на периферији Чачка, сада струже балване.

Вукашин Милићевић Фурто из Дајића највећи део младости провео је радећи на стругарама на Средњоречкој реци у Висилазама,

на Петровића стругари у Средњој Реци, на Пејовића стругари на Брусничкој реци испод Рогопечи. Одселио се у Мрчајевце са породицом и тамо је почео да струже даску и греде.

Жарко Пунишић, раније управник земљорадничке задруге у Средњој Реци, родом из Кулизина Села, доселио се у Љубић и у дворишту новоизграђене куће монтирао је стругару. Грађу добија из родног краја, а овде је прерађује.

∴

Стругаре на Голији истовремено су биле и прве хидроцентрале. Постављане су динамо-машине на точак који покреће тестеру, да би засветлеле сијалице у стругари и бараци за раднике. Тако је било у Остатији, у Протића стругари - електричну енергију добијао је центар села: школа, кафана, задружни дом и неколико кућа.

Динамо-машина из стругаре иза Кулизина Села обезбеђивала је струју за читав засеок: куће од Пунишића, преко Петровића, све до Николића и Белих Вода.

Бајовићи су осветљавали своје куће и центар села. Нису имали стругару, али су добијали електричну енергију из једне воденице на Бајовића потоку.

Стругара у Средњој Реци давала је електрично светло само за раднике на стругари, јер је динамо-машина била мале снаге.

Девићи су од 1956. године добили електричну струју са хидроцентрале на Брусничкој реци, узводно од места за километар - два, испод Арбулића куће.

Посебна хидроцентрала радила је на Голијској реци у истоименом насељу и осветљавала је лугарнице, пекару, ресторан и бараку за смештај шумских радника (дрвосеча, стругара и рабаџија).

На Изубри, једној од притока Студенице, узводно за 1,5 км од Девића, Нешовановић је подигао вуновлачару и хидроцентралу. У почетку је осветљавао радионицу и кућу, а касније и заселак Планиницу.

У Голијској реци, за потребе радника и лугара, предузеће "Голија" из Ивањице подигло је хидроцентралу за бараке и мензу, која је радила до пре неколико година.

У Коритнику, у једном засеоку, подигнута је мала хидроцентрала, која и данас осветљава неколико кућа.

Љубиша Муњић из Брусника, за своје потребе и суседе, подигао је хидроцентралу на стругари. Одавде је стизала струја и у четвороразредну школу у близини.

СЕОСКЕ СЛАВЕ У МОРАВИЧКОМ КРАЈУ*

Сеоска слава почиње окупљањем крстоноша. У крстоноше су ишли момци и девојке, а међу њима се нађу и млађи људи и жене. Носили су селен у рукама, којим су били и окићени. Ишли су од куће до куће и певали: "Дај нам, боже, росну кишу, младу росу, амин, амин!" Планинке су износиле карлице са млеком и кајмаком и тако су чистиле крстоноше. Послуживали су их: сиром, кајмаком, пршutom и ракијом. Част су носили на брдо. Горе, на брду, једу пошто се окупе и поп "остави" молитву. Ту се задржавају до увече када прелазе на сабориште и укључју се у сабор. А одатле често "побегне" девојка за момка и сабор се претвори у свадбу.

По правилу свако село има крстоноше. Због удаљености засеока и конфигурације земљишта, у неким селима има више крстоноша. Тако село Глеђица има двоје, једне су за горњу, а друге за доњу Глеђицу. У Косовици постоје троје: једни за Маниту Долину, други за Косовицу, а Бутково имају посебне крстоноше.

До сада се сматрало да је заветина слава села. Сагледавајући стање у селима моравичког краја, на просторима између Голије, Јавора, Чемернице, Мучња, Кукутњице и Драгачевских планина, неминовно је да се дефиниција славе села промени. Донекле је то уочио Радоје Ускоковић испитујући заветине у моравичком крају. На почетку свога рада "Сеоске и црквене славе у селима око Ивањице"¹⁶, он истиче: "По планинским селима око Ивањице слава целог села, назива се завџина или обџина". Касније ћемо видети, како су у појединим пределима заветине захватиле одређене појасеве преко два или више села, као облаци преко неба. Можда у овом нашем поређењу има највише истине, јер заветине славе одређена села или засеоци, а не сва села у одређеном добу године, да би се заштитила од града, непогода, а стада и сточари од вукова. Мештани су узимали одређени дан за своју заветину. Без обзира на славу, сви становници одређеног подручја имају заједничку заветину. Све моитве и све богомоље, песме и читава славља упућена су свецима, с молбом, да их заштите од невремена и вукова. Ту се види велика зависност човека, везаног

* Рад објављен у Зборнику радова Народног музеја, бр. 29, Чачак, 1999, стр. 311-319.

¹⁶ Рад. Ускоковић, *Сеоске и црквене славе у селима око Ивањице*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књига 5, 1930. Има га и у посебном сепарату из тог часописа.

за земљу и стоку, од природе и божанстава која њоме владају, како верују сточари и ратари Голије и Јавора. Отуда су, упркос сиромаштву, славља богата и пред крстоноше се износи најлепше и најбоље, да се послуже и веселе на застанцима као и на највећим сеоским саборима.

Заветине су се одржале до данашњег дана и упркос великог сасељавања становништва, у периоду од 1950. до 1975. године, из подголијских и горњих села у долину Моравице, Западне Мораве и у друге крајеве.

У међувремену дошло је до неких измена у тим слављима, или је Ускоковић неке појаве непотпуно забележио. Највероватније да је у питању његово упознавање са тим појавама у Ивањици и околини, а не на ширем подручју. У време његовог истраживања, да би се отишло из Ивањице до Медовина, Брусника или Остатије, био је потребан читав дан, пешице или на коњу. Исто толико било је потребно да се врати до варошице на Моравици. Зна се да је ишао до Ковиља, где је испитивао манастир Ковиле и о њему написао студију, а даље, сигурно, није залазио. Зато се можемо и морамо задржати на неким појавама, где постоји неслагање између његовог описа и данашњег стања, које сам забележио за време вишегодишњих теренских истраживања и бележења од изабраних казивача.¹⁷ Овоме се мора додати и једна најновија појава: да је све мање села у моравичком крају са две заветине. Пре неколико година (1991) у Сивчини сам чуо да не славе сва домаћинства обе заветине: недељу по Спасовудне и летњи Аранђеловдан, већ бирају, па једни славе једну, а други другу заветину.

Задржимо се на неким деловима Ускоковићеве студије где се јављају разлике између његовог описа и данашњег стања:

□ Ускоковић у свом прегледу заветина по селима није унео сва села. Недостају: Осоница (која је раније припадала Драгачеву), Даићи, Градац, Брусник, Коритник, Вионица, Чечина, Добри До, Врмбаје (подголијска села), Пресека, Мочиоци и Клекова (раније села из ариљског краја).

□ Село Сивчину ставља међу села која имају за заветину Недељу Слијепог (недељу уочи Спасовдана) заједно са: Радаљевом, Лукама и Опаљеником, што није тачно. Ово село слави недељу по Спасовудне (Слану недељу).

□ Истиче села која су у то време имала по две заветине. Тако су, како пише Ускоковић, Илиндан (као другу заветину) славили Кушићи и Ерчеге. Врачеве су славиле Луке, Ивањдан - Глијеча, Павловдан -

Смиљевац (засеок Балићи), летњи Аранђеловдан - Сивчина, а Прокопље чак три села: Братљево, Глеђица и Кушићи.

□ Веома добро је запазио да засеоци појединих села не славе исту заветину, већ заветину суседног села. Тако Буџаци (из Опаљеника) и Милосављевићи - Мудерези (из Рокци) славе заједно са Бутковом (засеоком Косовице које се налази преко реке Ношнице) - Спасовдан, а не са Опаљеником, односно Рокцима.

□ Читлук слави заједно са Маном - Прве Тројице, а не са Будожелом (селом коме припада). А Маће слави са Шареником, а не са Брезовом. Стрменице (у засеоку Миланци, са фамилијама: Марковићи, Милићи и Радишићи), које се налази с леве стране Масковачке реке, слави исту заветину са Бојанима (из Брезове), а не са Миланцом. И засеок Басаре, које се налазе окренуте према Тисовици, с друге стране Погледи, славе заједно са Подјавором (засеоком Маскове) и са Тисовицом (из нововарошког краја), с друге стране реке, а не са Кушићима.

□ Изванредно је приметио да због конфигурације земљишта и беспућа, не иду крстоноше из истог села заједно, већ се стварају групе. Подвојено иду крстоноше: Мало од крстоноша Великог Братљева, Горње од Доње Глеђице, Принчевог Брда од крстоноша Куманице, с друге стране Моравице, а у Косовици се стварају три групе: посебно за Маниту Долину, посебно за Косовицу и трећу групу чине крстоноше из Буткова. Варјаче (из Прилика) иду заједно са Ђурићима (из Дубраве). Подвојено иду крстоноше из Горње Мале од крстоноша Доње Мале (у селу Рокцима).

А какво је стање данас на подручју моравичког краја?

□ Радаљево, Луке и Опаљеник славе недељу уочи Спасовдана.
□ Лиса, Дубрава, Бутково, Косовица, Деретин, Смиљевац, Пресека, Мочиоци и Клекова славе Велики Спасовдан.

□ Куманица, Комадине, Принчево Брдо, Равна Гора (јаворска) и Сивчина славе недељу по Спасовудне (Слану недељу).

□ Јасеновица, Ровине, Будожелја и Церова славе Мали Спасовдан.

□ Глеђица, Маскова, Мана, Рокци, Прилике и Ивањица славе Прве Тројице.

□ Маће и Клепани славе Друге Тројице.

□ Брезова, Равна Гора (брезовачка) и Ерчеге славе Бијели четвртак.

□ Василевићи, Чепово, Бедина Варош, Глијеча, Црњево, Свештица, Рашчићи, Шуме, Сађавац, Варјаче и Ђурићи (Дубрава) славе Бијели петак.

□ Село Вучак слави Бијелу суботу.

У Медовинама, као и у једном делу Ерчеге заветине захватају делове села - засеоке, у виду појасева који се простиру од југа према

¹⁷ Казивачи су одабрани и њихова имена налазе се на крају рада.

северу, и ова села имају неколико заветина. У Медовинама заветина има и своју замену.

Један део ових села слави Бијели четвртак и то славље обухвата следеће фамилије: Горње Ђојбашиће, Новаковиће, Горње Ђеримане (у Медовинама), Спасовиће, Тошиће и Јелиће (у Ерчегама). Дакле, обухвата простор око изворишта Моравице, долину горњег дела Ношнице, а онда појас излази на висове Ковиљске планине.

Коматине, Јекићи (у Медовинама) и Стеванићи (у Ерчегама) славе Бијели петак. Овај појас се простира од долине Јабучковачког потока према реци Ношници.

Палибрци, Вукићевићи и Пешићи (на размеђу Голије и Јавора) славе Друге Тројице.

И, на крају, Илиндан славе: Чоловићи, Доњи Ђеримани и Јовићевићи (у Медовинама), Секулићи, Марићи и Зекавице (у Ерчегама) и скоро сви се налазе на левој страни реке Ношнице.

У Медовинама и Ерчегама истичу да Илиндан као заветину могу заменити. Тако, ако Илиндан падне у петак, онда све фамилије славе Благо Марију.

У Кушићима једни славе Илиндан, а други Прокопље. Доњи Кушићи (сви до Турског гроба) славе Илиндан, а Горњи Кушићи - Прокопље. И док Доњи Кушићи имају славље, крстоноше, а после подне сабор, дотле Горњи Кушићи немају крстоноше. Наиме, пре пола века за време проласка крстоноша кроз село неко је нехотице убио једну девојку која је ишла у тој поворци. Од тада, због жалости, заветину прослављавају на тај начин што се окупљају код одређеног домаћина и иду на сабор после подне, али нема крстоноша.

У Добром Долу, фамилије: Вуковићи, Салевићи и Драговићи, такође не иду у крстоноше, односно угасили су своју заветину. Раније су имали своју заветину, али за време славља, једне године, појаве се облаци са грмљавином и гром убије једну девојку. Тада су сточари из ових фамилија одлучили да више не прослављају заветину. Према причању, догађај се збио на почетку овог века.

Заветине су везане за одређено село, засеок или групу насеља и не преносе се у друго место и друге крајеве, уколико се неко одсели из свога села или засеока. Међутим, у два случаја, у овом крају, дошло је до преношења заветине, попут славе, у ново место боравка.

Раде Марковић, из Сивчине, пренео је у Мршинце код Чачка, где се преселио, другу заветину, летњи Аранђеловдан. И у новом месту боравка он слави стару заветину.

Вукашин Перишић - Дукатовић, из Доброг Дола је једини становник моравичког краја који има пет славља у току године. Из

родне Вионице донео је славу Аранђеловдан, преславу летњи Аранђеловдан и заветину Прве Тројице, а задржао је славе куће у коју је дошао. Привенчао се и узео заветину, коју су остали суседи у овом засеоку престали да славе.

Друга заветина

Од села која су славила по две заветине, остала су само три:

Сивчина слави недељу по Спасовудне и летњи Аранђеловдан, као другу заветину. На Аранђеловдан се окупљају гости из других села и пријатељи. Увече је народни сабор. Неки сада истичу да је много две преславе и већ се опредељују за једну.

А, откуд две преславе? Село је често тукао град. Становници су тражили спас да одбију градоносне облаке или да се преселе у Драгачево или неко моравско село. Узалуд су терали облаке: превртањем кола, окретањем гребена према небу, или дозивањем обешањака или утопљеника који иду пред облацима не би ли их скренули на другу страну. И, најзад, реше да иду у манастир да тамо потраже савет од старешине манастира. Овај узме старе књиге, погледа њих и посаветује их да убеди читаво село:

- Нађите два сива вола (сивоње) и рало и узорите бразду око села. А, мало је да имате једну заветину, већ узмите и другу - летњи Аранђеловдан. Врате се изабраници у село и пренесу речи старешине манастира. Од тада су почели да славе Аранђеловдан као другу заветину, а село доби име Сивчина.

У Смилевцу, под Јавором, Павловдан као другу заветину не слави читаво село, већ једино Ђурчићи у засеоку Балићима. Тога дана, како је у предању записано, напали су вуци сточаре. С муком се се одбранили уз помоћ паса и окупљања читавог села. Вукови су одјурили на јаворске висове без иједне заклане овце. Од тада су становници овог засеока узели Павловдан као другу славу села.

У Глеђици домаћини примају госте око подне, када ручавају, а после подне с њима одлазе на сабор на Тичар-језеро, изнад села. Тога дана, како се верује и како казује народна легенда, ковач из Дајића је пустио свога вола, са окованим роговима, на силу из језера, која се повремено појављивала и уништавала стоку овим сточарима. Тада је ковачев бик надбио алу и срушио је у језеро тако да се више није појављивала. Прича каже да се догађај збио почетком овог века. У знак славља и победе над немани, сточари дајићких и голијских села сваке године долазе на овај сабор код језера, а становници Глеђице славе Прокопље.

Садашње славље заветина

Недеља Слијепог (Недеља пред Спасовдан)	Опаљеник, Луке, Радаљево, Црна Ријека (у Коритнику).
Спасовдан	Лиса, Дубрава, Бутково, Косовица, Деретин, Смиљевац, Пресека, Мочиоци, Клекова и Чечина.
Слана недеља (Недеља по Спасовдану)	Куманица, Комадине, Принчево Брдо, Сивчина, Равна Гора (јаворска).
Мали Спасовдан	Јасеновица, Ровине, Будожела, Церова, Кулизино Село, Средња Река, Каралићи.
Прве Тројице	Глеђица, Маскова, Мана, Рокци, Прилике, Ивањица, Добри До и Врмбаје.
Друге Тројице	Маће, Клепани, Коритник (с леве стране реке Студенице: Ратари, Плочник, Остатија, Котлови), Брусник.
Треће Тројице	Горњи Даићи, Доњи Даићи и Градац.
Бијели четвртак	Брезова, Равна Гора (брезовачка), Ерчеге (фамилије: Спасовићи, Тошићи и Јелићи), Медовине (Горњи Ђојбашићи, Новаковићи и Горњи Ђеримани), Коритник (с десне стране реке Студенице - Оцртен, Планиница, Котлови, Ђеровићи, Коритник и Крљани) и Шареник.
Бијели петак	Васиљевићи, Чепово, Бедина Варош, Црњево, Свештица, Шуме, Рашчићи, Сађавац, Варјаче (из Прилика) и Ђурићи (из Дубраве).
Бијела субота	Вучак.
Илиндан	Кушићи (доњи део), Медовине (Чоловићи, Доњи Ђеримани, Јовићевићи), Ерчеге (Секулићи, Марићи и Зекавице).
Прокопље	Кушићи (горњи део села) и Братљево.

ДРУГА ЗАВЕТИНА

Павловдан	Балићи (засеок у Смиљевцу).
Прокопље	Глеђица.
Аранђеловдан	Сивчина.

Закључак

Интересантно је и разноврсно славље заветина у моравичком крају. У раду је дата слика тога славља. Овде се види да се једна заветина простире на неколико засеока у једном селу и на одређени број фамилија у два суседна села. Можда је јединствен случај да се у неким селима појављују по две заветине. У неким местима река је граница за простирање једне заветине; са једне стране реке становништво слави једну заветину, а преко реке простире се друга заветина. Има и замене заветине у горњим селима: слави се Илиндан, а ако пада у петак, онда се за славу села узима Блага Марија.

У односу на раније стање, број заветина се повећао, јер се повећала и територија: обухваћена су подголијска села. Села: Луке, Осоница и Лиса раније су припадала Драгачеву, а сада су у Ивањичкој општини. Такође, села: Пресека, Мочиоци и Клекова сада су у саставу Ивањичке општине, а раније су припадала ариљском крају.

Литература и извори

1. Вук Стефановић Караџић, *Рјечник*, Просвета, 1964, Београд,
2. Радоје Ускоковић, *Сеоске и црквене славе по селима око Ивањице*, прештампано из "Гласника Етнографског музеја у Београду", књига V, Београд, 1930,
3. Казивања:
 - ✓ Војке Богдановић (91), из Сивчине, умрла 1996,
 - ✓ Бошка Циврића (68), из Кукића, родом из Кушића,
 - ✓ Богомира - Боја Вуковића (70), из Лознице, родом из Доброг Дола,
 - ✓ Миојле Цукавац, рођ. Кувекаловић (72), из Кушића,
 - ✓ Милоша С. Брковића (83), из Жиче, родом из Врмбаја,
 - ✓ Славомира Новаковића, раније из Медовина, а сада из Лознице,
 - ✓ Миломира Бојовића (85), родом из Јевика, сада из Лознице.

Слика из прошлих времена: коњске трке

УНАКРНА КУМСТВА*

Приликом склапања бракова у народу се много води рачуна о родбинским везама. Страх је да не дође до родоскрнављења, а познате су последице брачних веза међу сродницима (супружницима крвно везаним међу собом). И позитивно законодавство брине о томе, па није сувишно питање будућим супружницима при склапању брака: да ли сте у крвном сродству? Уколико дође до склапања брака младића и девојке из истог братства, односно фамилије, страхује се - шта ће бити са потомством из таквих бракова. А одраза има и преко девет пасова.

И док се води брига о сродству, које је крвно и створено женидбом или удајом, дотле *вештачка* сродства (кумство, побратимство и поочимство) "у народу се сматрају као тежа, и о њих се ретко греша" - како истиче Тихомир Ђорђевић.¹⁸

У моравичком крају кумству се поклања изузетна пажња. Када се за време породичних свечаности поставља, куму се зна место: у врх софре. За кума се припремају и дају посебни поклони. У народу је позната крилатица: "И рођеног брата и старе родитеље можеш увредити и наљутити, али кумове - никако". Они су увек за цењење, поштовање и уважавање. Постоје и ту, међу кумовима, мање разлике: више се цени, уважава и поштује кум који присуствује венчању младенаца, који држи дете на крштењу и са попом је заједно када се неко из куће "прати" на последњи пут, него кум коме се кумује. Овај други најчешће је домаћин, а кум који кумује је гост. И према госту се на најлепши начин поступа.

У Моравичком Старом Влаху постоји неколико необичних кумстава између одређених фамилија које су у крвном сродству. То крвно сродство повећавају и одржавају вештачким сродством, најчешће кумством.

∴

Познато је укрштено кумство између Циврића (фамилије) и Кривокућа (фамилије). Прва је настањена у селу Кушићима, на обронцима Јавора, а друга живи у Јаворској Равној Гори. Између њих

* Рад објављен у "Чачанском гласу", бр. 17, Чачак, 1. мај 1998, стр. 11.

¹⁸ Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, књига прва, "Просвета", Београд, 1984, стр. 165.

је раздаљина два и по сата хода пешице, или на коњу. А другачије се не може ни прелазити.¹⁹ Циврићи кумују Кривокућама, и обрнуто: Кривокуће кумују Циврићима. Откуда и зашто?

Кривокуће потичу из Кривошија (у Црној Гори), са обронака Ловћена и у сродству су са Кривокапићима²⁰. Једна струја Кривокућа допире до Гацког у Херцеговини. Живели су у Љутом Доцу. Један део ове фамилије се одвојио и узео име претка за своје презиме. Тако настадоше Циврићи. Одатле су Циврићи дошли у Кушиће, а за њима, нешто касније, преселише се Кривокуће из Љутог Доца у Јаворску Равну Гору. Да би одржали родбинске везе, Кривокуће су узели Цивриће - браћу по крви, за кумове. А, онда, да би се кумства учврстила и остала вечита између ове две фамилије, Циврићи узеше за кумове, крвно везане Кривокуће. И тако укрстише кумства. Сада подједнако уважавају једни друге - кумовски. Заменују улоге, зависно од фамилије и празника: славе, заветине и веселја. У овом крају славе различите славе: Кривокуће - Јовањдан (у зиму), а Циврићи - Ђурђевдан. Славе су прилика да једни друге посете и нађу се на веселју. Дају дарове и добијају поклоне. Држе кумчад на крштењу. Ту су када се склапа брак. На овај начин родбинске везе се одржавају и учвршћују укрштеним кумством, што је реткост.

∴

У другом делу моравичког краја, у селу Брезови постоји кумство у виду круга које означава праве, природне родбинске везе. Наиме, са колена на колена се преноси истина о пореклу фамилија: Симеуновића, Стамболића (у Брезови) и Стишовића (у Шаренику). Усмена предања кажу да су истог рода и да потичу од истог претка. Све три фамилије славе Ђурђиц, што је својеврсна потврда усменог предања. Да би то сродство одржали и учврстили, а да се ни момци и девојке из ових фамилија не узимају, створили су кумства у круг: Стишовићи кумују Симеуновићима, а неким Стишовићима кумују Симеуновићи. Стамболићи кумују Стишовићима. Посећују се за време породичних славља, али не могу за време славе, јер све три фамилије славе исту славу. Родбинске везе су већ изгледеле, али су зато вештачке ојачане и одржавају се стално. За последњих две стотине година између ове три фамилије није дошло до склапања

¹⁹ *Моравички крај, фотомонографија*, уредник Љубомир Марковић, Удружење просветних радника, Ивањица, 1965, стр. 135.

²⁰ Казивање Вељка Кривокапића, професора Више техничке школе у Чачку.

бракова у оквиру овог круга²¹. Овим фамилијама неки придодују и фамилију Ђокиће, која је најближа Стамболићима. Међутим, родбинске везе између Ђокића и Стамболића давно су нарушене, а тај однос није најбоље испитан.²²

∴

Познато је да су исељени Никшићани, да би одржали родбинске везе у новим просторима, успоставили кумства са својим сродницима у другим местима, у непосредној околини. На тај начин су се борили за одржавање родбинских веза, а против родоскрнављења и последица које долазе после тога у браковима младих који воде порекло од истог братства. У моравичком крају има на више места и у више села потомака исељених Никшићана. Сви они славе Лучиндан: Роговићи у Сивчини, Јовановићи у Приликама, Томанићи у Шумама, Бојановићи у Брезови и Кушићима, Нешковићи у Миланци, Марковићи у Придворици, Марићи у Сивчини и др.²³

Бојановићи из Брезове су за кумове узели своје братственике - Нешковиће из Миланце.²⁴ Између ове две фамилије није велика раздаљина; раздваја их засеок Стрменице. Бојановићи припадају селу Брезови и окренути су према Белој цркви и Катићима, а Нешковићи припадају селу Опаљенику и окренути су према Кушићима и путу Јавор-Ивањица. Између ова два засеока, из два различита села, из две општине, као веза постоје само козје стазе. Али, зато су велике и јаке кумовске везе између Бојановића и Нешковића. Нешковићи, сада постоје само две куће, кумују Бојановићима, читавом засеоку од двадесет пет кућа. Нешковићи када су се делили и кумове су поделили. Стаменић, који је ушао у кућу Нешковића, примио је кумство и кумује Бојановићима као и Нешковићи.²⁵

Све се то чини да би се родбинске везе ојачале. А, "извршити прељубу у вештачком сродству, или пак склопити брак, сматра се у

²¹ Казивања Делимира Стишовића, професора у Трнави код Чачка и Добросава Борисављевића, из Брезове, који живи у Балузи (заблаћкој) код Чачка.

²² Теренска истраживања аутора овог рада.

²³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, Споменица посвећена Ј. Цвијићу, Београд, 1924, стр. 135.

²⁴ Од фамилије Нешковића води порекло владика Јања - Јоаникије Нешковић.

²⁵ Казивање Мирка Стаменића, службеника из Ивањице.

народу као један од најтежих грехова" - закључује наш велики научник Тихомир Ђорђевић.²⁶

И данас, у време великих миграција становништва, када се рођаци и кумови не познају у другом свету и другим околностима, треба се враћати изворима - поштовати наслеђе. У разговорима са старијим из фамилије сазнати родбинске везе и кумства и - неће се погрешити при склапању бракова - далеко од завичаја.

ОАЗЕ МОРАВИЧАНА

Миграције су трајна појава у људској заједници углавном одређена природним законима. Егзистенцијални мотиви, као и жеља за успехом и квалитетнијим животом приморавају људе на селидбе из родног завичаја. У новој средини нуждом и моћима прилагођавања најчешће попримају нова својства, нове навике, имају другачије потребе, истовремено губећи примарни идентитет. Неки од њих се осећају оштећеним и осиромашеним, други искорењеним, а највећи број је социјално и биолошки асимилиран. Сама асимилација миграната и није људска несрећа уколико је то њихов слободан избор.

Процес одсељавања из моравичког краја непрекидно траје. Готово да нема фамилије чији чланови се нису селили из лепог и живописног моравичког краја, где су услови живота знатно тежи него у котлинама. Очигледно је да Моравичана има свуда, па и ван граница наше земље. Ипак, без сумње за моравичке Старовлахе најпримамљивији је био и остао Чачак са својом плодном околином. Не верујемо да постоји већи град или подручје у Србији у коме данас нема Моравичана или њихових потомака. Набрајати места у којима су дислоцирани Моравичани представља Сизифов задатак. Овде смо хтели да апострофирамо неке крајеве и насеља где су се Моравичани највише досељавали, где их неретко има више од староседелаца. Таква места смо симболично назвали оазама Моравичана.

Познато је да је највише одсељених Моравичана наставило да се бави пољопривредним пословима и насељавали се у мањим приградским насељима. Многи су, захваљујући својој природној бистрини и промућурности, као и стеченим радним навикама и жељом за доказивањем, постигли значајније образовање па су радили у просвети, здравству, индустрији. Тако су Моравичани учествовали у изградњи: "Слободе" у Чачку, "Милана Благојевића" у Лучанима, Ваљаонице бакра и алуминијума у Севојну код Ужица, Фабрици "Иво Лола Рибар" у Железнику (Београд) и многих других предузећа. Значајан и неизмеран допринос Моравичана је у настанку и развоју неких наших значајних привредних институција - Пољопривредног комбината Београд, Трговинског предузећа "Партизан" у Чачку, пре свих. Од пастира и ратара постајали су мајстори за машинама у радионицама, трговци, возачи, припадници обезбеђења својих фирми, али и инжењери, економисти, правници,

²⁶ Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, књига прва, стр. 167.

као и веома успешни руководиоци. Данас у Београду, Чачку и другим центрима има доста професора Универзитета, лекара и истакнутих стручњака, који су рођени у моравичком крају или су им корени закопани у голијским и јаворским брдима. Преко десет академика вуче порекло из овог прелепог краја. Било је и политичара, војних лица, милиционера, али мање.

Наравно, увек остаје отворено питање: колико су се ти истакнути Моравичани одужили крају из кога потичу?

Наводимо неке од оаза Моравичана, односно места где су наши земљаци практично већинско становништво.

У **Ковилову**, код Београда, највише има бивших становника Сивчине, Братљева, Кушића и Ровина.

Баточина и **Церовац**, код Крагујевца, одредишта су за становнике Вучака и Брусника.

Бањани, код Уба, је место које су Комадинци изабрали за расељавање из свог неплодног завичаја.

У **Звечку**, код Обреновца, одселили су се: Аврамовићи, Симеуновићи, Грковићи, Вуловићи, Мутавџићи из Брезове, Станићи из Опаљеника, Милосављевићи из Рокци.

Ка **Новом Пазару** су одлазили становници из подголијских и горњих села. То су најчешће била привремена сасељавања. Наредна етапа је била одлазак у моравску котлину.

Одсељавања у **Топлицу** су углавном вршена након Јаворског рата, за време кнеза па краља Милана Обреновића. Из пасивнијих села, Медовина, Маскове, Кушића, Равне Горе и других отишли су: Палибрци, Ћојбашићи, Несторовићи и многи други. Они се тамо сада понашају као староседеоци.

И **Банатски Карловац** се може сматрати оазом Моравичана, јер тамо живи више фамилија из Брезове и других моравичких села (Стамболићи, Ћокићи и др.).

Према **Рашкој** су се сасељавали становници највиших голијских села Коритника и Брусника.

У **Конареву**, код Краљева, досељеници су бивши становници подголијских села Доброг Дола и Врмбаја.

Драгачево и **ариљски крај** - суседне општине - нису били посебно привлачни за Моравичане. Разлог ретких сеоба Моравичана у ове крајеве свакако лежи у условима живљења, који су доста слични оним у завичају. Сеобари су тражили боље услове.

У **Моравску котлину** најпре Моравичани су силазили на привремени боравак, и то најчешће са стоком како би преко зиме

прехранили стадо оваца или крдо говеда. Потом би се одлучивали на стални боравак. Браћа су се делила, па је један брат остајао у завичају, а други се сасељавао у плодне и питоме пределе око Западне Мораве. Највише Моравичана има у чачанским селима на десној обали Мораве, али и преко ње.

Балуга (трнавска) има више становника из Брезове и Шареника, него што их је остало у родном крају. То се, пре свих, односи на фамилије: Пауновиће, Шекељиће, Стишовиће.

У **Мршинцима** су досељеници из Кушића, Равне Горе, Маскове, Сивчине: Павловићи, Кривокуће, Марковићи, Кувекаловићи и др.

Лозница је привукла многе Моравичане из подјаворских и горњих села: Азањце, Круниће, Бојовиће, Ћојбашиће, Луковиће (из Глеђице).

Кулиновци су били и остали најпривлачнији за Ћојбашиће из Медовина, Грујовиће из Вучака и друге.

У **Трнави** има досељеника из 42 различита места моравичког краја.

Стиче се утисак да уколико су били удаљенији од Ивањице, у моравичком крају, нова пребивалишта су тражили што ближе граду.

Процес сасељавања из моравичког краја није завршен.

Нове оазе се стварају.

Раритет на Голији: Голијска река протиче испод фудбалског игралишта

СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА ЖОРАВИЧКОГ СТАРОГ ВЛАХА

1.

ДЕВИЋИ СА ПОДГОЛИЈСКИМ СЕЛИМА

КОРИТНИК

Остатија	Плочник (Провалије)	Планиница
Црна Ријека	Коритник	Крајеви
Одвратеница	Ђеровићи	Обади
Котлови	Оцртен	
Ратари	Крљани	

БРУСНИК

Ракаси	Доњи Нешковићи	Совићи
Белчевићи	Чаприћи	Тењовићи
Брусник	Папуљи	Кољешница
Муњићи	Дукићи	
Водице	Карадак	

ДАИЋИ

Доњи Даићи	Каралићи	Беле Воде
Горњи Даићи	Кулизино Село	Голијска Река
Јасеновица	Средња Река	

ГРАДАЦ

ВИОНИЦА

Јаћовићи	Пејовићи - Ивановићи	Ђоковићи - Рњошићи
Гвозденовићи	Горњи Перишићи	Горњи Арбулићи
Илинчићи - Брковићи	Доњи Перишићи	Доњи Арбулићи

ЧЕЧИНА

Маринковићи	Гиздавићи	Асаново Село - Ђуровићи
Кошани	Ђопићи	Боровићани - Грковићи
Поповићи		

ВРМБАЈЕ

Алексићи	Врмбаје	Градина
Миздраци	Брадуљице	Придворица
Богитјевићи	Долови	Усиље

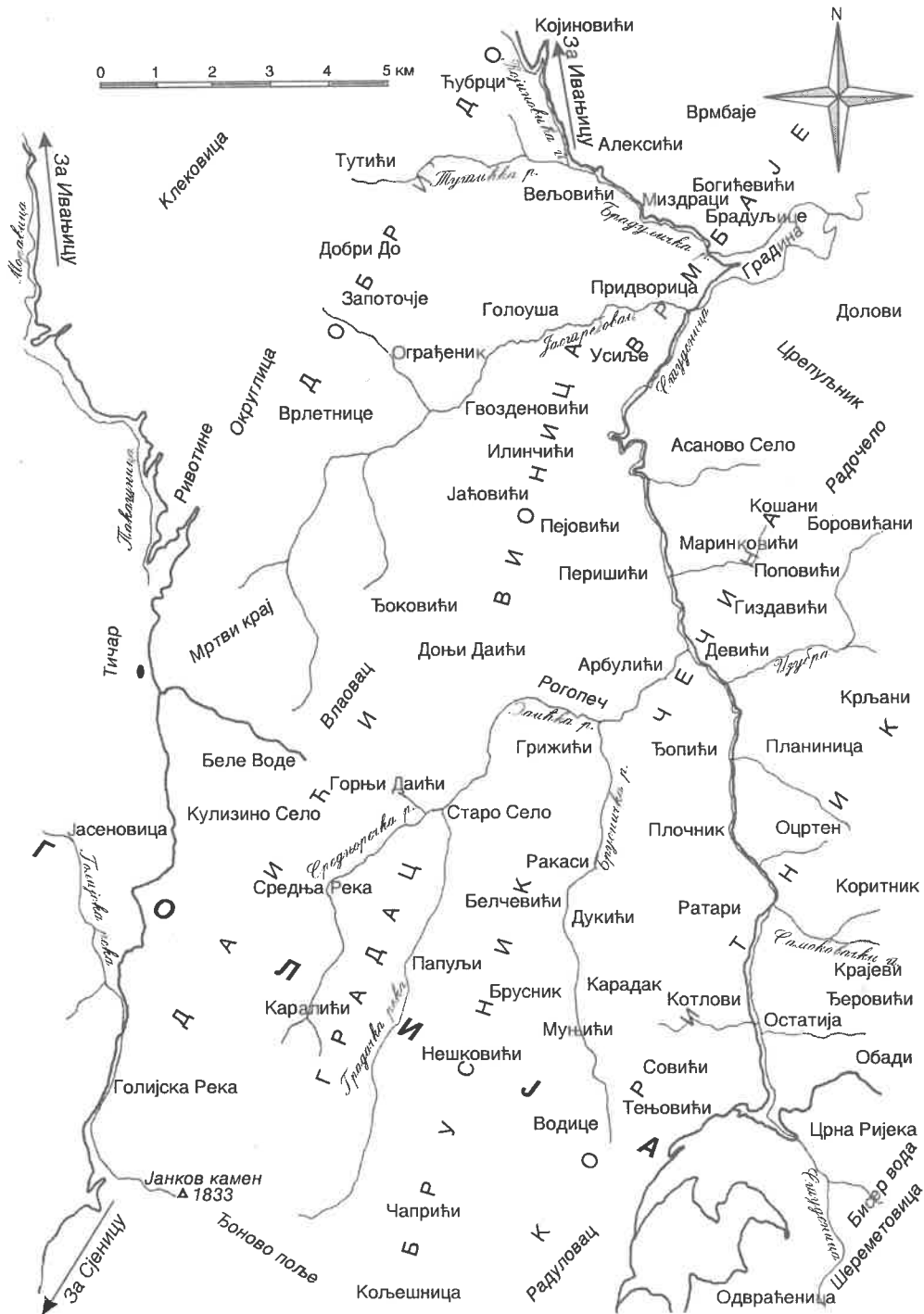
ДОБРИ ДО

Врлетнице	Тутићи	Ђубрци
Добри До	Запоточје - Голоуша	Вељовићи
Ограђеник	Којиновићи	

Легенда
 1 - Девићи са голијским селима
 2 - Ковилје са горњим селима
 3 - Кушићи са јаворским селима
 4 - Катићи и Мочиоци
 5 - Прилике
 6 - Међуречје и Братљево
 7 - Ивањица

Карта 1. Моравички Стари Влах

Карта 2. Девићи са подголијским селима

Девићи - центар подголијских села налазе се на саставцима Брусничке реке и Студенице, на територији Вионице и Чечине. Зато се и данас пошта у овом месту зове - Вионица, а дуго година и школа и задруга су носиле ту ознаку, а не Девићи. Насеље је мало. Нешто је увећано када су Девићи постали општински центар 1955. године, који је обухватио четири дотадашње општине: Средњу Реку, Остатију, Вионицу и Придворицу. Девићи су добили тада и нешто касније: нову школску зграду, шумску управу, зграду општине, а раније су биле изграђене амбуланта и задружни дом. 1959. године када су спојене све општине у моравичком крају у општину Ивањица, остала је општина Девићи као посебна још три године, а онда је и она припојена ивањичкој општини.

Земљиште је претежно шумовито, обрасло најчешће четинарским шумама. Има одличне пашњаке и сенокосе и веома је подесно за гајење стокe, поготову оваца. Једино у доњем, нижем делу раније општине Девићи, у Вионици, Чечини и Придворици подигнути су воћњаци и гаје се ратарске културе: пшеница и кукуруз. У вишим деловима бивше општине: у Средњој Реци, Градцу, Бруснику и Коритнику успева у првом реду оvas, а онда раж и хељда.

Посебну занимљивост на голијским просторима чине облици градитељства. Овде су куће, колибе, зграде, воденице и друге грађевине углавном подигнуте од дрвета. Кровови су често покривани клисом (шиндром). Велики снегови и јаки ветрови су натерали људе да куће граде претежно на јужним и источним (присојним) местима и да кровови буду стрми, а тиме и велики. Тако, на једној кући у Кулизином Селу кров је саграђен од 13 редова шиндре.

Сточари на Голији изградили су колибе, такође од дрвета и ушорили их, због напада вукова и упада хајдука и Турака преко границе. Од њих су најпознатије: градачке колибе, испод Ђоновог поља и Јанковог камена, Чапрића колибе испод Велике и Мале Моховице и колибе Кулизана, недалеко од Белих Вода.

Потврду о раној насељености овог подручја пружају остаци водовода са мермерним цевима из римског периода ископани у засеоку Кошани (Чечина). Први писани подаци о овом пределу сведоче да је још 1516. године постојала нахија Остатија¹ (у Босанском санџаку) са десет села, међу којима није тешко уочити Остатију и Коритник.

¹ Раде Познановић, *Административно-територијалне промене у региону Т. Ужице 1815-1974*, Ужички зборник бр. 8, 1979, стр. 79.

Простор који данас обухватају Девџи (раније општина Девџи) пре присаједињења Србији, 1833. године, налазио се у саставу Сјеничке нахије. Даићка нахија са општинама Придворицом, Чечином, Даићима, Брусником и Коритником, заједно са осталим деловима моравичког краја, прикључена је новооснованој српској држави. По припајању моравичких села помиње се Ужичко-Старовлашка нахија састављена од четири капетаније, међу којима су: Моравска (Моравичка) и Даитска (Даићка).

Након 1834. године у званичним књигама губи се назив *нахија* и почиње употреба назива *окружја*. Окружје Ужичко-Старовлашко и даље има четири капетаније: Црногорску, Рујно, Моравску и Даитску.

У току 1835. године уводе се срезови, уместо капетанија.

Наредне, 1836. године Ужички округ чине 5 срезова: црногорски, рујански, рачански, моравички (са седиштем у Ивањици), који има 39 села и Даитски (са седиштем у Даићима), у чијем саставу постоји 6 села.²

Совјет српски својом одлуком бр. 100, од 22. јануара 1837. године утврђује у Ужичком округу три среза: Моравички, Рачански и Црногорски. Дакле, укида се Даитски (Даићки) и подголијска села: Коритник, Брусник, Даићи, Градац, Вионица, Чечина, Врмбаје и Добри До, сада припадају Моравичком срезу и у његовом саставу остају све до 1947. године. Те године се формира Срез моравички са 18 месних народних одбора, међу којима су и: Брусник, Вионица, Придворица и Средња Река. Исте године МНО Брусник мења име и седиште и постаје МНО Остатија. 1951. године се на овим просторима оснивају општине Вионица, Остатија, Придворица и Средња Река, на подручју Моравичког среза, који има 16 општина.

У новоформираном срезу Чачак, 1955. године, улази седам општина бившег моравичког среза: Девџи (са насељима Брусник, Вионица, Врмбаје, Градац, Даићи, Девџи, Добри До, Коритник и Чечина), Ивањица, Катићи, Ковиље, Кушићи, Међуречје и Прилике. 1959. године врши се нова промена, па уместо пређашњих седам општина моравичког краја постоје само две: Девџи и Ивањица. Након три године, 1962, две дотадашње општине спојене су у једну (Ивањица), која је припојена срезу Т. Ужице.

Из административних промена могло се видети колико се пажње поклањало овим просторима, који су били удаљени од средишта округа преко 100 км.

Становништво је претежно досељеничко. У досељавању постоје две миграционе струје: динарска - знатно јача и косовска -

² Исто.

много слабија. На овим просторима дошло је до судара те две струје: у говору, народним обичајима, ношњи и менталитету. Динарска је захватила простор скоро све до леве обале Студенице, а косовска десну страну реке Студенице и насеља испод Бисер - воде, Радочела и Црепуљника. (Касније ће бити више речи у поглављу о фамилијама.)

Девџи

Девџи - центар подголијских села има малу цркву која је подигнута на развалинама старе, много веће и где је било закопано благо које је донето на девет дева (камила) у ово скровито место и закопано. По девама место је и добило име: Девџи.³ Касније је благо

³ Љ. Марковић, *Моравичке легенде*, стр. 1.

пронађено и преко ноћи отерано на другу страну. Девихи су од Ивањице удаљени 36 км и налазе се на ушћу Брусничке реке у Студеницу на 740 м надморске висине. Имају потпуну основну школу, дом културе, библиотеку, задругу, амбуланту, индустријски погон конфекције "Јавор" из Ивањице, пошту са централом, више продавница и кафана.

Мада данас није административни центар, Девихи су, у многоме, економски, просветни, здравствени и културни центар за становнике овог краја. Ово место је повезано аутобуском линијом са Ивањицом, преко Велике ливаде, а касније и са Ушћем на Ибру и Краљевом, долином Студенице када се асфалтира пут дуг око 35 км. Просецање путева на шумовитој Голији започето је тек у овом веку (1909) изградњом пута Ивањица-Девихи-Рудно-Рашка. Шездесетих година почиње асфалтирање путева Ивањица-Девихи и Ушће-Остатија. Прва аутобуска линија успостављена је од Ивањице 1966. године, а од Краљева (преко Ушћа) тек 1984.

Прва школа у овом крају отворена је у Придворици давне 1856. године, да би у овом веку школе добили Остатија (1911), Средња Река (1913) и Вионица и Брусник (1936). Девихи имају потпуну основну школу, од 1958. године, која носи име великог научника на пољу ботанике др Недељка Кошанина, који је рођен у овом крају, у Чечини, 1874. године.

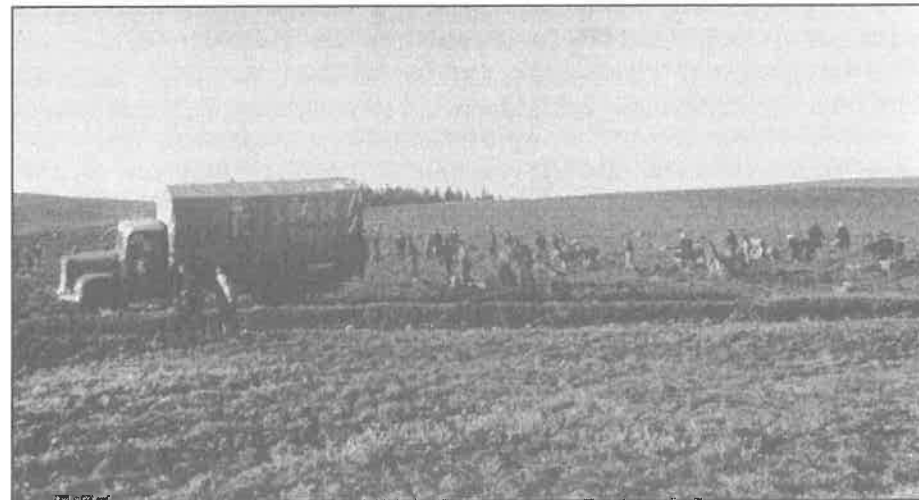
Студеница је богата речном пастрмком и другом рибом, а Голија има много лепота и природних реткости, тако да привлачи туристе, који долазе у Девихе, најчешће на одмор и рекреацију.

Становништво у подголијским селима бави се, у првом реду, сточарством, поготову у насељима која се налазе узводно од Девиха, на падинама планинских висова. А онда долази, у последње време, експлоатација и гајење шума. У Вионици, Чечини и Придворици баве се гајењем ратарских култура и воћарством. У међуратном периоду основане су пољопривредно-кредитне и набављачко-потрошачке задруге у Остатији и Средњој Реци. У приватним кућама (углавном поред путева) отварају се дућани и кафане.

Познато је да Голија у својим недрима има рудног блага: олова, цинка, антимона, магнезита, никла и ретких метала. Топоними: Самаково, Котлови, Угљари указују да су на тим местима, на подручју Коритника били у средњем веку активни рудници и топионице. Из штампе видимо да је 1933. године радио рудник олова у Остатији.⁴ У времену од 1948. до 1952. године вршена су

⁴ "Чачански глас" бр. 8/1933.

испитивања налазишта руда у Вељовићима, на падинама Црепуљника, у Вионици, на Мачковцу и у Остатији. Али, због удаљености од путева и пруга није се ништа учинило да почне експлоатација рудног блага на Голији.

Вађење кромпира на Ђоновом пољу

И овде, као и у другим крајевима, миграције становништва су непрестане, а углавном су условљене економским и друштвено-политичким факторима. Насељеност овог подручја за време турске владавине је била велика, што потврђују и подаци да се 1834. године из Даића одселило 60 муслиманских кућа, из Брусника 45, Ђопића и Арбулића 28, Градца 12, Остатије 8, Врмбаја 7 итд.⁵ Муслимани су се углавном селили у североисточну Босну. Раније је становништво мигрирало претежно према Ибарској долини и Краљеву, а последњих деценија више житеља ових насеља одлазе са голијских висова у правцу Ивањице и Чачка. Насељеност ових крајева у прошлом веку заснивана је на сточарству и шумарству, а мање на ратарству и воћарству. На пространим пашњацима гајене су овце и говеда. Тиме су задовољаване потребе становништва. Карактеристика ових крајева у 19. веку је и висок природни прираштај становништва.

⁵ Шабан Хоџић, *Миграције муслиманског становништва из Србије у сјевероисточну Босну између 1788-1862. године*, Завичајни музеј у Тузли, 1958.

Перманентно заостајање пољопривреде у односу на непољопривредне делатности, евидентна саобраћајна неразвијеност и удаљеност од развијених центара, а тиме и немогућност експанзије дневних миграција појачали су емиграције из голијских села. Поред великих миграција у шездесетим годинама овог века на смањење становништва утиче и пад наталитета и контрола рађања, која је узела маха и међу женским локалним становништвом.

И данас су Девихи центар за Чечину, Вионицу, Брусник, Коритник, Придворицу и Добри До, а мање за Градац и Даиће, који су директно везани асфалтним путем Беле Воде - Ивањица. За њих су Беле Воде постали центар окупљања, где се налази: пошта, продавница, кафана, лугарница, погон "Јавора" из Ивањице и др.

Ускоро ће и Девихи бити повезани асфалтним путем са Ивањицом, једним краком од Брадуљице, преко Велике ливаде, а другим низ Студеницу за Ушће и Краљево. У блиској перспективи може се очекивати да ће Девихи постати туристички центар.

Електрично осветљење Девихи су добијали из хидроцентрале која је 1956. године подигнута на Брусничкој реци, недалеко од насеља. Сада добија струју преко далековода. У непосредној близини, на реци Изубри има једна вуновлачара.

КОРИТНИК

Чим се крене од Девиха уз Студеницу, већ код Изубре, десне притоке Студенице и насеља код њеног ушћа, ступа се на просторе Коритника. Одатле треба путовати два сата ходом до Остатије - центра за Брусник и Коритник и још толико до Бисер-воде где је граница овог села са селима рашке општине. Коритник се граничи са Чечином; између њих тече река Изубра. Граница иде овом речицом до висоравни и одваја Коритник од Бзовика (у краљевачкој општини) затим се граница пење на висове Бисер-воде и Шереметовице на јужној страни, а онда долази на Одвраћеницу и на крају се спушта од коса Радуловца према висовима између Коритника и Брусника на западу, који су истовремено граница између ова два села.

Огроман је простор Коритника. Да би се обишао Коритник потребно је скоро два дана пешачења. На подручју Коритника налазе се веома привлачна места за туристе, од којих се својом лепотом издвајају Одвраћеница и Остатија.

Одвраћеница се налази на јужном делу Голије, на вододелници између Студенице и Рашке, тамо где извире река

Студеница. На Одвраћеници је 1939. године изграђен планинарски дом, а 1955. год. организовано је такмичење планинара Србије. Овде се налази једна лугарница, једна кућа Ивановића и неколико колиба. У последње време изграђене су викендице и пут Нови Пазар - Одвраћеница, тако да је ово место постало привлачно за раднике и омладину Новог Пазара. Планинарски дом је претворен у Дом за одмор радника конфекције "Рашка" из Н. Пазара. Посебну драж пружа Одвраћеница својим природним лепотама, изванредним ваздухом, изворима на сваком кораку и што је најважније: великим бројем сунчаних дана у години, што се за друга места на Голији не може рећи. Налази се на надморској висини од око 1200 м. По нашем мишљењу, то је најлепши део Голије.

Планинарски дом у Одвраћеници

Остатија је била општински центар, за ова два села, Брусник и Коритник. Налази се у горњем току реке Студенице, баш тамо где Студеница прима прве притоке и креће у правцу севера. Насеље има: четвороразредну школу, скоро подигнуту, на месту где је била

ранија, која је саграђена 1922. године, задружни дом (са продавницом и магацином), неколико кућа и кафана. Ту је и црква Св. Кузмана и Дамјана, која потиче из средњег века, а обновљена је у 17. веку. Нема живопис, али има занимљив натпис на мермерном надвратнику. До овог места успостављена је у последње време аутобуска линија од Ивањице, а Остатија је и телефонима, преко Вионице, повезана са светом.

То је једно од најудаљенијих места од Ивањице, општинског центра. Између Ивањице и Остатије раздаљина је од око 50 км. Нешто мање Остатија је удаљена од Рашке, али је због терена, теже за путовање.

Школа у овом месту ради од 1911. године. Овде деца уче до четвртог разреда, а онда најбољи ђаци одлазе у осморазредну школу у Девине, јер сви нису обавезни да наставе школовање, пошто су њихове куће удаљене од школе више од 10 км.

Остатија има неколико стругара и малу хидроцентралу, тако да је осветљена електричном светлошћу од 1955. године. Сада је подигнут далековод и село је укључено у електросистем Србије.

Место је погодно за развој туризма.

Село Коритник се састоји од следећих засеока: Црна Ријека, Ђеровићи, Коритник, Котлови, Крајеви, Крљани, Обади, Оцртен, Одвратница, Остатија, Планиница, Плочник (Провалије) и Ратари.

Остатија

Пауновићи, 4 куће (славе Јовањдан), има их одсељених у Рашки и Ивањици. У Пауновиће се уселио Драгољуб Јовић из једног села у околини Рашке.

Кавазовићи, 2 к. (Ђурђевдан), један је одсељен у Краљево.

Протићи, 1 к. (Петковдан), воде порекло од Поповића, свештеничке породице из Придворице. Више је претпоставки због чега су Поповићи променили презиме у Протиће, а највероватније да су два ђака или студента била истовремено на школовању из исте фамилије, а по закону нису могли добијати државну стипендију, па су се Протићи одселили у Остатију а неки су остали у Придворици, који су се касније одселили у Ивањицу. Поповићи су, наравно остали у Придворици, а касније се преселили у Чачак. Из Остатије одсељени су Протићи у Брвеник, а онда у Чачак.

Секулићи, 1 к. (Никољдан) - учитељи и овде су службовали 15 година и подигли породичну кућу. Родом су из Сивчине, засеока Бара.

Драшковићи, 2 к. (Ђурђевдан), нису се одсељавали.

Тењовићи, 1 к. (Јовањдан), по пореклу су од исте фамилије из Брусника. Има одсељених код Краљево (2).

Спасовићи, 2 к. (Стевањдан), пре неколико деценија доселили су се из Ерчега. Један је био лугар, а други пољопривредник.

Ђеровићи, 1 к. дошао је на мираз из засеока Ђеровића.

У ову фамилију је ушао Тихомир **Николић**, од Рашке.

Обрадовићи - Обади, 1 к. (Ђурђевдан), су из засеока Обади.

Црна Ријека

Налази се узводно од Остатије, односно нешто јужније. У овом засеоку су насељене следеће фамилије:

Качамаковићи, 2 к. (Јовањдан), воде порекло из црногорских брда, како досежу сећања најстаријих из ове фамилије. Нису се селили у друге крајеве.

Тењовићи, 1 к. (Јовањдан), су од Тењовића из Брусника. Данас их има одсељених у Ивањици.

Савићи, 2 к. (Јовањдан), нису се селили у друге крајеве.

У Савиће је ушао један **Нешковић**, из Брусника.

Тодоровићи, 2 к. (Јовањдан), у последње време двојица су се одселили у Ивањицу.

Радовићи, 4 к. (Ђурђевдан), највероватније да воде порекло из Мораче и да се једна група Радовића уселила у Васојевиће, а одатле се разишла у разне крајеве.⁶ Најпре су се доселили у околину Сјенице, а одатле је један деда из Сјенице донео унука у колевци и његови потомци су данашњи Радовићи. Има их у Ивањици 4 куће и једна у Ужицу. Дошли су једни Радовићи из Коритника у Вреоце (Студенички крај) и тамо их има 3 куће.⁷

Сарићи, 1 к. (Пантелијевдан), воде порекло од Сарића из Брусника. Одавде их има одсељених у Баточини.

⁶ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 253.

⁷ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 640.

Коларовићи, 2 к. (Јереминдан), један је поштар, а други пољопривредник. Дошли су у Коритник из Косовице.

Овде је била и породица **Миличић**, која се угасила.

Одвратиеница

Одвратиеница представља прелеп и ретко насељен део Голије. На сваком кораку је извор воде, а онда на висоравни настаје река која вијуга и креће се према северу. То је извориште реке Студенице. За Одвратиеницу и њено име везана је једна занимљива легенда.⁸ Овде се налази граница између ивањичке и новопазарске општине, а раније се протезала граница између Србије и Турске, све до 1912. године. Ту се налази одмаралиште за раднике "Рашке" из Новог Пазара, десетак викендица, колибе и кућа Ивановића.

Ивановићи, 1 к. (Ђурђевдан), има их одсељених у Новом Пазару.⁹

Совић и **Белчевић**, лугари, живе у шумарској кући, а родом су из Коритника и Брусника.

С леве стране Студенице

Котлови

Налазе се с леве стране Студенице, низводно од Остатије. Преко Котлова води сеоски пут који повезује Остатију са суседним Брусником. У овом засеоку су следеће фамилије:

Радомировићи, 3 к. (Ђурђевдан), од старина су у овом селу. Одсељени су у: Рашку и Ивањицу.

У Радомировиће се уселио **Стојковић**, из Ратара.

Јелићи, 3 к. (Ђурђевдан), су староседеоци и нису у роду са Јелићима у Ерчегама. Један од Јелића се одселио у Лозницу код Чачка.

Бадићи, 3 к. (Ђурђевдан), има их одсељених у Чачку и Ивањици.

⁸ Љ. Марковић, *Моравичке легенде*, стр. 7.

⁹ Ејуп Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 188.

Ратари

Ратари подсећају на острво у мору, јер су окружени шумама са свих страна и простиру се низводно, између Котлова и Плочника, следећег засеока који се граничи са Чечином и Девићима. Овде су следеће фамилије:

Сарићи, 1 к. (Пантелијевдан), воде порекло од Сарића из Брусника.

Радовановићи, 3 к. (Ђурђевдан), највероватније је да су истог рода са Радовановићима у Чечини. Неки су се одселили у Девиће, а други у Ивањицу.

У Радовановиће се уселио **Величковић**, из Шара код Дуге Пољане. Један од Величковића се одавде одселио у Нови Пазар.

Плочник (Провалије)

Плочник се налази надомак Девића и ближи је овом месту него Остатији. У овом засеоку живе:

Ђурчићи, 2 к. (Ђурђевдан), и немају одсељених.

Сарићи, 2 к. (Пантелијевдан), доселили су се из Брусника.

Петровићи, 4 к., славе Аранђеловдан, а двојица су се одселили у Ивањицу.

Ивановићи, 1 к. (Ђурђевдан), доселио се са Одвратиенице и истог је рода са Ивановићима на Одвратиеници и у Новом Пазару.

Савовићи, 1 к.

Кораћи, 1 к. (Аранђеловдан и Васиљевдан), доселили се из Коритника.

С десне стране Студенице

Коритник

Коритник је истовремено и засеок у селу које носи исто име. У њему живе следеће фамилије:

Пантовићи, 4 к., славе Ђурђевдан.

Ђурчићи - Веверице, 3 к., славе Ђурђевдан.

Ђурчићи, 2 к., славе Ђурђевдан и Васиљевдан.

Кораћи, 3 к., славе Аранђеловдан и Васиљевдан. Воде порекло од Братоножића, који су се одселили у Васојевиће у горња села.¹⁰ Има их 3 куће одсељених у Ивањици.

Ђеровићи

У Ђеровићима живе следеће фамилије:

Живковићи, 3 к.

Пантовићи, 3 к., славе Ђурђевдан.

У Пантовиће је ушао **Укашеновић**, из Батурана, испод Ђурђевих стубова.

Николићи, 1 к., слави Аранђеловдан, доселио се из једног села из околине Рашке.

Росићи, 1 к.

Оцртен

Оцртен се налази на путу од Коритника према Крљанима и Бзовику. Засеок је са највећом надморском висином у овом селу. Простире се на висоравни испод брежуљкастог венца једног узвишеног брега званог Оштри врх. Назив потиче још од старих Грка, који су у једном од летњих месеци били завејани изненадним снегом. По плачу (цврчи) деце место доби име Цртањ. Временом назив пређе у Оцртен.

Радоњићи, 7 к. (Јовањдан), воде порекло од Шљикова, који су у Васојевиће дошли из Братоножића.¹¹ Најближи су им, по сродству: Лалићи, Нинићи, Милошевићи и Марковићи. Сматра се да су при досељавању биле три куће Радоњића: потомци Спала добише друго презиме Спаловићи, наследници Кола постадоше Коловићи, док потомци удовице Соје добише додатно презиме Сојићи.¹² Међутим, сви су задржали основно презиме Радоњић. Има их одсељених, у последње време, у Ивањици (3), Краљеву и Девићима. Због напада хајдука Јевремовића и његове дружине 70-их година прошлог века на фамилију Радоњиће-Спаловиће и погибије председника општине у Остатији Јовановића-Крљанина, Спаловићи

¹⁰ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 248

¹¹ Исто, стр. 235.

¹² Према необјављеном рукопису Стевана Радоњића, инспектора рада у СО Ивањица (умро 1990).

су напустили Коритник и одселили се у Топлицу. Тамо се презивају Спаловићи.¹³

Радивојевићи, 3 к. (Стевањдан), воде порекло од Братоножића.¹⁴

Павловићи, 2 к. (Ђурђевдан), истог су рода са Павловићима у Крљанима.

Вуковићи, 2 к. (Стевањдан), доселили су се из Вионице. Један од њих је одавде отишао у Ивањицу.

Радовићи, 1 к. (Ђурђевдан), дошао је из Црне Реке, привенчао се.

Крљани

Крљани се налазе на висоравни у горњем току реке Изубре, десне притоке Студенице. Граниче се са Бзовиком (из Краљевачке општине) и Чечином, селом изнад Девића. У овом засеоку живе следеће фамилије:

Павловићи, 7 к., славе Аранђеловдан. Мало је ко од њих отишао на страну.

Милутиновићи, 1 к., уселио се у Павловиће.

Ивановићи, 1 к., слави Ђурђевдан.

Јовановићи, 2 к.

Јевремовићи, 3 к.

Планиница

Планиница је засеок Коритника који је најближи Девићима. У овом засеоку бројне су две фамилије: Ђировићи и Ковачевићи.

Ђировићи, 13 к., славе Светог Јована, има их одсељених у Ивањици (2), у Чечини (Ђопићима).

Ковачевићи, 15 к., славе Лазаревдан. Има их у Ивањици и Девићима.

Пејовићи, 2 к. (Никољдан), истог су рода са Пејовићима у Вионици, одакле су и дошли у овај засеок.

¹³ Љ. Марковић, *Страх влада Голијом*, Вечерње новости од 1972. год.

¹⁴ Ердељановић, *Кучи и Братоножићи*, стр. 505.

Крајеви

Крајеви су удаљени од Остатије и последњи су засеок према Бисер-води. Граниче се са Угљарима, који се већим делом налазе на подручју општине Рашка. У овом засеоку живе:

Ђурчићи, 2 к., који славе Ђурђевдан.

Вишњићи, 3 к., славе Лесендровдан и Аранђеловдан. Види се да су Васојевићког рода и да славе две славе: поред Лесендровдана и Аранђеловдан, као у Средњој Реци.

Обади

Засеок Обади је поприлично удаљен од Девића и ретко насељен. И овај засеок је знатно ближи Рашки него Ивањици, али је до старе српске престонице веома тешко доћи. Ту су куће фамилије Обрадовић.

Обрадовићи - Обади, славе Ђурђевдан. По њиховом надимку (другом презимену) читав засеок носи име. Обрадовића из Обада данас има у Остатији, Бруснику и Ивањици.

Фамилије којих више нема у Коритнику:

Корићани (у Каони су од Коритника из Моравичког среза), славе Јовањдан, како истиче К. Јовановић.¹⁵

Многи су се одсељавали према Рашкој и долини Ибра, а неки су отишли и даље. Тако **Понорци** (Вукашиновићи, Милојевићи, Ружичићи и Мионићи), 15 кућа, славе св. Краљ, св. Мрата и Петрове покладе, 14/27. јуна у Црвљу у Доброј Букви, у Гагчаници. Из Остатије у Моравичком Старом Влаху избегли "због убиства у Поноре испод Чемерна (у Студеници)" - како бележи Р. Павловић у свом раду "Кулизе".¹⁶ Одатле су избегли "због убиства Турчина у Маслашево (у Јасеницу). Ту су провели неко време па су кренули натраг. Једни су се настанили у Милочају (у Рудничком Поморављу), други у Курилову (данашњем Градчацу) код Врњачке Бање, а трећи су дошли у Рогавчину испод Жељина и ту су се најмили за чувара винограда манастира Студеница."¹⁷

¹⁵ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 377.

¹⁶ Р. Павловић, *Кулизе*,

¹⁷ Исто, стр. 17

Преславе у селу Коритнику су следеће: Прва недеља, недеља пред Спасовдан је заветина за Црну Ријеку; Бели четвртак - за становнике с десне стране Студенице (Крајеви, Крљани, Оцртен, Ђеровићи, Коритник и Планиница). Други Духови - заветина за становнике с леве стране Студенице (заједно са Брусником), за: Остатију, Котлове, Плочник и Ратаре.

Све се фамилије, према славама деле на оне које имају мрсне и на друге које имају посне славе. Тако, на пример, мрсне славе имају фамилије на подручју Црне Ријеке, а посне славе имају Нешковићи.

Шуме Голије су коришћене најчешће подизањем стругара и претварањем трупаца у даску и другу техничку грађу. А воде Студенице и њених притока су омогућавале да се подигну стругаре на подручју Коритника. Овде су радиле следеће стругаре:

- ♣ Курсулића - на Студеници,
- ♣ Палигорића - у Црној Ријеци, на Студеници,
- ♣ Протића - у Остатији,
- ♣ Милутиновића - на Кољешници,
- ♣ Муњића - на Брусничкој реци,

Поред стругара постојале су и следеће вуновлачаре:

- Сенића - на Црној реци,
- Коловића - у Остатији, код стругаре Протића,
- Коловића - на Изубри, у близини Девића,
- Ђировића - на Девићима,
- Павловића - на Студеници,
- Гиздавића - на Црној реци.

БРУСНИК

Брусник је са Остатијом (Коритником) чинио посебну општину, на изворишту и горњем току реке Студенице и Брусничке реке и њихових притока. Брусник се простира највећим делом у долини Брусничке реке и са једне и са друге стране од Грижића шуме, Ракаса и Ђопића до Радуловца, Водица, Велике и Мале Моховице - висова на крову Голије. Ови висови чине планинску греду која полази од Јанковог камена, преко Ђоновог поља - све до Одвраћенице и истовремено је природна граница према санџачким селима и вододелница између Студенице и реке Рашке. Иначе, Брусник се

делимично простире и према Градачкој реци и према Студеници. Познат је по шумама и то највише четинарским, и пространим пашњацима. Становници највише гаје овце. У горњем делу села имају и бачије; изнад Чапрића и Нешковића кућа. И те колибе су ушорене, због упада хајдука, вукова и лопова преко старе границе.

На Брусничкој реци, од Ракаса - најнижег дела села до Водица - највишег дела, има 48 воденица и најчешће су редовничке. Има неколико ваљалица и две до три стругаре. Брусничка река је богата водом и омогућава преко целе године њихов рад. Једино за време великих снегова и мразева престају са радом ваљалице, воденице и стругаре на овој реци.

Од 1937. године село има четвороразредну школу: најпре брвнару, а од 1955. године и зидану са светлим учионицама и кухињом за ђаке. До тада су деца овог села ишла у школу у Остатији. А по завршетку четири разреда, родитељи су тешко одлучивали да шаљу децу даље у школу, јер нису била по закону, обавезна, па су само најбоља одлазила у Девиће.

У центру села, у Муњићима, поред школе, ради продавница и кафана. Ово је најудаљеније село од Ивањице у моравичком крају. Тек осамдесетих година овог века установљена је аутобуска линија Брусник - Ивањица, преко Девића и Придворице. Аутобус саобраћа само у време када је идеално, а када су снегови и невреме, до града се силази пешице или на коњу, најчешће преко Градца и Средње Реке за десетак сати путовања у једном правцу.

Село има електрично светло, а центар села имало је малу хидроцентралу и осветљавао је неколико кућа и школу још од 1954. године.

Заветина Брусничана је Бели четвртак.

Бројне су фамилије на огромном простору који заузима село Брусник. Дајемо их прегледно, распоређене по засеоцима, посматрајући узводно од Ракаса до Шереметовице, Мале и Велике Моховице.

Ракаси

Налазе се на левој обали Брусничке реке. Овде су насељене следеће фамилије:

Радовановићи, 5 к. (Јовањдан), не зна се да ли су у роду са Радовановићима у Чечини. Има их одсељених у Ивањици (4) и Девићима.

Луковићи, 1 к. (Ђурђевдан). Доселили су се из Папуља, засеока Брусника и живе на имању које су раније држали Чпајаци, досељени из Црне Горе.

Ђурчићи, 2 к. (Никољдан), највероватније да су у роду са Ђурчићима из Коритника. Има их одсељених у Чачку и Ивањици.

Петковићи, 4 к. (Јовањдан), су се одселили на разне стране. Један од Петковића се одселио у Дојевиће, близу Новог Пазара, а други у Чачак. Две куће Петковића има у Вапи, код Чачка.

Белчевићи

Белчевићи, 4 к. (Ђурђевдан), раније су се одселили према Новом Пазару, а у последње време у: Аустралију, Нови Сад, Коњевиће (4) и Баточину.

Петровићи, 5 к. (Ђурђевдан), одселили су се у разне крајеве. Данас их има у: Ивањици (2), Београду (2), Баточини, Чачку и Коњевићима.

Ђурчићи, 1 к. (Ђурђевдан), преселили су се из Градца, суседног села. Један од ових Ђурчића је одсељен у Нови Сад.

Брусник

Сарићи, 6 к. (Пантелијевдан), одселили су се из Брусника у следећа места: Чачак, Коњевиће, Девиће, Кулиновце и Београд.

Ђурчићи, 2 к. (Ђурђевдан), доселили су се из Градца, у Сариће, а славе и Пантелијевдан - славу земље. Има их одсељених у Чачку и Ивањици.

Пантовићи, 1 к. (Стевањдан) дошли су из Водица, из другог краја овог села у Сариће, на Сарића имање. Двојица су одсељена одавде у Ивањицу.

Станисављевићи, 1 к., слави Пантелијевдан, а славио је и Ђурђиц (староседелачку). Један од њих је одсељен у Ивањицу.

Муњићи

Муњићи се налазе у средњем току Брусничке реке и у центру су села. Овде се од 1937. године налази четвороразредна школа. Имају цркву, продавницу и стругару. Ту се укрштају путеви: онај што

долази уз реку, од Девећа према горњем делу села и други - који долази из Белих Вода, Средње Реке, Градца и иде према Остатији.

Муњићи, 7 к. (Стевањдан), има их одсељених у Девећима (2), Ивањици, Горњем Милановцу (3).

У ову фамилију уселио се један **Пантовић**, из Водица, из другог дела села.

Водице

У овом засеоку живе следеће фамилије:

Гојковићи, 3 к. (Стевањдан). Воде порекло од Гојковића из Црне Горе. У Крљама (у Васојевићима) има 2 куће Гојковића (из Велике), недавно настањене код старих пријатеља, од којих су добили и имање.¹⁸ Иначе Гојковићи воде порекло до Гусиња. Старина им је у плавско-гусињском крају, како истиче Мушовић, одакле су се доселили у првој половини 19. века и настанили се у Брусник и Водице, на Голији, а нешто касније у Пољице, код Дуге Пољане, и најзад, од 1950. године две породице из Пољице дошле су у Нови Пазар (Кучи-Срби).¹⁹ Највише их се одселило у Ивањицу (7), Београд (3). Неки су били у Банату, па су се вратили у Ивањицу.

Пантовићи, 6 к. (Стевањдан). Воде порекло из Ђулића, из Васојевића.²⁰ Породица са овим презименом има више, и то у: Иванграду, Тутину, Рашкој, Страдову, Бруснику, на Голији. Године 1949. једна породица се одселила у Нови Пазар из Брусника. (Кучи су старином и ту су се доселили из Црне Горе у 19. веку).²¹ Нису се селили у истом правцу. Данас их има у: Новом Пазару, Ивањици и Горњем Милановцу.

Обрадовићи, 2 к. (Стевањдан), не знају за своје порекло. Двојица су се одселила у Ивањицу.

Доњи Нешковићи

Нешковићи, 3 к. (Никољдан), истог су рода са Нешковићима у горњем делу села. Данас их има у: Ивањици (2) и Чачку.

¹⁸ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 234.

¹⁹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 174.

²⁰ Р. Кастратовић, *Сеобе*, стр. 34.

²¹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 231.

Павићевићи, 1 к. (Никољдан) воде порекло од Братоножића²², а има их у Васојевићима.²³ Раселили су се у: Ивањицу, Чачак (2) и Краљево. Раније су одсељени у Средњу Реку и Ниш по једна породица. У Средњој Реци више нема Павићевића. На њиховом имању су сада Радојевићи. А у Нишу је библиотекар који потиче из Брусника, од Павићевића.

Чаприћи

Чаприћи, 6 к. (Лесендровдан), воде порекло од Дабетића, из Васојевића²⁴, а њихови преци воде порекло од племена Куча.²⁵ Код Ивањице пре 5-6 пасова (око 150 год.) преселили су се две породице у 2 куће Дабетића, који се сада називају Чаприћи. Неки Чаприћи сишли су са Голије у околину Новог Пазара и тамо данас живе.²⁶ Одселили су се у Ивањицу, Нови Пазар, Чачак, Краљево, Обреновац (судија).

У Чаприће је ушао **Митровић**, из Јасеновице (Даићи), призетио се.

Нешковићи, 5 к. (Никољдан), истог су рода са Нешковићима у засеоку Бруснику. Данас их има одсељених: код Новог Пазара, у Краљеву, Ивањици и Београду.

Папуљи

Папуљи су окренути према Градцу у долини Градачке реке.

Луковићи, 7 к. (Лучиндан), највероватније да воде порекло од исељених Никшићана. Данас их има одсељених у: Ивањици, Београду, Ужицу, а један је у Немачкој.

С десне стране Брусничке реке - узводно

Дукићи

У овом засеоку егзистира само једна фамилија, по којој читав засеок носи име.

²² Ј. Ердељановић, *Братоножићи*, стр. 505.

²³ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 195.

²⁴ Исто, стр. 264.

²⁵ Ј. Ердељановић, *Кучи*, стр. 142 и *Племе Васојевићи*, 264.

²⁶ Е. Мушовић, *Етнички процеси* стр. 149.

Дукићи, 6 к. (Томиндан), одавно су насељени на овим просторима. Дукићи су се доселили пре 260 година, од Сјенице у Доњи Дубац, славе Аранђеловдан.²⁷ Вероватно да су истог рода Дукићи у Бруснику са Дукићима који су се одселили у Доњи Дубац. У последње време Дукићи су се одселили у: Баточину, Београд и Нови Пазар.

Карадак

Сарићи, 1 к. (Пантелијевдан), види се да су истог рода са Сарићима из засеока Брусник, из истог села. Један од њих је запослен у Винчи и тамо живи.

Совићи

Совићи, 5 к. (Јовањдан), раселили су се у Ивањицу и Нови Пазар.

Тењовићи

Тењовићи, 5 к. (Јовањдан), одселили су се у следећа места: Лозницу код Чачка (2), Чачак (3), Ивањицу (2), Краљево и Београд.

Павићевићи, 1 к. (Никољдан).

Кољешница

Налази се на падинама Велике Моховице и овде живе две фамилије:

Божовићи, 3 к. (Лесендровдан) не зна се одакле су се доселили. А данас има одсељених у Мрчајевцима, Краљевоу и САД (2).

Јовановићи - Палигорићи, су потомци познате фамилије Палигорића - власника стругара на овим просторима и у Средњој Реци. Одселили су се у Нови Пазар, Ивањицу и Краљево. Један од ових Јовановића био је председник општине у Новом Пазару.

²⁷ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, страна 382.

Брусник је изразито шумарски и сточарски крај. На Брусничкој реци налазило се неколико стругара и потока према Градцу. Данас ради само једна - електрична у Муњићима.

Неке фамилије имају колибе - катуне, а друге које су уздигнуте на планини, немају колибе, јер стоку дотеравају кућама. Тако, Сарићи имају колибе у Паљикама, Белчевићи - у Југовцу, Чаприћи и Вуковићи - на Окапчини, Муњићи - у Змајевцу (брдима), а горњи Нешковићи - у Радуловцу.

Од 48 воденица колико их је било на Брусничкој реци од Ракаса до Водице, данас ради пет-шест и махом су редовничке: у Ракасима, Дукићима, Белчевићима, Муњићима и Луковићима (на Градачкој реци).

ДАИЋИ

Даићи су једно од највећих села, по пространству, у Ивањичкој општини. Налазе се на Голији и простиру се између Средњоречке реке - Каралића потока (на истоку), Јанковог камена, Бојовог брда (на југу), Голијске Реке преко Тичара (на западу), Ровина, Мртвог краја и Рогопечи (на северу).

Јанков камен - највиши врх Голије и Моравичког Старог Влаха

На овом простору расту претежно четинарске шуме и раније су експлоатисане. Подизане су најчешће стругаре на пару: Палигорића изнад Бајовића, а касније (између два рата) Јелића стругаре у Голијској Реци и Петровића стругаре на Средњоречкој реци (у Средњој Реци) и Кулизином Селу.

Простори које обухвата ово село највиши су у општини. Овде се налази највиши врх Голије - Јанков камен (1833), а за њим долази Бојово брдо и Ривотине, такође висови на подручју Даића.

На путу Ивањица - Беле Воде, испод Ривотина, налази се ледничко језеро, Тичар (Даићко) језеро, за које су везане легенде и научни рад проф. др Недељка Кошанина, родом из овог краја, под називом "Билњи и животињски свет Даићког језера".

Становништво се највише бави сточарством, јер пространства Голије обилују пашњацима, као и експлоатацијом и коришћењем шума.

Тичар језеро на Голији

Куће су најчешће грађене од брвана, а покривене шиндром. У последње време куће и штале су зидане и покривене плочама или црепом. Груписане су по фамилијама. Реткост је овде наићи на кућу која се налази на осами (једино у Нововићима, испод Јанковог камена, Пунишића кућа у Средњој Реци, Радојевића кућа такође у

Средњој Реци и Перовића кућа, на путу од Кулизина Села према Средњој Реци).

За Даиће и суседни Градац постојала је заједничка школа у Кулизином Селу, која је основана 1911. године, а касније су биле две: једна у Градцу, од 1937. и у Средњој Реци (Кулизином Селу) друга. Изграђена је велика школска зграда на Старом Селу на средокраћу између Градца и Доњих Даића одмах после ослобођења земље, а у Средњој Реци је подигнута школа од брвана - за Горње Даиће, Средњу Реку и Јасеновицу. И данас раде обе ове школе, са малим бројем ученика.²⁸

Даићани и Средњоречани су надалеко познати стругари. Њих неколико је увек радило на стругарима у родном месту а неки су се одселили и тамо су однели овај занат и, по навици, изградили стругаре на струју па се и данас баве овим послом: у Мрчајевцима (Милићевић), Ракови (Пејовић) и Коњевићима (Пантовић).

Приликом сеоба бирају и одлазе у вароши да би се бавили занатима, а ретки су они који су одсељени и баве се пољопривредом. Па, и они који су купили њиве да гаје житарице, дају земљу "напола" или у "закуп". Такви су одсељени Средњоречани у чачанској котлини. Неки су се чак вратили у завичај у очинску кућу и ранијем занату (Петровићи су се вратили из Мојсиња у Средњу Реку).

Даићи се састоје из следећих засеока: Доњи Даићи, Горњи Даићи, Јасеновица, Каралићи, Кулизино Село и Средња Река. У последње време (у другој половини 20. века) формирана су два нова насеља: Голијска Река и Беле Воде.

Доњи Даићи

Боровићи, 5 к. (Јовањдан), налазе се у Белој стени. Досељени су највероватније од Васојевића. Данас их има одсељених у: Куманици (2), Ивањици (5), Чачку (2).

Милутиновићи, 2 к. (Јовањдан), такође су настањени у Белој Стени. Има их данас у Ивањици (3) и Чачку.

Павловићи, 1 к., воде порекло из Црне Горе. Један је одсељен у Ивањицу пре рата, а један у Београд после рата (просветни радник).

У ову фамилију ушао је један **Милићевић**, из истог засеока.

²⁸ Љ. Марковић, Школе моравичког краја,

Вучићевићи, 1 к. (Стевањдан), не зна се одакле је дошао. Нема одсељених.

Нововићи, 6 к. (Лесендровдан), дошли су од Васојевића, од Мијамановића и у сродству су са Масловарићима.²⁹ Један од Нововића живи на простору испод Јанковог камена, тамо где су им колибе. Највероватније да су Нововићи прво дошли под Јанков камен, а одатле сишли у доњи део села, на просторе до саме Рогопечи. Данас их има одсељених у: Ивањици (3), Жежевици код Чачка (2) и Убу.

Ново Бабовић, доселио се из Васојевића око 1850. године и настанио се у Даиће, на Голији, како пише Мушовић. Његови потомци су се после 1882. године преселили и неки су отишли у Куршумлију, а по једна породица у Себечево и Вучиниће. Те две породице су се доселиле у Нови Пазар из Вучинића и Себечева после 1954. године.³⁰

Милићевићи, 8 к. (Никољдан), доселили су се такође из Васојевића. Раније су се одселила двојица - један у Ивањицу, други у Београд, а данас их има одсељених: у Ивањици (7), Београду (3) и у Мрчајевцима.

Илићи - Грижићи, 3 к. (Лазаревдан), живе на десној страни Средњоречке реке. Истичу да су истог рода са мајорем Илићем, јунаком Јаворског рата 1876. године. Мало је њих одсељених. Само један од њих живи у Ивањици.

Милојевићи, 1 к. (Томиндан), увек је била по једна кућа ове фамилије у Доњим Даићима. Данас их има у: Мани, Ивањици и Београду.

Дукићи, 1 к. (Томиндан), потичу од Дукића из Брусника. Један од Дукића живи у Брекову код Ариља.

Богдановићи, 5 к. (Ђурђевдан), лоцирани су на Старом Селу и имају најбоље имање за обраду и зато су имућнија фамилија. На обличњем потоку имају чак и ваљалицу и воденицу. Данас их има одсељених у Ивањици (3) и Слатини код Чачка.

Брзјаци - Брзјаковићи, 6 к. (Ђурђиц), дошли су у прошлом веку из Комарана, од Нове Вароши. Живе на посној земљи, на десној страни Средњоречке реке, одмах код Старог Села, на путу према Девићима. Данас их има одсељених у: Чачку (2), Слатини (3) и Коњевићима.

²⁹ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 226.

³⁰ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 228.

У ову фамилију уселио се и један **Ранђић**, из Кушића који се највише бавио кирицилуком.

Горњи Даићи

Митровићи, 4 к. (Никољдан), воде порекло од Васојевића. Данас их има одсељених у Ивањици (2).

Јаковљевићи, 8 к. (Никољдан), у последње време су се одселили у Ивањицу (3), Чачак (7) и Београд (2).

Гвозденовићи, 6 к. (Никољдан), мало су се селили. Данас их има двојица у Ивањици.

Мијушковићи, 1 к. (Јовањдан), највероватније да је њихов предак досељен из суседне Вионице из фамилије Мијушковића (Горњих Перишића). Једна кућа је овде, а други је подсетих година овог века отишао у Бањицу код Чачка (од којих су две куће у Чачку).

Секулићи, 1 к. (Никољдан), била је једна кућа. Син је погинуо у партизанима 1941. године код Ариља, а његови родитељи су касније умрли, после рата, тако да се фамилија угасила.

Вуловићи, 6 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Васојевића.³¹ Доста их је одсељених и данас их има у: Ивањици (2), Атеници, Чачку и Београду.

Перуничичи, 7 к. (Никољдан), доселили су се, највероватније из околине Сјенице. Данас од ове фамилије има одсељених у: Билећи и Пироту (официри), Нишу, Београду (2), Новом Саду, Чачку (3) и Парменцу.

Један **Николић**, из Кулизина Села ушао је у фамилију Перуничича привенчавањем.

Јасеновица

Овај засеок се налази у горњем току Голијске реке, у сливу Моравице, а сви други засеоци припадају сливу Студенице. Грета Јелењег брда чини вододелницу у овом делу Голије између ова два слива.

Јасеновица је стиснута између Голијске реке, Глеђице, Јелењег брда и Ајдучког лаза. Овде живи неколико фамилија.

³¹ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 265, славе и другу славу - Св. Сава.

Перишићи, 2 к. (Аранђеловдан), доселили су се од Вионице, потичу од исте фамилије, Перишића, и они у Градцу су истог рода. Има их највише одсељених у Ивањици (4).

Лукићи, 6 к. (Лесендровдан), су се доселили од Сјенице пре 250 година. Истичу у овој фамилији да су Лукићи у Милочају код Краљева од њиховог рода. Иначе су познати стругари. Тај занат се преноси у наслеђе у овој фамилији. Лукићи су радили као стругари код Петровића, Јелића, Палигорића и Ћурчића, као и после рата на задружним стругарама. Одсељених има у Ивањици (2) и Београду (2). Има их у Бијелом Камену код Котраже, где славе Аранђеловдан.³² У Адране код Краљева су одсељени око 1930. године (5 к.), од којих данас има у Краљеву (2), Ужицу и Београду. Сви славе Лесендровдан.

Митровићи, 5 к., воде порекло од Васојевића из Лијеве ријеке, са огњишта Ножице.³³ Познати су свирачи - кларинетисти и бубњари. Има их у Ивањици (2).

Радоњићи, 2 к., један се одселио у Адране код Краљева и тамо живи.

Драговићи, 2 к., доселили су се из Ђулића (Г. Васојевићи). Један је одсељен у Ивањицу, други у Добри До, а трећи у Јасеновицу.³⁴

Драмићани, 2 к. (Стевањдан), дошли су из суседног Вучака. Први Драмићанин се овде привенчао.

Каралићи

У овом засеоку живе две фамилије и има једна кућа треће фамилије. Куће им се налазе испод самог Јанковог камена. Пашњаци и ливаде се простиру по овом највећем голијском вису и представљају место за испашу стоке Каралића.

Каралићи, 7 к. (Лесендровдан). Славили су и Аранђеловдан јесењи, па су напустили ову славу. Доселили су се из Васојевића после првог српског устанка и Карађорђевог повратка од Сјенице и од Пештера, 1809. године. Данас Каралића, одсељених испод Јанковог камена, има у: Београду (2), Чачку (2), Ивањици (2), Ријечи, Сталаћу, Крушевцу и Ужицу. Један од њих се селио у Нови Пазар, боравио неколико година па се преселио у Ивањицу.

³² К. Јовановић, *Горње Драгачево*.

³³ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 216.

³⁴ Исто, стр. 265.

Масловарићи, 3 к. (Аранђеловдан), налазе се нешто ниже од Каралића према Бајовићима и Средњој Реци. И они су Васојевићи, пореклом од Мијамановића и у сродству су са Зечевићима, Губеринићима и Нововићима. Један од њих се одселио око 1960. године у Зрењанин, али због воде се вратио у завичај са породицом. Један Масловарић, који живи у Чачку, рођен је у Адранима код Краљева, а отац му је од ових Масловарића. И када се дете родило, отац је био на зидању куће, а мајка је дошла у посету мужу. Данас их има одсељених у Владимировцима (3), Чачку и Ивањици.

Нововићи, 1 к. (Аранђеловдан), такође су пореклом од Васојевића. Има их одсељених у Новом Пазару и Ивањици.

Кулизино Село

Налази се на јужним, благим падинама Ривотина. Ушорено је и у овом засеоку живи неколико фамилија: Николићи, Петровићи, Пунишићи. Има и других, који су се касније уселили у ове фамилије: Боровићи, Стеванићи и Грујовићи (у Николиће), Луковићи (у Петровиће).

Туристи у Кулизином Селу

Николићи, 6 к. (Лесендровдан), налазе се по врх засеока и најближи су путу Беле Воде - Средња Река. У сродству су са Пунишићима. Има их данас у: Београду (3), Ивањици (3) и Чачку. Славе и Св. Саву.

Петровићи, 5 к. (Лесендровдан), најистакнутија су фамилија у читавом селу. Из ове фамилије потиче више интелектуалаца. Они су показали како се може живети у великим задругама, какве су биле њихове. А, имали су и своје стругаре. Воде порекло од Васојевића.

Петровићи у Врху (5 к.) на падинама Радочела (студенички крај), настанили су се из Даића под Голијом. Прво су се из Даића одселили у Чибуковац код Краљева, па потом много касније када су почели многи умирати, вратили се отуда и населили у Врху. Тамо славе Св. Ђорђа.³⁵ Раније су одсељени у Ивањицу и Чачак. Данас их има у Београду и Крагујевцу. Једна од ових задруга је купила имање у Мојсињу код Чачка. Један од Петровића се одселио у Мојсиње, живео неколико година, па се вратио на голијске просторе.

Пунишићи, 5 к. (Св. Сава), а славили су и Аранђеловдан. Данас их има у Београду (2), Сарајеву, Чачку и Ивањици (3). Један је купио имање у Прислоници код Чачка и тамо се одселио, а други има имање у Мојсињу, али не жели да се сасељава. Једна кућа Пунишића налази се у Сташевићима, према Бајовићима у Средњој Реци. Тамо је отишао један од Пунишића на већи простор, приликом деобе задруге.

У Кулизино Село су се доселили:

Боровићи, у Николиће, из Беле Стене (Даића),

Грујовићи, у Николиће, из Вучака,

Стеванићи, у Николиће, из Ерчега,

Луковићи, у Петровиће, из Глеђице,

Сви су дошли на мираз.

На просторима Кулизиног Села раније су живели Кулизе, племе које се одавде одселило, али је за собом оставило одређене трагове.

Кулизино Село или село Кулизино је на падинама Голије у Моравичком Старом Влаху.³⁶ Оснивач тог села био је свакако неки човек са надимком Кулиза. Данас у селу нема његових потомака. Данашње (досељено) становништво је од Васојевића. У селу је Кулизина река, названа тако по Кулизанима (Кулизама) који су ту некад живели. На венцу планине Јавора (више села Субудине) има

³⁵ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 618.

³⁶ Радослав Ј. Павловић, *Кулизе*, Гласник Етнографског института САНУ, бр. 1-2, стр. 24.

Кулизино брдо. Ту је неко време живео избегли Кулиза, из Кулизиног села.

Кулизе уверавају да су сви мратинци, светоминци и светодечанци "једно", управо крвни сродници. Изгледа да је земља матица Кулиза Албанија, крај око Бојане, Скадра и Пилата, у старој српској држави у коме се мешао балканско-романски, арбанашки и словенски елемент.³⁷ Кулизе славе заштитнике стада, домаћих животиња, уопште: св. Мрату, св. Мину, св. Арханђела. Само по изузетку славе ког другог свеца, напр. св. Ђурђа, (у Лепеници и Банату), св. Димитрија (у Рашкој). Поред других прекада, најчешће узимају за прекаду опет свеца заштитника стада, св. Арханђела и св. Саву. Прекаде су узимали из разних узрока. Под притиском околине, а највише као сточари из завета. Како је култ светаца Мрате, Мине, Арханђела и Саве особито развијен у Кулиза становника брдских и планинских крајева и како су у њих очувани у пуној свежини обичаји Мратињаца, односно њихових празника, могли бисмо помислити да се култ светаца Мрате и Арханђела, односно Мине и Саве, развио врло рано, знатно пре но што су их заветовани почели узимати за крсно име.³⁸

Отуда код становника Кулизиног Села, Средње Реке и Каралића, као и једне фамилије у Горњим Даићима јављају се по две славе: једна коју су донели са собом из Васојевића и то је најчешће Лесендровдан, и друга, коју су наследили на овим просторима од Кулиза, ранијих становника овог села.

Средња Река

Средња Река је одувек била центар за Даиће и суседни Градац. Ту се налазила општина, задруга, а још 1953. године школа. Нешто ниже на Средњоречкој реци налазиле су се и две стругаре, које су представљале индустрију овог места. И често су посетиоци и љубитељи Голије, Даиће и Градац називали једним именом: Средња Река. Највероватније, да су под тим именом подразумевали територију коју је обухватала средњоречка општина.

Овде је реч о Средњој Реци као засеоку села Даића и уједно о центру села. Обухвата простор између Каралића потока и Средњоречке реке (Бајовиће) и простор од Средњоречке реке до Даићког брда. На том простору живе следеће фамилије:

³⁷ Исто, стр. 25.

³⁸ Р. Павловић, *Кулизе*, стр. 25.

Бајовићи, 5 к. (Лесендровдан), а раније су славили и Савиндан, па су одустали. Воде порекло од Братоножића.³⁹ Шесторица браће Бајовића доселило се у 19. веку из Средње Реке у Бекову, код Врановине. До 1908. године живели су у породичној задрузи која је бројала 42 члана, а били су чивчије новопазарских ага Шаренковића. Године 1945. једна породица је досељена из Бекова у Нови Пазар.⁴⁰ Данас их има скорије одсељених у: Чачку, Крагујевцу, Сарајеву и Ивањици.

Перовићи, 1 к. (Аранђеловдан), налазе се недалеко од школе. Један од Перовића одсељен је одмах после ослобођења у Крагујевац, у Илину Воду. Воде порекло од Лопатана (Васојевића) и у роду су са Киковићима.⁴¹

У кућу Перовића уселио се један **Јаковљевић**, из Горњих Даића, који слави Никољдан.

Радојевићи, 1 к. (Лесендровдан), воде порекло од Радојевића у Придворици. Усињен је у кућу Кола Павићевића. Радојевићи славе славу земље. Радојевића има у: Чачку, Београду, С. Митровици и у Шведској.

Цвијићи, 1 к. (Лесендровдан) досељен је из Босне после рата и привенчао се за кћерку Вукомана Милекића. Цвијића има данас одсељених у Ивањици.

Нешовићи, 2 к. (Ђурђевдан), дошли су из Глеђице у Бајевиће. Један је одсељен у Владимировце.

Ђурчићи, прешао је из Градца један из бројне фамилије у Средњу Реку, код Стругаре и ту саградио кућу. Сада је становник овог засеока.

Нестале су фамилије:

Павићевићи, 1 к. (Лесендровдан), који су се раније доселили на подручје Брусника из црногорских брда, а одатле сишли у Средњу Реку.

Милекићи, 1 к. (Лесендровдан), воде порекло од Васојевића.

Беле Воде

То је ново голијско насеље, формирано на надморској висини од око 1400 м. Имало је најпре лугарницу, продавницу и кафану.

³⁹ Братоножићи, стр. 505.

⁴⁰ Е. Мушовић, Етнички процеси, стр. 136.

⁴¹ Плеће Васојевићи, стр. 183.

Данас има и погон конфекције "Јавор" из Ивањице, неколико викендица, пошту и месну канцеларију (за Средњу Реку). Сви радници на Белим Водама су дошли из околних села и женска радна снага сваког дана долази на посао на Беле Воде и по завршетку посла одлази својим кућама. То је права дневна миграција. Увек је у шумској кући по неколико шумара и шумских техничара, са сталним боравком. Ту су се најдуже задржали: Бајчетић, од Колашина, Арсовић, од Равни код Ужица, Гавриловићи из Буткова и Оцокољићи из Лисе. А кувар је био Нешовић из Глеђице.

Беле Воде

Метереолошка станица
у Белим Водама

Овде је била и једна стругара. Са амбулантом, месном канцеларијом, поштом и откупном станицом. Беле Воде су постале центар за Даиће и Градац. До овог места саобраћа аутобус од Ивањице и натраг и пут је асфалтиран. Као предуслов за развој туризма у Белим Водама је изграђена и једна мања ски стаза.

Голијска Река

Друго ново насеље на подручју раније средњоречке општине је Голијска Река која се налази у долини истоимене реке на километар до два од њеног изворишта, а на путу Беле Воде - Дуга Пољана. До овог места долазе само камиони и трактори, за вучу грађе, а у њему живе шумски радници: дрвосече, лугари, техничари,

инспектори. Изграђено је неколико стамбених зграда у којима станују радници и службеници. У последње време изграђена је једна зграда за дечије летовалиште и хотел, јер постоје сви услови за развој туризма. Преко пута хотела направљен је прави мали спортски центар са теренима за мале спортове и фудбалским игралиштем. Посебно је занимљив фудбалски терен, који је изграђен преко Голијске реке (река у цевима пролази испод игралишта), што је можда јединствен случај у свету. Почело се и са изградњом велике ски стазе, али су радови обустављени.

Радници и стручњаци се смењују и тешко је утврдити ко су стални станари овог планинског насеља. Већином су то радници из околних села, а и техничари и инжењери из Ивањице. И после неколико година проведених на планини, ови стручњаци се спуштају у Ивањицу да тамо наставе са радом, у "Голији" - предузећу специјализованом за шумарство и туризам. А на њихово место долазе млађи који настављају послове на узгоју и експлоатацији шума. У оквиру туристичког програма ово предузеће је направило фарму оваца (на Бојовом брду).

Голијска Река (снимљено 1975)

Становници Даића су изградили велики број воденица на следећим локацијама:

- ✦ За Нововиће и Милићевиће изграђене су воденице на Средњоречкој реци, испод Рогопечи.
- ✦ Богдановића воденица налази се недалеко од њихових кућа у Старом Селу.
- ✦ Перишићи су имали своју воденицу, а Митровићи своју - редовничку.
- ✦ Кулизани су имали своје воденице на Средњоречкој реци, испод кућа.
- ✦ Бајовића воденица је на потоку поред њихових кућа, према Каралићима.
- ✦ Радојевићи и Перовићи поставили су воденице испод школе у Средњој Реци.
- ✦ Становници Јасеновице имају воденице на Голијској реци. Највише их имају Митровићи и Перишићи.

Ваљалицу имају Богдановићи на Старом Селу.

Колибе Даићана се налазе:

- Милићевићи и Павловићи имају колибе у Мртвом крају, њих неколико.
- Колибе Нововића су у Барицама, крај Каралића, испод самог Јанковог камена, највишег врха Голије.
- Вуловићи, Перуниччићи и Мијушковићи имају колибе на Даићком брду.
- Николићи имају колибе код Белих Вода.
- Бајовића колибе су изнад кућа, према Хајдучком лазу.
- Каралићи имају колибе према Јанковом камену.
- Колибе Масловарића су код Планинки.

Заветина за Горње и Доње Даиће су Треће Тројице. За Кулизино Село, Средњу Реку, Јасеновицу и Каралиће заветина је Мали Спасовдан.

ГРАДАЦ

Градац је омеђен Грачким потоком са истока, Средњоречком реком и Караличким потоком - са северне и западне стране и Ђоновим пољем, уздигнутом висоравни до Јанковог камена - на

јужној страни. Једноставно уклатино се између Брусника и Даића. Увек је био заједно са Даићима и чинио заједничку општину. За разлику од Даића, ово село је једно од најмањих на Голији.

Село је познато по стругарама које су подигнуте на оближњим рекама и потоцима: у Висилазама, Средњој Реци, Ратковом потоку, Малим странама, Вучјем потоку и др.

Градац асоцира и на Градац у Ибарској долини. Када се говори о "Цркви Јањи на Влаху Староме" како се у народној песми истиче, често се помиње и црква у овом месту која се налази недалеко од ушћа Грачког потока у Средњоречку реку, код Старог Села. Пре ће то бити Градац код Брвеника, а не овај и да се песма односи на ту цркву коју је подигла Јелена Анжујска и отворила при манастиру школу за женску младеж. Можда је то и Ковиљски манастир или Бела црква коју је подигао Стеван Лазаревић. Најмање може да се односи на цркву у Градцу на Голији, јер је то црква малих димензија и грађена је много касније, у 16. или 17. веку.

На путу Средња Река - Брусник, изнад села, налази се споменик од мермера, у виду огромног крста - Грачки крст који је много оштећен. Оштетили су га чобани и немарни пролазници. Узалуд су покушаји да се Грачки крст обнови и да се на споменику текст прочита и да се утврди: да ли је то крајпуташ, или се налази на гробу неког богаташа који је живео у овом крају.

Реткост је било наићи на такве колибе какве су имали Грачани. Само у једном шору било је 17 колиба са пратећим објектима: читаво насеље сточара.

Неколико Грачана се одселило према Новом Пазару. Тамо су се задржавали извесно време, па су се потом пресељавали према Краљеву, Чачку или Ивањици.

Градац, са Горњим и Доњим Даићима слави Треће Тројице као своју заветину.

Колибе Ђурчића и Петковића налазе се на Алијином брду, а колибе других фамилија су изнад села.

Воденице у овом селу су: Ђурчића (3), Пантовића (2) и Луковића (2, из суседног Брусника). Воденице су изграђене на Грачкој реци и једино Милић Пантовић ради под ујам, а опслужује читаво село.

Стругаре се налазе: у Ратковом потоку, у Малим странама, у Вучјем потоку, а заједно са Средњоречанима на заједничкој реци: Висилазе и у Средњој Реци (на Средњоречкој реци).

Овде живи неколико великих фамилија:

Ђурчићи, 25 к. (Ђурђевдан), најстарија је фамилија у селу и заузима горњи и средњи део села. Крајем 18. века Ђурчићи (презиме су добили по ђурчијском занату), дошли су из Никшића и настанили се у Градац под Голијом. После Првог светског рата једна породица Ђурчића настанила се у Делимеђу, а затим у Сопоћанима, па је 1945. године дошла у Нови Пазар. Ђурчића има и у Полекцу.⁴² Око 1960. године једна породица Ђурчића доселила се у Нови Пазар, а касније се преселила у Чачак где и данас живи. Раније су се селили у: Београд, Нови Пазар. Данас се селе у Чачак (5), Ивањицу (2), Краљево (2), Жежевицу код Чачка, Горњи Милановац, Коњевиће и Београд.

Пантовићи, 4 к. (Лазаревдан), дошли су и воде порекло од братства Пантовића (Васојевићи), из Лијеве Ријеке (братственика Бешовића).⁴³ Данас их има у: Чачку, Коњевићима, Самаилама, Новом Пазару (који су се преселили у околину Краљева), Ивањици (2), Џевићима и Владимировцима, који су се одселили између 1955. и 1980. године.

Живковићи, 1 к. (Јовањдан), дошли су из Мланче (Студенички срез). Један од њих се привенчао у овом селу, а један је отишао и населио се у Банату.

Маринковићи, 1 к. (Света Петка), дошли су из Чечине. Има их који су одавде отишли у Чачак и Немачку.

Ресимићи, 1 к., дошао је у фамилију Ђурчића из Ерчега. Један од Ресимића одавде је одсељен у Београд.

Луковићи, 1 к., дошао је из Глеђице и ушао је у Ђурчића фамилију. Данас их има одсељених у Чачку, Ивањици и Београду.

Грујовићи, 1 к., дошао је из Вучака у Ђурчиће и настанио се у Барама. Један од Грујовића данас живи у Београду.

Перишићи, 2 к. (Аранђеловдан), дошли су из Вионице. Има их одсељених у Ивањици и Београду.

ВИОНИЦА

Простире се између Брусничке реке на југу, преко Рогопечи, Влаовца, Ривотина, Мртвог краја, Јастребовца, спушта се у реку Студеницу. А ова река већим делом (осим засеока Ђокића) чини

⁴² Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 154.

⁴³ *Племи Васојевићи*, стр. 263.

границу између овог села и суседне Чечине. Вионица је планинско село разбацаног типа. Има велике засеоке, као што су: Јаћовићи, Перишићи, Арбулићи.

Заједничко је седиште за ово село и суседну Чечину, и налази се у Девџима, на ставама Брусничке реке и Студенице. Раније, при крају прошлог века, заједно са Чечином Вионица је улазила у састав Придворичке општине. У Придворици је била и прва основна школа, све до 1937. године, када је отворена школа у Вионици, у насељу Доњи Перишићи, у приватној кући. Касније се школа пресељава у општинску зграду испод села да би после ослобођења била пресељена у Девџе, центар за ова два села, а једно време за сва подголијска села.

Торови на Голији

После ослобођења, 1945. године, у Девџима је подигнут задружни дом, основана осмогодишња школа, изграђена амбуланта, почела да ради земљорадничка задруга и Девџи постају општински центар, да би касније, 1955. године постао центар свих подголијских села.

Вионичани нису изразити сточари. Баве се и гајењем житарица, подизањем воћњака, а неки раде на стругарима и вуку грађу из овог места према Рудну, Ивањици и повремено низ Студеницу према Ушћу.

Фамилије са подручја Вионице су имале неколико стругара: на Студеници, испод Маринковића, на Јастребовцу, у Мртвом крају и на

Брусничкој реци. Држали су их Пејовићи, Маринковићи и ивањички трговци.

Раичевићи имају на Брусничкој реци и ваљалицу.

Од 1956. године ради и хидроцентрала на Брусничкој реци испод Раичевића и има снагу да осветли Девџе, и оближње куће. Она и данас ради, мада је струја доведена далеководима и осветљено залеђе Девџа.

Вионица има више засеока од којих су најпознатији:

Јаћовићи

Јаћовићи, 7 к. (Аранђеловдан), а преслављавају летњи Аранђеловдан. Сматрају да су пореклом од Васојевића. Данас има одсељених у: Чачку (3), Ивањици (2). Имају воденицу на реци Јастребовцу и стругару чији је власник био Вељо Јаћовић.

Радојевићи, 1 к. (Аранђеловдан), одселили су се у: Придворицу (у Марковиће) и Средњу Реку. Има их у Бучулицама код Куршумлије.⁴⁴

Гвозденовићи

Гвозденовићи, 7 к. (Аранђеловдан), а преслављавају летњи Аранђеловдан, по чему се види да су у тесној родбинској вези са Јаћовићима. Одселили су се и данас двојица живе у Мрчајевцима, а друга двојица у Бањанима код Уба.

У Гвозденовиће су се привенчавањем уселили **Илинчићи** из истог села, односно суседног засеока.

Илинчићи - Брковићи

Илинчићи, 3 к. (Аранђеловдан), воде порекло из Роваца.⁴⁵ У Трепчу код Куршумлије дошли су Илинчићи из Роваца, који су род овима. Одавде су двојица одсељена у Ману, а један у Ивањицу.

Брковићи, 2 к. (Аранђеловдан). У Брковиће се уселио један из Доброг Дола, а од кога се један одселио у приморје и данас живи у Котору.

Вучићевићи, 1 к. славе Аранђеловдан.

⁴⁴ Вујадин Рудић, *Становништво Топлице*, САНУ, посебна издања, стр. 39.

⁴⁵ Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 44.

Пејовићи су се при крају прошлог века одселили одавде у Чупавице (Студенички срез).⁴⁶ Вујадин Рудић каже да су Пејовићи, Ивановићи, Пајовићи и Пасјачи, у Топлици и да воде порекло од Васојевића.⁴⁷

Пејовићи - Ивановићи

Пејовићи, 7 к. (Аранђеловдан), воде порекло од Бјелопавловића.⁴⁸ Данас има одсељених у: Ракови код Чачка (3), Арилђу и Ивањици. Имају стругару на Јастребовцу и једну редовничку воденицу на Студеници. Раније су имали стругаре на Брусничкој реци, испод Рогопечи и у Мртвом крају. Веома је имућна фамилија.

Ивановићи, 2 к. (Аранђеловдан), налазе се између Пејовића и Брковића на преселини планине. Одсељени су и највише их данас има у Ракови код Чачка.

Перишићи, 1 к. (Аранђеловдан), раније је ушао из бројне фамилије Перишића, из суседног засеока.

Горњи Перишићи

Перишићи, 10 к. (Аранђеловдан). Од ових Перишића су Перишићи у Градцу и Јасенови. Они знају за ту родбинску везу која је још јака. Данас их има: двојица у Београду, двојица у Краљеву, и двојица у Ивањици, одсељени из овог засеока. У прошлом веку одсељени су неки Перишићи у Паклење (Студенички срез).⁴⁹

Ђоковићи, 1 к. (Аранђеловдан), нису се селили и расељавали.

Петровићи, 1 к. (Аранђеловдан), један је одсељен у Београд, а друга двојица у Ивањицу.

Доњи Перишићи

Једно време уочи рата Доњи Перишићи су били центар села када је ту радила прва основна школа и био је општински центар, где је изграђена општинска зграда.

⁴⁶ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 638.

⁴⁷ Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 37.

⁴⁸ *Племе Васојевићи*, стр. 189.

⁴⁹ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 638.

Перишићи, 10 к. (Аранђеловдан), су у сродству са истом фамилијом у Горњим Перишићима. Данас из Доњих Перишића има одсељених у: Београду (2), Краљеву (2), Пожеги (3), Ивањици (2). Имају две воденице на Студеници.

У овој фамилији има: отац је Перишић (Киро) а син му је Нешковић (Синиша).

Ивановићи, 1 к. (Аранђеловдан), доселили су се из суседног засеока. Један од њих живи данас у Чачку.

Ђоковићи - Рњошићи

Ђоковићи, 2 к. (Ђурђевдан), у врху су села, према Влаовцу и њихове куће се налазе на путу Девићи - Беле Воде. Ретко су се селили.

Петровићи, 2 к. (Аранђеловдан). Један је одсељен у Врњачку Бању, а други у Ивањицу.

Ђировићи, 1 к. (Јовањдан). Дошао је из Планинице, села Коритника. Један од ових Ђировића данас живи у Београду.

Вучетићи, 1 к. (Никољдан), не знају за своје порекло. Највероватније да су из Чечине, да је један од њихових предака дошао у Вионицу и да од њега ови Вучетићи воде порекло. Данас их има двојица одсељених у Краљеву.

Горњи Арбулићи

Вучетићи, 3 к. (Никољдан). Један је одсељен у Ивањицу а други у Краљево.

Ивановићи, 3 к. (Никољдан), један је одсељен у Ивањицу. Ивановићи истичу да су у роду по женској линији са мајором Илићем, јунаком Јаворског рата и чувају његову сабљу као драгоценост.

Павловићи, 1 к. (Аранђеловдан), највероватније да су дошли из суседних Даића. Има један данас у Београду.

Вуловићи, 1 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Вуловића из Горњих Даића.

Петровићи, 2 к. (Аранђеловдан), данас их има двојица у Ивањици.

Тодоровићи, 1 к. (Никољдан), досељени су из Мланче (студенички крај).

Доњи Арбулићи

Раичевићи, 7 к. (Аранђеловдан), воде порекло од Васојевића. У сродству су са: Васовићима, Ивановићима, Павићевићима, Нововићима, Драговићима.⁵⁰ А. Јовичевић у делу "Зета и Љешко поље" каже: "Раичевићи се помињу као бројно племе, у великом броју су се доселили у стару Србију."⁵¹ Данас Раичевића има одсељених у: Београду (2), Рашкој и Ивањици. Имају воденицу и ваљалицу на Брусничкој реци.

Милутиновићи, 3 к. (Ђурђевдан), заузимају најнижи део Доњих Арбулића, простор све до Брусничке реке и Студенице. Простиру се на атару села Девећи. Имају надимак Мачужићи. Забележено је да Мачужићи славе светог Ђурђа и да су се неки доселили у Баљевац на Ибру из засеока Мачужића из Вионице (а не из Чечине) из Моравичког краја.⁵² Има их одсељених у Ивањици, Новом Пазару, Краљеву (2), Девећима и у Немачкој. Имају колибе и богату шуму у Дугом лазу, у Коритнику, и једну редовничку воденицу на Брусничкој реци. Њихове ливаде су биле тамо где се данас налазе Девећи.

Лишани, 4 к. (Аранђеловдан), доселили су се највероватније од Лишана из Доброг Дола. Од ове фамилије данас их има одсељених у Крагујевцу и Ивањици.

Вучетићи, 1 к. (Никољдан), истог су рода као и Вучетићи из овог села, из Горњих Арбулића. Један је одсељен у Краљево.

Маричићи славе светог Стевана и дошли су крајем прошлог века из Вионице у Побрђе у Студеничком срезу.⁵³ А, данас их овде има 2 куће и једна одсељена у Ивањици.

Заветина за Вионицу су Прве Тројице.

ЧЕЧИНА

Чечина се простире од реке Студенице до Радочела и Црепуљника и од Придворице до реке Изубре, која одваја ово село од Коритника. Један засеок (Ђопићи) налази се између Студенице и Брусничке реке.

⁵⁰ *Племе Васојевићи*, стр. 195.

⁵¹ А. Јовичевић, *Зета и Љешко поље*, страна 483.

⁵² Радомир Илић, *Ибар*.

⁵³ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 638.

Позната је по вредним пољопривредницима. Осим сточарства, овде се људи баве гајењем ратарских и повртарских култура, као и шљива и јабука. У селу од ослобођења до пре неколико година радила је пољопривредна станица, на имању професора Венијамина Маринковића.

Било је у плану да овде, у засеоку Маринковића, буде центар за ова и друга села, а касније за читав крај. Преовладало је мишљење да су за то повољнији Девећи, јер имају традицију рада неких служби, а у овом месту се секу многобројни путеви, који се простиру поред река.

"Фотеле" на Голији

Ово је село Поповића, познате и признате фамилије која је одгајала многе интелектуалце, поготову просветне раднике. Из овог села је највећи научник моравичког краја др Недељко Кошанин. Овде је рођен Недељко Гиздавић, писац више књига, и професор Венијамин Маринковић, првоборац и велики родољуб.

Чечина је, територијално, једно од мањих села моравичког краја. Састоји се из следећих засеока: Асановог Села, Маринковића, Кошана, Поповића, Боровићана, Гиздавића и Ђопића.

Асаново Село - Ђуровићи

Петронијевићи, 1 к. (Аранђеловдан), највероватније да су дошли од Ибра. Имају своју воденицу на Студеници. Има их одсељених у Светозареву (Јагодини), Ивањици и Девићима.

Јовановићи, 3 к. (Аранђеловдан), не зна се одакле су дошли. Одавде су одсељени неки од Јовановића у: Краљево (3), Чачак и Девиће.

Ђуровићи, 5 к. (Света Петка), зову се још и Ђурашима. Један ради у Девићима, а живи овде. Има их у: Ваљеву, Гучи, Чачку и Девићима. Једна породица је у Маринковићима.

Радовановићи, 1 к. (Свети Јован), један од њих је радио у Девићима, а становао у овом засеоку.

Маринковићи

Петровићи, 1 к. (Света Петка), не зна се одакле су дошли.

Перишићи, 1 к. (Аранђеловдан), дошли су из суседне Вионице. Има један одсељен у Чачак.

Милекићи, 1 к. (Света Петка), највероватније да воде порекло из Бзовика (студеничког краја), јер тамо има велика фамилија Милекића.

Кошани, 4 к. (Света Петка), дошли су из суседног засеока Кошани. Имају своју воденицу на Маринковића потоку. Један од њих је отишао у Краљево.

Маринковићи, 11 к. (Света Петка), највероватније да су се доселили из Гусинске нахије (од Гусиња).⁵⁴ Најбројнија су фамилија у овом селу. Има их одсељених у: Краљево, Чачку (3), Мусиној Реци. Имају воденицу на Маринковића потоку, који протиче између овог засеока и Гиздавића.

Ђуровићи, 2 к. (Света Петка), преселили су се из суседног засеока - Асановог Села. Данас их има у Чачку и Крушевцу, где су одавде отишли.

Кошани

То је родно место др Недељка Кошанина, редовног професора Београдског универзитета и редовног члана Српске

академије наука и уметности, као и писца и професора Недељка Гиздавића.

Кошани, 4 к. (Света Петка), воде порекло из Ибарског Колашина.⁵⁵ Данас их има у Чачку, Пожеги и Београду. Пре сто година одселила се једна породица Кошана, из Чечине у Падеж, село на обронцима Радочела.⁵⁶ У Полумиру било је 7 к. Кошана крајем прошлог века, дошли су из Чечине.⁵⁷

Радовановићи, 3 к. (Свети Јован), мала су фамилија. Један се одселио у Чачак. Имају редовничку воденицу на Маринковића потоку.

Нешковићи, 1 к. (Никољдан), воде порекло од Нешковића из Брусника. Један од њих одавде се одселио у Ивањицу.

Поповићи

Поповићи, 5 к. (Света Петка), воде порекло од Пећи. Од ових Поповића су били свештеници у Придворици, а касније учитељи и професори који су службовали у Ивањици и Чачку. Од Поповића из Придворице воде порекло Протићи, из Остатије и Придворице.⁵⁸ Данас их има у Чачку и Горњем Милановцу. У прошлом веку један од Поповића се одселио у Риљин До, у студенички крај и тамо их је било 6 кућа. Славе Свету Петку. Имају и друго презиме - Марићи.⁵⁹

Ерац, 1 к. (Света Петка), дошао је из Бзовика (студеничког краја), из велике фамилије. Један је од њих одавде одсељен у Варварин. Иначе Ерци воде порекло од Бјелошевића, из Црне Горе.⁶⁰

Пројовићи, 3 к. (Света Петка), живе на врху села, испод планине Црепуљника. Један је одсељен у Ивањицу, а други у Чачак. Један се привенчао у Куманицу, у фамилију Парезановићи. Има их у Тамнику, у Ибарској долини, близу Брвеника.⁶¹

Перишићи, 3 к. (Аранђеловдан), налазе се такође у врху села, тамо где су некада биле колибе Перишића из Вионице, па су се приликом сеобе једни одлучили да остану овде у Чечини, где су им раније биле колибе.

⁵⁵ Рајковић, *Кошани*, Зборник Народног музеја, бр. 3, Чачак.

⁵⁶ Р. Илић, *Ибар*, стр. 616.

⁵⁷ Исто, стр. 626.

⁵⁸ Причање Драгомира С. Поповића, професора у пензији, аутору ових редака 1985.

⁵⁹ Р. Илић, *Ибар*, стр. 634.

⁶⁰ Исто, стр. 660.

⁶¹ Исто, стр. 661.

⁵⁴ Велимировић, *Гусиње*, стр. 346.

Јовановићи, 2 к. (Аранђеловдан), воде порекло из суседног засеока - Асановог Села.

Боровићани - Грковићи

Грковићи, (Јовањдан), има 1 к. у Чечини и једна породица је одсељена у суседни Градац (Студенички крај), крајем прошлог века.⁶² И ти одсељени славе Светог Јована. Један је одсељен у Крагујевац.

Радојевићи, 1 к. (Свети Лука), воде порекло од исељених Никшићана.⁶³

Јанковићи, 2 к. (Јовањдан), не зна се одакле су досељени. Један је одсељен после рата у Крагујевац.

Гиздавићи, 1 к. (Јовањдан). Дошли су у овај засеок из суседних Гиздавића. Има их одсељених у Чачку и Ушћу.

Маринковићи, 2 к. (Света Петка), од Маринковића су из истог села. Раније се један привенчао у овај засеок и отуда Маринковићи. Примео је и слави славу земље.

Боровићи - Боровићани, 3 к. (Свети Јован), воде порекло од Боровића, из Беле Стене (Даића). Да би се мало разликовали од предака узимају за презиме Боровићани, уместо Боровићи. Неке од њих и данас зову Боровићима. Има их одсељених у Г. Милановцу и Чачку. Раније је један одсељен у Савово код манастира Студенице, а његови су одсељени у Подгорицу. Има их и у Левчу.⁶⁴

Борисављевићи, 1 к. (Свети Јован), води порекло од Борисављевића у Врмбајама. Уселио се један Борисављевић у овај засеок. Усинио га ујак и примио је ујакову славу.

Радовићи, 2 к. (Света Марта), одавде су се пре 100 година одселили у Ушће на Ибру.⁶⁵

Гиздавићи

Гиздавићи, 2 к. (Свети Јован), налазе се недалеко од Девића и најближи су реци Студеници. Из ове фамилије потиче професор и књижевник Недељко Гиздавић.

⁶² Исто, стр. 630.

⁶³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

⁶⁴ Р. Илић, *Ибар*, стр. 623.

⁶⁵ Исто, стр. 615 и "Народни живот" бр. 4/85.

Планојевићи, воде порекло од Перишића из Вионице. Одселили су се пре 100 година у Ушће на Ибру, из Чечине, а не из Вионице. Славе Светог Аранђела.

Ђоковићи, 2 к. (Ђурђевдан), воде порекло од исте фамилије као и Ђоковићи из суседне Вионице.

Тошићи, више их нема у Чечини. Одселили су се у Ушће заједно са Радовићима крајем прошлог века. Славе Светог Аранђела, а неки су отишли и у Комањане.⁶⁶

Ђопићи

Радовановићи, 10 к. (Свети Јован), најбројнија су фамилија у овом засеоку. Одсељени су у: Девиће (3), Ивањицу (2) и Београд.

Кораћи, 1 к. (Дмитровдан), дошли су у Ђопиће привенчавањем једног из Коритника.

Драшковићи, 1 к. (Ђурђиц), такође воде порекло из Коритника. Један од ових Драшковића одсељен је у Нови Пазар.

Драмићани, 1 к. (Стевањдан), дошли су из Вучака. Један Драмићанин (столар) сишао је у Девиће и тамо живи.

Милетићи, 2 к. (Свети Никола), не зна се када су се доселили у Ђопиће. Двојица Милетића су се одселили у Чачак.

Ђировићи, 1 к. (Свети Јован), воде порекло од Ђировића из Планинице (Коритника). Двојица су одсељена у Ивањицу.

ВРМБАЈЕ

Обухватају нижи део простора у долини Студенице, Јастребовца, Брадуљичке реке и побрђа око ових река. Један део села Врмбаје се налази на падинама Чемерна, други део је на падинама Црепуљника, а средишњи је на падинама Градине и у околини Јастребовца.

Врмбаје су увек биле повезане са Ивањицом и Ушћем колским (макадамским) путевима који воде даље према Девићима и Остатији.

Становници се баве гајењем ратарских култура, воћарством и сточарством.

⁶⁶ Р. Илић, *Ибар*, стр. 615 и 621.

Познати су као веома радни људи, који су повремено силазили у долину Ибра и насељавали се у околину Краљева. У последње време више се Придворичани селе према Ивањици него према Краљеву.

"Јавор" из Ивањице је у непосредној близини школе подигао фабрику - конфекцију и упустио преко 100 радника. Ни овим покушајем није смањена миграција становништва.

На подручју Врмбаја налази се центар - културни и административни за ово село и Добри До.

Врмбаје имају следеће засеоке: Алексиће, Богићевиће, Брадуљице, Долове, Градину, Миздраке, Придворицу, Усиље и Врмбаје.

Алексићи

Алексићи, 12 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Андријевице, од кнеза Вучића који је био најстарији брат Боја од кога воде порекло Бојовићи.⁶⁷ Једна су од најбројнијих фамилија у овом крају. Алексића има, у последње време одсељених, у Ивањици (2) и селу Лазац код Чачка (2).

Кимчетићи, 2 к. (Никољдан), живе у Глукцима. Овде је била прва школа која је радила од 1946. до 1953. године, у приватној кући и тада је пресељена у новоподигнуту школу у Вељовићима. Кимчетићи су дошли од Сјенице. Њихови су преци прво дошли: један у Војиновиће, а други у Луке, па ови из Лука пређу после у Тамник (код Краљева). Старо им је презиме Вилимоновић. Славе Светог Николу. Ови у Тамнику сада се презивају Стефановићи.⁶⁸

Миздраци

Миздраци - Миздраковићи, 7 к., славе Ђурђиц и највероватније да су досељени од Васојевића.

У Миздраке је ушао један **Борисављевић** из истог села.

Досељен је и један **Брковић** у Миздраке, а одавде се одселио у Бапско Поље код Краљева.

И један **Усиљанин**, родом из Усиљана, из Деспотовице, овде се уселио. Његови су се касније одселили у Ивањицу.

⁶⁷ Р. Вешовић, *Племе Васојевића*, стр. 196.

⁶⁸ Р. Илић, *Љубићка села у Одељку о Тамнику*.

Богићевићи

Богићевићи, 2 к., представљају веома јаку фамилију и давали су увек кмета или председника општине. Из ове фамилије један се одселио у Ивањицу, а други живи у Самаилама код Краљева.

У ову фамилију ушао је **Боровић**, из Беле Стене, из Даића.

Врмбаје

Борисављевићи, 15 к. (Стевањдан - 13 к., Аранђеловдан 1 к. и Ђурђиц 1 к.), најбројнија су фамилија у Врмбајама. Као што се види, једна фамилија слави три славе. Воде порекло од угледне фамилије Борисављевића, из Буковика код Нове Вароши. Раселили су се у разним правцима, тако да их данас има у: Новој Вароши, Прибоју, Ужицу, Шапцу, Лозници, Чачку, Београду, и другим местима (види рад Љубомир Марковић, "Петар Борисављевић, на Јавору 1876. године", Ужички зборник, бр. 19, Ужице, 1990).

Слава Борисављевића у Врмбајама је Стевањдан (13 к.), а јавља се и један Борисављевић који слави Ђурђиц, а други Аранђеловдан. Први је дошао у Борисављевиће, са мајком која се преудала у Борисављевиће и поочим је примио пасторка који је дошао из Милишића, из Лука. Придошлица је задржао своју славу, а примио презиме свога очуха. Други Борисављевић се привенчао и примио славу земље. Зато се разликују по слави од осталих Борисављевића. Борисављевићи су одсељени у: Ивањицу (3), Краљево (3), Чачак (4) и Горичане код Чачка.

Ђурчићи, 1 к. ушао је у Борисављевиће из Мланче (из студеничког краја).

Брковићи, 3 к. (Никољдан), а преслављавају Младог Николу. Има их који живе у Ивањици и Жичи. Воде порекло од Косатице код Пријепоља.⁶⁹

Брковићи у Теочину, 32 к. (Аранђеловдан), дошли су из Старог Влаха, од Златибора или Санџака: убили су Турчина и побегли, захваљујући томе што су потковали коње наопако. Турци су их тражили у Такову питајући за име: има ли Илија и Пантелија, а ови су одговорили да их нема, те су се Турци вратили. Ових Брковића има у Трбушанима и Друговцу код Смедерева. Променили су славу.⁷⁰

⁶⁹ М. Филиповић, *Таково*, стр. 455.

⁷⁰ М. Филиповић, *Таково*, стр. 168.

Не зна се да ли су Брковићи у Врмбајама од ових Брковића, али се зна да су истог порекла, да су од Васојевића и да су за време Карађорђа прешли из Дубнице код Сјенице, преко Јавора у моравички крај и даље.

Брковићи су Велимани (од Велике) из Васојевића и у сродству су са: Јоковићима, Бошњаковићима, Кнежевићима. Сви славе Светог Николу, а преслављавају Светог Симеуна.⁷¹

Богичевићи, 2 к., дошли су у Брковиће из суседног засеока Богичевића.

Аврамовићи, 2 к., одселили су се из овог засеока у Ивањицу и Чачак, тако да их данас у Врмбајама нема.

Брадуљице

Обрадовићи, 7 к. (Никољдан), су бројна фамилија и живе у долини Брадуљице, недалеко од Градине. У последње време су неки од Обрадовића одсељени у Ивањицу и Краљево.

Долови

Једино се овај засеок Врмбаја налази с десне стране реке Студенице, испод Црепуљника и чине га неколико кућа.

Тодоровићи, 4 к. (Никољдан), одвојени су реком од осталих засеока. У последње време неколико Тодоровића је одсељено у Ушће (2) и суседну Мланчу (студенички крај).

Градина

Налази се с леве стране реке Студенице и заузима најузвишенији део села. Ту постоје остаци старог града и зато је насеље и добило име Градина. А ово насеље је највероватније повезано са црквом у Придворици, која се налази на километар удаљена узводно од Градине, уз Студеницу.

Ковачевићи, 15 к. (Јовањдан), има их одсељених, раније у Баљевац, после рата - у Краљево, Чачак и Београд.

Протићи, 1 к. (Света Петка), воде порекло од Поповића из Чечине, односно Придворице. Одавде су неки Протићи отишли у Остатију. Име су добили по проти и ова фамилија је давала претежно свештенике. Има их одсељених у: Ивањици, Чачку, Београду и Банатском Карловцу.

Муњићи, 1 к. дошао је овде из Брусника.

Придворица

Придворица је била културни центар подголијских села све до 1911. године када се отвара школа у Средњој Реци и у Остатији. Од тада остаје као центар за суседна села: Врмбаје, Добри До - као општински центар и Вионицу и Чечину, све до 1937. године када се и ова два села одвајају, односно када се отвара школа за децу ова два села у Перишићима и Вионици. Од Ивањице је удаљена 28 км.

У послератном периоду, од 1946. године улогу центра преузимају Девићи где је отворена осморазредна школа, од 1953. године, амбуланта одмах после рата, станица милиције, задруга, пошта и друге установе. Девићи постају општински центар 1955. године и као такав остаје све до 1962. године. Али, Придворица је остала центар са месном канцеларијом, школом, продавницом - за Врмбаје и Добри До.

Придворица има богату традицију. У овом месту је изграђена црква у време настанка манастира Студенице. Подигао ју је Немањин дворјанин - придворица, по коме је и настало име насеља и цркве.⁷² Црква св. Прображења је најзначајнији средњовековни споменик у моравичком крају. Најважније је да је овде био женски манастир и да су ту калуђерице израђивале дивне тканине и утицале на средину, тако да се рано развија домаћа радиност у овом и суседним селима. Црква архитектонски припада Рашкој школи, а живопис јој је уништен. Неки локалитети, каква је Градина, указују да је овде постојало насеље. И остаци керамичких цеви, које су пронађене на овом локалитету показују да је овде изграђен водовод у време градње цркве, крајем 12. века. Школа у Придворици отворена је још 1856. године и била је прва школа на Голији. Једно време је имала и интернат.

Налази се на веома лепом месту у средњем току реке Студенице, испод Црепуљника. Удаљена је од Ивањице 28 км и

⁷¹ В. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 240.

⁷² Види: *Придворица*, Рашка баштина, Краљево, 1, и *Школе моравичког краја*, у издању СИЗ-а основног образовања у Ивањици.

толико од манастира Студенице, у другом правцу. Повезана је са Ивањицом асфалтним путем који је изграђен пре неколико година, а ускоро ће бити сличним путем повезана долином Студенице до манастира Студенице и Ушћа, као и Девџа, а постоји и аутобуска линија Придворица - Ивањица. Придворица је и телефонском линијом спојена са светом.

Придворица

У непосредној близини, на Студеници и њеним притокама, налазило се пре рата неколико стругара: Спасовића, узводно, на Студеници, Милуновића, на Јастребовцу, Радивојевића, низводно на Студеници, у Деспотовици.

Како је долина Студенице са благом климом, а Придворица се налази на надморској висини нижој од 500 метара, овде су одлични услови за гајење ратарских култура: пшенице и кукуруза, разноврсног воћа: шљива, јабука, трешања, и повртарских култура, а познати су Придворичани и као одгајивачи стоке.

Придворици припада централно место села Врмбаја, где се налази школа, црква, месна канцеларија, задруга и погон конфекције "Јавор" из Ивањице. Овде живе следеће фамилије:

Томашевићи, 5 к. (Никољдан), има их одсељених у Ивањици (3) и Краљеву.

Раковићи, 4 к. (Јовањдан), од којих су се двојица одселила у Ивањицу.

Бекчићи, 2 к. (Ђурђевдан), доселили су се из суседног Доброг Дола. Има их одсељених у Ивањици и Чачку.

Марковићи, 12 к. (Лучиндан, а преслављавају Павловдан). Воде порекло од исељених Никшићана.⁷³ Њихове куће налазе се на десној обали реке Јастребовца, где су и куће Божовића, Јаховића и Радојевића. Има их одсељених у: Француској (Париз, 2), Београду, Чачку и Конареву код Краљева (3).

Божовићи су у сродству са Марковићима. Сигурно да су се одвојили од Марковића. Та родбинска веза се и данас чува: не узимају се између себе. Иста им је и слава. Славе Лучиндан. Једна породица је одсељена у Рибницу код Краљева, друга у Ивањицу, а трећа у Француску.

Јаховићи, 2 к. (Аранђеловдан), раније су се преселили у Марковиће, односно Придворицу из суседне Вионице, из засеока Јаховића. Има их данас у Ивањици (2), Чачку, Краљеву и Чибуковцу код Краљева (4) који су се одселили после 1960. године.

Радојевићи, 1 к. (Аранђеловдан), дошли су из Вионице. Један од њих је одсељен у Чачак.

Усиље

Усиљани, 2 к. (Лучиндан), такође воде порекло од исељених Никшићана.⁷⁴ Један је одсељен у Чачак, а двојица живе у Ивањици.

Пре сто година једна породица **Сретеновића** из Усиља одселила се у Долац (студенички крај) и слави Светог Луку. Данас у Усиљу више нема Сретеновића.⁷⁵

Једино Борисављевићи имају изнад села колибе. Сви остали сточари из овог села дотерују стоку кућама.

Воденице су најчешће редовничке и налазе се на Студеници и њеним притокама - Јастребовцу и Брадуљичкој реци. Село не оскудева у води и дрвима.

⁷³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

⁷⁴ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

⁷⁵ Радомир Илић, *Ибар*, стр. 628.

ДОБРИ ДО

Добри До се простире на падинама Голије - Ривотина, Округлице, Клековице, Велике ливаде. Заузима простор на Горњим токовима Јастребовца и Брадуљичке реке (левих притока реке Студенице), а између: Врмбаја на истоку и северу, Вионице - на југу, и Средње Реке (малим делом) и Комадина - на западу. Добри До је окренут према долини Студенице и све воде припадају сливу ове реке.

Село је разбацаног типа. Једино су ушорени засеоци или фамилије које живе у шоровима. Између једног засеока и другог преваљује се и по неколико километара. По одвојености и удаљености засеока најинтересантнији су Тутићи и Врлетнице. Први се налази на падинама Клековице, а други на падинама Ривотина и Округлице (Голије).

Становништво се највише бави сточарством, и експлоатацијом шуме, најчешће четинарске. Имају имућнији сељаци добре волове и превозе грађу, обловину, даску, греде у долину Моравице, најчешће у Међуречје и Ивањицу, па тамо продају, а довозе: жито, со, шећер, ракију и повртарске културе за своје потребе.

До 1945. године село није имало своју школу. Деца су из овог села одлазила у Придворицу и тамо се школовала, па је то разлог што је био мали број ђака, односно писмених људи.

Подизањем школске зграде - брвнаре и отварањем продавнице, ово село је добило свој центар у засеоку Ограђенику.

Кроз село пролази колски пут Девићи - Ограђеник - Клековица - Ивањица. Најчешће се роба из Ивањице преноси на коњима до овог села.

Иначе, село је удаљено преко 20 км од Ивањице. Неких 15 до 17 км иде се уз падине Великих ливада и Клековице, уз Будожелску или Мањанску реку, а онда се пење на висове Клековице и Великих ливада, па се спушта у село.

Сада у селу имају две школе, отворене 1945. и 1946, једна у Ограђенику, а друга у Вељовићима, са малим бројем ђака. Због велике миграције и смањеног нараштаја, највероватније да ће обе школе ускоро бити затворене.

У Добром Долу су следећи засеоци: Ђубрци, Добри До, Голоуша - Запоточје, Којиновићи, Ограђеник, Тутићи, Вељовићи и Врлетнице. Пођимо редом од највиших, на падинама Голије, са највећом надморском висином - до најнижих, у долини Брадуљичке реке.

Врлетнице

Само име каже да је засеок скоро неприступачан, односно да је тешко проходан. На великом простору живи неколико фамилија.

Салевећи, 3 к. (Лесендровдан), живе у Салевећима и у Врлетницима. Воде порекло из Васојевића. Истог су рода са: Драговићима, Вуковићима, Петровићима.⁷⁶ При доласку у овај крај, једни су се задржали на падинама Голије (Ривотина и Округлица), а други су се настанили у Ивањици и били су међу првим становницима тек основане вароши (1833).⁷⁷ Одавде су се одселили и данас Салевећи живе у: Чачку (4), Ивањици (4), Београду (2), Трнави, Конареву (2), Мусиној Реци (2), Краљеву (4) и Врдилима (2).

У Врлетнице су ушли:

Маричићи, 2 к. (Ђурђевдан). Дошли су из суседних Комадина. Славе своју славу и славу земље - Лесендровдан.

Пејовићи, 1 к. (Аранђеловдан), славе и Лесендровдан - славу земље. Дошао је један из фамилије Пејовића из суседних Комадина.

Перишићи, 1 к. (Аранђеловдан), дошао је из Ограђеника на мираз.

Вучићевићи, 2 к. (Аранђеловдан), доселили су се из Вионице.

Стефановићи, 1 к. (Благовести), дошао је из Ариљског краја. Одсељени су одавде: тројица у Чачак, а један у Словенију.

Добри До

Вуковићи, 7 к. (Лесендровдан), воде порекло од Васојевића (Добетића у Лијевој Ријеци, односно од Деретића).⁷⁸ Вуковићи су, као и Салевећи, дошли овде њих неколико, а неки су се упутили у Ивањицу и били су први становници тек основане варошице. Данас их има одавде одсељених у: Мрчајевцима (4), Чачку (2), Ивањици (3), Прањанима (1), Будожелји (Читлуку, 2), као и у околини, у Вионици и Коритнику.

Златићи, један се уселио у Вуковиће из Придворице, а слави Илиндан. Од ових Златића има одсељених у: Жежевици код Чачка (2), Миоковцима, Конареву (4) и у Француској (3).

⁷⁶ Казивање академика Милисаву Лутовца аутору ових редака у Чачку, 1984.

⁷⁷ Група аутора, *Ивањица*.

⁷⁸ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 200.

Петровићи, 7 к. (Лесендровдан), у роду су са Вуковићима и потичу од Васојевића. Њихове куће налазе се на путу од Белог камена према центру села Ограђеника. Покривене су под плочу, што показује да су имућнијег стања. Неколико Петровића се одселило из овог засеока у Ивањицу (2) и Заблаће.

Драговићи, 3 к. (Лесендровдан), воде порекло од Новаковића (из Васојевића), у Ђулићима. Носе своје презиме по свом ближњем претку Драгу који је живео пре 7 пасова и од чијег су се презимена (Радоја, Вула и Лека) размножили Драговићи у Васојевићима (у Ђулићима, Цецунима и Дапаћанима) и рођаци истог имена у Ивањици и Старом Влаху.⁷⁹ Одавде су се Драговићи одселили у Ивањицу (6), Куманицу и Врњачку Бању.

Перишићи - Дукатовићи, 4 к. (Аранђеловдан, Свете Тројице и летњи Аранђеловдан). Воде порекло из суседне Вионице, од Перишића и сматра се да је први дошао и са собом донео своју славу Аранђеловдан, а да су Свете Тројице, као заветина овог засеока узета као друга слава - преслава, а летњи Аранђеловдан је преслава за многе који славе јесењи Аранђеловдан. Отуда три славе код Дукатовића, односно Перишића. Перишићи су одсељени у Ивањицу (4).

Гвозденовићи, 1 к. (Аранђеловдан), дошли су из суседне Вионице. Један је одсељен у Бањане код Уба, а други живи у Мрчајевцима код Чачка.

Ограђеник

Ограђеник заузима средишњи део села и ту је после рата подигнута четвороразредна школа. Налази се на путу Девећи - Ивањица. У непосредној близини школе налази се и стругара Милуновића.

Милуновићи, 5 к. (Мратиндан). Раније су се одселили према Краљеву, а после ослобођења, од 1946. одсељавали су се у: Заблаће, Чачак и Ивањицу (3).

Перишићи - Ћивше, 2 к. (Аранђеловдан), дошли су из Вионице. Куће им се налазе на путу Ограђеник - Бели Камен.

Нешовићи, 2 к. (Васиљевдан), имућни су и вредни сточари. Један је био кројач и одселио се у Ивањицу, а други је остао у Ограђенику.

⁷⁹ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 222.

У Ограђеник су ушли:

Марко **Борисављевић**, из Чечине.

Васиљевићи, из Краљева воде порекло од Призрена. Ушли су у Васојевиће, а онда су се доселили преко Краљева у Ограђеник. Од ових Васиљевића данас има потомака у Мрчајевцима, од којих су неки у Чачку, а други у Швајцарској.

Драговић је дошао из Доброг Дола (засеока), а његови потомци су се одселили у Ивањицу.

Стругаревић, дошао је у Ограђеник из Кукића. Уселио се у фамилију Милуновића.

Тутићи

Налазе се на источним падинама планине Клековице. Овде је основана нова школа 1946. године, у приватној згради, да би се касније преселила у Ограђеник где је подигнута школска зграда, од брвана.

Лишани, 14 к. (Аранђеловдан), најбројнији су у овом засеоку, раније су били једина фамилија у Тутићима. Из Лишана су се одселили и данас живе у: Ивањици (14), Чачку (4), Пожеги, Рокцима, Београду (2), Жежевици код Чачка и Боркову код Конарева. Највероватније да су Лишани преко Комадина дошли из села Лисе, што им и презиме говори.

У Лишане су ушли:

Радоњић, из Комадина.

Марковић, из Придворице (Врмбаја), који слави Лучиндан. Пореклом су од исељених Никшићана.⁸⁰

Запоточје - Голоуша

Запоточје се налази на десној страни од Јастребовца а окренуто је према Ограђенику.

Милуновићи, 12 к. (Мратиндан), воде порекло од једне ровачке групе братственика. У роду су са Томовићима.⁸¹ У овом селу су једна од највећих и најпрогресивнијих фамилија. Има их

⁸⁰ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

⁸¹ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 254.

одсељених у последње време: у Лозници код Чачка (2), у Чачку, Заблаћу и Ивањици.

Испод засеока налази се Милуновића стругара.

Златићи, 5 к. (Ђурђевдан), а преслављавају Илиндан.

Златићи, 4 к., одселили су се у прошлом веку из Запоточја у Обарак, заселак на падинама Радочела, у Студеничком крају. Славе Светог Илију.⁸² Одсељени су и у Поноре.⁸³ Један од Златића је одсељен 60-тих година у Рокце, у фамилију Самарџиће.

Бекчићи, 1 к. (Ђурђевдан), представљају малу фамилију: двојица живе у Ивањици, а један је раније сишао у Придворицу, тако да је овде остала једна кућа.

Неранџићи, 4 к. (Јовањдан), а преслављавају Ивањдан. Има их данас одсељених у: Ивањици, Мрчајевцима (2) и Заблаћу.

Раичевићи, 3 к. славе Мратиндан - славу земље и Аранђеловдан славу фамилије. Дошли су из Вионице. Један живи у Београду (официр).

У Запоточје су дошли - уселили се:

Вучићевићи, 1 к. (Стевањдан и Аранђеловдан), дошао је из Боркова, из студеничког краја.

Томашевићи, 1 к. (Аранђеловдан), ушао је у Милуновиће из Придворице.

Лукићи, 2 к. (Аранђеловдан), дошли су из Голоуше, суседног засеока.

Весовићи, 1 к. (Аранђеловдан), такође је дошао из Голоуше.

Марковићи, 3 к. (Лучиндан), а преслављавају Павловдан, дошли су из Придворице.

На простору овог засеока налази се рушевина цркве која је била посвећена Благој Марији и налазила се код данашњег гробља. Ту се сваке године организује народни сабор на дан Благе Марије.

Којиновићи

Којиновићи се налазе на падинама Велике ливаде, на путу Придворица - Ивањица. У овом засеоку живе следеће фамилије:

Богитевићи, 2 к. (Никољдан), дошли су раније из суседних Врмбаја. Највероватније да су им ту биле колибе, па су неки остали код колиба. Има их данас одсељених у Ивањицу.

Којиновићи, 3 к. (Никољдан), представљају фамилију по којој је засеок добио име, што значи да су били најбројнији и да су међу првима дошли на ове просторе.

Алексићи, 2 к. (Ђурђевдан), дошли су из Врмбаја као и Богитевићи. Одржавају родбинске везе са Алексићима у Врмбајама.

Кимчетићи, 2 к. (Никољдан), такође су дошли из Врмбаја и са Кимчетићима у том селу су у сродству.

У Којиновиће су ушли:

Бабовић, дошао је из Црне Горе и привенчао се у фамилију Богитевићи.

Новитовић је дошао из Добрача (ариљски крај).

Боровићи, 2 к. (Никољдан), дошли су из Беле Стене (Даића).

Овде су раније живели **Шуше**, које су се одселиле у Тамник и Лађевце код Краљева, на левој обали Западне Мораве, између Чачка и Краљева.

Шуше (Радојичићи, Марићи и Недовићи) славе Светог Јована, дошли су у Тамник из села Којиновића, а у ово село из Будожелје (у срезу Моравичком).⁸⁴ Шуше су се уселиле и у Лађевце. Шуше су старином из Будожелје (срез Моравички) но прво су се доселили у Којиновиће, па су се због куге раселили и сада их има у Лађевцима, Цветкама, Тамнику, Гучи и Бијелом Пољу. Пре Карађорђева устанка су се доселили.⁸⁵

Не зна се да ли је ко од Шуша остао у завичају и да ли ко одржава њихову лозу на падинама Велике ливаде.

Исељених Васојевића има и по Ибру. Тако су исељене породице Васојевићког племена у засеоку Којиновићима, на Великој ливади.

Већина Васојевића слави Аранђеловдан, а приличан број и Светог Александра (Александра Невског, 30. август). Р. Илић пише: "о тој разлици у слави чуо сам у засеоку Којиновићима - на Великој ливади и ово: Сви су Васојевићи славили Св. Аранђела, али једном приликом навали на Васојевиће 12.000 Турака. Васојевића је било свега 300 пушака (бораца). Како се бој био на Светог Александра, то

⁸² Р. Илић, *Ибар*, стр. 609.

⁸³ Исто, стр. 622.

⁸⁴ Р. Илић, *О љубићким селима*, у одељку о Тамнику.

⁸⁵ Исто, под: Лађевци.

Васојевићи кажу: "Помози нам свети Александре, па ћемо те славити док је цела и кољена". Они одрже победу и часну реч).⁸⁶

Ћубрци

Ћубрци, 13 к. (Аранђеловдан). Један од Ћубрка (Добривоје) био је за време Првог светског рата члан "Црне руке" (црнорукац). Између два светска рата живео је у САД и пред смрт око 1950. године дошао је у родни крај и умро у родитељској кући и на оближњем гробљу сахрањен.⁸⁷ Кажу да је био посланик код пуковника Аписа. У Тамнику живе Ћубрци (данас Илићи и Јовановићи), а доселили су се из Старог Влаха и славе Светог Аранђела. У Тамник су дошли из села Којиновића (Ужички округ), а у Којиновиће из Будожелје, суседног села.⁸⁸

Котуровићи, 2 к. (Лесендровдан), доселили су се из Студеничког краја, из Билића, са Рудина. Има их у Горњем Дупцу, у Драгачеву. Славе славу Васојевића.⁸⁹ Котуровића има у Лукама код Градца (студенички крај). При крају прошлог века било их је тамо 6 к., славе Лазаревдан.⁹⁰

Карамарковићи, 4 к. (Ђурђевдан), староседеоци су овог села. У последње време двојица су одсељени у Ивањицу и двојица у Чачак.

Радоњићи, 2 к., дали су неколико изванредних људи, од којих је један био учитељ у Придворици, а други је о свом трошку ишао 30-их година у СССР да би се упознао са стварношћу социјализма у тој земљи. Једна породица данас живи у Ужицу, а по женској линији има Радоњића у Ивањици (Алексић) и у Чачку (Дамјановић).

У кућу Радоњића, коју је купио, уселио се **Радовић** из суседне Будожелје. Скоро су досељени Радовићи напустили Велику ливаду и саселили се у Трnavу код Чачка. Кућа је сада празна а друга је срушена. Ту је била задружна штала, где је радила Сељачка радна задруга.

⁸⁶ Р. Илић, *Ибар*, стр. 616.

⁸⁷ Љ. Ђурић, *Делатност учитеља Моравичког среза 1939/40. год. у књизи Учесници и сведоци*, стр. 207.

⁸⁸ Р. Илић, *О љубићким селима*, у одељку о Тамнику.

⁸⁹ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 182.

⁹⁰ Р. Илић, *Ибар*, стр. 635.

Вељовићи

Вељовићи се налазе тамо где се од многобројних потока ствара Брадуљичка река и најнижи су засеок у овом селу. У овом засеоку налази се четвороразредна школа која је подигнута од тврдог материјала и отворена 1956. године. До тада су деца из овог дела Доброг Дола одлазила у Придворичку школу. А одмах после ослобођења отворена је четвороразредна школа у Голоуши, у приватној кући. Ту је у ствари зачетак ове школе у Вељовићима.

Овде живи неколико фамилија:

Станићи, 3 к. (Никољдан), живе на најнижем делу, у долини Брадуљичке реке.

Вељовићи, 1 к., налазе се изнад школе у овом засеоку.

Алексићи, 2 к. (Ђурђевдан), дошли су из Алексића, из суседних Врмбаја. Један од ових Алексића се одселио у Ивањицу.

Перспектива: скијање на Голији

2.

КОВИЉЕ СА ГОРЊИМ СЕЛИМА

МЕДОВИНЕ

Палибрци
Јовићевићи
Ђојбашићи
Доњи Ћеримани
Саковићи
Јекићи
Горњи Ћеримани

ЕРЧЕГЕ

Спасовићи
Поледице
Радишићи
Јелићи
Ресимићи

ВУЧАК

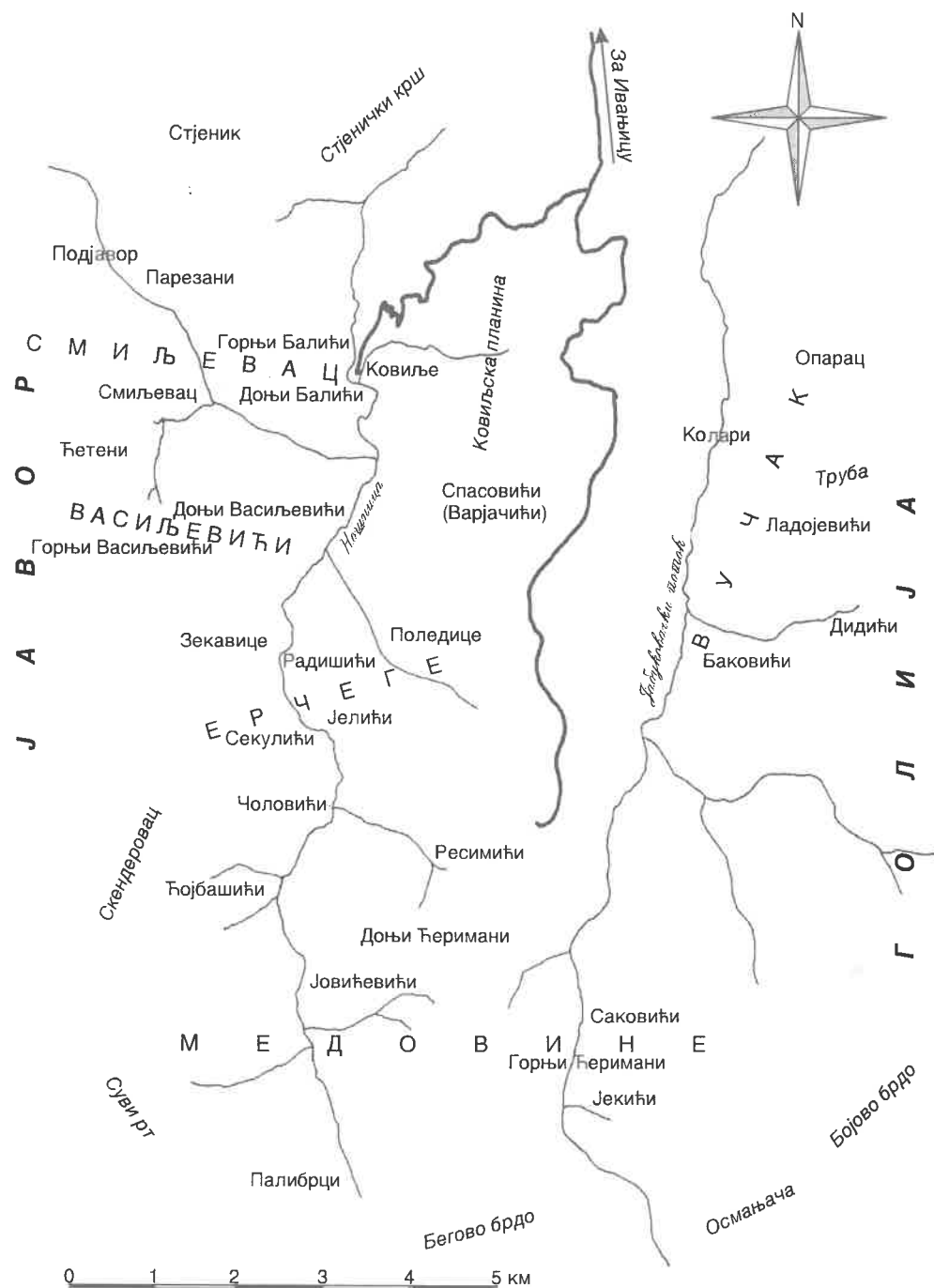
Опарац
Колари
Ладојевићи
Дидићи
Баковићи

ВАСИЉЕВИЋИ

Доњи Васиљевићи
Горњи Васиљевићи

СМИЉЕВАЦ

Доњи Балићи
Горњи Балићи
Парезани
Стјеник
Подјавор
Смиљевац
Ћетени
Ковиље

Карта 3. Ковиље са горњим селима

Ковиље са горњим селима чини простор у изворишним и горњим токовима Јабучачког потока (Вучачке реке) и Ношнице. Ту су се сударили Јавор и Голија и одбили једно од другог, остављајући на месту судара греду која се спушта од Пашине чесме, на југу до Лупоглава, на северу, изнад Муђуречја. После судара настала су удубљења између греде и планина кроз које протичу Ношница, с једне и Јабучачки поток с друге стране. Због велике надморске висине, где доминирају Бојово Брдо (1752 м) - на Голији и Велики Ограђеник (1440) на Јавору, над осталим висовима, као што су: Суви рт, Васиљевића кула, Стјеник и Ковиљска планина, насеља на падинама висова и у долинама река називају се Горњим селима. Сеоска насеља су смештена између Јавора и Голије и на њиховим падинама.

Са севера је овај крај оивичен Ковиљском планином, границом или вододелницом на југу, на истоку се граничи Братљевом и Глеђицом, а са запада јаворским висовима према Равној Гори и Василином врху.

На овој територији се налазе села која су раније (1951) била сврстана у два општинска центра: Смиљевац и Васиљевићи, у општини Ковиље (једно време и Равна Гора), док су Ерчеге, Вучак и Медовине чинили општину Ерчеге.

Ковиље се налази у долини Ношнице, 30 км удаљено од Ивањице, у правцу Сјенице. С једне стране падине Јавора, а с друге стране Ковиљска планина заклонили су ово место од осталог света. То је мала котлина изнад ждрела кроз које се пробија Ношница. Насеље се не може угледати ни са које стране док се не дође на неколико стотина метара, на висове изнад места. То је центар за неколико, раније пограничних села.

Ковиље има богату традицију, а и данас има леп изглед, чиме се поноси. Ту се налази манастир, у коме је постојала манастирска школа.

Прва народна школа је овде подигнута и отворена 1870. године. Била је брвнара. Радило се у њој неколико година. Становници околних села више су волели да им деца чувају стоку него да похађају школу. За време првог Јаворског рата (1876) школа је спаљена. Тек после тог рата подигнута је друга школска зграда у којој се радило до пре неколико година.¹

¹ Љ. Марковић, Д. Спасовић, *Основна школа у Ковиљу, сто година рада*, Ковиље, 1971.

Од 1955. до 1960. становници околних села, уз помоћ општине у Ковиљу и среза Чачак, подигли су модерну школску зграду. Она располаже поред осталог, и салом за трпезарију и становима за просветне раднике. Ову школу похађало је годишње преко 300 ученика из околних села: Вучака, Ерчега, Васиљевића, Медовина и Смиљевца.

Ту је пре четрдесет година Дом здравља из Ивањице, у заједници са школом и мештанима подигао водовод. Вода је уведена у школу и станове школских радника. Ковиљчани су 1968. године уз помоћ "Електромораве" из Чачка добили електрично светло, а касније су електрифицирана сва села нисконапонском мрежом.

Ковиље ће постати привлачно, не само за туристе, љубитеље реткости већ и за риболовце.

Ово скромно место у долини Ношнице било је познато надалеко по свом манастиру. Данас се ту налазе две цркве под истим кровом, скривене испод стена, на десној обали реке Ношнице. Посвећене су Светим арханђелима и Светом Николи. Црква Светих арханђела (у пећини) је знатно мања и датира још из 13. века, из времена када је подигнута црква у Придворици и манастир Студеница. Друга је саграђена 1644. године.

Ковиље се први пут и спомиње 1606. године у Крушевском споменику, а затим 1651. године у једном запису у коме се говори о обнови манастира. Овај запис, који је у два маха објављен, налази се на једном рукописном четворојеванђељу које је 1651. године поклонιο манастиру Ковиљу последњи пећки патријарх Гаврило, родом из села Штиткова код Нове Вароши, из чувене кнежевске породице Рашковића. Из садржине записа види се да је патријарх поклонιο четворојеванђеље манастиру са старом црквом Св. Архистрахики Михајла и Гаврила и новим храмом Св. Николе. Даље се из записа сазнаје да је Гаврило, док је био рашки митрополит, наишао на давно опустели манастир, обновио га 1644. године. Као ктитор обнове, у манастиру је остао још неко време док је консолидовао монашки живот и повратио манастиру нека отета добра. Исте године је саграђена црква Св. Николе и, вероватно, живописана (живопис је делимично очуван). Обновивши Ковиље и средивши прилике у њему, пише Р. Станић, Гаврило је постављен за пећког патријарха.²

Манастир је имао своје имање и стоку. Отуда потиче топоним - Амбарина, место где је манастир имао своје амбаре.

² Радомир Станић, *Манастир Ковиље*, Зборник радова Народног музеја, број 1, Чачак, 1969, стр. 33.

Према једној легенди, калуђери манастира у Ковиљу су напустили овај крај под притиском Турака, а по другој један манастирски ђак је убио Турчина и због тога се читава братија манастира одселила преко Саве и Дунава у манастир Ковиљ код Новог Сада.

И док су били у Ковиљу, калуђери су опрезно радили. Плашили су се Турака. За време славе манастира, постављали су једног или двојицу људи на место караулу одакле су осматрали да ли наилазе Турци. Одатле су могли да осматрају све прилазе Ковиљу и манастиру. Уколико се појаве Турци, осматрачи су јављали другим који су се налазили на саборишту, а ови калуђерима, и тада се народ разилазио.

Манастир у Ковиљу

Ковиљски манастир је радио и после 1688. године када "изгибоше Срби на Голији" и после чега је овај крај био скоро пуст. Чак је тада при манастиру радила манастирска школа.

Манастир је био расадник писмености овог краја. Научници су утврдили да су дечази у овом манастиру припремани за свештенички позив. Увек је ту било по десетак манастирских ђака. Не зна се тачно када је манастирска школа почела са радом. Подаци говоре да је на почетку 18. века таква школа постојала у овом манастиру.³

Владимир Петковић у "Прегледу црквених споменика кроз повесницу српског народа" пише:

"Пре године 1709. овде се код игумана Димитрија учио поп страгарски Веселин кога је г. 1711. овде зађаконио владика Јефрем са благословом патријарха Мојсеја. Пре 1733. ту је учио књигу шест година свештеник Нешко из села Шетоња код духовника Филипа, а и свештеник Планоје Радојевић, села Сибнице (код Гроцке) учио је овде да служи летурђију."⁴

Милован Ристић у "Старом Влаху" на основу Гласника СУД, књига 56, осврће се на манастирску школу у Ковиљу:

"Изгледа да је у овом, у планине јако повученом манастиру, у 18. веку била и нека врста школе за спремање свештеника. Тако се помиње да је у Ковиљу 1733. био неки духовник Филип, код кога су учили они који су хтели бити свештеници."⁵

Не зна се до када је радила духовна школа при овом манастиру. Вероватно да је прекинула са радом за време Првог српског устанка и није радила касније када су се на овом подручју водиле борбе. Тако Шанчеви, испод Ковиљске планине, датирају од времена када је Карађорђе кренуо на Сјеницу (1809). Манастир је 1813. године претворен у мирску цркву.⁶ Горњи део Моравичког краја није одмах припојен кнежевини Србији и остао је у саставу Сјеничке нахије све до 1833. године када се граница са висова Радаљева и Лисе премешта на висове Јавора и Голије. Тада су Ковиље и горња села били саставни део Ужичко-старовлашке нахије, а потом (1934) и истоименог окружја. Од 1937. године овај крај припада Моравичком срезу. У срезу Моравичком (1947) налази се 18 месних народних одбора, у које улазе и одбори у Вучаку, Ерчегама и Смиљевцу (који је

³ Основна школа у Ковиљу, стр. 5.

⁴ Владимир К. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу Српског народа*, САНУ, Београд, 1950. стр. 147 и 148.

⁵ Милован Ристић, *Стари Влах*, Туристичка штампа, Београд, 1963.

⁶ Љ. Марковић - Д. Спасовић, *Основна школа у Ковиљу*, Ковиље 1971. стр. 7.

исте године променио име у МНО Ковиље). Са оснивањем општина у Моравичком срезу (1951) општински центри постају Ерчеге и Ковиље. Од 1955. године у срезу Чачак егзистира општина Ковиље са селима Васиљевићи, Вучак, Ерчеге, Ковиље, Смиљевац и Медовине. Општина Ковиље, са свим селима, припојена је 1959. године општини Ивањица. И данас је административно стање непромењено.

Становништво овог краја је живело у великим породичним задругама и највише се бавило сточарством. Биле су то велике задруге и надалеко познате: Аврама Јеротијевића, са 19 чланова и Петра Радојчића, са 18 чланова, из Ровина; Милана Ковачевића, са 22, из Трћа; Николе Делетића, са 16, из Васиљевића; Тодора Палибрка, са 41, из Медовина; Јована Драмићанина, из Вучака са 20; Милована Ђојбашића, са 18, из Медовина и др. У таквим задругама постојала је подела рада. Задруге су имале вишак сточарских производа: сира, кајмака, сувог меса и вуне, које су односили на коњима у равничарске крајеве и тамо продавали, а отуда дотеривали житарице, јер планина није могла да обезбеди довољно хлеба за чланове оваквих задруга. Уз то су се људи бавили у слободном времену, поготову преко зиме, израдом разних алата од дрвета и судова за покућство, а жене су ткале.

Интересантан је говор становника овог краја. Јован Цвијић на једном месту каже: "На први поглед у очи пада велика спорост у говору и у покретима. Старовлашани се дозивају и разговарају на даљини, чак с једног брда на друго... и због спорости у говору, они говоре уопште чешће, али и боље него Шумадинци. У згодним примерима (Старовлах) зна употребити пословице и шале, заплести питања, губити се у описивањима, не разумети оно што му се не допада"⁷

МЕДОВИНЕ

Простиру се на извориштима Голијске Моравице (Вучачке реке, Јабуковачког потока) и Ношнице. Граниче се са северне стране Ерчегама и Вучаком, а са источне - Голијом (пашњацима и шумама), са јужне и западне висовима који су чинили границу између Србије и Турске (све до 1912. године, односно вододелницу између слива Моравице и Увца, а данас са територијом општине Сјеница. У

⁷ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд 1966, стр. 386.

последње време сточари Медовина су откупили пашњачке површине у Љутој Реци (на подручју општине Сјеница) и на тај начин померили границу села ивањичке општине. Насупрот овој појави, сточари из Дунишића (са подручја сјеничке општине) откупили су ливаде и пашњаке: Кљусине, Варнице и Диваништа, на подручју Ерчега и тако на рачун ивањичке општине померили границу сјеничке општине, са висова према Ношници. Тако да се данас не би могло рећи да граница између ове две општине иде потпуно висовима, на којима су биле раније карауле: на Кољену, Осмањачи, Беговом брду, Скендеровцу, Сувом рту и Василјевићима, већ да се помера на Љуту Реку (Сјеница) и Диваниште (Ивањица).

Живот у беспутним крајевима

Становништво се бави претежно сточарењем, гајећи: овце, говеда, коње. Има нешто њива на којима како-тако успева: оvas, јечам, раж и хељда. У последње време гајили су и пшеницу, а кукуруз на овим просторима не може да успева. Село је повезано колским и коњским путевима са суседним селима: Ерчегама, докле постоји ваљан пут од Братљева, односно асфалтирани пут од Ивањице, којим редовно саобраћају аутобуси: Ступом, Фиуљама, Дунишићима и даље према Сјеници, Штавлју, Брњици, Дугој Пољани

и Новом Пазару (у Санџак). Тим путевима кириџије из Медовина преносе робу: жито и ракију у своје село, а одавде: сир, суво месо, кајмак и друге сточарске производе, у равничарске крајеве. Шуме имају за своје потребе и продају.

Кад се помене име овог села, одмах се каже: то су Ерчеге. Село је просторно и бројем становника веће од Ерчега, али је некад са суседним селима - Вучаком и Ерчегама чинило једну општину, која се налазила на Ерчегама. Отуда поистовећење ова два села у једно. Други разлог је непознавање краја који је много удаљен од света, вароши и комуникација, а ретки су они који су из Ивањице дошли у Медовине да виде овај крај, који је удаљен од вароши више од 30 км, а до скоро се до града могло ићи једино пешице или на коњу.

Становници су претежно досељени Васојевићи, било да су се директно доселили, било да су се задржавали за одређено време у местима на путу од родног краја до преседлине између Јавора и Голије. А одсељавали су се у правцу Ивањице, Чачка, Новог Пазара, а ређе према Сјеници.

Интересантно је истаћи да Медовине немају јединствену славу села - заветину. У Медовинама има неколико обетина (заветина). Тако Горњи Ђојбашићи, Новаковићи, Ђеримани и Николићи (из Ерчега) славе Бели четвртак.

Доњи Ђојбашићи, Чоловићи, Доњи Ђеримани, Јовићевићи и Марићи, Секулићи, Ресимићи, Зекавице (у Ерчегама) славе Илијиндан. Ако Илијиндан пада у петак, онда славе Благу Марију.

Коматине и Јекићи славе Бели петак.

Палибрци, Вукићевићи и Пешићи, славе други дан Тројица (Друге Духове).

Једини Саковићи имају и преславу - Лесендровдан.

Редовничке воденице имају: Доњи Ђеримани, Новаковићи и Горњи Ђојбашићи (заједничка, на Буковима и данас не ради). На Пландишту су биле три: редовничка Новаковића, а за ујам: Новаковић Сава и Новаковић Радивоја, које и сада раде. На Моравици била је једна Саковића и Јекића (на Јабуковцу), редовничка.

Медовине су са суседним Ерчегама имале заједничку земљорадничку задругу, а са Вучаком и Ерчегама - заједничку општину. Сада им је заједничка месна канцеларија и налази се на Ерчегама.

До 1937. године деца са подручја Медовина ишла су у Ковиле, а од тада у Доње Ђеримане, засеок овог села, где је школа отворена у приватној кући. За време рата повремено је радила, а после 1946. године отворене су школе и у Медовинама и Јекићима.

Куће су најчешће од брвана, са подрумима (од камена) испод соба. Кровови су велики и покривени шиндром, сламом, а у последње време и црепом. Већина ових сточара има станове за стоку, који се налазе недалеко од кућа. Познати су станови фамилије Златића у Ерчегама. Колибе једино имају Саковићи на падинама Бојовог брда (Голија), недалеко од извора Јабуквачког потока.

Медовине се деле на веће засеоке, а то су: Палибрци, Јовићевићи, Горњи и Доњи Ћојбашићи, и Доњи Ћеримани (на развршћу и у долини Ношнице, а у долини Моравице (Јабуквачког потока) Саковићи, Јекићи и Горњи Ћеримани.

У долини Ношнице

Палибрци

Овај засеок обухвата следеће фамилије: Палибрке, Вукићевиће, Пешиће, Богавце.

Палибрци, 6 к. (Јовањдан), налазе се на самом изворишту Ношнице (и с десне и с леве стране реке). Воде порекло од Братоножића, који се у Колашину зову Палибрци (10 породица). Један од Палибрка се истакао у борби против Турака, био је уцењен, а касније и ухваћен у околини Сјенице. Турци су га погубили у Скопљу и његовом главом окитили бедем на Старом Граду. Срби су преко ноћи скинули његову главу и донели је у торби и сахранили на брду више Ивањице и данас се то место зове Палибачки гроб.⁸ Одсељени су: у Чачак (5), у Ивањицу (2), у Дежеву (2), Нови Пазар (2), у Лозницу код Чачка (2), у Кулиновце (2), и у Ђушницу, код Куршумлије, раније (после 1878).⁹

Чукановићи, 1 к., дошао је за време Другог светског рата из Гиљеве код Сјенице и привенчао се у Палибрке.

Вукићевићи, 3 к. (Лесендровдан), дошли су из Васојевића. У Трешњеву је Лопатско братство Вукићевића које се преселило ту кад и Боловићи, Голубовићи и други мештани села Лопата, из Лијеве Ријеке. Неки су се одселили у Србију, касније у Стари Влах и доцније се разишли.¹⁰

⁸ Љ. Марковић, *Моравичке легенде*, Ивањица, 1984.

⁹ Вујадин Рудић, *Становништво Куршумлије*,

¹⁰ Др Р.В. Вешовић, *Племе Васојевића у вези са историјом Црне Горе*, Државна штампарија, Сарајево, 1935.

Стојчићи, 1 к. (Лесендровдан), доселили су се из једног села близу Сјенице у Вукићевиће. А одселили су се, један у Кулиновце код Чачка, три у Јездину и један у Чачак.

Пешићи, 5 к. (Петковдан), населили су се на десној страни Ношнице (4) и на левој обали Моравице (1). Доселили се из Доње Бејашнице.¹¹ Воде порекло од Белопавловића који су дошли у Горња села, у Васојевиће. Тамо Пешића има 60 кућа. Одселили су се преко Санџака и једни су дошли у Медовине. У роду су са Пешићима у Ступу и Лопижама (Сјеничка општина)¹² По другом извору: потичу од Драголића, из Ђулића, јужније од Андријевице, у горњем току Лима - на путу од Андријевице према Плаву, заједно са Ојданићима.¹³

Богавци, 1 к. (Петковдан), досељени су из Ровачког насеља Боготова Дола, по чему су и добили презиме. Из Роваца су због сукоба са Турцима прешли у Васојевиће, одатле су кренули, опет због сукоба са Турцима, у правцу Србије. Неки од исељених Ровчана, пореклом су од Никшића, сачували су уза се братственичка презимена: Богавци, Вељовићи, Гузоњићи, Веруси.¹⁴ Богаваца има у: Дубињу, Дунишићима, Штављу.¹⁵ Сада их има одсељених из овог места у Ивањици и Чачку.

Јовићевићи

У овом засеоку најбројнији су Јовићевићи и Новаковићи.

Јовићевићи, 5 к. (Никољдан), досељени су из околине Андријевице. Одселили су се у Топлицу, Ивањицу (2), Чачак (4), Лозницу код Чачка (2), Ваљево, Београд (2), Нови Сад (2), Нови Пазар (2), Жаочане (1, 1970). Од ових Јовићевића су познати професори, лекари, економисти. Један је професор на Филозофском факултету (др Радојица Јовићевић), а други је лекар на Војномедицинској академији у Београду (др Миланко Јовићевић). Пре Другог светског рата у Новом Пазару су живеле две породице Јовићевића, али су одсељене - пише Е. Мушовић. Садашњи Новопазарци Јовићевићи досељени су из Бујице, Ерчега, Пљеваља (Срби).¹⁶ Има их у Жаочанима код Чачка, а они су одсељени око 1820. године.

¹¹ Вујадин Рудић, *Становништво Топлице*, посебно издање

¹² Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 249.

¹³ *Сеобе*, стр. 13.

¹⁴ Р. Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 252.

¹⁵ Еуп Мушовић, *Етнички процеси Новог Пазара*, стр. 5,4,9.

¹⁶ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 192.

Радетићи, 1 к. (Никољдан), ушли су у Јовићевиће, привенчавањем из Штавлџа.

Новаковићи (1), 2 к. (Лазаревдан) и 2 к. с леве стране Ношнице. Воде порекло, највероватније, од Новаковића из Васојевића.¹⁷ Одселили су се у Лозницу (2) и Кулиновце (2) код Чачка.

Новаковићи (2), 5 к. (Лазаревдан), истог су рода као и Новаковићи с десне стране Ношнице. Има их одсељених у последње време у: Лозници код Чачка (4), Кулиновцима (3), Јездини (2), Крагујевцу. Раније су одсељени у Ђушницу код Куршумлије и Горњу Коњушу (после 1878).¹⁸ Према Вешовићу, Новаковићи потичу од Ковачевића, са Крља у Васојевићима.¹⁹

Ђојбашићи

Ђојбашићи, 11 к. (Јовањдан), налазе се на левој страни реке Ношнице. У горњем делу Ђојбашића сада има 3 куће, а у доњем - 8 кућа, са 50 чланова. Још увек су јаке патријархалне задруге и породице се одликују већим бројем деце. Ђојбашићи у горњем делу имају и друго презиме Јездимировићи. Казују стари да су дошли на ове просторе два брата: Ђојбо - доњи део, а Јездимир у горњи део и потомци узеше њихова имена за презимена, а касније су сви узели заједничко презиме Ђојбашић. Други истичу да име Ђојбаша и Ђојбанбаша - значи вођа сточара (чобана) или сеоски или пастирски старешина. Презиме Ђојбашић тако су добили од Ђојбаше - старешине села. По другој варијанти: Јездимир је био Ђојбаша па су једни узели његово име за презиме, а други његову титулу за презиме. Отуда два презимена.²⁰ Ђојбашића има раније одсељених у Горњој Коњуши у Топлици а у последње време у: Приликама, Девџима, Чачку (3), Кулиновцима (5), Лозници код Чачка (10), Грабу, Крагујевцу, Долову (10), Панчеву (3). Позната је ова фамилија по добрим математичарима, и проналазачима. Из овог рода има: лекара, правника, економиста, просветних радника и др.

Чоловићи, 2 к. (Јовањдан), дошли су из Херцеговине. Доселили су се пре 200 год. Одселили су се највише у Чачак и околна села: Лозницу (4), Кулиновце (3), Јездину (2), има их и у самом граду (2), у Крагујевцу има једна кућа Чоловића. Такође их има

¹⁷ Пleme Васојевићи, стр. 588.

¹⁸ Вујадин Рудић, Становништво Топлице, стр. 43.

¹⁹ Пleme Васојевићи, стр. 587.

²⁰ Н. Живковић, Чибучки тефтер Нахије старовлашке за 1837, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 15, стр. 205.

у Београду (2), Новом Пазару (2), Долову код Вршца (2) и Добротићу код Куршумлије (2).²¹

Доњи Ђеримани

Ђеримани, 8 к. (Томиндан). По њима засеок носи име Доњи Ђеримани, где је 1938. године отворена основна школа, која је са прекидима радила до рата. За време рата је повремено радила све до 1953. године, када престаје са радом, јер је отворена школа у Јекићима. До 1912. године Ђеримани су живели у Брњици, а онда се доселили у Ерчеге. Старином су Васојевићи. Ђеримани - Зекићи (муслимани) из Сјенице потомци су два брата, од којих се овај последњи исламизирао.²² Одсељени су у: Ивањицу (2), Чачак (5), Атеницу (2), Јездину (2).

Љујићи, 1 к. (Никољдан), доселили су се из Дражевића код Бистрице (између Нове Вароши и Пријепоља) око 1912. год. Један од њих се одселио у Шљивиће више Ивањице, а други у Чачак.²³

У долини Моравице

Саковићи

Саковићи, 2 к. (Савиндан), воде порекло из Васојевића од мањих Лопатских братстава: Фолића, Караџића, а у сродству су са Зулевићима.²⁴ Више их је одсељених него што их има у Медовинама. Разишли су се на разне стране и основали своје породице у: Крагујевцу, Бајиној Башти, Чачку, Загребу, Глијечи, Рокцима и Горичанима. Саковићима у Медовинама куће се налазе с десне стране Јабуковачког потока, а колибе су им на падинама Бојовог брда.

Грујовићи, 3 к. (Лесендровдан), воде порекло, према слави од Васојевића. Има их одсељених у последње време у: Ивањици, Чачку и Средњој Реци. Раније су се одселили у Лису, и тамо данас има 4 куће, а из Лисе су се неки преселили у Премећу и Лозницу код Чачка.²⁵

²¹ Рудић, Становништво Топлице, стр. 39.

²² Исто, стр. 153.

²³ Казивање М. Љујића, кафеџије у Ивањици, 1989. у Јевцу, на прослави 7. јула.

²⁴ Пleme Васојевићи, стр. 199.

²⁵ Е. Мушовић, Етнички процеси, стр. 26.

Стеванићи, 2 к. (Аранђеловдан), доселили су се из Ерчега и истог су рода са Стеванићима у том селу. Има их у Чачку и Аранђеловцу.

У ову породицу уселио се **Златић** из Ерчега.

Чекеровци, 1 к. (Аранђеловдан), дошли су из Чекеревине код Сјенице и ушли у фамилију Стеваниће.

Шубашићи, 1 к. (Лесендровдан), као да су изашли на бачије и нису се више враћали у село. Кућа им се налази на самом превоју између последњих јаворских висова и Преког брда (Голија) и окренута је према Брњици. Слава указује да су пореклом Васојевићи. Један од њих је одсељен у Међуречје. Рачуна се да су на десној страни реке, јер се кућа налази јужно од изворишта Јабуковачког потока. Један је одсељен код Уба па се потом преселио у Придворицу код Чачка.

Јекићи

Јекићи, 5 к. (Никољдан), доселили су се из Васојевића. Презиме су добили по Јеки која их је довела на Голију почетком 19 века.²⁶ Данас Јекића има одсељених у: Чачку (2) и околним селима, Кулиновцима (2), Јездини, Лозници, затим Ужицу, Лукама, Ивањици, Новом Пазару, Грабу и Краљево. Из Новог Пазара су се Јекићи 1942. године преселили у Граб, а одатле у Краљево. Пре педесетак година једна породица је досељена у Нови Пазар из Медовина.²⁷

У Јекићима је отворена школа за ђаке целог села, 1953. год.

Пешићи, 1 к. (Петковдан), истог рода као и Пешићи у долини Ношице. Одавде су отишли у последње време, у: Чачак, Ивањицу, Липницу код Чачка,²⁸ док су раније Пешићи отишли у Дејашицу код Куршумлије.²⁹

Горњи Ђеримани

Ђеримани, 4 к. (Томиндан), истог су рода као Ђеримани у Доњим Ђериманима, у долини Ношнице. Ови су Горњи Ђеримани и налазе се на левој страни Јабуковачког потока. Један је одсељен

²⁶ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 26.

²⁷ Исто, стр. 27.

²⁸ "Чачански глас", бр. 14/1983.

²⁹ Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 40.

пре четрдесетак година у Ивањицу, а двојица после 1950. год., као и четворица у Чачак.

Каргановићи, 3 к. (Томиндан), уселили су се у фамилију Ђеримана.

Коматине, 4 к. (Митровдан), воде порекло од старих Куча (из Кривог Дола), досељени су најпре у Полимље, а одатле у ове крајеве.³⁰ У последње време одсељени су из Медовина у: Ивањицу (3), Лозницу код Чачка и Нови Пазар. У Новом Пазару има Коматина који су директно дошли у овај град из Лимске долине.³¹

ЕРЧЕГЕ

Заузимају простор између Ковиљске планине на северу, Вучака на североистоку, Медовина на југу и старе границе и Васиљевића на западу. Куће се налазе на побрђима и са једне и са друге стране реке Ношнице, с тим што је много већи простор на десној страни од територије која припада овом селу на левој страни реке Ношнице.

У Ерчегима се налазе рушевине неке старе цркве. М Ђ. Милићевић у свом делу "Кнежевина Србија" тврди да "ту има стари град Херцега Стјепана".

До скоро је село било и без пута и електричне струје. После рата, и то 70-их година, завршен је пут и центар села повезан је преко Братљева и Међуречја са Ивањицом. Данас саобраћа аутобус на овој линији сваког дана, изузев зими када снег направи велике наносе и не може да се пробије кроз завејана места.

У Ерчегима, које је било и општински центар (1951-1955), данас се налази месна канцеларија, откупна станица и продавница за три села. Истовремено је то центар и за друга два суседна села Вучак и Медовине, које имају школе, а немају месне канцеларије и продавнице.

Школа је отворена после рата, 1946. године. Изграђена је у долини Ношнице, а до тада су деца из овог села ишла у школу у Ковиље. Све фамилије, односно засеоци, немају заједничку сеоску славу, тако: Спасовићи, Тошићи и Јелићи славе Бели четвртак; Стеванићи славе Белу суботу; Поледице, Ђоковићи, Ресимићи и Марићи славе Илиндан, заједно са неким фамилијама из Медовина.

³⁰ Плеће Васојевићи, стр. 237.

³¹ *Етнички процеси*, стр. 31.

Сабор у Ерчегама

Редовничка воденица Златића и Поледица на Моравици налази се на Неволџицама, а на Ношници су биле: Марића, Ресимића (редовничка), на Маријевцу, која сада не ради. Јелића, редовничка воденица на Пелилу ради. Заједничка редовничка воденица је за Секулиће и Зекавице и налази се на Ношници, под Кодићима која и данас ради. Ђоковићи имају редовничку воденицу на врх Зекавске луке, која ради. Такође Спасовићи имају заједничку воденицу изнад Ковиља, на Ношници, са Вујовићима испод Стјеника.

Становници се претежно баве сточарењем. У долини Ношнице успевају и житарице. Мало је шума на простору Ерчега и једва задовољавају потребе свога становништва.

Село се састоји из више засеока, који су разасути и с једне и с друге стране реке Ношнице.

С десне стране Ношнице, крећући се узводно

Спасовићи

Овај засеок се друкчије зове и Варјачићи. Овде претежно живе Спасовићи и Тошићи.

Спасовићи, 5 к. (Јовандан), доселили су се средином 19. века из Црне Горе, са Дурмитора, у Ерчега, на Голију.³² Двојица браће почетком овог века сишла су у Ивањицу и учинили су велики преокрет у изградњи овог места, јер су подигли први хотел 1933. и трговине. Из ове фамилије потекле су познате личности лекара, угоститеља и трговаца. Из овог места одселили су се у последње време Спасовићи у Атеницу (2), Чачак (4), Ивањицу (3), Бељину (2), Луке и Лозницу код Чачка. Из Ерчега су се неки Спасовићи иселили у Градац код Рашке и у Рогатац. Они из Градца доселили су се у Нови Пазар пред Други светски рат, а из Рогатца и Ерчега после тог рата.³³ Има неколико Спасовића просветних радника у разним местима службовања.

Тошићи, 3 к. (Јовањдан), пореклом су из Васојевића. Једна кућа је била у Ковиљу, бавили се трговином. Тошића данас има у Београду (2), Чачку (2), Ивањици и Атеници код Чачка.

Поледице

Поледице, 3 к. (Стевањдан), дошли су у овај крај из црногорских брда. Одавде су се одселили и настанили у: Ивањици (3), Мани, Куманици, Лучкој Реци (2), Дивљаци (3), Јездини, Лозници (4), Заблаћу (2) и Доњој Бејашници.³⁴

Златићи, 13 к. (Илиндан), имају недалеко од кућа познате станове за стоку, поред пута Братљево - Шанчеви - Ерчега - Медовине. Раније их има одсељених у Горњој Коњуши, у Топлици.³⁵ А, у последње време Златићи су се одселили у: Атеницу (3), Кулиновце, Ивањицу (2), Београд (2) и Медовине.

Стеванићи, 9 к. (Аранђеловдан), одавде су се одселили у разна места где и данас живе. Има их у: Средњој Реци, Кулиновцима (2), Ивањици (2), Јездини.

Радишићи

Ђоковићи, 4 к. (Петровдан), били су велика фамилија. Данас их има више у другим местима него у Ерчегама. Тако данас живе у Ивањици (4), Кулиновцима (3), Београду. Ђоковићи воде порекло од

³² Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 250.

³³ Исто, стр. 251 и "Чачански глас" бр. 12/1983.

³⁴ Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 40.

³⁵ Исто, страна 43.

кнеза Вукића који је био стриц или старији брат Боја, од којег су Бојовићи.³⁶ Дакле, воде порекло из Васојевића.

Јелићи

Јелићи, 13 к. (Јовањдан), пореклом су од братства Рајовића, из Васојевића, Лопањани. У роду су са: Перовићима, Радивојевићима, Киковићима.³⁷ Стари Јелићи у Ивањици били су познати као први превозници аутобусом на линији Ивањица-Пожега, банкарски, трговци и власници стругара на Голији и великих стада оваца. После рата одавде су се Јелићи одселили у Ивањицу (2) и околину Чачка: Лозницу, Заблаће (2) Бељину и Кулиновце.

У ову фамилију су ушли: **Ивановићи**, из Вучака и **Јекићи**, из Медовина.

Ресимићи

Ресимићи, 12 к. (Јовањдан). Не зна се њихово порекло. Данас их има одсељених у: Ивањици (2), Чачку и околини, Кулиновцима, Лозници (2), Заблаћу, Бељини, Јездини и Новом Пазару. Један од Ресимића описан је у причи "Добосар Ресимић" Драгише Васића, који се био одселио у Чачак.

У ову фамилију привенчали су се **Јелић** и **Стеванић**, из истог села.

Марићи, 2 к. (Никољдан), и раније су били фамилија од неколико кућа. Одселили су се Марићи из Ерчега и данас живе у: Чачку, Ивањици и Долову (од 1952).

У ову фамилију ушао је један **Ресимић**.

С леве стране Ношнице

Зекавице, највероватније да су прво дошле у Јасеново (општина Нова Варош) у 18. веку, са планине Златара. Неки од њих су се одселили из Јасенове у Јешиће у Горобиле код Пожеге. Сигурно да отуда воде порекло и данас их има у Лозници (2), Чачку (2), Београду (2), Новом Пазару, Звечкој (код Обреновца),

³⁶ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 196.

³⁷ Исто, стр. 180.

Кулиновцима (4). Неки су досељени пре рата у ово село у близини Чачка.

Чоловићи, сматра се да су досељени из сјеничког краја, али су пореклом из Црне Горе. Славе Јовањдан.

Секулићи, 2 к. (Никољдан), доселили су се из Васојевића, а воде порекло од племена Кучи.³⁸ Има их усељених у Васојевиће 20 кућа.³⁹ Данас их има у: Трнави, Ивањици (2), Лозници (4), Кулиновцима (5), Петници код Чачка, Долову и самом Чачку (2). Раније су одсељени према Новом Пазару и данас их има у Кознику код Н. Пазара (2).⁴⁰

Николића више нема у Ерчегама. Славили су Никољдан. Раселили су се и данас живе: на Убу, у Кулиновцима, у Слатини код Чачка, у Губеревцима (Драгачево).⁴¹ Тамо их називају Ровињцима, јер сматрају да су се доселили из Ровина.

Николићи, Чоловићи и Младеновићи у Топлици се називају Сјеничанима, што указује да су пореклом из околине Сјенице, а вероватно даљним пореклом из Црне Горе.⁴²

У Ерчегама више нема:

Бошковића, (Никољдан), који су се одселили у Вучковицу, Драгачево, око 1840. године.⁴³

Велимировића, (Никољдан), који су се такође одселили у Вучковицу (Драгачево), 1840. године.⁴⁴

Вуксановића, (Никољдан), такође су се око 1840. године одселили из Ерчега у Вучковицу.⁴⁵

Мајсторовића, (Никољдан), одселили се у Вучковицу (Драгачево) пре 150 година. Има их у Београду (4), у Вапи код Чачка (2), у Краљеву.⁴⁶

³⁸ Ердељановић, *Кучи и Братоножићи*, стр. 124.

³⁹ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 247.

⁴⁰ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 150.

⁴¹ Коста Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 365.

⁴² В. Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 39.

⁴³ К. Јовановић, *Г. Драгачево*, стр. 386.

⁴⁴ Исто, стр. 386.

⁴⁵ Исто, стр. 386.

⁴⁶ Исто, стр. 386.

ВУЧАК

Вучак је најзаосталије село у ивањичкој општини. Не због нерада његових становника него због сиромашне земље и беспућа. Познато је ово село по Труби - вису изнад села који се уздиже у виду купе и види се од Јавора и Голије и према њему се одређују Вучак и друга околна села и засеоци. До Вучака се не може прићи ни са које стране, јер нема пута: сви су колски, коњски и пешачке стазе и они што воде од Куманице уз Моравицу, и они са Ерчега што се спуштају у село као и они што повезују ово село са Голијском Реком и путем Ивањица - Голијска Река - Дуга Пољана.

Окружено је висовима: са истока Трубом и падинама Голије, са запада висовима и косама Ковиљске планине које се протежу између овог села и Ерчега. На југозападу, узводно су Медовине, а низводно Глеђица и Куманица. Упркос тешком начину живота, код ових горштака постоји велика љубав за својим крајем. Вуче их носталгија за завичајем великом снагом. То посебно видимо код фамилије Баковића која се била иселила потпуно у Бресницу код Чачка. Под изговором да их "не прима вода", неки од њих се враћају у ранији завичај и ту остају до данашњих дана.

У селу имају воћњаке. Ређе се гаји пшеница и сасвим мало кукуруз. Земљиште је веома стрмо и честе бујице однесу с њега не само род него и униште усева. Становници су познати сточари, али производа немају да продају, већ само троше у својим домаћинствима.

Из села су увек одлазили људи на сезонске послове у друге крајеве земље, а скоро из сваке куће има по неко ко ради на сечи шума или на стругарама у Голији. Данас свакодневно по 70 до 80 радника из овог села одлази на сечу шума у Голију (дневна миграција). А у сезони их има и преко 120. Неки од њих раде на стругарама, а у последње време неки су се обучили и постали су одлични дрвосече - мотористи на сечи дрва.

Од 1937. године Вучак има основну четвороразредну школу. Најпре је радила у приватним кућама, а по изградњи Задружног дома 1951. године, школа се усељава у просторије дома где и данас ради.

Због тешке конфигурације земљишта и удаљености овог села од друма (на пример, до Ивањице има око 25 км), Вучак је међу последњим (око 1980. године) добио електрично светло.

Раније су многи становници Вучака одлазили код средњоречких газда и код њих служили од Ђурђевдана до Митровдана. Неки су остајали и преко зиме да полагају стоци и секу дрва газдама.

На Моравици Милованчевићи су изградили ваљалице и ваљали сукно за читав крај. Касније је Радојица Томићевић имао ваљалицу и, на крају, Грујовићи су подигли ваљалицу са два витла.

Скоро свака фамилија има своју заједничку, редовничку воденицу. А веће фамилије и по неколико воденица: Драмићани, Васовићи, Миловановићи.

Мало је сточара који су имали колибе далеко од кућа. Неколико фамилија, ипак, лети изгони стоку колибама. Тако Драмићани имају колибе на Преслежи, а Лабудовићи и Грујовићи, на Загумку.

Село чине следећи засеоци: Опарац, Колари, Ладојевићи, Дидићи и Баковићи.

Опарац

Милованчевићи, 9 к. (Јовањдан). Највише их данас има одсељених у Ивањици и куће су тамо изградили у Шљивићима, према Палибрчком гробљу (8).

Једна кућа **Колара**, има у Милованчевићима, јер се раније један од Колара привенчао у ову фамилију.

Томићевићи, 7 к. (Јовањдан), после 1955. године одселили су се у Ивањицу (10). Једна породица дошла је после 1945. године из Вучака у Нови Пазар.⁴⁷

Колари

Томићевићи, 7 к. (Јовањдан). После 1945. год. одселили су се у: Ивањицу (5), Коњевиће код Чачка (4) и један има у Грабу.

Ладојевићи

Овај засеок обухвата и део Васовића, преко Дубоког потока.

Васовићи, 12 к. (Стевањдан), има их две струје. Једни су дошли од Дурмитора, а други су из Васојевића и воде порекло од Лопанана, од гране Рајовића и у роду су са: Ракићевићима, Живановићима, Нововићима, Павићевићима, Драгићевићима и

⁴⁷ Р. Вушовић, *Етнички процеси*, стр. 265.

Миловановићима.⁴⁸ Одселили су се у: Чачак (4), Коњевиће (4), Трепчу код Чачка, Ивањицу (5), Београд (2), Гучу (2) и Граб. Из Вучака, код Ерчега (Голија), доселила се 1931. године једна породица Васовића у Дугу Пољану, а одатле 1956. у Нови Пазар. У Вучак су се доселили средином 19. века из Острога у Црној Гори.⁴⁹

Драмићани, 30 к. (Стевањдан), имају и друга презимена: Спасенићи и Бобићи. На другој-левој страни Јабуквачког потока су куће Драмићана који носе надимке Оџићи и Пеџијаши. По надимку (највероватније по баби Спасенији) део Драмићана је добио ово друго презиме које се у Вучаку мало употребљава, а у Ивањици Спасенићи су означавали познате трговце пре рата. Воде порекло од Дробњака, истичу потомци. У кући Тиодора Драмићанина (Бобића) је радила четвороразредна школа након Другог светског рата. Одселили су се у: Ивањицу (5), Заблаће, Мојсиње (2), Трnavу, Чачак (4), Београд (2), Крагујевац (село Петровац, 6), Куршумлију, Слатину код Новог Пазара, па је та породица прешла у Нови Пазар.⁵⁰

Дидићи

Сам засеок је највероватније добио име по Дидићима који су дошли из племена Кучи, пореклом су од Никшића. Врло је вероватно да су све три фамилије (Лабудовићи, Грујовићи и Лукићи) најпре имали заједничко презиме Дидићи.⁵¹

Лабудовићи, 6 к. (Лесендровдан), воде порекло из Васојевића, од Луга.⁵² Одсељени су раније у Причево брдо (3), а после рата у: Ивањицу (7), Чачак (2), Београд (2), и Петровац код Крагујевца (2). Један је 50-их година отишао у Глеђицу. Лабудовићи и Грујовићи су од истог претка, а са Лукићима су у сродству и делили су исту имовину. Из ове фамилије су познати спортисти - боксери.

Грујовићи, 5 к. (Лесендровдан), истог су порекла са Лабудовићима. У последње време многи су се одселили и данас их има: у Средњој Реци, Градцу, Петровцу код Крагујевца, Илићеву код Крагујевца, Бесном Фоку код Београда, у Чачку (5) и др.

Лукићи, 1 к. (Лесендровдан). Воде порекло од Луке који је био сестрић Лабуду и Грују, прецима Лабудовића и Грујовића и истог су порекла. Славе исту славу као Грујовићи и Лабудовићи. Било је

⁴⁸ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 186.

⁴⁹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 268.

⁵⁰ Исто, стр. 160.

⁵¹ Исто, стр. 164.

⁵² Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 246.

раније више кућа. Данас је остала само једна. Лукића има одсељених у Петровцу код Крагујевца и Ивањици (2). Не зна се да ли су ови Лукићи у сродству са Лукићима у суседној Јасеновици, село Даићи.

Драмићани, (Стевањдан), доселили су се из суседних Ладосјевића.

Баковићи

Баковићи, 7 к. (Стевањдан). Воде порекло из средњег Полимља.⁵³ Данас Баковића има у Ивањици (Буковици, 7 к.), Балужи (Трнавској), Чачку. Један од њих је лекар у Ивањици.

Баковићи из Вучака су истог рода са Баковићима у Бресници код Чачка. Како се сазнаје, Баковићи из Вучака отишли су у Бресницу код својих рођака да тамо живе, али их је болест почела да уништава и вратили су се натраг, у Вучак.

Фамилије које су нестале:

Ивановићи, (Јовањдан), био је један који се доселио из Ерчега, а води порекло од братства Рајовића из Лопатана, од Васојевића.⁵⁴ Ивановић се преселио из Ерчега у Вучак, а касније одселио у Чачак.

Јовановићи, у Горњем и Доњем Дупцу, славе Никољдан. Њихов деда је дошао из Вучака (Моравички срез). Неколико кућа од ове фамилије има и у суседној Толишници (Краљевачка општина) како констатује К. Јовановић.⁵⁵

Раденковићи, у Горњем и Доњем Дубцу, чији је прадед дошао из Вучака, славе Никољдан.⁵⁶

ВАСИЉЕВИЋИ

Село Васиљевићи протеже се од Ношнице на истоку до старе границе на западу, између Ерчега и Смиљевца. И територијом и бројем становника Васиљевићи су једно од мањих села моравичког краја, а на простору између Јавора и Голије, у горњем току Ношнице и Моравице, после Ровина, сигурно је најмање.

⁵³ Казивање проф. Баковића из Чачка, родом из Бреснице.

⁵⁴ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 180.

⁵⁵ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 182.

⁵⁶ Исто, стр. 182.

До 1945. године село није имало своју школу, већ су деца овог села одлазила у Ковиле те се учила првој писмености. После ослобођења школа је отворена у горњем делу Васиљевића, у Азањама.

Село се дели на два дела: Доње које се простире од реке Ношнице, па узводно уз Васиљевића поток до средине села и Горње Васиљевиће који се простиру од средине села до старе границе и Васиљевића куле. Иначе, село није имало свој центар, већ се снабдевало и административне послове становници овог села обављали су у Ковилу, које је од Васиљевића удаљено само неколико километара и то на путу према Ивањици.

Куће су грађене претежно од брвана, са зиданим подрумима или избама, а покривене сламом или шиндром. Живеле су у њима велике породичне задруге. Знало се, на пример, за задругу Луке Бојовића која је имала преко 20 чланова, односно 15 деце из једног брака. Становништво се највише бави сточарством. А пошто су куће близу пашњачких површина, скоро да сточари нису градили колибе. Односно, мало је фамилија истеривало стада колибама од Ђурђевдана, а враћали касно у јесен кућама.

Због великог наталитета, а и неплодне земље, између два рата многи су одлазили из овог краја у жандарме или граничаре, или су се привенчавали у друга питомија села где су услови за живот много бољи.

Доњи Васиљевићи

Бојовићи, 10 к. (Мратиндан), а има и три куће лево - преко реке (потока). Доселили су се Бојовићи из Илијеве Реке у Брашњево, са села Лопата, где су се разделили са својим рођацима: Ђукићима, Поповићима, Вешовићима и др.⁵⁷ Одселили су се у: Трnavу (3), Бељину код Чачка (2), Атеницу (3), Парменац (2), Суви Брег чачански (2), Чачак (5), Ивањицу (4), Београд (2), Лупњачу - Чачак (3), Лозницу код Чачка (5), Јевик (2), општину Сјеница, а од њих су се доселили у Чачак (1), Лозницу (4) и Долово (1). Један је одсељен у Глеђицу, а одатле сишао у Ивањицу.

Пауновићи, 2 к. (Мратиндан). Воде порекло од Васојевића, а у Васојевиће су дошли као цеклињани и то три брата и постали узорни борци, граничари.⁵⁸ Одселили су се у: Чачак (10), Парменац и Лозницу код Чачка.

⁵⁷ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 192 и 537.

⁵⁸ Исто, стр. 240.

Поледице, 1 к. (Стевањдан). Доселио се из суседних Ерчега, преко Ношнице.

Спасовићи, 1 к. (Јовањдан), староседелац је у овом селу. Истог је рода са Спасовићима у Ерчегама (преко реке).

Горњи Васиљевићи

Крунићи, 2 к. (Мратиндан). Потичу из Пиве,⁵⁹ славили су светог Јована. Доселили се у првој половини 19. века. Има их у Миочу, у средњем Полимљу.⁶⁰ Истог су рода са Крунићима у Смиљевцу. Одсељених има у: Лозници код Чачка (10), Ивањици (5), Крагујевцу (2), Сјеници и Београду.

Азањци, 4 к. (Ђурђиц), воде порекло из Шекулара, од фамилије Дашића. Разшли су се на разне стране. Овде их је раније било преко 10 кућа.⁶¹ Одавде су се одселили у: Лозницу код Чачка (7), Јездину (2), Чачак (2), Сјеницу (1), који се касније преселио у Атеницу. Пре рата су се одселили у: Чачак, Крагујевац (2), Рокце (1), од тога су се касније населили у Међуречју (2), Ивањици (1) и Чачку (3). Раније је један био у Крагујевцу па се вратио у Чачак.

У Лозници код Чачка има их 9, зову се **Азанци**, а на Јавору код Ивањице 14 и они се зову **Азањци**.⁶²

Кујунџићи, 3 к. (Јовањдан), по једној варијанти дошли су из Новог Пазара, а по другој потичу из Дробњака. Пре првог српског устанка, била је у Новом Пазару бројна породица Димитрија Кујунџића, једног од вођа у Првом српском устанку, и раселили су се у Србију, тако да су у Новом Пазару остале две породице.⁶³ Дакле по тој варијанти Кујунџићи су дошли из Новог Пазара, што је мало вероватно. Сигурније је да су дошли директно из Дробњака. Има их данас одсељених у: Лозници, Љубићу, Ивањици (2), Атеници. Један се био одселио у Војводину (Долово), али се због воде вратио у Чачак.

Мартиновићи, 1 к. (Лесендровдан), пореклом су од Васојевића.⁶⁴ Један од Мартиновића се истакао приликом преласка 300 Васојевића у Србију.⁶⁵ Одсељени су у: Лозницу код Чачка (2 и Турски поток - 2), Кулиновце (2) и Ивањицу.

⁵⁹ Петар Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*, стр. 650.

⁶⁰ Исто, стр. 126.

⁶¹ Р. Кастратовић, *Шекулар и Шекуларци*, стр. 131

⁶² Исто, стр. 131.

⁶³ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 204.

⁶⁴ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 212.

⁶⁵ Исто, стр. 212.

Белошевићи, 4 к. (Лесендровдан). Старином су од Васојевића, од Мијамановића и у сродству су са Нововићима и Ђокићима. И тамо се зову Белоши.⁶⁶ Има их одавде одсељених у: Чачку (2), Лозници (код Спомен парка - 2), Ивањици (2), и Трнави (2). Један од Белошевића се истакао као граничар на Јавору и опеван је у песми "Караула на Вучјој пољани" Ђуре Јакшића.

Зекавице, 1 к., доселио се у Васиљевиће, у фамилију Кујунџићи из Ерчега.

Сточари из Васиљевића имају колибе и то: Азањци - на Кољену, у Дивљој Ријеци, Крунићи - на Великој ливади, Пауновићи - код Радовића, на Јавору, други Крунићи и Белошевићи - на Шапањцу.

Воденице у Васиљевићима налазе се на Ношници: Бојовића - редовничка на Зекавичкој луци, а друга је - заједничка код Илијине луке - Бојовића и Радишића (Поледица из Ерчега). Код Рафајловог дућана је била трећа воденица Вучића Бојовића који се одселио у Трnavу. На Зекавичком потоку налази се једна редовничка воденица за фамилије: Круниће, Кујунџиће, Азањце, Мартиновиће и Белошевиће, из Васиљевића.

СМИЉЕВАЦ

Назив села потиче не од имена цвећа - смиља, него од овсенице која је била слађа од погаче за гладног среског начелника који је пролазио стазама подјаворских села. Иначе, раније се село звало Трће и званично у прошлом веку је било само Трће.

И Ковиље, које је имало манастир и школу и било центар за више села, припадало је овом селу. Касније се третира као засеок Смиљевца.

Смиљевац се простире од Ношнице на истоку до старе границе, на западу, са јужне стране граничи се Васиљевићима, а са северне оивичено је јаворским висовима, од којих се највише издиже Стјеник, који одваја ово село од Равне Горе (раније, једно време и Равна Гора је припадала општини Ковиље).

⁶⁶ Поп Богдан Лаловић - Иван Протић, *Васојевићи*, Српски етнографски зборник књига 5, 1903, Београд, стр. 582.

Село се пружа уз Смиљевачки поток, који извире на Јавору и око његових притока, које долазе и са једне и са друге стране. Заклоњено је брдима, Тако, упркос надморској висини, има веома умерену климу која је погоднија за живот људи у односу на околна брда и планинске висове, који имају оштру планинску климу (са великим снеговима, вејавицама, хладним ветровима и веома мало ведрих и сунчаних дана). Смиљевац је везан колским путевима у два правца: преко Ковиља - Ковиљске планине - Шанчева - Братљева - за Ивањицу, и други, који иде преко Јавора и везује се за пут Сјеница - Јавор - Ивањица. Преко зиме скоро оба пута су већим делом непроходна. Било је неколико покушаја, пре и после другог светског рата да се изгради пут од Међуречја долином Ношнице, преко Ковиља, према Ступској чесми и даље преко Санџака за море, што би скратило дужину пута и проходност била омогућена преко целе године. Чак се пред рат планирала изградња железнице: Пожега - Ивањица - Ковиље - Брњица - Сјеница - Беране и одатле према мору, али је све било узалуд планирано.

У овом селу су следећи засеоци: Доњи Балићи, Горњи Балићи, Парезани, Стјеник, Подјавор, Смиљевац, Ђетени и Ковиље.

Доњи Балићи

Ђурчићи, 7 к. (Ђурђевдан). Воде порекло из црногорског племена Дробњака.⁶⁷ Раније су одсељени у Ивањицу и Београд, а после рата у: Ивањицу (3), Чачак (2), Трnavу, Лозницу (4), Атеницу (2), нешто раније у Горичане (5). Ови, Ђурчићи у Горичанима променили су презиме у Благојевић и од њих има Благојевић адвокат у Чачку. Пре рата из ове фамилије је израстао један лекар који је радио у Ивањици, а касније у Крушевцу, а данас има један лекар из ове фамилије који ради у Вуковару.

Ђетеновић, 1 к., досељен је из Ђетена-фамилије из истог села у фамилију Ђурчиће, купио земљу и доселио се у Доње Балиће.

Петковићи, 1 к. (Ђурђевдан), одселио се у Чачак пре рата. Имање су купили Ђурчићи. Од овог Петковића је и један син лекар - интерниста на ВМА у Београду. Један од Петковића је за време Јаворског рата био послани код Мајора Илића, на чијим рукама је умро највећи јунак са Јавора.

⁶⁷ Р. Ускоковић, *Манастир Ковиље*, Гласник Географског друштва, свеска 7 и 8, Београд, 1922, стр. 176.

Горњи Балићи

С десне стране реке се налазе куће Крунића.

Крунићи, 3 к. (Мратиндан), истог су рода са Крунићима у Васиљевићима. Одавде су отишли Крунићи и населили се у Лозници, Ивањици (2), Чачку, Београду и Бељини.

С леве стране реке налазе се куће следећих фамилија:

Ђурчићи, 6 к. (Ђурђевдан).

Кујунџићи, 1 к., славе Јовандан.

Петковићи, 1 к., славе Ђурђевдан.

Вучићевићи, 1 к., староседелац је.

Парезани

Парезановићи, 4 к. (Митровдан), истог су рода са Парезановићима у: Братљеву, Сивчини, Куманици и Осоници. Одавде су неки давно отишли у Бањицу више Чачка и тамо се већ направиле староседеоцима. Сви славе Митровдан. Највероватније да су се прво доселили у Трће и Братљево, а да су се потом једни спуштали према Буковици и Моравици, а онда прешли Моравицу и стигли под Чемерно и на падине планине Јелице. Има их одсељених у последње време у Чачку (4), Атеници, Београду (2), на Јелици (2) и Трнави (2).

Вучићевићи, 1 к. (Никољдан). У овом селу су староседеоци.

У фамилију Парезане се уселио један **Кривокућа** (привенчао се испод Јавора).

Стјеник

Кривокуће, 4 к. (Јовањдан), истог су рода са Кривокућама у Равној Гори и Братљеву. У овим местима их има више и највероватније да су се тамо прво доселили. Отишли су одавде у: Коњевиће (2), Ивањицу (2), Кулиновце (3), Чачак и тамо се настанили.

Вујовићи, 3 к. (Ђурђевдан), воде порекло из Горње нахије Васојевића.⁶⁸ Има их у овом селу у више засеока и истог су порекла.

⁶⁸ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 225.

Вујовићи и Мариновићи у Грабу пореклом су из Трћа, садашњег Смиљевца, у округу Моравичком. Сви славе Ђурђевдан. И сад имају род у Смиљевцу.⁶⁹

Вујовићи у Липници код Чачка (7 кућа) су дошли из Смиљевца у другој половини 19. века.⁷⁰ Неки су одсељени између два светска рата у Нови Пазар.⁷¹ У последње време одсељени су Вујовићи у Ивањицу (3), Чачак (6), Атеницу (1) и Пулу.

Поповићи, 1 к. (Ђурђевдан). Доселио се у фамилију Вујовића, призетио се из Равне Горе (кушићке). Узео је славу земље и слави је, а не своју.

Подјавор

Вујовићи - Поточани, 5 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Мијановића, из Васојевића и у роду су са Јововићима и Вучелићима.⁷² Одселили су се у: Чачак и Београд (2).

Кривокуће, 5 к. (Јовањдан), истог су рода са Кривокућама у Стјенику и Равној Гори. Један се одселио у Ивањицу, други у Чачак, а трећи у Шабац.

Немањићи, 1 к. (Никољдан), највероватније да су дошли из Дробњака. Један је одсељен у Ивањицу, а други у Чачак.

Ђеримани, (Томиндан), привенчао се из Горњих Ђеримана (Медовине), у Смиљевац.

Смиљевац

Вујовићи - Дрндари, 3 к. (са 4 члана), а било их 12 кућа и преко 100 чланова пре 30 година. Славе Ђурђевдан. Одселили су се у Атеницу и Кулиновце.

Максимовићи, 8 к. (Томиндан), воде порекло од Васојевића. Ретка је фамилија. Сада их има више одсељених него у Смиљевцу. Одселили су се у: Ивањицу (3), Кулиновце (2), Чачак (2) и Аранђеловац.

Дојчиловићи, 5 к. (Врачеви). У последње време су се одселили и живе у: Лозници код Чачка (2), Чачку (3), Немачкој (2).

⁶⁹ Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 193.

⁷⁰ "Чачански глас" бр. 14/83.

⁷¹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 272.

⁷² Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 226.

Јованчевићи, 4 к. (Никољдан), истог су рода са Јованчевићима, Јовановићима, Марковићима, Марићима, Поповићима, Прокопићима, у Јованчевићима, засеоку села Опаљеника и Поповићима у Маћу. Дошла су двојица браће од Фоче и један је отишао у Смиљевац, а други у Јованчевиће, Миланцу.⁷³ Раселили су се и има их у Чачку (4), Кулиновцима (5), Лозници код Чачка (2) и један у Београду. То је фамилија познатих лекара и економиста.

Раније је један одсељен у Београд и променио је презиме у *Гавриловић* и био је председник Београдске општине.⁷⁴

Један је био одсељен у Сјеницу између два рата, па је касније прешао у Чачак. Од ових у Чачку има Јованчевића у Београду и један је директор Фабрике "Лола" у Железнику код Београда.

У фамилију Јованчевиће се уселио један **Максимовић**, који је дошао на мираз.

Ђоковићи, 1 к. (Стевањдан), староседелац је и истог је рода са Ђоковићима у Ерчегама.

Дојчиловићи, 2 к. (Врачеви), доселили су се у Ђоковиће.

Јевтовићи, 1 к. (Јовањдан), воде порекло од Васојевића.⁷⁵ Раније су се неки одселили у Топлицу, а одмах после рата у чачанску Лозницу и Чачак.

Радовићи, 2 к. (Петковдан), пореклом су, такође, од Васојевића.⁷⁶ Њихове куће су до саме старе границе и налазе се на путу од Смиљевца према Кладници и Сјеници. Данас их има одсељених у Лозници и Кулиновцима код Чачка.

Ђетени

Ђетеновићи, 5 к. (Ђурђевдан). Презиме су добили од ђетена (лана), што наводи да се овде гајио лан као индустријска биљка. Пре рата су одсељени у Чачак - двојица. Данас их има касније одсељених у: Парменцу, Ивањици (2), Кулиновцима (2) и Мршинцима.

Маричићи, 6 к. (Ђурђевдан). Има их данас у Ивањици (2) и Чачку (2).

Крунићи, 1 к. (Мратиндан). Дошао је један од Крунића у засеок Ђетене на мираз из Горњих Балића.

⁷³ Чика Таса, *Споменица*, Београд, 1936

⁷⁴ Према казивању др Тешмана Јованчевића, лекара у Чачку.

⁷⁵ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*.

⁷⁶ Исто.

Анђелковићи, 1 к. (Лазаревдан), представља веома ретко презиме и једино га овде има у читавом крају. Један од Анђелковића се одселио у Трnavу код Чачка.

Романовићи, 1 к., воде порекло из Буковика (нововарошка општина). Одсељених има у: Трnavи (2), Краљеву и Ивањици (2).

Ковиле

Ковиле се налази на крају овог села и чини центар места. Становници се стално смењују, а то су претежно просветни радници, милиционери и свештеници. Од староседелаца познати су: **Крунићи**, **Тошићи**, **Ђурчићи**, **Ресимићи**, **Вишњићи** (свештеник, који је дошао из Глеђице, а пореклом је из Кушића). Овде је живела позната фамилија **Јокановића**, који су били учитељи (Ђоле и Перо), пореклом из Пиве. Јокановићи су се прво доселили у Сечу Реку код Косјерића, а одатле су дошли у Ковиле.⁷⁷

Црква у Ковилу на месту некадашње манастирске школе

⁷⁷ Основна школа у Ковилу, стр. 36 и Р. Ускоковић, *Ковиле*, стр. 176.

Овде су живели **Дилпарићи**, у црквеној кући. Један од њих је био свештеник. Води порекло из свештеничке породице из Буковика. Више од 15 година овде је службовао и **Суботић**, родом из Крваваца код Ужица. Од просветних радника су у последње време највише службовали они који су родом из суседних села: **Јовићевићи**, **Стеванићи**, **Ђојбашићи**, **Вујовићи** и др.

Воденице и ваљалице

Смиљевчани су имали више воденица на Смиљевачкој реци. Најчешће су биле редовничке. Тако, на Смиљевачком потоку имамо следеће: Драгоја Кривокуће, редовничка - подјаворска Вујовића и Кривокућа, Вујовска воденица, за Вујовиће - Дрндаре, Ширговска воденица - за Максимовиће и Дојчиловиће, Парезанска - за Парезановиће и Вучићевиће, Ђоковска - за Ђоковиће и Дојчиловиће; Ницовска - за Јефтовиће; Петковића - за Петковиће и Кујунџиће. На Смиљевачком потоку налазила се и ваљалица фамилије Јевтовића. Године 1962. изграђена је хидроцентрала у Ковиљу за потребе школе и насеља.

Воденице су изграђене на Смиљевачком потоку у Горњим Балићима - за Круниће и Ђурчиће, а у Доњим Балићима - за Ђурчиће, Ђетенска је намењена за Ђетеновиће, Маричиће и Анђелковиће. На Ношници се налази неколико воденица за оближње фамилије: Милића воденица, на Ношници - за Ђурчиће; Крунића воденица - за Круниће и Стјеничка - за Вујовиће, Поповиће и Кривокуће.

Колибе

Становници Смиљевца имају колибе у следећим местима: Подјавор (засек) има колибе у месту Дијело и ту су сточари Кривокуће (власници). Раван је место где се налазе Вујовића колибе, а Врело и Долови су за Дрндаре (Вујовиће). Такође, у Доловима се налазе колибе Максимовића и Дојчиловића, а на Белатину, једном од висова Јавора смештене су колибе Јованчевића, Дојчиловића, Ђоковића и Јевтовића.

3.

КУШИЋИ СА ПОДЈАВОРСКИМ СЕЛИМА

КУШИЋИ

Видаци
Циврићи и Барице
Арсовићи
Павловићи

Петровићи - Алавуци
Мућваци
Стаменићи - Басаре

ДЕРЕТИН

Глинтићи
Зарићи
Матићи
Братуљевићи
Комановица

МАСКОВА

Подјавор
Маскова
Страгачина

РАВНА ГОРА

Брадићи
Поповићи
Ковачевићи
Кривокуће
Ношница

ОПАЉЕНИК

Буџаци
Громовићи
Боторићи
Врлет или Врлетнице
Копривница
Миланца

СИВЧИНА

Планиница
Буројевићи
Даниловићи и Арсенијевићи
Јевац
Баре
Боловићи

Карта 4. Кушићи са подјаворским селима

Подјаворска села се простиру на обронцима Јавора и Чемернице, од Василијиног врха (1520) до близу Ивањице, у правцу југ-север, а омеђена су са источне стране реком Ношницом, а са западне Грабовицом. До самих висова Јавора и Чемернице протежу се села: Равна Гора (јаворска)¹, Кушићи и Маскова, а ниже, у подгорини Јавора, према Ивањици и моравичкој котлини су Деретин, Опаљеник и Сивчина. Заузимају простор од 12500 хектара.

Ова села су и гранична, јер се на јужној страни Равна Гора и Кушићи граниче са Кладницом, у сјеничкој општини, затим Кушићи и Маскова са Љепојевићима и Штитковом, у нововарошкој општини. У свим суседним селима живи српско становништво, осим у Кладници која је претежно насељена муслиманском популацијом.

Царинарница на Јавору (снимљено 1962)

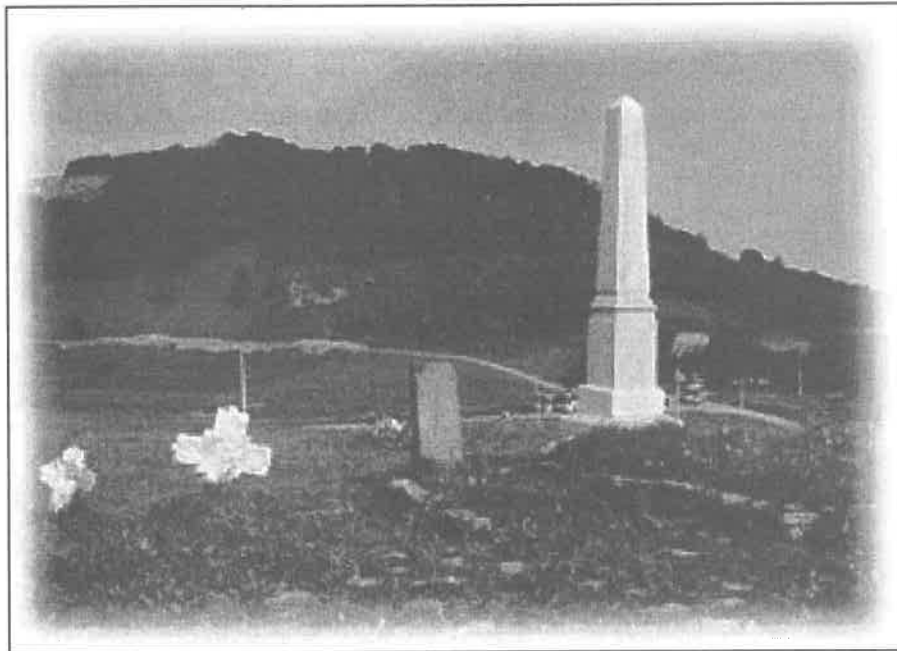
И подјаворска села су 1833. године ослобођена од Турака. Те године су Кнежевини Србији, поред осталих, припојена и села: Опаљеник, Кушићи, Равна Гора...² О насељености овог подручја муслиманима говори податак да се 1834. године из засеока Копривница (у Опаљенику) иселило 40 муслиманских кућа, а из

¹ Постоји и Брезовачка Равна Гора, о којој ће више речи бити у поглављу: Катићи и Мочиоци.

² Новак Живковић, *Ужички немири 1828-1838*, Т. Ужице, 1979, стр. 225.

Планинице (Сивчина) 10. По ослобођењу сва подјаворска села улазе у Старовлашку нахију, односно Моравичку капетанију. Од следеће године то је окружје Ужичко-старовлашко и моравска капетанија. Од 1836. подјаворска села су у Моравичком срезу са седиштем у Ивањици. У оквиру среза Моравичког, 1947. године, на овој територији се формирају месни народни одбори у Кушићима и Опаљенику. Од 1950. формиран је МНО и у Равној Гори. 1951. године настају општине Кушићи и Опаљеник. Од 1955. до 1959. године подјаворска села (Деретин, Кушићи, Маскова, Равна Гора, Опаљеник и Сивчина) чине општину Кушићи. Од 1959. ова општина је припојена Ивањици.

Више од једног века Јавор је представљао највећа врата за продор избеглица са подручја турске царевине ка ослобођеним крајевима. То се нарочито односи на период од Првог српског устанка (1804), Другог и ослобођења ових крајева од Турака (1833), преко Српско-турских ратова (1876-1878), све до коначног ослобођења Србије од Турака (1912).

Споменик мајору Илићу на Јавору

Због великог броја борби и ратова који су вођени на овом простору, у различитим временским периодиима, Јавор је вероватно "најисторијскија" планина у Србији. Споменик мајора Илића, погинулог у Јаворском рату 1876. године, сведочанство је о храбрости и одважности једне личности, али и једног историјског чина чијим се исходом може поносити народ овог краја.

Једно време, на овом простору постојала је само једна школа за децу из свих ових села. То је била Миланџанска школа, која је од свог оснивања, 1833. године, до седамдесетих година 19. века, била једина на простору од Јавора до Ивањице. Окупљала је децу и из Брезове и Шареника.

Становништво се претежно бави сточарством и повртарством у вишим пределима, док се на нижем подручју бави ратарством и воћарством. У фабрици декоративних тепиха и месној задрузи запослено је преко три стотине радника - мештана овог краја.

КУШИЋИ

Кушићи су центар подјаворских села: најпре Деретина, Кушића, Маскове и Јаворске Равне Горе, а потом и Сивчине и Опаљеника, који су имали своју општину и општински центар и налазе се на путу Ивањица - Кушићи. Центар Кушића је на надморској висини од преко 1000 м и повезан је Јаворским путем са Ивањицом, удаљеном 22 км, Јавором (14 км) и Сјеницом (око 40 км).

У центру се налази потпуна основна школа, пошта, месна канцеларија, задруга "Јавор", хотел "Б" категорије, шумска управа, амбуланта, погон Индустије тепиха Ивањица (ИТИ), неколико кафана, више продавница мешовите робе и једна пекара. Пре 20-ак година подигнут је погон Индустије тепиха из Ивањице у овом насељу и изграђено десетак нових кућа. Вода је тада доведена испод Василијиног врха, са Јавора у дужини од око 15 км, урађена канализација у насељу. Постоји урбанистички план насеља. Отворен је, у посебној згради, и музеј Јаворског рата 1876. године.

У непосредној близини, на удаљености од 5 км налази се и Миланџа, у којој је радила најстарија школа у моравичком крају. Кушићи су познато туристичко место. Имају изванредан ваздух и сунце са благотворним дејством посебно на болеснике који болују од астме. Многи овде долазе на опоравак и лечење, јер су бољи услови него у другим местима.

Становници насеља Кушића су досељеници из суседних места. Раније су овде живели: Дабовићи, Сокићи, Видаковићи, Вишњићи, сви из села Кушића, и Вуловићи из Равне Горе. А сада их има са ширег подручја: Ранђићи, Павловићи, Стаменићи, Аврамовићи, Петровићи, Циврићи и Бојановићи, сви из Кушића; Милинковићи из Сивчине; Петровићи из Опаљеника; Зарићи, Глинтићи, Радосављевићи, из Деретина; Плавшићи из Маскове; Курђубићи испод Јавора.

Поред центра за више села - Кушића, овим именом се зове и село које се протеже од Дивизије и Висова, на северу до Јаворских висова: Кадине стене, Долова, Биљевина и Заскока, и близу Василиног врха на југу, и од Шанчева и Бадњине, као и Зечког потока на истоку до Масковачког потока на западу. Кроз ово село у дужини од преко 15 км пролази Јаворски пут, који је данас асфалтиран и повезује Ивањицу и Сјеницу. Село је издељено на засеоке.

Село Кушићи дели се на горње (све до Укоченице и Турског гроба) и доње Кушиће - одатле до Миланце.

Видаци

У овом засеоку који се простире од варошице, односно центра села до Масковачке реке и од Миланце до Бадњине живе следеће фамилије:

Николићи - Глибићи, 1 к. (Лучиндан). Дошли су из Буковика, где су се неки задржали као Глибићи. Други су дошли у Кушиће, а воде порекло од исељених Никшићана.³ Пре више од 150 година одселили су се Глибићи у Свештицу код Ивањице, а неки при крају прошлог века отишли су из Свештице у Бресницу код Чачка и тамо се презивају Глибићи, славе Митровдан.⁴ Највише их има данас у Ивањици и Буковици (9) који су се одселили 50-их и 60-их година овог века.

У ову фамилију је ушао један **Радосевић**, из Брезове који је дошао на мираз. Слави Лучиндан, славу земље, а не своју славу.

Сокићи, 1 к. (Врачеви), воде порекло из Вилова код Нове Вароши. Познати су као фамилија вредних и промућурних људи. Једно време неки од Сокића су били и страначки прваци (Манојло, либерал). У Ивањици су имали велику кафану (хотел "Јавор") која се

³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 539.

⁴ Р. Илић, *О љубићким селима*, одељак о Бресници.

налазила преко пута хотела "Спасовић", где је сада самопослуга. Од ових Сокића потомци су отишли у Београд и један од њих је постао власник штампарије и издавач листа "Време". Од ове лозе потиче и сликар и академик Љубица Сокић, као и глумица Ружица Сокић. Данас има Сокића на Кушићима, који имају свој хотел који се налази поред хотела "Стари Влах". Тако на Кушићима постоје два хотела. Има их одсељених, у последње време, у: Ивањици, Београду, Севојну.

Видаковићи, 4 к. (Никољдан), воде порекло из Доњих Васојевића. Има их у Ржаници у Колубари.⁵ Међу бројним Видаковићима налазила се и породична задруга Рисима Видаковића и његове браће, од 27 чланова. Један од браће (Лука) био је поп и учитељ Миланџанске школе. Задруга је имала и кафану на Кушићима, колибе испод Кушића и била је надалеко призната и позната. Једно време је из те куће ишло по 5 до 6 ђака у основну школу, а у војсци је било једновремено по неколико војника. Данас их има одсељених у: Мршинцима (2), Мајданпеку, Чачку (7), Београду (3), Ивањици (5), САД (2) и Ариљу.

Дабовићи, 3 к. (Никољдан), имају куће смештене до Јаворског пута и пута за Миланцу, у непосредној близини Кушића. Познати су Дабовићи као ковачи и овај занат су преносили у фамилији с колена на колена. Дабовића има у Кушићима, Мочиоцима, Пресеци, а највише у Маскови. Из Кушића су одсељени раније у Соколиће код Чачка (крајем прошлог века и задржали своје презиме).⁶ Дабовића има одсељених, у последње време, у: Ариљу (2), Сарајеву, Крушевцу и Београду (2).

Циврићи и Барице

Овај засеок обухвата, претежно, фамилије Циврића и Ранђића и све оне који су се доселили на просторе ове две фамилије.

Циврићи, 4 к. (Ђурђевдан), у сродству су са Кривокапићима и воде порекло од Љутог Доца код Гацка. То је угледна фамилија на просторима од Ивањице до Јавора. Дала је неколико интелектуалаца, просветних радника и економиста. Од велике фамилије, каква је била Циврића, остале су само 4 куће. Млади су се одселили и настанили у: Чачку (8), Мршинцима (4), Ивањици (2), Америци (2) и Београду. Један од њих је саградио кућу на Кушићима. У ову фамилију је ушао професор универзитета Миодраг Азањац, из

⁵ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 268.

⁶ Р. Илић, *О љубићким селима*, Одељак: Соколићи

Београда, чије је порекло из Васиљевића из моравичког краја. Купио је кућу и земљу од потомака Глиша Циврића, дугогодишњег председника општине Кушићи и повремено је овде живео. А, потомци Глиша Циврића махом су одсељени у Кукиће код Чачка.

Ранђићи, 4 к. (Никољдан), представљали су бројну и јаку фамилију. Воде порекло од Васојевића. Неки од њих су били граничари на Јавору, а други су се бавили кирицилуком. Данас их има у Ивањици (4), који су се раније одселили (прости радници, столари, службеници), Падинској Скели (4), Чачку (3), и Новом Пазару. Раније су Ранђићи били познати као кириције.

Ђуровићи, 1 к. (Стевањдан), одселили су се и данас живе у Чачку (3) и Ивањици.

Вишњићи, 3 к. (Аранђеловдан), воде порекло из Бихора, а потичу од Вишње Куч. У првој половини 18. века Вишњићи су дошли у Кушиће. У Кладници су исламизирани.⁷

Арсовићи

Арсовићи, 5 к. (Јовањдан), воде порекло од кучких братстава која су уселена у Васојевиће.⁸ Дробњаци исељени у горња села код Иванграда (Берана) - 9 кућа, зову се Шекуларци, а у Доњој Ржаници Арсовићи.⁹ Деле се на лађевачке Арсовиће и Гиловиће. Исти број домаћинстава имају и једни и други. Иста им је слава, а дели их једино планинска коса. Почели су Лађевчани да се жене и удају из Гиловића и обрнуто, а између себе Лађевчани се не жене нити удају девојке за Лађевчане. Тако је и код Гиловића. Данас их највише има у Београду (8) и Младеновцу (4), а има их у Брезови, Мршинцима (2), Чачку (2), Алавуцима, Ивањици (3), Немачкој (3), Словенији (2) и Аустрији (2). Од Арсовића води порекло учитељ, народни добротвор и школски надзорник који је службовао у Миланци, Ковиљу, Шумама, Чачку и био радикалски трибун овог краја Милисав Арсовић. Сахрањен је на Чачанском гробљу.

Стефановићи, 1 к. (Стевањдан), одувек су били једна кућа. Не зна се када се први Стефановић уселио у Арсовиће. Од ове фамилије данас има одсељених у Чачку и Београду.

⁷ С. Селимовић, *Кладница*, Новопазарски зборник бр. 14, стр. 130.

⁸ Ердељановић, *Кучи*, стр. 124.

⁹ Р. Кастратовић, *Шекулар и Шекуларци*, стр. 112.

Радмиловићи, 1 к. (Јовањдан), слави славу земље, а не своју. Доселио се, призетио се из Маскове. Угашена је ова фамилија па уместо Радмиловића сада овде живи један од Арсовића.

Павловићи

Овај заселак, поред Павловића, обухвата и Веђиће, са уселеним Зечевићима и Несторовићима. У народу, због пространства, влада мишљење да су то посебни засеоци: Павловићи и Веђићи. Међутим, званично постоје само Павловићи.

Павловићи - Гузоњићи, 7 к. (Лучиндан), најпре су дошли у Бабине код Пријеполја - пише Ускоковић - а отуда у нововарошко Штитково, где убију Турчина и пређу на Кушиће код Ивањице. Овде их сада има до 10 к. задружних и стоком врло имућних (зову се Павловићи, Алексићи, Милојевићи и др.). Код њих има одсељених више кућа у чачанској Виљуши и Бресници¹⁰, београдским селима Остружници и Железнику, Ивањици, Мршинцима код Чачка и у топличким селима: Богосавцу, Јевремовцу. Одсељени су и живе у: Чачку, Лучанима (2), Ивањици (8), на Кушићима, у Пожеги, Ужицу и Краљеву. А одсељени су у последње време.

Павловићи - Алексићи, 1 к. (Лучиндан), имају и друга презимена, званично још - Алексићи, а незванично и Јојовићи. Највише их је одсељено у Мршинце, и тамо их има 6 домаћинстава. Неки су се преселили почетком овог века из Кушића, а други су се одселили из овог јаворског села око 1955. године. Рођена браћа у Мршинцима имају различита презимена: један је Павловић (Миодраг) а друга двојица - Алексићи. У Негришоре су дошли као Јојовићи, крајем прошлог века.¹¹

У Павловићима, у Кушићима, дошао је слуга Татовић, из Тисовице (у нововарошком крају), а када су се браћа поделила и њихов слуга је добио потпуни део. Касније су се Татовићи (2) одселили у Мршинце.

Веђићи, 7 к. (Јовањдан), су ретка фамилија на овим просторима. Р. Ускоковић истиче да су добили презиме по претку који је имао велике веђе.¹² Одсељени су за последњих четрдесетак година, претежно у: Београд (3), Нови Сад, Чачак (3), Мршинце (2),

¹⁰ Р. Илић, *О љубићким селима*, стр. 991 и 992.

¹¹ Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 108 и 130.

¹² Р. Ускоковић, *Народна ношња по старовлашким селима око Ивањице*, гласник Етнографског музеја, књига 1, стр. 94-99, 1926.

Ивањицу (2). Један је био одсељен у Мршинце па се вратио у Ивањицу где и данас живи.

У ову фамилију се уселио **Несторовић** (Ђурђевдан), из суседне Маскове. Та је кућа данас угашена, а имање су купили Веђићи.

И један **Зечевић** се привенчао у Веђиће. Дошао је из Кушића, из долине Зечког потока.

Петровићи - Алавуци

Петровићи, 4 к. (Јовањдан), данас су одсељени у: Миланцу, Ивањицу (4), Београд (2), Кушиће, а двојица живе у Америци.

Аврамовићи, 1 к. (Ђурђиц), воде порекло од Аврамовића који су дошли из Црне Горе у Чедово код Сјенице, а одатле у овај крај.¹³ Има одсељених у: Падинској Скели (3), Београду (2), Кушићима, а двојица привремено живе у Немачкој. Један од Аврамовића је привенчан, а касније је на то имање дошао Зечевић из суседног засеока.

Мућваци

У овом засеоку, који се протеже по врх села према највишим висовима Јавора и према Равној Гори, насељене су фамилије: Милојевићи, Николићи, Бојановићи и Вуловићи.

Милојевићи, 8 к. (Лучиндан). Пореклом су од Ровчана, а даље потичу од исељених Никшићана. У роду су са Павловићима (Алексићима) у истом селу.¹⁴ Мало их је одсељено, а има их у: Ивањици (2), Београду (3), један је био у Чачку, па се преселио у Београд.

Николићи - Абази, 3 к. (Никољдан), пореклом су Дробњаци. Има их одсељених у: Београду (5), Зајечару (3) и Ивањици (3).

Бојановићи - Мућваци, 6 к. (Лучиндан), имају и надимак Мућваци по коме је и засеок добио име. Воде порекло од исељених Никшићана и имају за славу Лучиндан. Истог су порекла као Бојановићи у Брезови.¹⁵ Неки су раније одсељени у: Прокупље, Чачак, Ивањицу и на Кушиће.

¹³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 550.

¹⁴ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 127.

¹⁵ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

Вуловићи, 4 к. (Ђурђиц), дошли су из Васојевића, где се зову и Вараге. Данас их има одсељених у: Београду (2), Крагујевцу (2) и Ивањици.

Богдановићи - Чарапани, 2 к. (Никољдан). Има их одсељених на Кушићима и у Ивањици.

Стаменићи - Басаре

Овај засеок је окренут према реци Тисовици, која извире испод Василијиног врха на Јавору и улива се у Увац. Својим током чини границу, једним делом, између ивањичке и нововарошке општине.

Стаменићи - Басаре, 9 к. (Ђурђиц). Имају надимак Басаре. Стаменића има одсељених у: Миланци, Ивањици (2), Словенији (2), Чачку (3) и Аустрији, који су одсељени после 1950. године. Одсељени су Басаре у село Остру, у близини Чачка, при крају 19. века, где носе презиме Басарићи.¹⁶ Једна породица Стаменића је у Миланци (усинио га Нешковић), а двојица су одатле отишла у Ивањицу.

Народни сабор на месту некадашње карауле на Јавору

¹⁶ Р. Илић, *О љубићким селима*, Одељак: Остра.

Воденице

Кушићани имају редовничке воденице на Масковачком потоку и другим потоцима у селу:

- Вишњићи, Видаци, Глибићи, Чеповићи - Ранђићи имају заједничку воденицу на Масковачком потоку близу Миланце.
- Шћепска воденица опслужује 5 кућа и налази се око 150 метара узводно од прве.
- Баричка воденица - за Ранђиће и Цивриће такође се налази на овом потоку.
- Арсовићи имају 3 воденице на потоку који извире испод Пољанске горе.
- Веђићи имају воденицу на Веђића потоку, испод њихових кућа, која ради у јесењем и пролећном периоду.
- Алавуци имају две воденице на Зечком потоку.
- Павловићи имају воденицу на потоку који извире испод Бујаковца.
- Мућваци имају своју воденицу на потоку испод Воденичишта.

Колибе

Колибе Кушићани имају на следећим пашњачким просторима: Видаковићи имају колибе на Бадњини поред пута Кушићи - Јавор.

- ♣ Циврићи имају колибе на Забоју, изнад својих кућа.
- ♣ Арсовићи имају само две колибе код Укоченице и испод Пољанске горе.
- ♣ Павловићи су изградили колибе на Биљевинама.
- ♣ Милојевићи имају колибе на Погледу.
- ♣ Мућваци имају само две колибе: једна се налази према Воденичишту, а друга код Брегова.

Заветине

Горњи Кушићи (Веђићи, Павловићи, Мућваци и Басаре) до Турског гроба и Укоченице имају за заветину Прокопље (славу села), а Доњи Кушићи, од ове границе па све до Миланце имају за преславу Св. Илију. Горњи Кушићи славе заветину а не иду у крстоноше за време обетине, јер су нехотице једне године крстоноше убиле једну девојку, а Доњи Кушићи имају и обетину и дан-данас крстоноше.

ДЕРЕТИН

Званично се зна за Деретин, али у народу се ово село, које је омеђено Карађорђевим шанчевима (изнад Кушића) - Бадњином, са западне стране и Зечким потоком са источне стране и Копривницом (засеоком Опаљеника), понекад назива Деретин. Без обзира како изговарали или као званичници или као народ, неспоразума нема и увек се мисли на једно од мањих подјаворских села у моравичком крају, које се налази између: Опаљеника, Кушића и Јаворске Равне Горе.

Изнад села се издижу два виса: Шанчеви (између овог села и Кушића) и Висиоц. Земљиште је махом окренуто према истоку, па је плодно и подесно за гајење воћа, а и пшенице и кукуруза (од ратарских култура).

Деретин нема свој центар, него су то Кушићи - насеље, сада варошица заједно са Кушићима селом. Ту се од 1928. год. налази школа, за малишане и девојчице из овог села и суседних Кушића. А, до тада су деца Деретина, Кушића и Маскове одлазила у Миланцу и преко зиме становала у интернату.

Становници Деретина се баве гајењем стоке, воћа и ратарских култура. Ово село је имало увек по неколико кириџија.

Тежња је имућнијих породичних задруга да вишак пара уложе у земљу и најчешће су Деретинци куповали њиве поред Мораве, у околини Чачка: Слатини, Мршинцима и Заблаћу, и у почетку су се привремено сасељавали (са стоком преко зиме) а касније потпуно. Једни би остајали у завичају, а други одлазили на купљено имање: Вишњићи, Рацићи (у Слатини), Ратковићи (у Заблаћу).

Савременици рата и послератне обнове сећају се година када су из овог краја неки одлазили у Војводину да тамо живе као колонисти. Кажу да је један Ратковић отишао у Војводину као колониста и после годину дана се вратио и рекао тада: "Боље ова вода, ваздух и овсеница него тамо погача".¹⁷

Нешто касније, после 1952. године неколико их је отишло у Падинску Скелу и тамо остали, формирали породице и данас тамо живе.

Изградњом погона Индустрије тепиха из Ивањице, на Кушићима, створени су услови да се запосле и младићи и девојке из Деретина и да остану у родном селу. Одлазе из овог села

¹⁷ Причања аутору Петра Петровића, службеника из Чачка, 1986.

свакодневно на посао, а увече се враћају кућама. Приметна је, дакле дневна миграција, у последње време.

Само две фамилије из овог засеока имају колибе: Глинтићи на Бадњини и Матићи код Забоја.

Редослед засеока, почев од Зечког потока према његовом току ка Ношници, био би следећи: Глинтићи, Зарићи, Матићи, Братуљевићи и Комановица.

Глинтићи

У овом засеоку Деретина настањене су следеће фамилије: Глинтићи, Зечевићи и Чпрљаковићи.

Глинтићи, 6 к. (Никољдан), су веома јака фамилија и из ње су потицали председници општине и земљорадничке задруге. Данас их има одсељених у: Београду (2), Новом Саду, Чачку (3), Ивањици и Заблаћу. Један живи у Швајцарској. Из ове фамилије потиче директно или индиректно неколико интелектуалаца: лекара, правника, и др.

Зечевићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Мијамановића, из Васојевића, а у роду су са Нововићима и Масловарићима.¹⁸ Данас Зечевића има у Београду (3), Ивањици и Чачку. Од ових Зечевића је отац Петра Зечевића (Љубомир), оснивача и дугогодишњег директора ПКБ-а, у Падинској Скели и Ковилову. Огромна је његова заслуга што је велики број људи из овог краја отишао и тамо се настанио радећи на имањима ПКБ-а.

Чпрљаковићи, 5 к. (Никољдан), ретко су се селили. Има их данас у Ивањици (2) и један у Француској.

У ову фамилију су се уселили:

Дуњићи, (славе Никољдан) из Маскове. Од Дуњића данас има одсељених у Чачку и Београду.

Лазаревићи, из Маскове.

Зарићи

Читав засеок чине **Зарићи**, 18 к., који славе Никољдан. Од ових Зарића данас има у: Београду (3), Ужицу, Чачку (2) и Ивањици (3).

¹⁸ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 226.

Матићи

Нико у селу не зна зашто је овај засеок добио то име, поготову кад нема таквог презимена на подручју Деретина. Засеок се шири на неколико фамилија које овде живе:

Вишњићи, 2 к. (Никољдан), нису у сродству са Вишњићима у суседним Кушићима. Вишњићи у Кушићима су у сродству са Вишњићима у Кладници, а ови Вишњићи су у сродству са другим фамилијама у овом селу, јер имају исту славу, а и предање казује. Има их одсељених у Ивањици (2), Чачку (4), Београду (2), Слатини (3). Од ових Вишњића који су одсељени крајем прошлог и почетком овог века у Слатини код Чачка, један (Александар) је био дуго година директор Фабрике резног алата, а касније и председник општине у Чачку. Данас живе и у Немачкој.

Лугићи, 4 к. (Никољдан), су дали после рата неколико интелектуалаца. Данас их има у Ивањици (4), Београду и Швајцарској.

Ратковићи, 3 к. (Никољдан), дошли су из села Раткова из Васојевића.¹⁹ Има их неколико одсељених у Колубари и Подгорини. Данас их има у Београду (3), Заблаћу и Чачку. Ратковићи у Невадама код Горњег Милановца, славе Јевстендијандан, старином су из Црне горе.²⁰ Велики број Ратковића има у Лимској Долини.²¹

Костићи, 3 к. (Никољдан), не зна се одакле су дошли. Увек их је било само неколико кућа. Данас их има у Чачку.

Танасијевићи, 2 к. (Јовањдан), такође су мала фамилија у Деретину. Има их одсељених у: Београду, Ивањици и Падинској Скели (2).

Братуљевићи

У овом засеоку живе три фамилије и свака од њих слави посебну славу: три фамилије три славе, а толико слава има у читавом селу.

Братуљевићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Васојевића. У последње време одсељени су у следеће градове: Чачак (2), Београд (5), Ужице и Крагујевац.

¹⁹ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 268.

²⁰ М. Филиповић, *Таково*, стр. 24.

²¹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 20.

Радосављевићи, 3 к. (Јовањдан), истог су рода са Радосављевићима у Опаљенику (у Врлетницама). Одавде их има одсељених у: Падинској Скели (2), Ивањици и Београду.

Богдановићи, 2 к. (Стевањдан), доселили су се из Сивчине, из засеока Богдановића. Данас од ових Богдановића има потомака у Ивањици (4) и Београду (2).

Комановица

И у овом засеоку има мали број фамилија, а Рацићи су најбројнији.

Рацићи, 20 к. (Никољдан). Деле се на оне у Комановици и брду по коме је и засеок добио име и на Рациће из Крчевине. Истог су порекла. Крвно су повезани и још нису почели да се склапају бракови између Рацића. Има их, како пише Радомир Илић у својој студији о љубићким селима, у Остри и задржали су и презиме и славу. И данас су бројна фамилија. Дакле, одселили су се из Деретина у моравску долину у другој половини прошлог века.²² А после нових сеоба из ове фамилије, данас их има у Ивањици (4), Београду (2), Чачку и Слатини.

Поповићи, 1 к. (Никољдан), ни сами не знају одакле воде порекло. Данас их има из ове фамилије у Ивањици (4) и Београду.

Деретин има неколико редовничких воденица на Зечком потоку испод села. Тако су познате воденице: Вишњића, Лугића, Братуљевића, Рацића.

Заветина за цео Деретин је Спасовдан.

МАСКОВА

Маскова заузима простор у виду троугла. Има скоро природне границе према суседним селима. Тако је село од Кушића одвојено Масковачком реком (потоком) са југа - висовима Кадијине стене и Чемернице (према Штиткову и Трудову), а према западу граница иде преко преседлине Анатеме, између Чемернице и Мучња, а онда се спушта Страгачинским потоком до Миланце, остављајући с друге

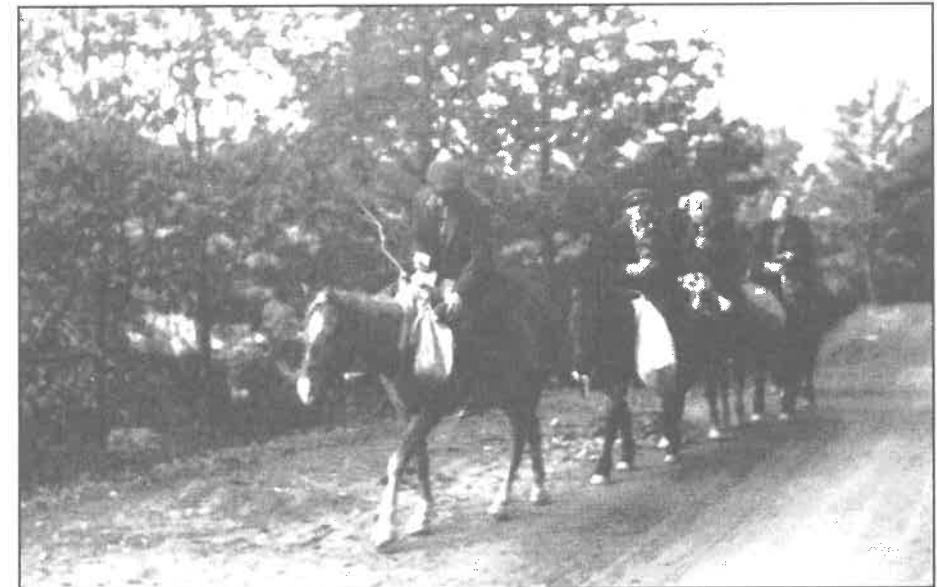
²² Р. Илић, *О љубићким селима*, Одељак: Остра.

стране линије: Пресеку, Брезову и крајњи део Опаљеника (Страгачину).

Од 1937. године Маскова добија четвороразредну школу, најпре у приватној кући у Дабовићима да би после ослобођења Масковци изградили посебну зграду за школу. По завршетку четири разреда деца су одлазила у више разреде на Кушиће. А, до те 1937. године деца из овог села су школована у Миланци (до 1928), а касније на Кушићима.

Маскова је повезана колским путевима за Кушиће и Јаворски пут, а теже да изграде пут који води долином реке Грабовице.

Становници овог села се баве гајењем ратарских култура: овса, пшенице, ражи и, ређе, кукуруза; гајењем воћа, поготову шљива пожегача и јабука будимки; као и сточарством. Можда је ово последње најинтересантнији посао од кога становници овог села добијају приходе, који им омогућавају набавку индустријских производа и оних ратарских култура које овде не успевају или их нема у довољној мери.

Караван на повратку из набавке

Сточари овог села немају своје колибе, јер су им куће близу пашњачких површина.

Од воденица, све су скоро редовничке и изграђене су на Масковачкој реци (потоку) која протиче испод села, или на Страгачинском потоку - за становнике Страгачине (Бошњаке, Стефановиће и Плавшиће). Раде следеће редовничке воденице на Масковачкој реци: Мишовића воденица, две Дабовића воденице, Зарића, Цветковића воденица, Радоњића воденице (3) и заједничка, Томића воденица са Видаковићима, у Кушићима. На Страгачинском потоку су: Ремовића и Плавшића воденице.

Цело село преслављава Тројице (Свете Духове).

Маскова је добила име по ковању гвозђа. Име говори да је на подручју овог села било гвоздене руде, а ископавања су показала где су нађени казани за топљење руде испод планине Чемернице и да су ту постојали рудници и топионица.

У одсељавању, нарочито између два рата, становници своју пажњу су усмерили на Моравску котлину, посебно на село Мршинце и Слатину, као што су то чинили Кушићани и Равногорци.

Подјавор

Овај засеок се налази испод Кадијине стене и Чемернице, на путу од Јаворског пута преко Укоченице, Зечког поља, Кадијине стене према Штиткову.

Кувекаловићи - Гагуле, 5 к., славе Врачеве, воде порекло и од истог су претка са Мирковићима (у Пресеци) и Рудаковићима и Петровићима, у Сивчини. Имају надимак Гагуле. Три куће Гагулића су у средини засеока, а две куће су даље у Радомилу. Један је дошао из Пресеке, из исте фамилије, а други је од ових Кувекаловића. Има их одсељених у: Слатини, (пре рата), Чачку (4), Ариљу, Новом Саду (2) и Београду (2). Раније су Гагуле биле одсељене у Горњу Коњушу у Топлици.²³

Зечевићи, 6 к. (Никољдан), имају надимак Кречари, јер се баве печењем креча. Воде порекло од Мијамановића, у Васојевићима. Има их у Лијевој Ријеци и Доњим Васојевићима.²⁴ Данас их има у: Краљеву (2), Чачку (2), Гучи и двојица су у Француској. Зечевићи под Јавором нису у сродству са Зечевићима у Кушићима, у долини Зечког потока.

²³ В. Рудић, *Становништво Топлице*, стр. 43.

²⁴ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 226.

Лазаревићи, 2 к. (Никољдан), имају надимак Скандале. Од Сјенице су дошли: Лазаревићи (7), Илићи (6), Лукићи (11) и Поповићи (6), истог су порекла - један су род и сви славе Светог Николу. У село Жупањац (шумадијска Колубара) доселили су се од Сјенице.²⁵ Лазаревићи у Накучанима су пореклом од Сјенице и зато се зову "Арнаути".²⁶ Не зна се тачно да ли су ови Лазаревићи у сродству са Лазаревићима у Маскови. У последње време Лазаревићи су се одселили у: Београд, Чачак и Ивањицу.

Мишовићи, 2 к. (Никољдан), ретка је фамилија. Сви су изгледни да су досељеници, а они себе сматрају староседеоцима. Има их данас у Ивањици (3) породице.

Маскова

Овај засеок је највећи и заузима средишњи део села. У њему живе следеће фамилије:

Дабовићи, 9 к. (Никољдан). Истог су рода са Дабовићима у суседној Пресеци. Његови становници сматрају да су пореклом од Васојевића. Има их данас одсељених у: Чачку (4), Ивањици (7), Крагујевцу (3), Мршинцима (2) и Немачкој.

У Дабовиће је дошао **Цукавац** из Клекове који слави Аранђеловдан. Од овог Цукавца сада има одсељених: у Новом Пазару, Ивањици и Кушићима.

Зарићи, 4 к. - славе Никољдан, били су раније бројнија фамилија у овом селу. Одселили су се у: Ивањицу (3), Чачак (2), Мршинце (2), а има их и у: Ариљу, Шапцу, Котражи и Аустрији.

Цветковићи, 10 к., такође славе Никољдан. Раније су се одселили - привенчали двојица у Сивчини, а сада их има у: Равној Гори (Јаворској, 2), Ивањици (7), Београду (5), Такову (4), Мршинцима, Кукићима, Чачку (4), Младеновцу (2) и Ужицу.

Радоњићи, 8 к. и **Радоњићи - Тошићи**, 3 к., славе Јовањдан. Воде порекло од Васојевића. После рата многи су се одселили и данас живе у: Београду (4), Чачку (2), Мршинцима (2), Коњевићима (2) и Ивањици (7).

Фамилија које више нема у Маскови је: **Ђокићи** - из те фамилије један је одсељен у Сивчину, у засеок Планиницу. Један од ових Ђокића је у Бору.

²⁵ М. Јовановић, *Шумадијска Колубара*, стр. 162.

²⁶ Исто.

Страгачина

Страгачина је засеок Маскове одвојена од осталог села Страгачинским потоком, а од Стрменице (Опаљеника) и Брезове такође потоком. У овом засеоку живе следеће фамилије:

Плавшићи, 6 к. (Стевањдан), доселили су се и воде порекло од Ковачевића, односно Мијамановића, а у роду су са Ружичићима и Ракићима.²⁷ Данас Плавшића из Маскове има насељених у: Чачку, Мршинцима (2), Мрчајевцима, Заблаћу, Кукићима, чачанској Лозници и Аустралији (од оних из Мрчајеваца).

Стефановићи, 4 к. (Стевањдан), не знају за своје порекло. Највероватније да су дошли из лимске долине, а да су се тамо доселили из Дробњака. Данас их има одсељених из Маскове у: Чачак (2), Београд (7), Жаочане, Ивањицу (5) и Нови Сад.

Бошњаковићи - Бошњаци, 2 к. (Стевањдан). Истог су рода са Бошњаковићима у Кривој Реци и Мачкату (у златиборском крају).²⁸ Прво су се населили на Анатеми, преседлини између Чемернице и Мучња, а онда су једни сишли у Маскову, а други су се настанили у Брезови и променили су презиме у Стамболићи. Од ових Бошњака - Стамболића је Петар Стамболић (он је у "Чачанском гласу", 1933. године, написао чланак, репортажу, са потписом Симо Бошњак). Бошњаци су пореклом Дробњаци испод Дурмитора, а на Анатему, односно Маскову и у Брезову дошли су из села Правошеве са Златара. Одсељени су Бошњаковићи у: Ивањицу (3), Чачак (2), Брезову (2) и Београд.

Несторовићи, 6 к. (Ђурђевдан), имају надимак Мачке. Воде порекло од Дробњака. Има их раније одсељених у Топлицу, после 1878. године.²⁹ У новије време одселили су се у Крагујевац (4), Краљево (2), Београд (5), Вапу код Чачка (3), Брезову (засеок Јаше), Мршинце и Кушиће.

У Несторовиће се уселио један **Стефановић** из истог засеока.

Ремовићи, 3 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Чакаревића који су досељени из Штиткова. Има их данас у Јасенови. За последњих двадесет година највише Ремовића одсељено је у: Чачак (4), Ивањицу (7), Крагујевац (3), Мршинце (2), Београд (3), Жаочане код Чачка и Немачку.

Заветина становника Маскове су Прве Тројице.

РАВНА ГОРА

Простире се на територији између највиших висова Јавора на југу, Ношнице на истоку и северозападу, а Зечки поток је одваја од Кушића. У ствари, преко ових природних граница налазе се: преко Јавора и његових висова територије општина Сјеница и Нова Варош, а села Кладница (у општини Сјеница) и Лепојевићи (у општини Нова Варош) се граниче са Равном Гором. На истоку се налазе села Смиљевац, Ровине и Братљево, а преко Зечког потока Кушићи и Деретин. Простор који заузима Равна Гора је у облику троугла, где две стране чине реке, а трећу висови. Реке су Ношница и Зечки поток, а висови су Василијин врх, Јанков крш и Ограђеник. Равна Гора је удаљена од Ивањице преко 30 км, а толико је и од Сјенице. Најпогоднија веза са светом је Јаворски пут који пролази од Ивањице преко Кушића према Јавору, изнад села. На тај пут се излази када се иде из Равне Горе у друга места. Ово село има неколико путева, који су краћи до Ивањице, али њима се може само пешице или на коњу прелазити. Један води преко Братљева, а други преко Деретина према Кушићима, који на Бадњини излази на Јаворски пут. Било је покушаја да се овај пут прошири и успостави аутобуски саобраћај на релацији Равна Гора - Ивањица.

Равна Гора, административно је била везана једно време за Ковиле и припадала је као кметија смиљевачкој општини (заједно са Смиљевцем и Васиљевићима), а седиште се налазило у Ковиљу. Потом је припала Кушићима, као општинском центру и заједно са Деретином и Масковом чинили су једну - кушићку, односно јаворску општину.

Све до 1937. године, када је у селу отворена основна четвороразредна школа, најпре у приватној кући, а после ослобођења у тек изграђеном задружном дому, ђаци из овог села ишли су у Миланцу и тамо се школовали, најчешће боравећи у интернату најстарије школе овог краја.

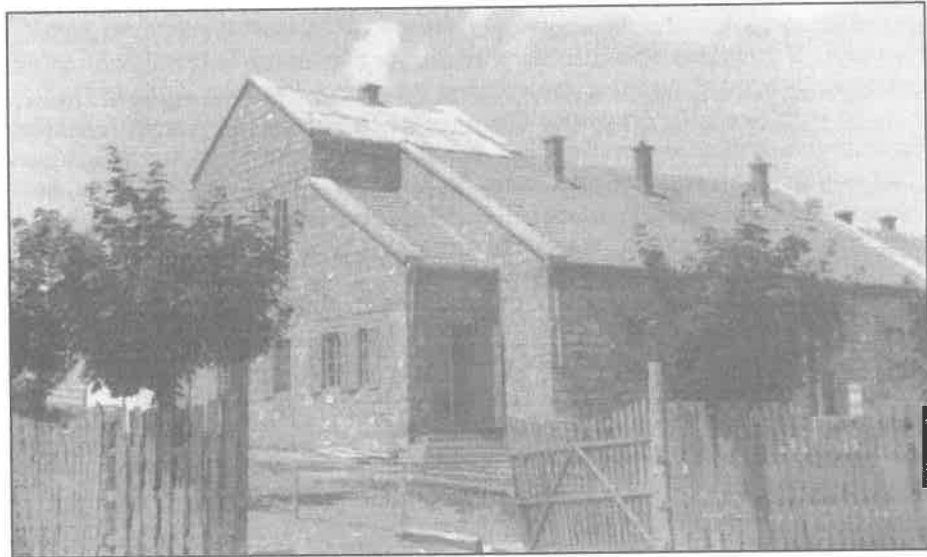
Село се налази до саме бивше границе, која је постојала све до 1912. године и неколико пута су га Турци палили. Нарочито су то чинили уочи Јаворског рата 1876. године, а за време Другог светског рата потпуно су спалили колибе, куће у горњем делу села и летину, па су становници Равне Горе, нарочито Брадићи и Поповићи морали да се селе. Тако су се Поповићи прво одселили у село Свештицу близу Ивањице. Једни од тих су се задржали у Свештици, и данас имамо исту фамилију Поповића у том селу, која води порекло од Поповића из Равне Горе. Други су се одселили према чачанској котлини и настанили се у Горичанима, где данас има 7 кућа

²⁷ Р. Вушовић, *Племи Васојевићи*, стр. 206.

²⁸ Ј. Мичић, *Златибор*.

²⁹ В. Рудић, *Становништво Топлице*.

Поповића. Трећи су се вратили у Равну Гору и касније су повремено силазили - сасељавали се у Ивањицу, Чачак и друга места.

Лугарница на Јавору

Равну Гору насељава неколико великих фамилија које су распоређене у виду три појаса: у горњем делу села населили су се: Поповићи и Брадићи, у средњем - Ковачевићи, Кривокуће и Вуловићи, и у доњем Луковићи и Кокановићи.

Равногорци имају богате испаше на Јавору где се налазе колибе ових фамилија. Почели су сточари, који преко лета напасају стада на пропланцима Јавора, да преко зиме сјављују своја стада у долину Западне Мораве, где закупе шталу у домаћина и преко зиме чувају стада, тако их хране, изводећи их на пашу. Продајом стоке и сточних производа неке задруге су стекле богатство и од тих пара купиле имања у чачанској котлини. Тако су Кривокуће у Мршинцима опстале и заузеле читав простор и данас овде живи више Кривокућа него што их има у Равној Гори.

У последње време становници Равне Горе гаје семенски кромпир, пшеницу и овас. Баве се гајењем воћа и ратарских култура.

Најпознатије фамилије су сврстане по засеоцима у којима им се налазе куће.

Брадићи

Брадићи се налазе на врху села, на падинама Јавора.

Брадићи, 13 к. (Јереминдан), пореклом су од Васојевића (Ковачевића), а у сродству су са Мијамановићима, Ђурковићима и Станићима.³⁰ Из овог села су се у последње време одселили и данас живе у: Београду (16), Чачку (8), Ивањици (17), Новом Саду (6), Падинској Скели (3), Буковици (3), Крагујевцу (3), Ужицу (3). Пре рата имало је неколико одсељених у Ивањици (3), Чачку (2), Београду, а има Брадића и у топличким селима. За Брадиће Р. Ускоковић каже да су добили име зато што је њихов предак носио велику браду.³¹

Вуловићи, 5 к. (Ђурђиц), дошли су из Васојевића и зову се Вараре.³² Истог су порекла као и Вуловићи у Кушићима. Има их у Београду (2), Ивањици (3) и Кушићима (2).

Ремовићи, 1 к. (Ђурђиц), пореклом су од исте фамилије из Маскове. Од ових Ремовића данас има одсељених у Београду (2) и Ивањици.

Поповићи

Поповићи, 8 к. (Јелесијевдан), воде порекло из Лијеве Ријеке, од Васојевића (братства Вешовића).³³ У последње време има их одсељених у: Чачку (3), Ивањици (10), Београду (3). Раније су одсељени у: Горичане (7), Свештицу (11). За време Јаворског рата 1896. године, због упада Турака неки од Поповића су се саселили у Свештицу. Неки су тамо остали а други су се вратили на родитељска огњишта.

Цветковићи, 2 к. (Ђурђиц), су у самом врху села. Има их одсељених у Београду (2). Један се привенчао у Поповиће у истом селу.

Један **Марић**, из Ерчега уселио се у Цветковиће.

Абазовићи - Абаз, 3 к. (Аранђеловдан), пореклом су из Дробњака.³⁴ Има их данас у Ивањици (2) и Чачку. Истог су рода са Абазима у Кушићима.

³⁰ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 206.

³¹ Р. Ускоковић, *Ношња становника Старог Влаха*.

³² Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 265.

³³ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 265.

³⁴ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 137.

Бабићи, 11 к. (Никољдан), воде порекло од Шекулараца који су дошли у Васојевиће, у Коњушу и у роду су са Давидовићима.³⁵ Има их одсељених у: Чачку (3), Београду (4) и Ивањици (7).

Ковачевићи

Ковачевићи, 16 к. (Никољдан), бројна су фамилија. Од њих је и предак познатог фудбалера Ковачевића. Данас их има одсељених у Ивањици (5), Београду (6), Новом Саду (6), Чачку (2) и Куманици.

Рољевићи, 1 к., досељени су из Дебеље (нововарошког краја).

Кривокуће

Кривокуће, 12 к. (Јовањдан), у сродству су са Кривокућама у Братљеву. Воде порекло од Цуца, са падина Ловћена и у сродству су са Кривокапићима. Одсељени су највише у Мршинце (15). Данас их има у: Чачку (2), Ивањици (14), Сопоћанима (калуђер). А из Ивањице су се многи чланови ове фамилије одселили у Београд. Кривокућа има у: Балском Пољу (3), Мрсаћу и сви су у роду са Кривокућама у Равној Гори и славе Јовањдан.³⁶ То је фамилија познатих фудбалера.

Ношница

Луковићи, 11 к. (Аранђеловдан), заузимају доњи део села, око Ношнице. Одселили су се у Ивањицу (3), Ужице (2), Београд (4) и на Уб (2).

Кокановићи, 3 к. (Стевањдан), врло је ретка фамилија, срећемо је на почетку овог века у Јаворској Равној Гори.³⁷ Данас их има одсељених у Београду (2) и Ивањици.

Бошковићи, 2 к. (Јереминдан). Има их данас у Београду (3) и Ивањици (2).

Михајловићи, 1 к., јављају се на почетку 20. века у овом селу и били су бројнији.

Николићи, 3 к. (Алемпијевдан), највероватније да су у сродству са Николићима из суседних Кушића. Има их данас у Ивањици (2).

Сточари Равне Горе имали су колибе поврх села и у Гаичевини. Тако су Кривокуће имале колибе у Бојовом брду, Ограђенику и Гаичевини. Брадићи и Вуловићи - у Диваништу. Недалеко од њих, такође у Диваништу имали су колибе и Абазовићи, а Поповићи у Луговима. Луковићи су имали колибе недалеко од Гаичевине, на Јавору.

Све воденице су биле редовничке, а њима су се служили становници Равне Горе. Тако су Брадићи и Вуловићи имали 4 редовничке воденице на Зечком потоку. Поповићи и Кривокуће на потоку, у месту под Гајевима. Ковачевићи су такође имали воденице на Зечком потоку, а Луковићи на Ношници.

Сеоска слава је Недеља по Спасовдану (када и заветина села Сивчине).

ОПАЉЕНИК

Опаљеник - село, протеже се у виду потковице, од Црвене горе на истоку до Врхова, Стрменица, и Виса изнад њих, на запад. Са јужне стране граница је река Ношница, Жуњско брдо и Врхови, а према Сивчини стари Јаворски пут - Жупањевица - Јованчевића брдо, све до Масковачког потока.

Овим именом се зове и општински центар за ова два села, или Околиште (за Сивчину и Опаљеник), где се данас налази четвороразредна школа, месна канцеларија, мотел и откупна станица Пољопривредне задруге "Јавор" са Кушића.

Становништво се бави гајењем ратарских култура: кукуруза, ражи, овса и пшенице; овчарством и воћарством. У последње време нарочито се баве гајењем кромпира, малина и експлоатацијом шума (сопствених и ШПИК-ових).

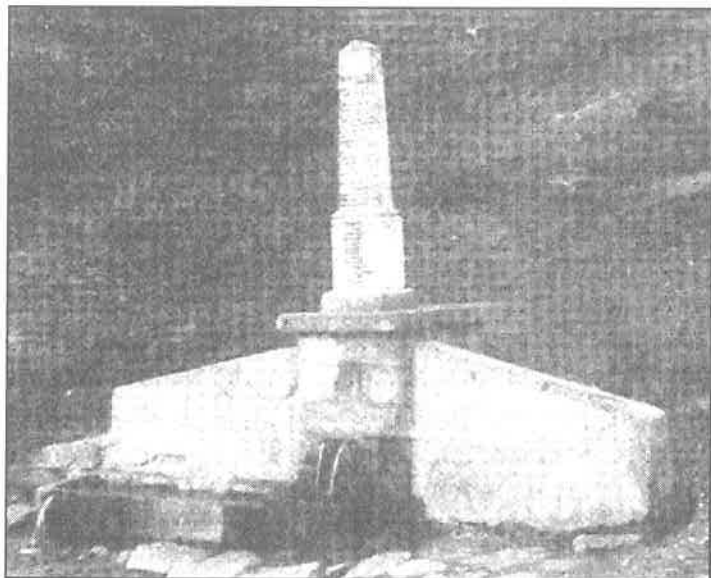
Изнад села пролази Јаворски пут и Опаљеник повезује са Ивањицом и другим местима. А до асфалтног пута изграђени су сеоски путеви, потковани каменом (макадамом) где саобраћају волујска кола, трактори, а ређе камиони.

Опаљеничани су добри произвођачи: јабука, шљива, малина, прагова и дрва за огрев, а посебно јеловног и семенског кромпира.

³⁵ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 254.

³⁶ Казивање Станише Азањца, из Мршинаца.

³⁷ Матичне књиге умрлих од 1900. до 1914. у Миланци.

Спомен чесма Грому Милосављевићу на Опаљенику

Село је издељено на засеоке. И могло би се рећи да се у овом селу налази највећи засеок у овом крају - Миланца (са Јованчевићима, Ђонама и Стрменицама). Неки засеоци би могли бити села, какви су Буџаци и Копривница, који су брдима и другим природним границама одвојени од других села и засеока у овом селу.

А, надморска висина села се креће од око 600 м, у долини Ношнице и Миланци, до 1200 м, у Црвеној Гори. Земљиште је веома стрмо и односе га кише и поплаве.

Највиши врхови овог села су: Црвена гора (1200 м). Громов биљег, Жуњско брдо, Врхови, изнад Миланце, и Вис, изнад Стрменице. Лако је са даљине, по овим брдима и висовима, одредити простирање целог села. Опаљеник има десетак воденица на Ношници: Боторића, Милошевића, Нешковића и Петровића, редовничке, као и на потоцима: Ђонском, Масковачком и другим, који протичу кроз село.

Миграција је захватила село за последњих 40 година и више је одсељених од оних који су остали у родном селу.

Преслава (заветина) за читаво село је: Недеља пред Спасовдан.

Село је издељено на следеће засеоке:

Буџаци

Буџаци се граниче са Рокцима, Бутковом, а простиру се испод Црвене горе.

Петровићи, 3 к. (Стевањдан), мала су фамилија и има их доста одсељених. Сада их има у Чачку (2) и Ивањици (2).

У овом засеоку живе и двојица **Караклајића**, који су досељени из Шареника и славе Николџдан.

Громовићи

Громовићи, 11 к. (Јовањдан), воде порекло од Грома Милосављевића, који је са своја три друга на вису Ћави, изнад села дочекао 2000 Турака Колашинаца и Кладничана и натраг их вратио (видети легенду "Громов биљег" у књизи "Моравичке легенде"). Громовићи се деле на доње, где данас има 6 домаћинстава и налазе се на простору до Буџака, и горње, где сада има 5 кућа. Данас их има више одсељених и живе у другим местима него у родном крају: у Чачку (5), махом запослени у "Слободи" и "Комуналцу", а куће су им у Љубићу, код Расадника, у Ивањици (4), у Београду (5), у Крагујевцу (2), Краљеву и Ваљеву. Један је био у Сивчини (у Арсенијевићима) па се одселио у Крагујевац.

У Громовиће се уселио један **Караклајић** из Шареника и слави Николџдан. Преудајом у Громовиће довела га мајка као дете из првог брака.

Станићи, 3 к. (Николџдан), налазе се испод самог Јаворског пута у горњем делу засеока. Има их одсељених у: Београду (3), Обреновцу (2) и Чачку.

Ђировићи, 2 к. (Јовањдан), су мала фамилија и више их има одсељених него у родном крају. Тако у Чачку живе четири породице Ђировића, који су одсељени из Опаљеника, и једна у Ивањици.

Милетићи, 2 к. (Стевањдан) доселили су се из Буткова и воде порекло од Милетића из овог дела Косовице, с друге стране Ношнице.

Боторићи

Боторићи, 6 к. (Алемпијевдан), родом су од Бијелог Поља.³⁸ Из ове фамилије је Анђелија, мајка Владике Јање, који је родом из

³⁸ П. Мркоњић, *Полимље и средње Потарје*.

Миланџе.³⁹ Један од Боторића је подигао кафану у Београду и набавио апаратуру за приказивање филмова. То је био први биоскоп у Београду, при крају прошлог века. Боторића данас има у: Ивањици (3), Чачку (2), Врбасу (2).

Милошевићи, 3 к. (Јовањдан), воде порекло из Васојевића.⁴⁰ Има их одсељених у Чачку (2), Крагујевцу (2).

Нешковићи, 2 к. (Ђурђевдан), истог су рода, према слави, са Нешковићима у Миланџи. Из ове Фамилије потиче један професор (Душан) који је рођен у Чачку од оца који је одсељен из Опаљеника. Службовао је у Новој Вароши и Прибоју. Умро је и сахрањен на Чачанском гробљу, а породица му живи у Прибоју.

У ову фамилију ушао је **Ненадић**, родом из Братљева. Његова крсна слава је Митровдан, а он слави Ђурђевдан (ујакову славу), јер је тако желео Витомир који га је усинио и оставио у аманет да остане у овој кући његова слава. Сестрић је то прихватио.

Врлет или Врлетнице

Само име каже да је земљиште веома стрмо и испресецано потоцима, скоро беспутно. У овом засеоку живе следеће фамилије:

Мијајловићи, 4 к. (Ђурђевдан), распоређени су тако да се три куће налазе у овом засеоку, а четврта у Боторићима, где се један Мијајловић привенчао и живи на миразу. Има их у Ивањици и Чачку.

У ову фамилију се уселио један **Станић**, из засеока Громовића, од фамилије Станића.

Петровићи, 5 к. (Ђурђиц), имају надимак: Миши. Изгледа да имају мало земље и да је између њих издељена. Одувек су доста радили, а мало имали. Један живи на Кушићима. Био је дуго година управник задруге, а друга двојица држе кафану на Опаљенику. Веома су вредни и радни људи.

Радосављевићи, 3 к. (Јовањдан), воде порекло од Гусиња (из Гусињске нахије) и истог су рода са Лопанцима, Малешевићима и Јововићима. Истог су рода с Радосављевићима у Деретину.⁴¹ Има их данас у Ивањици и Београду.

У ову фамилију су се уселили:

³⁹ М. Ристић, *Стари Влахи*, стр. 135.

⁴⁰ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 189.

⁴¹ М. Велимировић, *Гусињска нахија*.

Ршумовићи, из Љубиша са Златибора, а касније се један одселио у Ивањицу и био кафеџија.

Николићи, родом из засеока Боторића, из истог села.

Копривница

Овај засеок села Опаљеника, који се налази у једној дубодолини и одвојен је од засеока Врлетнице, као и Деретина и Кушића има и други назив. Зову га Жуњама, а брдо изнад насеља - Жуњско брдо, око кога води аутомобилски пут Опаљеник - Кушићи. У овом засеоку живе три фамилије:

Марковићи, 5 к. (Никољдан), имају надимак Жуње. Један Марковић, који слави Светог Николу, столар, отишао је из Опаљеника код Ивањице у Лазаревац код Београда.⁴² Данас Марковића из ове фамилије има у Ивањици (2), Чачку, Мани и Кушићима.

Бошковићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Шекулараца. Има их у Беранима.⁴³ Једна породица од Бошковића је сасељена и живи у Ивањици.

Ђурчићи, 4 к. (Ђурђевдан), не знају за своје порекло. Има их данас три куће у Чачку. Један од Ђурчића је дуго година био познати свирач (трубач).

Миланџа

Миланџа је позната по најстаријој народној школи, која је основана 1834. године и цркви која је подигнута 1855. године, по владици Јањи и његовом брату Остоји, народном певачу.⁴⁴

Обухвата велики простор и може се, ради прегледности поделити на џемате - групе кућа: Јованчевиће, Ђоне, Миланџу и Стрменице.

□ У *Јованчевићима* живи неколико фамилија. То су: Јовановићи, Поповићи, Марковићи, Марићи и Проковићи. Сви воде порекло од истог претка, од Ђока Јованчевића који је био капетан у Ивањици 30-их година прошлог века. Касније је премештен у Ужице, а његови се

⁴² *Насеља* књ. 31, стр. 177.

⁴³ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 254.

⁴⁴ Види опширније у књигама *Школе моравичког краја* и у Зборнику радова Народног музеја у Чачку, бр. 13. о народном певачу Остоји Нешковићу.

потомци одселили у Грчку. Истог су рода са Јованчевићима у Смиљевцу (од два брата деца) и Поповићима у засеоку Маће села Шареника. Ова фамилија је дала велики број: попова, учитеља, официра и чак академика. Из Јованчевића потичу: Петар Борисављевић, командант одбране на Јавору 1876. године и командант Ужичке војске првог позива за време Јаворског рата, генерал Дамљан Поповић (црнорукац), Драгић Поповић, учитељ и сакупљач народног блага.⁴⁵

Јовановићи, 5 к. (Никољдан), потомци су Јованчевића који су дошли од Фоче. Има их данас у Беораду (2).

Марићи, 2 к. (Никољдан), имају и друго презиме Јовановићи. Има их у Ивањици и Београду.

Марковићи - Маџари, 2 к. (Никољдан), у сродству су са Јовановићима. Име претка Марка узели су за презиме, а његов надимак Маџар за друго незванично презиме или надимак. Марко је опеван у народној песми о Буљубаши Реџу. Има их у Лучанима и Београду.

Поповићи и Распоповићи, 2 к. (Никољдан). Раније су Поповићи живели у дну засеока, одакле су млади одлазили у свет, а Распоповићи су живели у врх засеока, на путу према Жупањевици и Опаљенику. И ови други су се презивали Поповићи, а у народу су их звали Распоповићи. Сигурно због неког претка који се распопио и оставио мантију. Сада Поповића у Јованчевићима нема. Последњи је био Драгић Поповић, учитељ на почетку овог века, на Катићима који је продао кућу и имање зету Станиши Богдановићу и сестри Ружи - Кеви. Тако да то имање сада држе Богдановићи, из Сивчине. А у Распоповићима имају две куће Поповића. Одсељених Поповића (Распоповића) има данас у Београду.

Проковићи, 1 к. (Никољдан), истог су рода, јер се не жене и не удају у суседне фамилије у овом засеоку. Дакле, порекло воде од Јованчевића.⁴⁶ Има их данас одсељених у Београду (2) и на Ријеци.

□ У **Ђонови** живе само **Ђоновићи**. Има их 4 куће и славе Ђурђиц. Неки су се одселили у Београд (3) и у Сивчину (1). Воде порекло од Арбанаса како истиче Храбак.⁴⁷ Дакле, старинско су становништво. А, изнад њихових кућа постоји старо гробље са зидовима старе цркве. Кажу да су и гробље и црква покривали шире подручје, чак и

Маскову. За време великих снегова становници Маскове, да би сахранили мртваца, проводили су два дана у путу од куће до гробља.

□ У **Миланци** постоји и школа и црква, коју је подигао Јоаникије Нешковић - Владика Јања. Цркву је подигао на гробу својих родитеља у родној Миланци. Била је деценијама Миланца - центар читавог краја, јер је Миланџанска школа била све до 1928. године једина на простору од Јавора до Црвене горе и од Ношнице до Мучња и Кукутнице.⁴⁸

Централно место у овом засеоку имају **Нешковићи**, потомци владике Јање и његове браће, од којих се највише уздигао Остоја, који је стварао песме. На јужној страни на Миланџанској цркви на мермерној плочи уклесани су стихови који казују порекло и развој ове фамилије. Нешковићи су пореклом од исељених Никшића. Славе Лучиндан.

Јоаникије Нешковић се закалуђерио у манастиру Каленићу а касније постаје владика и најпре борави у Шапцу, а потом је постављен за ужичко-крушевачког владика. Умро је 1873. године и сахрањен у манастиру Жичи. Од Нешковића у Миланци се касније истичу унук Василије који је певао уз гусле, учитељ Божићар Нешковић, који је учитељевао у родном месту, Приликама и Шумама. Био је секретар одбора 1906. и 1907. године за подизање споменика мајору Илићу и јаворским ратницима на Јавору. Нешковића има одсељених у Зајечару (професор) и Ивањици (службеник).

У ову фамилију је ушао **Стаменић - Басара**, родом из Кушића. Слави Ђурђиц. И његови потомци живе заједно са Нешковићима у истој кући. Од ових Стаменића имају двојица у Ивањици и један у Београду.

Грујичићи, 2 к. (Ђурђевдан), доселили су се из Равне Горе (брезовачке) и у сродству су са Грујичићима у овом селу. Памте када је први Грујичић из Равне Горе дошао у Миланцу. Данас их има одсељених из Миланце у Чачку (2). Најпре су се одселили у Ивањицу, а пред други светски рад прешли су у Чачак, Београд и Ивањицу (2). Имају колибе у Врховима.

Милићи, 1 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Гусиња, а има их одсељених у Васојевићима.⁴⁹ Један је одсељен у Чачак. У сродству су са Милићима у Стрменицама.

У ову фамилију се привенчао један од **Петровића - Алавука** из Деретина.

⁴⁵ Опширније у књизи *Тасина споменица*, Београд, 1937, Извор бр. 7 и *Ужички зборник* бр. 19.

⁴⁶ *Тасина споменица*, 1937. Београд.

⁴⁷ М. Храбак.

⁴⁸ Опширније у књизи *Школе моравичког краја*.

⁴⁹ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 255.

Касније је у ту кућу ушао као посинак **Петровић - Креја**, из засеока Бара села Сивчине.

Јевтовићи - Сибиновићи, 1 к. (Ђурђевдан), су староседеоци Миланце и куће су им близу Грабовачког потока. Познати су гатари и тај занат се преноси с колена на колена. Један од Јевтовића се одселио у Младеновац, а други живи у Чачку.

□ *Стрменице* се налазе с леве стране Масковачког потока и граниче се са Брезовом (Бојанима) и Масковом (Страгачином), а преко реке Миланцом. Одувек су овде биле три куће различитих фамилија, а сада их има четири:

Радишићи, 2 к. (Никољдан), воде порекло од Божетића из Дебеље (општина Нова Варош).⁵⁰ Зна се да су Радишићи и Милићи овде досељеници.

Марковићи, 1 к. (Никољдан), сви су изгледу да су староседеоци, а сигурно је да нису у сродству са Марковићима у Јованчевићима и у Копривници.

Милићи, 1 к. (Ђурђевдан), у сродству су са Милићима у Миланци. Вероватно да је крајем прошлог века Милић дошао из Миланце и формирао овде домаћинство.

Миланца је позната и по мајдану плоче. Миланџанска плоча налази се данас на кућама, шталама и колибама становника овог дела моравичког краја, од Јавора до Црвене горе и од Грабовице до Ношнице. Чак, плоча из Миланце допире и преко ових атара које смо уоквирили. То је кров који траје дуже од грађевине која је плочом покривена.

Од Миланџана, колибе имају Грујичићи, у Врховима, а у Стрменицама не постоје колибе, јер се непосредно до кућа налазе пашњацаи.

СИВЧИНА

Сивчина се простира од старог Јаворског пута и Црвене горе, на истоку, све до Грабовице на западу. На југу су Околишта (Опаљеник) и Карађорђеви шанчеви - граница, а на северу Јевачке стене и шума Гајеви према Глијечи. Има издужен облик, у виду правоугаоника. Заузима велики простор. Подељена је на два дела

⁵⁰ Становништво Божетића.

венцем од Планиничког брда до Јевачких стена, на део у сливу реке Буковице у њеном горњем току: Планиница, Буројевићи, Јевац, Арсенијевићи и Даниловићи, и на део слива реке Грабовице: Боловићи и Баре. У суседству су села са којима се граничи: Рокци и Опаљеник - на истоку и југу, Брезова - на западу и Дубрава и Глијеча на северу. Северни делови села (доњи део) удаљени су од Ивањице само 5 до 6 км, а јужни преко 15 км.

Ђаци пешаци прелазе и по 20 километара дневно

Кроз село протичу: Буковица, чије је извориште у планини Буковици, на подручју овог села и Грабовица која настаје од Масковачког и Брезовачког потока. Уз Грабовицу води аутомобилски пут и повезује неке делове овог села са путем Ивањица - Пожега, а у долини Буковице постоји колски пут. За становнике овог села је најподеснији Јаворски пут, који је после рата асфалтиран и успостављена стална аутобуска линија Ивањица - Јавор - Сјеница, а преко зиме само Ивањица - Кушићи. Пут пролази

махом венцима планина са надморском висином изнад 1000 м (Опаљеник, Жуњско брдо) и често буде завејан у току зиме. Планира се изградња другог пута за Јавор, долином Грабовице (пут до Беле Цркве, је већ изграђен, а наставља се испод Јованчевића, преко Миланце и Глибића до Кушића). Тај пут би био проходан читаве зиме, јер пролази јужним странама и не прелази надморску висину од 800 м. Једино на Кушићима излази на коту која је виша од 1000 м.

Становници овог села се баве земљорадњом, воћарством и сточарством, као и гајењем и експлоатацијом шума. Ратарским културама скоро да подмирују своје потребе у исхрани и гаје: кукуруз, раж, јечам, хељду, оvas, а мање пшеницу.

У последње време су веома добри одгајивачи кромпира и то семенског, јер за то постоје изванредни услови: влажност, надморска висина и могућност обраде земљишта тракторима.

Ипак, Сивљани су познатији као воћари. Гаје јабуку будимку (у првом реду), шљиве (маџарке) и питоме трешње. Кажу Ивањичани: "Прве трешње стигну из Дубраве, али се наједом трешања кад сазру у Сивчини". До града су становници овог села доносили воће на леђима, на коњима или магарцима, у корпама или сандуцима. Знају и да од трешње пеку ракију која је боља и од шљивке, а кажу да је трешња (ракија) и лековита. Због климатских и економских разлога у последње време највише гаје малину.

Од стоке гаје овце, говеда и козе. Неколико фамилија имају своје колибе. Тако су Даниловићи изградили колибе испод Врхова; Вучићевићи у Гају; Буревљани - у Буковици (Марићи код Катаве, Буројевићи - испод Котличева, Марићи у Котличеву, Петровићи - према Изворцу). Богдановићи имају колибе у свом делу Буковице (Васовићи посебно, Миловићи посебно, а Алексићи на Планиничком брду, код гробља и у Буковици, преко потока). У последње време становници овог села овце дају на пашу у сјенички крај, а говеда гаје у шталама.

Неколико становника је запослено код ШПИК-а, на сечи и транспорту дрва. А, годишње поједина домаћинства највише новца узму за продате прагове за железницу, јер је овде претежно букова шума. Има нешто белог хрasta у Крстањовцу и то дрво служи за израду каца и буради и надалеко је познато. У последње време на просторима Сивчине има доста бреза, поготову на подручју Планиничког брда.

Становници овог села имају своје редовничке воденице. Једна воденица окупља и услужује од два до 25 домаћинстава, која мељу одређеног дана у недељи и брину се о исправности заједничке воденице. На Буковици (реци) има преко 20 воденица само на

подручју Сивчине, и петнаестак на десној обали Грабовице, које су изградили и користе становници овог дела Сивчине (из Бара и Боловића).

Планиница

Планиница је први засеок који се простире на јужној страни села, а истовремено је са највећом надморском висином и налази се на путу од Околишта (некадашњег центра општине) према Сивчини (доњем делу села: Буројевићима, Јевцу, као и за Баре преко Планиничког брда). Овај засеок зову и Богдановићима, по најбројнијој и економски најјачој фамилији која овде живи.

Планиницу насељавају три фамилије: Богдановићи, Парезановићи и Марковићи (Ранђићи).

Богдановићи, 11 к. (Стевањдан), воде порекло од Богдана који је дошао из Љутог Долца, од Гацког и настанио се у данашњим Ранђићима.⁵¹ До скоро се познавало место где је Богдан градио прву кућу, испод једног извора (код Лињове куће). Имао је четири сина: Марка, Мила, Васа и Алексу. Простор који су искрчили није био довољан за сву браћу и њихове породице. Зато су отишли у планине даље од Парезана да крче шуму и стварају нове њиве и пашњаке. Отуда је назив засеока Планиница, а Богданови потомци узму његово име за презиме и постадоше Богдановићи. Једино је најстарији син Марко остао у својој кући и није узео очево име за презиме, већ његови потомци постадоше по његовом имену Марковићи. И данас се зна у Богдановићима: ко су Миловићи, односно Васовићи, а ко Алексићи, мада су сви задржали презиме Богдановићи, али се знају потомци Богданових синова. Од Богдановића, једино Алексићи више не постоје. Славе Стевањдан, данас их има у: Ивањци (7), Београду (3), Крушевцу, Новом Саду, Великој Плани, Девићима и Кушићима.

У ову фамилију су се уселили:

Милинковићи, из Бара, чији је предак дошао на имање Павла Богдановића.

Поповићи, из Беле Реке, досељени су и живе на имању Добрице Богдановића.

Имање Миљка Богдановића наследио је **Караклајић**, из Бара, пореклом из Шареника и продато је Парезановићима.

⁵¹ Казивање Рајке Марковић, рођене Борисављевић, 1965.

У Богдановиће су ушли и: **Ђокић**, из Маскове, и **Рајковић** из Клепана (Дубрава).

Богдановићи - Албићи, 3 к. (Стевањдан). Верује се да су староседеоци овог села и имају надимак Албићи. Од Богдановића, јачег рода, примили су њихово презиме и крсно име. Има их данас у Ивањици (4), Београду (2).

У ову фамилију је ушао - привенчао се **Радојичић**, из Шареника. И од овог Радојичића има одсељених у: Алексинцу, Београду, Ивањици и Кушићима.

Парезановићи, 10 к. (Митровдан), истог су рода са Парезановићима у Братљеву и Смиљевцу. Имају исту славу и међу собом се нису узимали. На овим просторима раније су се населили од Богдановића, јер су заузели подручје у средини засеока. Много касније су се делили и земљу исцепкали, па су постали много сиромашнији од суседа Богдановића. Одселили су се после рата у: Падинску Скелу (5), Чачак (2), Ужице и Ивањицу (4).

Марковићи - Ранђићи, 3 к. (Стевањдан), у роду су са Богдановићима и до скоро између Марковића и Богдановића нису склапани бракови. Презиме је од Марка, најстаријег сина Богданова, који се посвађао са браћом и рекао својој деци: од данас ћете бити Марковићи, а жена Ранђија се јави да по њеном имену узму презиме. И данас званично су Марковићи, а у народу су познати као Ранђићи. Од овог другог презимена остали су топоними: Ранђића гробље, Ранђића брдо, а на гробљу споменик Марку Богдановићу, који све ово потврђује. Данас Марковића има у: Ивањици (3), Чачку (2), Мршинцима (2), Београду (2), Ковилову (3) и Канади (1).

У ову фамилију уселио се **Ђелкапић** из Шареника. Слави Никољдан. Првог Ђелкапића довела је мајка као дете из првог брака, која се преудала у Марковиће.

Буројевићи

Буројевићи су најпитомији део села и налазе се у средишњем делу, окружени падинама планина.

Петровићи су најбројнија фамилија (13 к.). Сви славе Никољдан. Имају разне надимке: Скендери, чије су куће окренуте према Остри, Весовићи (2 к.), Буројевићи (2 к.), Вирговци, Симићи (2 к.), Спиоровци (2 к.) и Пилуле (у Крстајевцу, 2 к.). Петровића има одсељених за последних 50 година: у Београду (3), у Падинској Скели (4) и Ивањици (3).

У ову фамилију су ушли:

Младеновић, у Симиће, за Остром, из Прилика је и слави Аранђеловдан.

Костић, 1 к. (Никољдан), привенчао се из Клепана (Дубрава) у Скендере.

Миловић, 1 к. (Аранђеловдан), привенчао се из Церове (Дубрава).

Даниловић, 1 к. (Никољдан), у Буројевиће, из Даниловића.

Цветковић, 1 к. (Никољдан), дошао је из Маскове у Весовиће.

Петровићи, 2 к. (Никољдан), чији се предак доселио у Димитријевиће (Довијаниће), а његов син касније се привенчао у Мариће. Први Петровић дошао је у Мариће тридесетих година овог века.

Марићи, 4 к. (Лучиндан), заузимају средишни део засеока и користе најбољу земљу у овом делу села. Сигурно су пореклом од исељених Никшићана и први су се доселили у овај засеок.⁵² Ретко су се селили. Данас их има одсељених у Ивањици (2) и Београду.

У Мариће су ушли **Петровићи**, пореклом из Маскове.

Марићи, 2 к. (Никољдан), нису у сродству са горњим Марићима. Ови славе Никољдан, а они Лучиндан. Њихово презиме је изведено од Маре, а оних других од Марије. Куће им се налазе у дну засеока, до реке Буковице, а колибе у Буковици, код Катаве. Има их у Ивањици. Један је прешао преко Буковице и живи тамо где су некад биле колибе.

У ову фамилију ушао је **Поповић**, родом из засеока Јевца.

Буројевићи, 6 к. (Никољдан), налазе се на две стране. Једни су Буројевићи у истоименом засеоку и њихове куће се налазе скоро у средини засеока, у најјужнијим и најтоплијим деловима, а други се налазе у близини Крстањевца, близу реке Грабовице. Између њих је раздаљина око 7 км. Највероватније да су им прве куће биле у Буројевићима (засеоку), а у Крстањевцу колибе и да су неки одлучили да остану тамо код колиба. И данас су тесне родбинске везе између Буројевића из долине Буковице са Буројевићима из долине Грабовице.

Димитријевићи - Довијанићи, 5 к. (Савиндан), званично се презивају Димитријевићи, а у народу су познати као Довијанићи. Читав део засеока зове се овим именом.

У Довијаниће су били уселјени:

⁵² Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

Главињићи, 1 к., славе Ђурђевдан, су из Глијече. Касније је у ту кућу дошао **Даниловић**, који слави Никољдан, из засеока Даниловића.

Петровић, родом из Маскове и слави Никољдан.

Даниловићи и Арсенијевићи

Многи овај засеок знају као два: Даниловићи и Арсенијевићи, јер су територијално одвојени један од другог готово пола сата хода. И ако се узму као један засеок, у њему доминирају ове две фамилије: Арсенијевићи и Даниловићи. Једини су засеок Сивчине на десној страни Буковице.

Арсенијевићи, 9 к. (Стевањдан), налазе се између Буковице и Глуваје и западних Калуша и Даниловића, потпуно одвојени. Имају посебне пашњаке, тако да се ни чобани не састају са чобанима из других засеока. У последње време имају и посебно гробље. Истог су рода са Богдановићима у Планиници. Потомци су од два рођена брата: Богдана и Арсенија. Богдан је остао при досељавању на изворишту Буковице, а Арсеније се спустио у Буројевиће који су већ били попуњени, прешао реку и почео да крчи шуму на падинама Глуваје. Тамо је формирао фамилију.⁵³ Због чврстих родбинских веза, није било бракова између Арсенијевића и Богдановића до данас. Арсенијевића има одсељених у: Чачку (2), Ивањици (2), Рокцима (2), Београду и Заблаћу.

У Арсенијевиће се уселио **Зечовић** из Кушића.

Неколико кућа Арсенијевића узело је и друго презиме - Богдановић да би показали да су у сродству са овом фамилијом.

Даниловићи, 15 к. (Никољдан), живе у доњем делу села, који је најближи Ивањици и граничи се са Глијечом. Засеок се дели на: Доње Даниловиће, већи део и Горње Даниловиће, мањи део. Даниловића данас има у Ивањици (7) и Београду (3).

Јевац

Овај засеок је најближи Јевачким стенама и засеоку Јевац, села Дубраве, који се простире северније од Јевца у Сивчини, или боље рећи, низводно. У засеоку најбројније две фамилије: Вучићевићи и Рудаковићи.

⁵³ Казивање Рајке Марковић, рођене Борисављевић, 1968.

Вучићевићи, 5 к. (Јовањдан), заузимају најнижи део Сивчине у долини Буковице. Из ове фамилије увек је било радника који су радили у Ивањици, а живели у Сивчини код својих кућа: путара, опанчара, службеника и радника. Данас Вучићевића има у Ивањици (4), Београду (2) и Грчкој (амбасадор).

У Вучићевиће се уселио **Самарџић**. Усинуо га један од Вучићевића. Самарџић је родом из Рокци. Слави Лазаревдан.

Рудаковићи, 6 к. (Врачеви), истог су рода са Петровићима (Бикама и Крејама) у Барама и Кувекаловићима и Милинковићима у Пресеци, а имају исту славу и потичу од истог претка од Мирковића у Пресеци.⁵⁴ Рудаковића данас има у: Београду (4), који су раније одсељени, Ивањици (2), Вичи (Драгачеву), Суботици (2) и Вршцу.

Поповићи - Кодовићи, 2 к. и **Мазарићи**, 1 к. (Никољдан), сматрају се староседеоцима у овом засеоку. Има их одсељених у Ивањици и Заблаћу. Раније су Поповићи имали надимке Кодовићи и Мазаре - Мазарићи, па се чак и званично водили под тим презименима у књигама. У споменици изгинулих бораца родом из Сивчине и Опаљеника, налази се један Мазарић - Поповић.⁵⁵

У ову фамилију се уселио **Цветковић**, из Маскове, пре 80-ак година. Слави Никољдан.

Баре

Заселак је окренут према Грабовици и селу Брезови. Остаци цркве у врх села и селиште које се налази преко косе показују да је овде било становника пре досељавања у 18. и 19. веку из Херцеговине, Брда и Васојевића.

Познато је да су ти становници одсељени у Доњу Краварицу у Драгачеву и да су од њих данашњи Баралићи. Баралићи су се касније селили и неки су сишли у Атеницу, а други су се населили у Шаранима код Г. Милановца и воде порекло из Бара и зато су добили ово презиме.⁵⁶

Милинковићи, 7 к. (Никољдан), и данас су једна од најбројнијих фамилија у Барама, мада су се многи одселили у друге крајеве. Нису сви на истим просторима, па се деле на: Горње Милинковиће, 5 к., Средње 1 к., и Доње 1 к. Сви имају надимак

⁵⁴ Казивање Милана Петровића - Бике, из Чачка.

⁵⁵ Аутор и издавач споменице је Станиша Богдановић, а штампана је у Ужицу 1925.

⁵⁶ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*.

Пеције или Пецићи. Горњи Милинковићи више се ословљавају овим надимком него презименом. Милинковића има у: Планиници (Сивчини), Шаренику, раније одсељен, а после Другог светског рата има одсељених у: Шаренику, Железнику (6), Београду (3), Ивањици (2), Кушићима, Балужи и Марибору (од онога из Планинице).

У Милинковиће се уселио **Караклајић** из Шареника.

Крсмановићи, 3 к. (Никољдан), налазе се на врху села са Пецијама, што говори да су се међу последњима доселили на ове просторе. Један од њих има штале и кућу за зимско храњење стоке у Миланци. Крсмановића данас има у: Београду (2), Железнику (2), Заблаћу и Ивањици.

Мијајловићи, 1 к. (Никољдан), заузели су средишњи део засеока, а раније је било више њихових кућа. Неки су се раселили, а други су помрли и њихова имања купили и наследили други из суседних фамилија. Одсељен је један у Заблаће.

У Мијајловиће су се уселили:

Ђоновићи, из Миланце - Ђона, привенчао се пре 70 година. Од ових Ђоновића овде има двојица, а један је у Ивањици.

Николићи, из истог засеока, купио земљу и кућу Адама Мијајловића.

Секулићи, 3 к. (Никољдан), заузимају такође средишњи део Бара. Воде порекло из средњег Полимља, од Миоча.⁵⁷ Нису род са Секулићима у Рошцима. Има их данас у: Београду (2), Нишу и Буковици (учитељ).

Николићи - Чпрљаци, 4 к. (Никољдан), живе у средишњем делу села, њих тројица, а један је на крају Бара, на Концилу. Има их данас у: Београду, Смедеревској Паланци, Падинској Скели (3) и Ивањици.

Роговићи, 8 к. (Лучиндан), пореклом су од исељених Никшићана и у роду су са Роговићима у Ојковићу (нововарошка општина). Највероватније да су се Роговићи прво доселили у Ојковицу, па је касније њих неколико сишло у Сивчину, поред Грабовице.⁵⁸ Данас их има у: Атеници (2), Прелњини, Ивањици (4), Брекову, Чачку и Београду (2).

Петровићи - Бикџи, 2 к. (Врачеви), су подвојени. Једна кућа се налази на дну села, а друга на Концилу. У кући на Концилу живи један Парезановић који се уселио из Планинице. Од ових Петровића има један у Ивањици и двојица у Чачку.

⁵⁷ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

⁵⁸ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

Петровићи - Креје, 3 к. (Врачеви), истог су рода са Петровићима - Бикама. То се види по истој слави, а између себе се не жене нити удају. Истичу да су у роду са Рудаковићима у Јевцу и Кувекаловићима у Пресеци.⁵⁹ Одсељених данас има у: Београду, Ивањици (2), Миланци и Лиси.

Обрадовићи - Конциловци, 5 к. (Никољдан), воде порекло од Васојевића. Један предак био је хајдук у другој половини прошлог века и знало се за њега и на Златибору и по Драгачеву. Звали су га Конциловац. Отуда надимак и Обрадовићима - Конциловци.⁶⁰ Обрадовића има одсељених у: Дубровнику, Београду (2), Ивањици и Горњем Милановцу.

Василијевићи - Павитњаци, 2 к. (Никољдан), воде порекло од Васојевића. Василијевићи у Полуму код Горњег Милановца вероватно су старином из Старог Влаха од Јавора и највероватније су потекли од ових Василијевића у Барама.⁶¹ Данас их има у: Атеници, Мршинцима, Београду и Ивањици.

Била је једна кућа **Лазаревића**, која је угашена, а имање су купили Николићи.

Боловићи

Засеок се налази између Бара и Миланце, Планиничког брда и Грабовице. Насељавају га:

Рабреновићи, 7 к. (Аранђеловдан), воде порекло из Средњег Полимља.⁶² Одселили су се и има их данас у: Балужи (2), Чачку (3), Ивањици (2), Београду и Смедеревској Паланци. Рабреновићи у Ручићима, у таковском крају воде порекло из Санџака.⁶³

У Рабреновиће су се уселили, пре рата, **Радоњићи**, из Маскове, и **Радојичићи**, из Шареника.

Савићи, 5 к. (Лазаревдан), дошли су на ове просторе из Васојевића. Има их данас у Чачку, Београду (5) и Америци (2). Из ове фамилије су познати ковачи, који су истовремено и пушкарни. Овај занат се традиционално преноси на нове нараштаје.

Томићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Томића из Мочиоца. Овде нису на окупу кућа до куће, што значи да су се у

⁵⁹ Казивање Милана Петровића из Чачка, 1990.

⁶⁰ Зборник Народног музеја у Чачку.

⁶¹ М. Филиповић, *Таково*, стр. 172.

⁶² П. Мркоњић, *Полимље и Средње Потарје*.

⁶³ М. Филиповић, *Таково*, стр. 212.

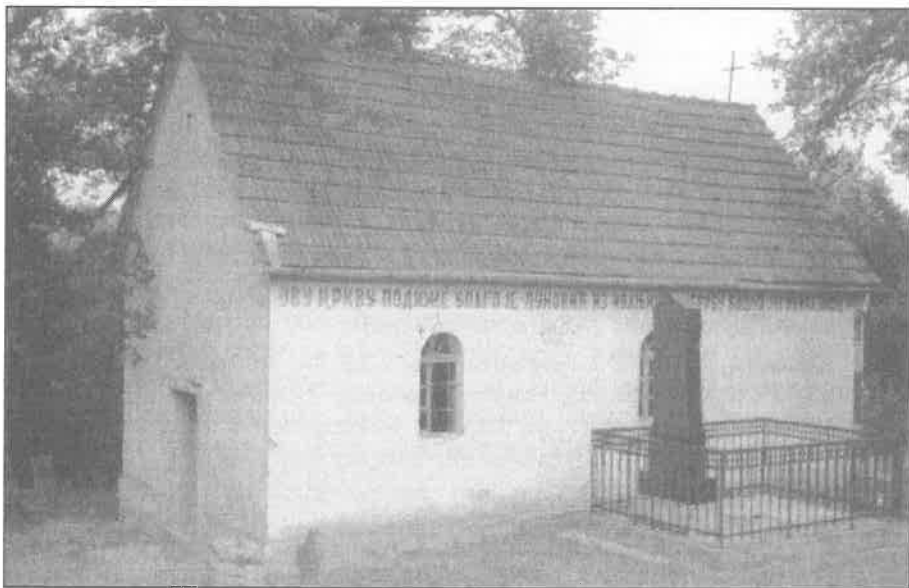
различита времена досељавали. Има их у средишњем делу засеока и у крају према Барама. Одсељени су најчешће у Београд (3). Један од Томића је израђивао обућу од аутомобилских гума за време последњег рата.

Јаковљевићи, 2 к. (Никољдан), на различитим су местима: један је у врх села, а други у средишњем делу, близу Савића. Одсељени су у Балугу код Чачка (2) и Београд. Јаковљевићи су дошли са Златибора.

У ову фамилију су ушли: **Пауновићи**, из Негбине (нововарошки крај) и **Зорићи**, из Божетића, као род Јаковљевића.

Давидовићи, 1 к. (Ђурђевдан), пореклом су од Пипера, а неки говоре да су од Букумира. Има их исељених у Васојевиће, у Јеваљи.⁶⁴ Једна кућа била је и раније, а и сада.

Мићовићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Мићовића из Шареника. Одсељених има у: Дубрави (2), Железнику и Шаренику. Позната су фамилија по мајсторима за израду буради и каца од дрвета (пинтори).

Црква на Палибрчком гробљу поред Јаворског пута (снимљено 1958)

⁶⁴ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 233.

4.

КАТИЋИ И МОЧИОЦИ

БРЕЗОВА

Катићи
Ђуришићи
Осредак
Вујаши
Пауновићи (Поток)
Бојани
Гај
Коцељ
Стишовићи
Ђелкапићи
Радојичићи
Маће

РАВНА ГОРА

ШАРЕНИК

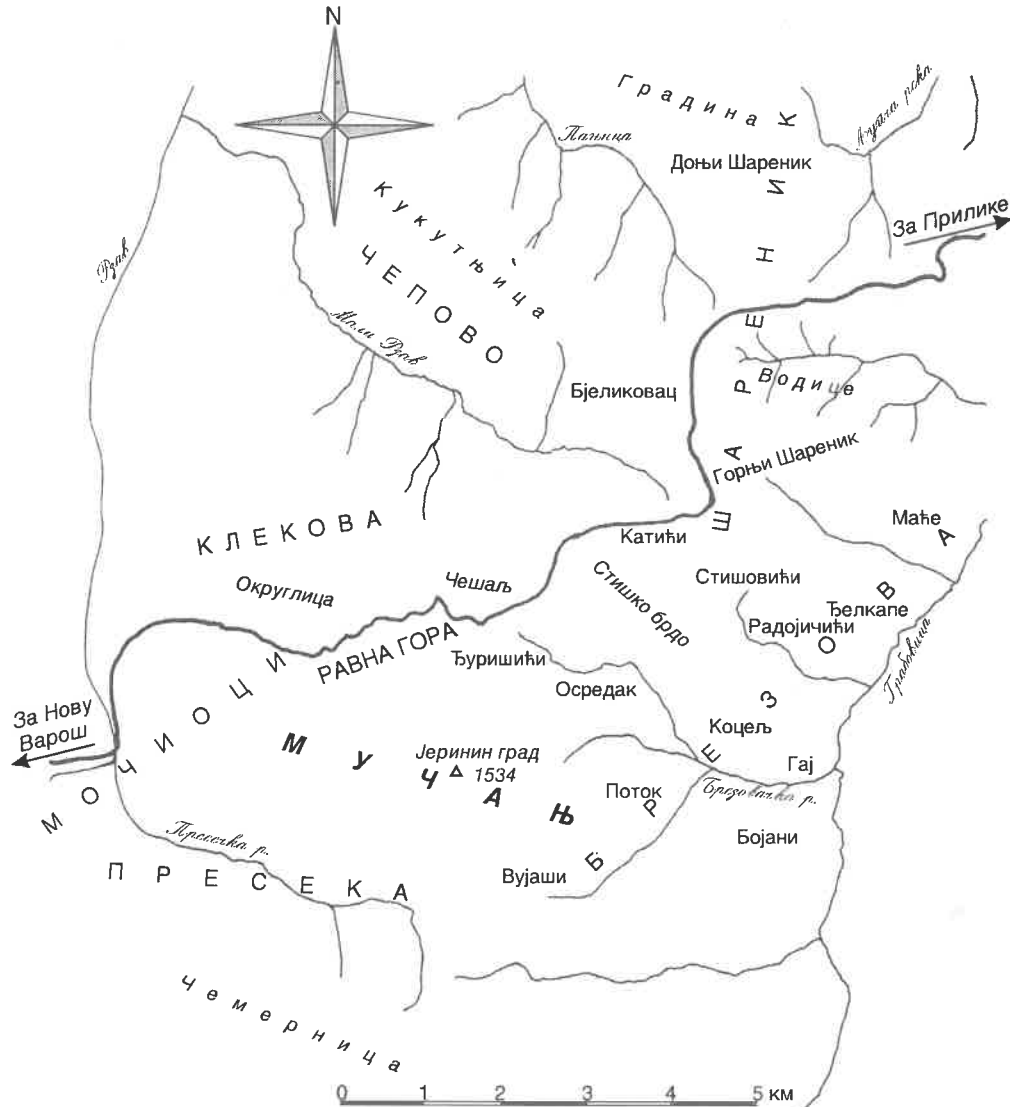
Доњи Шареник
Горњи Шареник
Бјеликовац

ЧЕПОВО

МОЧИОЦИ

ПРЕСЕКА

КЛЕКОВА

Карта 5. Катићи и Мочиоци

Северозападно подручје ивањичке општине чине села: Брезова, Шареник, Равна Гора, Чепово, Мочиоци, Пресека и Клекова. Ово је и погранична територија, јер се западно од ових села простире општина Нова Варош, а северно - Ариље.

Брезова се помиње у најстаријим сачуваним пописима (из 13. века). Она је, заједно са Шареником, Равном Гором и Чеповом, одувек административно припадала Моравичком срезу (округу, капетанији). Ови крајеви су тек 1833. године коначно ослобођени од Турака. Након Другог светског рата (1947) формирају се месни народни одбори у Брезови и Шаренику, да би од 1950. постојао и МНО Равна Гора. Након реформи, 1951. године, ова три села сачињавају општину Брезова. Тек, 1955. године, након коренитих административних промена, новоформираној општини са седиштем у Катићима поред постојећа три села (Чепово се и даље третира као засеок Шареника) придодају се и три села Ариљског среза: Мочиоци, Пресека и Клекова. Већ 1959. године ова општина је припојена општини Ивањица. Такво стање је и данас.

Успорен привредни развој и овог планинског краја, као и изузетно интензивна миграциона струјања, у знатној мери су била условљена слабом и неразвијеном саобраћајном инфраструктуром. Тек изградњом пута Прилике - Кокин Брод, преко Катића и Јасенове, стање се нешто побољшало. Ово подручје је добило знатно краћи излаз на магистралу која води ка Црној Гори. У Катићима, центру за сва ова села, изграђен је модеран мотел, што уз развој домаће радиности представља озбиљан предуслов за развој туризма и смањење миграционих процеса. Иначе, сам крај је предодређен за планински и сеоски туризам, јер надморска висина у више места прелази преко 1000 м, а постоје и сви услови за производњу здраве хране.

На овом подручју постоји и више значајнијих културно-историјских споменика, од којих је најпознатија средњовековна Бела црква у Брезови, испод Мучња, посвећена Светом Николи. Помиње се у једној повељи цара Душана. Има очуван живопис из 17. века.

Становништво овог дела моравичког краја оријентисано је, углавном, на сточарство, мање на воћарство и ратарство. Сталне миграције ка Ивањици, чачанској котлини и другим крајевима доводе до очигледног смањења популације.

БРЕЗОВА

Једно од већих и познатијих села моравичког краја и по знаменитостима, и по пространству, вредноћи и сналажљивости његовог становништва у животу и раду, а и по виђенијим људима, је Брезова. Често се овим именом називају и околна села: Равна Гора, Чепово и део Шареника. Тешко је данас одвојити Брезову од Шареника, и рећи догде се протеже једно село, а одавде почиње друго. Чак и најупућенији становници ова два села греше у разграничавању Шареника од Брезове, па је за њих граница час једна линија, а час друга. Иначе, граница између ова два села је пут Катићи - Бела црква, преко Стишког брда, до имања Јанковића, па се спушта ниже и иде потоком испод Јанковића и излази на речицу Грабовицу.

Лако је и са даљине Брезову угледати и препознати: изнад ње се издижу Мучањ (са највишим врхом - Јерининим градом, високим 1534 м), "најлепши и највећи природни град", како га је окарактерисао мајор Илић за време Јаворског рата 1876. године, и Чешаљ, планински венац према Кукутиници, која се издиже изнад Чепова.

Позната је Брезова и по Белој цркви, испод Мучња, посвећеној Светом Николи. Има очуван живопис из 17. века. Верује се да је цркву изградио деспот Стефан Лазаревић и за њу је везана легенда о "цркви Јањи на Влаху Староме". Међутим, у једној повељи цара Душана помиње се Бела црква у Брезови.

Ту је и Коцељ, по народном предању средњовековни град, који до сада није истраживан и није утврђено о каквој грађевини је реч. Али, зна се да ту има зидина и да су остале легенде везане за ово место.

Брезова се са истока граничи реком Грабовицом, остављајући на другој обали Миланцу, Јованчевиће и Стрменице (села Опаљеника) и Боловиће и Баре (села Сивчине), с јужне стране се граничи са селом Масковом, а са западне венцима Мучња и Чешља. А иза те природне границе остају села: Пресека, Равна Гора и Чепово, а на северној страни је граница према селу Шаренику.

Куће су најчешће грађене пола од брвана, пола од камена, са подрумом испод себе (од брвана). Није мали број имућнијих домаћинстава која су изградила зидане куће од цигала, са подрумима, покривене плочом, која се вади у мајданима засеока Маће.

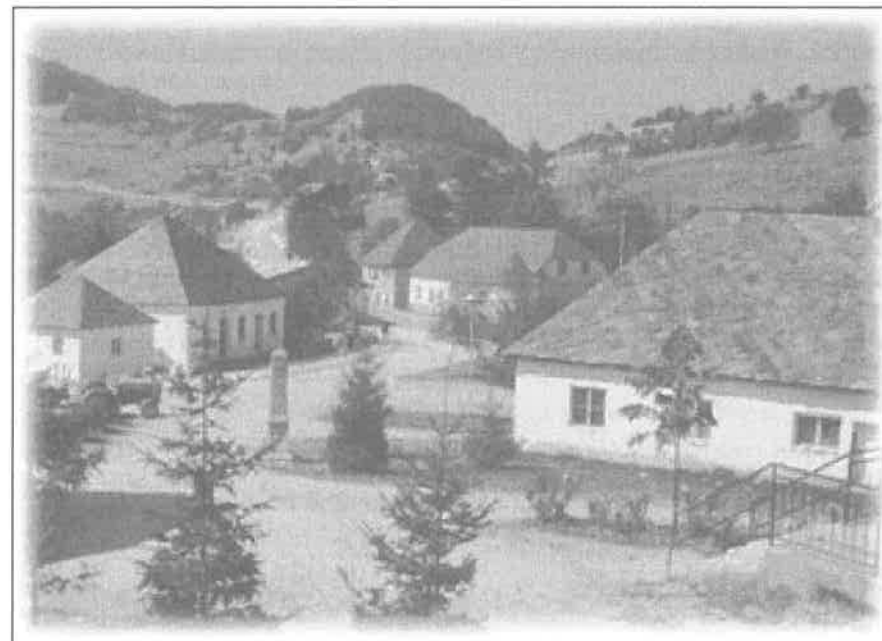
Становништво се претежно бави сточарством: гајењем оваца и говеди. У последње време одлични су одгајивачи кромпира и продају га претежно на београдским и другим пијацама у току зиме.

У миграционом кретању Брезовци су се изразито оријентисали према Трнавској Балози. Данас у овом селу више има Пауновића, Шекељића, Стишовића, Вуловића него у родној Брезови.

У селу живе познате фамилије: Стамболићи, Стамболићи - Бошњаци, Пауновићи, Шекељићи, Мутавџићи, Стишовићи, Гавриловићи, Радојичићи и други.

Катићи

Центар за Брезову, Шареник, Равну Гору и Чепово одувек су били Катићи, који се налазе на подручју Брезове испод Кукутнице, на надморској висини од преко 1000 м. Данас је то туристички уређено насеље, са мотелом, асфалтним путем и аутобуском линијом Ивањица - Мочиоци, поштом, потпуном основном школом, погоном "Јавора" из Ивањице, амбулантом и више кафана и продавница.

Катићи

Катићи су добили школу 1893. године, а до тада су деца ова четири села ишла у Миланцу. Ово насеље је од 1958. године добило потпуну основну школу. Нешто касније шесторазредна школа у Мочиоцима је припојена школи у Катићима и ради као јединствена у ова два села. Газом (колима) превозе се просветни радници сваког дана до Мочиоца и натраг ради извођења наставе у издвојеном одељењу.

Катићи су од 1955. до 1959. године били општински центар који је обухватао села: Брезову, Равну Гору, Шареник, Чепово, Пресеку, Мочиоце и Клекову.

Ово место је подесно и за развој сеоског туризма, јер су створени услови у домаћинствима за пријем гостију преко целе године.

Катићи су и засеок села Брезове, где поред разних установа има и десетак кућа.

Стојковићи, 12 к. (Никољдан), воде порекло од Рашковића, берадлијских кнежева из Штиткова.¹ То се види и на споменику једном од Стојковића, на Катићима, где се говори и о пореклу његове фамилије. Данас их има одсељених у: Мршинцима, Београду (5), Чачку (2).

Крсмановићи, 6 к. (Никољдан), не знају тачно за своје порекло. Један се привенчао у Бјелушу, а има их одсељених у Чачку и Београду.

Стамболићи - Бошњаци, 3 к. (Стевањдан), воде порекло од Бошњаковића из села Правошева. Предак (њихов) се прво доселио на Преседлину између Чемернице и Мучња па се један од њих доселио у Катиће. Његови потомци су: Вучић, Јовић, Богић и Драго. Највероватније је да се њихов прадеда Петар Бошњак привенчао за удовицу Василију Стамболић и узео њено презиме, настанивши се у Брезови ниско између Мучња и Чешља, где данас живе Стамболићи и Ђокићи. Његов потомак је Петар Стамболић. Има их одсељених у Чачку (2) и у Београду. Стамболића има у Негбини.²

На Катиће су скорије досељени и живе:

Бојановићи, 1 к., из Бојана (Брезове),

Драшковићи, 1 к., из Мочиоца и

Аврамовићи, 1 к., из Бјеликовца.

¹ М. Ристић, *Стари Влаха*.

² Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 465.

Овде су дуго службовали просветни радници: Војо Мариновић, из Граба, Ђоле Јокановић, из Ковиља, Драган Тимотијевић из Беле Цркве (Банат), пореклом из Бруса, и др.

Ђуришићи

Стамболићи, 2 к. (Ђурђиц), воде порекло од Стамболије, претка који је ишао у Стамбол и молио Турке да добију одређене олакшице у плаћању данка. Тај предак доби име Стамболија, а његови потомци од њега презиме Стамболићи. То је једна од најјачих фамилија у моравичком крају. Ово је најмањи број домаћинстава, а раније су имали више. Иначе, одселили су се и данас их има у Чачку (4), Београду (6), Балузи (2), Трнави (2), Нишу (1) и Краљеву (1).

Стамболићи - Бошњаци, нису род са Стамболићима, који славе Ђурђиц, бројном фамилијом у овом селу. Овај Стамболић води порекло од Дробњака, па је преко Правошеве, Маскове и Катића стигао све до овог засеока у Брезови.³

Ђокићи, 10 к. (Ђурђиц), воде порекло из Дробњака. Раније су досељени у Атеницу, па су се одавде неки одселили у Чачак. У последње време има их у Балузи, Трнави, Атеници, Чачку и Београду.⁴

Борисављевићи, 2 к. (Ђурђиц), воде порекло од Борисављевића из Штиткова, а предак ових Борисављевића је дошао у Ђокиће, из Равне Горе. Раније су Борисављевићи одсељени у Чачак, од којих су неки у Београду. Има их данас директно одсељених у: Чачку (3), Ивањици (2), Трнави, Балузи и Нишу.

Ђосовићи, 2 к. (Мратиндан) највероватније да воде порекло из Средњег Полимља.⁵ Раније су одсељени у Виљушу код Чачка и Луке (2). Данас их има у: Виљуши (4), Лукама (2), Чачку (5) и Атеници.

Богдановићи, 3 к., славе Мратиндан.

Осредак

Овај засеок се налази између Грабовице и висова Мучња. У Осредку живе следеће фамилије:

³ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 447.

⁴ Исто.

⁵ П. Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*.

Курђубићи, 10 к. (Аранђеловдан), дошли су у Брезову из Рутоса, код Нове Вароши.⁶ Има их у Мачкату и Божетићима. Истог су рода. Од ове фамилије су Симовићи у Прељини, а зна се да су пореклом од Курђуба испод Мучња.⁷ У роду су са Курђубићима у Пресеци. Највероватније да су ти Курђубићи у Пресеци отишли одавде, јер их има мање него у Брезови. Највише их има одсељених у: Кукићима и Балужи (2) код Чачка, Косовској Митровици, Краљеву, Чачку, Прокупљу (који су променили презиме у Јовановиће), од којих су неки Јовановићи у Нишу. Курђубићи су, иначе, мењали презиме јер има скоро пејоративно значење. Тако су Петровићи у Кулиновцима код Чачка пореклом Курђубићи, који су се прво саселили у Вучковицу, а одатле дошли у Кулиновце. Прво су радили као надничари, а кад су купили земљу, њима су богатије фамилије наредиле да се баве гајењем винограда, најтежим послом у пољопривреди.

Аврамовићи, 5 к. (Аранђеловдан), највероватније да воде порекло од Аврамовића из околине Сјенице. Има их данас одсељених у: Звечки код Обреновца (4), Чачку, Љубићу, Маћу.

Вуловићи, 6 к. (Аранђеловдан), су познате кириције од Златибора до Сјенице и од Ниша до Београда. Међу њима су се истицали: Милун, Милојко и Богић. Данас Вуловића има у: Балужи (2), у Звечки код Обреновца (3), Буковици и Ивањици.

Симеуновићи, 4 к. (Ђурђиц), у сродству су са Стишовићима (у Шаренику), Ђокићима и Стамболићима (у истом селу). Одсељени су у: Београд (2), Чачак (4), Мојсиње (2), Ивањицу (1) и Прилике (1).

Недељковићи, 3 к. (Ђурђиц), одувек су мала фамилија. Има их одсељених у Севојну и Звечки.

Узуновићи, 7 к. (Аранђеловдан), ретка су фамилија. Има их одсељених у: Београду (4) и Ивањици. Раније су се одселили у Гучу. У Рогачици код Гуче хранили су овце преко зиме и ту су неки остали и формирали породице. Од тих Узуновића потиче и некадашњи помоћник министра за науку и технологију.

Узуновићи, Аврамовићи и Вуловићи су сродне фамилије - потичу од истог претка.

Мутавџићи, 6 к. (Никољдан), дошли су из Радојне. Носе презиме према занимању мутави-козопреди, мајстора за израду покриваца и врећа од козине. Преци Лазара Мутапа, војводе из првог српског устанка, родом из Прислонице, воде порекло од Мутапа, из

⁶ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 347.

⁷ Р. Илић, *О љубићким селима*, под: Прељина.

Брезове испод Мучња.⁸ Данас их има одсељених у: Краљеву (1), Чачку (1), Атеници (1), Трнави (1), Кукићима (1), Лајковцу (1), Сремчици (1), Звечки (2), Београду (4), Ивањици (2), Ариљу (1), Француској (1) и Бечу (1).

Вујаши

Засеок је добио име по најбројнијој фамилији.

Вујашевићи, 7 к. (Ђурђевдан), налазе се испод Мучња, према Анатема и Пресеци. У роду су са Вујашевићима, из Клекове, који су се одселили у Сирогојно.⁹ Има их одсељених у последње време у Балужи код Чачка (3) и Слатини.

Пауновићи (Поток)

Пауновићи, 2 к. (Никољдан), налазе се изнад Беле Цркве. Њихов предак Петар дошао је у Брезову из Буковика (општина Нова Варош). Седамдесетих година имало је Пауновића одсељених у Негришорима, у Драгачеву.¹⁰ Већина домаћинстава Пауновића одселила се у Балугу, пре седамдесетак година, где данас има 20-ак кућа.

Шекељићи, 5 к. (Никољдан), неки су се давно одселили. Данас их има у Балужи - 20 кућа. Неколико Шекељића има у Чачку, а један живи у Косовској Митровици.

Димитријевићи, 1 к., налазе се између Шекеља и Пауновића.

Чоланићи, 1 к., доселили су се из Трудова и настанили између Пауновића и Шекељића.

Бојани

Бојановићи, 15 к. (Лучиндан), воде порекло од исељених Никшићана.¹¹ Кумови су са Нешковићима у Миланци да би одржали родбинске везе. Бојановића има у испод Погледи (Јавор), а има их и у Доњој Краварици који су дошли осамдесетих година прошлог века из Брезове (у срезу Моравичком).¹² Тада су дошли и у чачанску Лозницу (2). У последње време Бојановићи су се одселили у:

⁸ М. Јаћимовић, *Лазар Мутап*.

⁹ Љ. Мићић, *Златибор*.

¹⁰ Ј. Ердељан, *Доње Драгачево*, стр. 130.

¹¹ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

¹² Ј. Ердељановић, *Д. Драгачево*, стр. 158.

Буковицу, Ивањицу (3) и Чачак (2). Један од Бојановића (Радојица) је доктор психологије и професор универзитета.

Гај

Овај засеок се налази изнад Беле Цркве. Само име казује да је засеок био богат храстовом шумом.

Гавриловићи, 7 к. (Никољдан), познати су као фамилија интелектуалаца и воденичара. Има их у Ивањици (учитељ), Чачку (правник), Београду, Сивчини (Буројевићима). Имају воденицу и ваљалицу.

Један је **СТИШОВИЋ** ушао у ову фамилију, привенчао се.

У кућу Гавриловића привенчао се један **ЈОВАНОВИЋ**, пореклом из Брекова.

ШЕКЕЉИЋИ, 3 к. (Никољдан), су из Шекељића из истог села, из засеока Осредак. Иначе, Шекељићи су дошли из Штиткова.

ЈАНКОВИЋИ, 5 к. (Лазарева субота), дошли су из нововарошких Дражелица. Тамо славе Јовањдан. Има их у Алинијиним потоку на Златибору. Одсељени су у: Аранђеловац, Крагујевац, Лазаревац (3), Трбушницу (3), Милано (3), Лондон (1), Немачку (3), Суботицу (2) и Београд (5).¹³ Зна се да је Милија Јанковић, шездесетих година 19. века, прешао из Брезове у Аранђеловац и да је Илија Јанковић отишао у Трбушницу код Лазаревца. Јанковићи у Трбушници (Шумадијска Колубара) доселили су се од Јавора (3 к.). Славе Лазареву суботу.¹⁴

Од њих су постале бројне породице Јанковића у земљи и иностранству.

У Јанковиће се уселио један **КРСМАНОВИЋ** из Бара (Сивчина).

Коцељ

Западно од Гаја налази се овај засеок са малим бројем кућа.

ЈЕЛИКИЋИ, 3 к. (Никољдан), раније су имали више домаћинстава у Брезови. Одсељени су у: Београд (1), Зрењанин (1), Бор (2), Даросаву (2) и Немачку (1).

¹³ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 452.

¹⁴ *Насеља*, 31, страна 213.

РАДОШЕВИЋИ, 4 к. (Лучиндан), воде порекло од исељених Никшићана¹⁵ и у сродству су са Бојановићима у истом селу.

ШЕКЕЉИЋИ, 1 к. (Никољдан).

СТИШОВИЋИ

СТИШОВИЋИ, 6 к. (Ђурђиц), истог су рода са Симеуновићима и Стамболићима.¹⁶ Данас их има одсељених у: Чачку (6), Београду (6), Ужицу (3), Балужи (10), Крагујевцу и Вапи. Неки од Стишовића променили су презиме у *Милинковиће*, а имају надимак: *Нереди*.

У Стишовиће су ушли:

КАРАКЛАЈИЋИ из Чепова,

ДИМИТРИЈЕВИЋИ из Радојичића и

ОЦОКОЉИЋИ из Равне Горе.

Ђелкапићи

Засеок Ђелкапићи се налазе између Радојичића, Маћа и Грабовице.

ЂЕЛКАПИЋИ, 9 к. (Никољдан), представљају велику фамилију и раније су се одсељавали. Један је одсељен у Слатинску бању и водио је бригу о грејању воде за купатило, а други је у једном селу близу Горњег Милановца - Полому. Усињен је и примио је презиме и славу очуха - поочима, а своју славу је узео за обетину.¹⁷ Ђелкапе су се одселиле у Сивчину (2), Чачак (3), Краљево, Београд, Ариље, Обреновац и Трnavу.

СТЕФАНОВИЋИ, 2 к., славе Никољдан.

КАРАКЛАЈИЋИ, 2 к., славе Никољдан.

РАДОЈИЧИЋИ

РАДОЈИЧИЋИ, 10 к. (Никољдан), јака су фамилија у Брезови. Из овог места разишли су се на разне стране, и то у: Нови Сад (1),

¹⁵ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

¹⁶ Казивање Делимира Стишовића, професора из Трнавe који припрема Родослов Стишовића.

¹⁷ М. С. Филиповић, *Таково*.

Шабац (један је завршио ветеринарски факултет и био председник општине - Богдан Радојичић), Сивчину (2), Ужице, Београд (5), Чачак (4), Подгорицу (2), Горњи Милановац (1) и Лучане (1).

У ову фамилију уселили су се:

Чекеревац, из Чепова,

Димитријевић, из Буковика,

Јовановић, из Опаљеника.

Често се меша и говори да Стишовићи, Радојичићи и Ђелкапе припадају Шаренику. И у катастру се воде ове фамилије у КО Шареник, али према последњој административној подели из 1955. године ове фамилије и засеоци, заједно са засеоком Маће припојени су Брезови и тако се третирају.

За Стишовиће, Радојичиће, Маће и Клепане (у Дубрави) обетина је Друге Тројице.

За Стамболиће, Стојковиће, Ђокиће, Борисављевиће и Ђосовиће, Осредак, Пауновиће и Бојановиће заветина је Бели четвртак.

Маће

Маће заузимају најсевернији део Брезове и граниче се са Дубравом, односно Клепанима. Према народној легенди Маће носе име по маћехама, којих је у неко време било доста у њему. Овај засеок је познат по мајданима плоче. Надалеко је позната маћанска плоча, најбоља у овом крају и њом су покривене куће не само у моравичком већ и у другим крајевима. Са надморском висином од око 900 м Маће су једно од првих насеља моравичког краја које је кренуло са развојем сеоског туризма.

Поповићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Јованчевића - Поповића из Миланце, Опаљеника. Има их одсељених у: Ивањици, Лучанима, Београду, Скопљу, Кушићима, Врњачкој Бањи и Атеници (3).

Аврамовићи, 4 к. (Ђурђиц), велика су фамилија, али у последње време смањена на 4 куће, јер су се многи одселили. Један од Аврамовића био је познати каменорезац у Маћу и Ужицу. Из ове фамилије је инжењер Ранисав Аврамовић, који је био министар саобраћаја у старој југословенској влади уочи рата, 1939-40. године. Данас их има у Београду (2), а један је раније одсељен.

Томићи, 1 к., ушли су у Аврамовиће.

Јовановићи, 2 к. (Никољдан), мала су фамилија. Један је одсељен пре 30-ак година у Жежевицу код Чачка.

Кућа у Маћу прекривена плочом

Вучићевићи, 3 к., (Никољдан), уселио се у Поповиће, из Шареника. Вучићевићи су одсељени одавде у: Жежевицу код Чачка и Словенију.

Рајковићи, 1 к. (Ђурђиц), досељен је из суседних Клепана.

Јаковљевићи, 1 к. (Никољдан), највероватније да је дошао са Златибора. Један од ових Јаковљевића данас живи у Чачку.

Марковићи, 5 к. (Никољдан), има их у Лучанима, Београду, Ивањици и Чачку.

Костићи, 3 к. (Никољдан), живели су на дну села. Један од ових Костића се уселио у Аврамовиће, у врх засеока. Од ових Костића многи су се одселили и данас живе у: Буковици, Заблаћу (3), Чачку и Београду.

Цукавци, 2 к. (Никољдан), пореклом су из Равне Горе (Брезовачке). Одсељени су у Ковилово и Ивањицу.

У Маћу нема више следећих фамилија:

Миловановићи, од којих је један био хајдук са хајдуком Јевђовићем у дружини. Из страха за осветом, после њихове погибије, Миловановићи су променили презиме у Јуковић и населили се у Атеници. Од њих су, поред осталих, Перо Јуковић и његов син Никола, некада просветни саветник у Ивањици.¹⁸

Фамилије којих нема или нестају са подручја Брезове:

Беаровићи - Беари, више не постоје у Брезови, а њихове куће су се налазиле у Осретку између Никетића и Шекељића.

Обреновићи, дошли су у Лозницу код Чачка почетком овог века. Славе Никољдан, а из Старе Србије дошли су у Брезову и у нека села на Златибору.¹⁹

У Беаре је ушао један **Вуловић** који је касније отишао у Звечку.

Никетића има једна кућа у Брезови, а једна у Заблаћу. Иначе Никетићи су се одселили у 16. веку у Заблаће, а одатле су се, највероватније за време сеобе Србаља, одселили на север и настанили се у Срему. Тамо су узели за презиме Заблаћани, према месту одакле су дошли.²⁰

Воденице за становнике Брезове најчешће су редовничке.

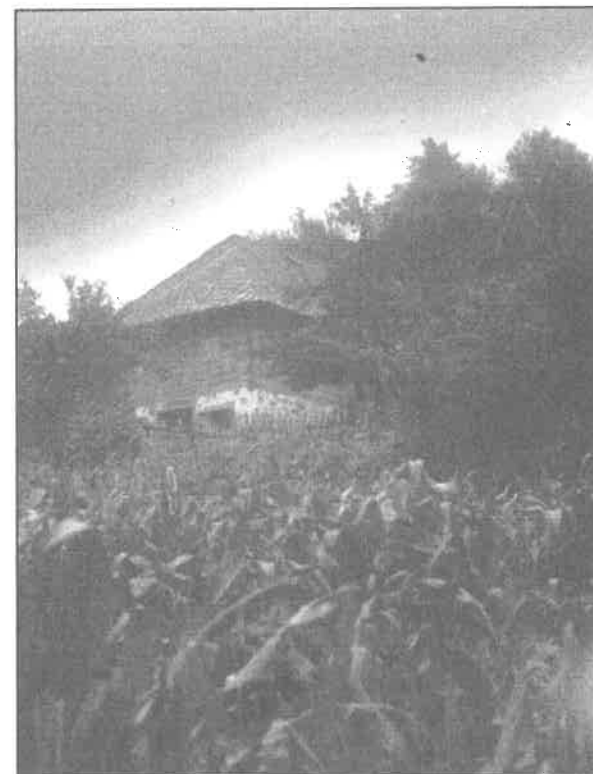
Тако за становнике Катића меље се у Стојковића воденици на Стојковића врелу. Редовничке воденице за Ђокиће су на потоку Бабовац, испод Аврамовића. Стамболића воденица је задружна. Ђокића воденица је редовничка. Аврамовићка - задружна, као и Стефановића. Стишовићка је редовничка, коју је поплава 1947. године однела заједно са 14 оваца. Узуновићи имају заједничку воденицу код Беле Цркве и мељу под ујам. Гавриловићи такође мељу под ујам и имају воденицу са ваљалицом на Грабовици.

У Брезови је изграђена мала хидроцентрала око 1956. године на потоку крај Ђокића. Створена је акумулација код Ђоковог врела, испод Мучња, и вода је пуштана из резервоара ноћу тако да је покретала и динаму за хидроцентралу и точак за воденицу. Са ове хидроцентрале осветљавани су Ђокићи, Стамболићи и засеок Катићи.

¹⁸ Драгиша Петровић - Димитрије Јањић, *Непокорени, хроника Атенице и Кулиноваца*, Чачак 1983.

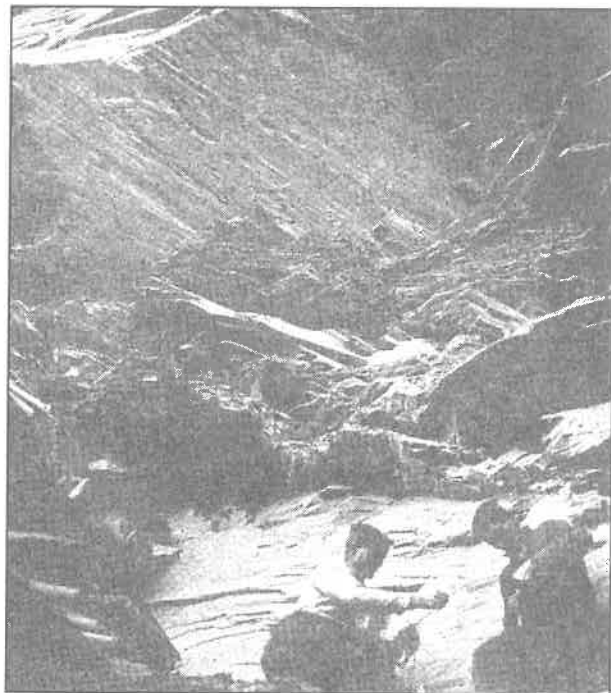
¹⁹ Љ. Мићић, Златибор, стр. 454.

²⁰ Казивање драмског уметника Заблаћанског, из Новог Сада, у Чачку на 30. Дисовом пролећу, 1995.

Мотив из Маћа

Становници Брезове познати су сточари. Већина њих гајила је овце на пашњацима Водица и Мучња, предела између Катића, Равне Горе и Чепова. То је ничија земља али богата травом па су сточари изгнали стада изјутра, а враћали увече. На почетку овог века знало се да брезовски чобани удруже своја стада и да један чобанин чува овде за неколико домаћинства. Тај чобанин заједно са својим домаћинством прикупља сир у току лета, а ујесен дели домаћинствима сакупљени сир према броју мужених брава. Последњих деценија Брезовци изгоне стада према Мучњу. Тако Вуловићи, Курђубе, Стамболићи, Ђокићи, сточари из Равне Горе и Пресеке изгоне стада на Мучањ на два сата хода од торова и увече враћају стада са планине. Једино Стамболићи и Стојковић са Катића имају штале и колибе у Сјеруши за своју стоку. А, чим почну јесење кише, Стамболићи враћају стада према Катићима. Они су имали и штале на путу Катићи - Глог, а воду за стоку су обезбеђивали са Ђокића врела.

Мајдан плоче у Маћу

РАВНА ГОРА

Простире се од Глога, на истоку, према ушћу Равногорске реке у Рзав, на северу и граница иде јужним падинама Мучња, на западу, и северним странама Чешља, односно Округлице. Заузима простор око Равногорске реке од изворишта до ушћа, у виду правоугаоника. Дакле, дуже стране су јужна и северна, а краће источна и западна. Граничи се директно са Брезовом, а од осталих села је природним границама одвојена Мучњом од Пресеке и Мочиоца, Округлицом од Чепова (у моравичком крају) и Високе (у ариљском крају) а на западу Рзав одваја ово село од Клекове.

Изграђен је пут Катићи - Мочиоци - Јасеново, па је ово село повезано са селима у долини Моравице, као и са Златарским и Затиборским крајем и путем Ужице - Нова Варош. Једно време је била успостављена и аутобуска линија Ивањица - Јасеново - Нова Варош. Истичу да је то најкраћа линија од Ивањице према мору. А

пре неколико година изграђен је пут од Глога, с друге стране Мучња (источно и јужно) према Курђубама, Вујашима, Анатеми, преко Пресеке до Мочиоца, па је ово село остало без аутобуске линије, јер се саобраћај обавља новом трасом.

Равногорци су вредни сточари, а у последње време су одлични произвођачи кромпира и превозници. Данас у селу има преко 20 власника камиона - возача. Набавили су и косачице и тракторе.

Орање коњима

Село има одличне просторе за испашу стоке, који се налазе између Равне Горе и Чепова: на Округлици и у Сјеруши, на северној страни села, и на падинама Мучња, на супротној страни села. Зна се да Оцокољићи и друге фамилије гаје стоку у Округлици, а Краковићи и Чекеревци на падинама Мучња. Ови последњи имају и колибе на висовима ове планине.

Равна Гора данас има десетак телефонских прикључака и струју, а да би кренули у свет морају 4 до 7 км препешачити да би сишли до Катића, односно до прве аутобуске станице.

Увек је Равна Гора била у саставу брезовачке општине, коју су сачињавали: Брезова, Шареник, Равна Гора и Чепово. Центар за сва та села били су Катићи. Равна Гора је раније била у саставу села Брезова као засеок.

Равна Гора добила је четвороразредну школу после ослобођења (1947). И данас ради као четвороразредна са малим

бројем ђака. А до тада деца из Равне Горе су ишла на Катиће у основну школу.

Видљиво је, на први поглед да село има лепе зидане куће, са великим подрумима, често под целом кућом, које су покривене под плочу из Маћа. Постоји овде такмичарски дух међу мештанима (као у Планиници - у Сивчини или Маћу - у Брезови) ко ће бољу и лепшу кућу изградити. А Равногорци су имали изванредне мајсторе - зидаре Грковиће који су умели да ураде својим рукама оно и онако како су домаћини замислили. У последње време у те куће уведена је вода, изграђено је неколико водовода у селу, а било је добрих извора и бунара. Већи део села налази се на надморској висини изнад 800 м, па су створени одлични услови за сеоски туризам. Зидари Грковићи су надалеко познати по свом занату и градили су куће у читавом моравичком крају. Свој занат преносе у наслеђе - млађима.

Познато је да на посној земљи није било довољно посла и прихода за све чланове породичних задруга. Зато су многи одлазили у свет. Пре рата из Равне Горе су одлазили људи у Борски рудник или су за време сезоне радили у фабрици шећера на Чукарици. После рата одлазили су на сезонске радове, најчешће на берби репе и кукуруза, у Војводини, неки на косидбу у долини Мораве или у Шумадију. У последње време одлазе у друге крајеве ради продаје кромпира, а најчешће у Београд.

Реткост је у Моравичком крају да у селу постоје власници воденица и да се баве мељавом. У Равној Гори воденице се налазе у доњем делу села и имају их: Краковићи, Мунитлаци, Томићи и Борисављевићи. Меље се под ујам: јечам, раж, кукуруз и пшеница. Може се рећи да кукуруз у селу скоро не успева.

Преслава села је Бели четвртак (као и у Брезови).

Село је мало и није издељено на засеоке. У њему живе фамилије, распоређене од Глога, на врху села до Рзава на дну села, следећим редом:

Грковићи, 8 к. (Дмитровдан), дошли су из Кућана код Нове Вароши.²¹ Има их одсељених у: Београду (2), Ариљу (2), Ужицу и Ивањици. Познати су зидари и тесари.

Филиповићи, 9 к. (Никољдан), живе у селу, а има Филиповића који живе даље од села, у Округлици. Једни и други истог су рода. Први су остали код кућа а други су једно време били код колиба и тамо су остали. Има их данас одсељених у Ивањици (2), Ариљу и Београду. Филиповићи у Бачевцу (Шумадијска Колубара) -

²¹ Етнографске белешке Нове Вароши и околине, стр. 12.

пет кућа, славе Никољдан, су из Старог Влаха,²² највероватније да потичу од Филиповића из Равне Горе. Један од Филиповића (Миливоје), учитељ, цео свој иметак претворио је у књиге и то благо поконио је Чачку, граду где је провео последње године живота. Умро је 1941. године. То богатство се чува у Градској библиотеци у Чачку.

Оцокољићи, 20 к. (Васиљевдан), доселили су се из Херцеговине, из околине Требиња. У роду су са Оцокољићима из Лисе. Једни казују да су Оцокољићи у Равној Гори прво дошли на падину Мучња, а одатле су се једни одселили према Венцу и Драгачеву. А, по другој верзији, ови Оцокољићи у Равној Гори прво су дошли у Лису, па су се одавде неки одселили колибама у Равну Гору и тамо остали.²³ Оцокољића данас има у: Ужицу (2), Београду, Нишу, Новом Саду, Панчеву, Ријеци, Краљеву, Чачку (2) и Ивањици.

Лакићевићи, 5 к. (Стевандан), ретка су фамилија у моравичком крају и не зна се одакле су дошли. Има их одсељених у Београду, Ивањици (2), Обреновцу и Чачку.

Чекеревци, 6 к. (Никољдан), у сродству су са Чекеревцима из Чепова и Клекове. Воде порекло из Чекеревине код Сјенице.²⁴ Одселили су се и данас их има у: Чачку (2), Београду (3). Највише Чекереваца има у Бресници и сматрају да су бреснички Чекеревци дошли из Чепова а не из Равне Горе.²⁵

Краковићи, 7 к. (Никољдан), налазе се у доњем делу села. Познати су као сточари и воденичари. Има их одсељених у Ужицу (2), Београду и Ариљу. Из ове фамилије су двојица просветних радника који су пре петнаестак година радили у овом крају, у Мочиоцима и Шаренику.

Јаџићи, 1 к., славе Мратиндан.

Мунитлак, 3 к. (Никољдан), највероватније да је предак ових Мунитлака дошао из Мочиоца, јер је ова фамилија у Мочиоцима многобројнија од исте у Равној Гори.

Томићи, 4 к. (Игњатијевдан), воде порекло од Вуковића, из Пиве и истог су рода са Алексићима и Матовићима. Сви славе Игњатијевдан. Има их и у Ојковици.²⁶ Истог су порекла са Томићима у

²² Шумадијска Колубара, Насеља, 31, стр. 121.

²³ Казивање Јеврема Оцокољића, аутору и М. Оцокољића из Лисе који је објавио Р. Кошутић у "Расковнику" бр. 32.

²⁴ Радомир Илић, *О љубићким селима*, одељак о Бресници.

²⁵ Исто.

²⁶ Ј. Мићић, *Златибор*, стр. 164.

Клекови. Једна од породица Томића имала је 9 синова који су се разишли у разне крајеве наше земље. Највише их је у Београду.

Борисављевићи, 4 к. (Ђурђиц), воде порекло од знамените фамилије Борисављевића из Буковика. Они су се разишли на разне стране. Једна грана је продрла и у ово село. Раније их је било много више у Равној Гори али су се раселили. Једни су отишли у Брезову, а одатле у Чачак и Ивањицу а други у Мочиоце и држали су тамо кафану, а неки од њих су отишли у Чачак.

Марјановићи, 4 к., славе Ђурђиц.

Чекеревци, Краковићи, Мунитлаци, Томићи и Борисављевићи су припадали бившој општини Мочиоци.

Раније су у Равној Гори живели **Грујичићи**, који воде порекло из Рутоша, а славе Ђурђевдан.²⁷ Највероватније да од ових Грујичића воде порекло Грујичићи у Радаљеву, а сигурно је да су Грујичићи у Миланци потомци Грујичића у Равној Гори.

ШАРЕНИК

Шареник се простире између Дубраве, Брезове, Чепова (у моравичком крају) и Бјелуше у ариљском крају. На северној страни граничи се Приличким пољем, и са те стране Шареник је повезан са путем Ивањице - Ариље - Пожега, чиме је омогућено да његово становништво своје производе брзо отера на пијаце.

Шареник је изразито воћарски крај. Највише површина се налази под воћњацима, а онда под ратарским културама и ливадама што даје слику о занимању његовог становништва. Шареничани се углавном баве ратарством - гајењем пшенице и кукуруза, а од стоке, претежно крупну стоку и одавно су познати по стајском гајењу стоке.

Куће су права слика рада њихових сељана и богатства села: грађене су од тврдог материјала, покривене под плочу и у горњем делу села има кућа које су покривене и црепом.

Село је веома пространо. Површина коју обухвата Доњи Шареник је довољна да буде село, а да се не додаје и Горњи, који такође може бити посебно село. По томе се види колики простор захвата Шареник. Доњи Шареник је окренут Љупчој реци, Маличу и котлини Моравице, која на километар-два протиче кроз Приличко поље. Горњи део се простире с друге стране пута Прилички Кисељак - Катићи и окренут је према Грабовици, па скоро да могу бити

²⁷ Исто, стр. 448.

посебне целине. Једино их повезује општински центар који се налази на врху доњег Шареника. Горњи Шареничани се више опредељују да иду у школу и да купују у задрузи на Катићима, него да иду у Шареник, па многи и не знају да ли припадају Брезови или Шаренику. Блиски су са засеоцима Стишовићи, Радојичићи, Ђелкапе и Маће. Катастарски ови засеоци припадају Шаренику, али су у саставу Брезове.

Од најниже тачке у Љупчој реци (500 м) до највишег врха у Водицама од око 1100 метара је велика висинска разлика у овом селу, а на удаљености 5 - 6 км. Из тога се може закључити да се Шареник простире на веома стрмом земљишту и да је зато живот мештана веома тежак. И сеоски путеви се често претворе у вододерине после јаких киша и бујица. А, излокани путеви, који излазе на главни пут, постану разрушени и уништени на многим местима.

У селу постоји четвороразредна школа од 1937. године, а ђаци да би завршили потпуну основну школу одлазе из овог села пешице на Катиће где се налази осморазредна школа.

Шареничани су у сеобама окренути Чачку и његовој околини: Мршинцима, Слатини, Балузи и Лозници. Најбројније фамилије, које су се одселиле одавде су: Вучићевићи, Масларевићи и Марјановићи.

Доњи Шареник

Вучићевићи, 8 к. (Никољдан), пореклом су од Васојевића.²⁸ То је јака и богата фамилија. У кући једног од Вучићевића била је смештена основна школа и радила је све до 1946. год. када се пресељава у центар села, где је подигнута посебна зграда, код задружног дома. Вучићевићи су одсељени и данас их има у: Приликама, Ариљу, Мршинцима (2), Ивањици (2), Слатини (3) и Немачкој (2).

Василијевићи, 6 к. (Никољдан), највероватније да воде порекло од Андријевице. Има их данас у: Банату, Београду, Ивањици, Пожези.

Јоковићи, 4 к. (Никољдан), воде порекло од Васојевића, односно од Пипера, а дошли су у Шареник од Бијелог Поља. Јоковићи истичу да воде порекло од Маслара. Доста су се разродили, за протеклих 200 година, тако да су се стварале, у последње време, брачне везе између представника ове две фамилије. Тако се један од Маслара привенчао пре двадесетак

²⁸ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 196.

година за девојку у Јоковиће. Јоковићи и Кудизовићи су једна породица, досељена пре 60 година (у Гучу) однекуд из среза моравичког, бележи Ј. Ердељановић.²⁹ Данас их има одсељених у Старој Пазови (2) и Француској.

Један **Миловић** из Прилика привенчао се у Јоковиће.

Савићи, 2 к. (Никољдан), истог су рода са Масларима и Јоковићима, као и Савићима у Горњем Шаренику. Данас има тројица Савића у Београду.

Чворовићи, 3 к. (Јовањдан), воде порекло од исељених Никшићана, а дошли су од Комарана и од Нове Вароши.³⁰ Чворовићи су одсељени у Доњу Краварицу (Драгачево) пре 150 до 200 година из Шареника, у срезу моравичком - бележи Ј. Ердељановић.³¹ Данас их има у Ариљу и Београду.

Марјановићи - Ђувићи, 2 к., славе Аранђеловдан. Данас их више има у Мршинцима него у родном Шаренику. У Мршинцима су подигли куће и друге зграде и све су покрили плочом која је вађена у Маћу. И по томе се њихове куће разликују од осталих у Мршинцима.

Ђорђевићи, 3 к. (Алемпијевдан), су мала фамилија. Један од њих је одсељен у Ивањицу.

Горњи Шареник

Лазовићи, 4 к. (Никољдан), су веома вредни радници и данас их има у Мршинцима, Ивањици и Београду.

Милошевићи, 4 к. (Никољдан), највероватније да воде порекло од Васојевића. Један од Милошевића је после Првог светског рата служио у Ивањици и радио са кафаном.

Савићи, 5 к. (Никољдан), истог су рода са Савићима из Доњег Шареника, а у даљем роду су са Масларима у Дубрави.

Милановићи, 6 к. (Аранђелован), су веома мало покретљиви. Не знају да се неко из ове фамилије одселио.

Мићовићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од Караклаја. После рата било је шест кућа Мићовића. Променили су презиме после погибије хајдука Иве Караклаје, у Салевићима у Добром Долу, из страха због освете. Има их данас у Ивањици (2). Један Мићовић дошао је у Доњу Краварицу седамдесетих година прошлог века из

²⁹ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 254.

³⁰ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*.

³¹ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 158.

Шарана у срезу трнавском,³² а ти Мићовићи су раније одсељени из Шареника.

Николићи, 3 к. (Никољдан), су веома мала фамилија и не знају одакле су дошли. Један од Николића је одсељен у Ивањицу педесетих година.

Матијевићи, 1 к. (Никољдан), дошли су из Маћа.

Бјеликовац

Бјеликовац је истурени засеок села Шареника према Чепову и Бјелуши. У овом засеоку живи неколико фамилија од којих су најзначајнији Караклајићи.

Караклајићи, 11 к. (Никољдан), истог су рода са Караклајићима у Чепову. Дели их само планина Кукутница: на једној страни (јужној) су Караклајићи у Чепову, а на северној Караклајићи у Шаренику - у Бјеликовцу. Одавде су отишли у Београд (5), Загреб (1), Чачак (2), Девите, Прилике, Ариље, Високу, Сивчину, Буковицу, Крагујевац, Мршинце и Стишовиће. Један је раније одсељен у Липницу.³³

У Караклајиће је ушао један **Чекеревац**, из Чепова.

Аврамовићи, 2 к. (Алемпијевдан), највероватније да њихов предак није дошао у Бјеликовац из Маћа.

ЧЕПОВО

Чепово се налази на падинама планине Кукутнице и граничи се са: Шареником и Брезовом, на истоку, Округлицом на југу, Високом на западу и Бјелушом на северу. Пут у ово село води од Катића, где је вододелница између малог Рзава и потока који се уливају у Грабовицу.

По пространству Чепово спада у мања села моравичког краја. Налази се на планинској висоравни, па је веома погодно за гајење стоке. Гаје се, уз то, и стрна жита: овас, јечам, раж, а у последње време успева и пшеница. Становници овог села су познати сточари и одлични одгајивачи семенског јестивог кромпира.

³² Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 658.

³³ "Чачански глас", бр. 14/83.

У подножју Мучња

Одвек су се Чеповци везивали за суседна села: Шареник и Брезову и имали су заједничку општинску управу. Деца су одлазила на Катиће у школу, јер село није имало школе. И, никад овај крај није имао свој центар јер се Чепово увек везивало за Катиће - заједнички центар више села. Раније је Чепово припадало селу Шаренику. То се види према попису из 1863. године.³⁴

Чеповци су одвек одлазили на радове у друге крајеве, а у последње време у бербу кукуруза у Војводину и на тај начин омогућавали исхрану за читаву годину.

Одсељавали су се у друге крајеве. Највише их данас има у: Бресници код Чачка, Чачку и Београду.

Заветина Чепова је Бели петак.

Изнад села, 1809. године, одиграла се чувена битка која је опевана у песми "Бој на Кукутници", у којој је истакнуто херојство српских бораца који су и каменицама из заседа тукли Турке и успели су да победе бројнију турску војску и врате је назад.

Караклајићи, 19 к. (Никољдан), најбројнија су фамилија у овом засеоку. Од Караклајића је познати Иво Караклаја, хајдук при крају прошлог века. Караклајића из овог засеока данас има

³⁴ Драган Радивојевић, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*.

одсељених у: Београду (4), Панчеву, Загребу (2), Чачку (3), Девећима, Приликама, Ариљу, Високој, Сивчини, Стишовићима, Мршинцима, Крагујевцу.³⁵

Чекеревци, 13 к. (Никољдан), дошли су у Чепово из Буковице. А у ово нововарошко село су дошли из Чекеревине код Сјенице.³⁶ Један од тих Чекереваца је отишао у Мочиоце (Клекову), други у Чепово, а трећи у Бресницу код Чачка. Сада у Бресници има преко 70 домаћинстава Чекереваца, а од њих десетак одсељених у Чачку и Краљеву. Од Чекереваца из Чепова у последње време има одсељених у: Крагујевцу, Ивањици (2), Сарајеву, Банату, Карловцу, Нишу, Чачку (3).

Јевтовићи, 1 к., славе Алемпијевдан.

Стефановићи, 4 к. (Васиљевдан), не знају одакле су дошли.

Влајковићи, 3 к. (Никољдан), су веома ретка фамилија. Ретко су се и селили.

Јовановићи, 4 к. (Никољдан), имају надимак Макање. Прича се, бележи Р. Ускоковић, да се овде позајмљивало одело за вашаре. Изнајмљено одело бабе Станојке, прабабе Јовановића у Чепову, вукло се по земљи, јер је била тако малог раста да су је звали Макања. Отуда и њихов надимак.³⁷ Драгиша Лапчевић је Јовановиће - Макање истакао као виђенију фамилију у моравичком крају.³⁸ Јовановића има одсељених у: Ариљу, Ивањици и Београду (2).

Један **Матовић**, из истог села, уселио се у Јовановиће.

Милорадовићи, 6 к. (Томиндан), су ретка фамилија и из ње потиче неколико трговаца и књижара. Има их у Ивањици (2) и Приликама.

Матовићи, (2) к. (Никољдан), највероватније су се доселили и воде порекло од Матовића из Добраче (ариљски крај).

Фамилије које су се одселиле:

Протићи, у Негришорима (Драгачево) су пореклом из Чепова, у моравичком крају, како бележи Ј. Ердељановић, а одселили су се пре 300 година. Тамо их има 23 куће у Раздаљу (из Негришора), а разгранали су се на разне стране. Највише их данас има у Гучи.³⁹

³⁵ Према истраживањима Делимира Стишовића, професора из Трнаве.

³⁶ М. Ристић, *Стари Влах*, стр. 200.

³⁷ Р. Ускоковић, *Народна ношња у моравичким селима око Ивањице*, стр. 94.

³⁸ Драгиша Лапчевић, *Из моје постојбине*.

³⁹ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 129.

МОЧИОЦИ

Налазе се на ставама Рзава и Пресечке реке, на путу од Катића према Јасенови и Кокином Броду, у подножју планина Мучња и Градца. Мочиоци су били центар за неколико околних села: Пресеку, Клекову и Горње и Доње Трудово (из нововарошке општине). Нарочито је истакнута улога Мочиоца као центра када је у овом месту радила четвороразредна школа, од 1884. а онда шесторазредна, од 1955, и осморазредна, од 1960. године, и када је школа у Мочиоцима била једина у овом крају. Ту је изграђена и амбуланта, задруга је радила своје послове на откупу грађе и пољопривредних производа, а касније и са трговином индустријске робе. Овде је било одличних одгајивача стоке, а задруга је била једини откупљивач пољопривредних производа и грађе у овом крају који је удаљен од асфалтног пута око 12 км, а од пута Пожега - Ивањица преко 30 км.

Школа у Мочиоцима има богату традицију. Почела је са радом 1884. године, а окупила је најпре дечаке, а касније и девојчице из овог и околних села (опширније види у монографији "Искре у беспућу").⁴⁰

Мочиоци су били општински центар за неколико села: Пресеку, Мочиоце и Клекову.

У центру села налазе се: школа, амбуланта, задруга, пошта, две продавнице, једна или више кафана. Мочиоци су имали две стругаре и једну вуновлачару. Било је покушаја да се изгради хидроцентрала за неколико домаћинстава. Поставили су динаму на воденицу и на тај начин добили струју за центар села.

Вук Ст. Караџић бележи 1827. године да Бела Река, Мочиоци, Пресека, Клекова, припадају моравичком крају. То бележи и Милан Ђ. Милићевић у "Кнежевини Србији". Међутим, све до 1955. године ова села између Мучња, Чемернице и Градца, у горњем току Рзава, административно су припадала ариљском срезу. Ова села су удаљена од седишта срезова (Ивањице и Ариља) и била су терет и за један и за други срез, јер требало је помоћи заосталом и беспутном крају. Изгледа, сматрало се да се тај терет може лакше поднети ако овај крај припадне Ивањици, па је ова територија припојена моравичком крају, односно ивањичкој општини. Од 1955. године Мочиоци су у саставу општине Брезова, са центром на Катићима.

⁴⁰ Љ. Марковић, *Искре у беспућу*, Заједница образовања општине Ивањица и Основна школа "Мићо Матовић" - Катићи, 1984.

Школа у Мочиоцима

Одсељавали су се становници овог села, најчешће у караванима, у долину Моравице, односно Западне Мораве, у околину Ариља, Пожеге, а највише у чачанску котлину. Тамо има више домаћинстава из појединих фамилија него у родном крају. Највише су лоцирани у Трнави, Виљуши, Балузи и другим селима чачанске општине.

Становници овог места су познати као добри и поштени радници и од њих, као дошљака, нико не зазире, већ их одмах прима као своје.

Било је више покушаја испитивања терена на подручју Мочиоца, јер се претпоставља да овај крај располаже рудама. Међутим, та испитивања су показала да је руда веома ретка у стенама Мучња, Чемернице и Градца. Такође су вршена испитивања и прављени су чак елаборати о подизању хидроцентрале на Рзаву, али и то је остало без успеха.

Код мештана су остала надања да ће се нешто ново створити и на боље променити, али су узалудна чекања. Многи су се одселили у свет и тамо тражили боље услове за живот и рад. И налазили су.

Мочиоци данас пружају велике могућности за развој сточарства и туризма јер имају: одличан ваздух, воду, млечне и сточне производе, здраву храну, смештај за децу, али немају

асфалтни пут. И у том правцу почеле су припреме за настављање асфалтирања пута изнад Курђубића, испод Мучња на Анатему, низ Пресечку реку до Мочиоца.

Треба напоменути да се воде Рзава данас користе у градовима у долини Мораве и у Шумадији: Ариљу, Пожеги, Лучанима, Гучи, Чачку, Горњем Милановцу и околним местима.

Пошумљавање

У Мочиоцима су најпознатије фамилије: Драшковићи, Мунитлаци, Божовићи и др.

Драшковићи, 31 к. (Никољдан), најбројнија су фамилија у Мочиоцима. Простиру се и са једне и друге стране реке као и на падинама планине Градац. Драшковићи у Љубишу дошли су из Мочиоца, а има их и у Крушчици (ариљски крај).⁴¹ Данас их има одсељених у: Чачку (5), Београду (7), Падинској Скели (3), Ивањици (6), Пожеги (1), Новом Саду (2) и другим местима.

Мунитлаци, 24 к. (Никољдан), такође су распоређени и са једне и са друге стране Мочиоцке реке као и на падинама планине

⁴¹ Љ. Мићић, *Златибор*, Српски етнографски зборник бр. 19, Београд, стр. 960.

Градац. Врло је интересантно ово презиме и тешко је разазнати откуда овакав назив презимена. Мунитлаци су одсељени у разне крајеве, али највише их има у: Чачку (6), Београду (5), Косјерићу, околини Чачка и другим местима.

Божовићи, 3 к. (Никољдан), има их одсељених у Чачку и Ивањици.

Бјекићи, 4 к. (Никољдан), заузимају простор између самих река у центру насеља. Има их и у Пресеци. Бјекићи су се доселили у Ојковицу из Мочиоца и такође славе Никољдан.⁴²

Борисављевићи, 6 к. (Никољдан), воде порекло од познате фамилије Борисављевића, из Буковика, која се разгранала: према Шапцу и Београду, у моравичком крају (Равна Гора, Брезова, Придворица), Топлици, околини Чачка (Виљуши и другим местима), а у последње време су се Борисављевићи саселили у Чачак.

Бабићи, 2 к. (Никољдан), просветни радници, родом од Параћина, дошли су у овај крај пре тридесетак година и после завршетка радног века једно време су остали да живе у месту службовања, па су се вратили у родни крај.

Јововићи, 2 к. (Лучиндан), воде порекло од исељених Никшићана.⁴³ Променили су славу и уместо Лучиндана узели су Свете Врачи. Јововићи кажу да су "од фамилије Страхињића Бана", који је са великим стадима живео на Мучњу.

Стојановићи, 6 к. (Никољдан), бројна су фамилија и ретко су се селили. Данас их има одсељених у Београду и Чачку.

Којовићи, 2 к. (Ђурђиц), зна се да су се неки Којовићи одселили из Мочиоца у Жељине (на Златибору), почетком овог века.⁴⁴ Данас их има у Чачку (2) и Коњевићима који су одсељени за последњих 70-ак година.

Петровићи, 4 к. (Никољдан), ретко су се селили, тако да се број домаћинстава скоро не мења.

Према попису из 1863. године⁴⁵ у Мочиоцима су живели: **Тановићи**, **Ђокићи** и **Леонтијевићи**. Прве две фамилије данас налазимо у селима на Златибору и у Чајетини, што показује да су се одселили у том правцу, а Леонтијевиће не налазимо нигде.

⁴² Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 465.

⁴³ *Исељени Никшићи*, стр. 541.

⁴⁴ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 455.

⁴⁵ Драган Радивојевић, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*.

Мочиочани су изградили неколико редовничких воденица. Имали су једну стругару, једну ваљалицу и једну хидроцентралу. У последње време ради и вуновлачара.

Заветина за Мочиоце је Спасовдан.

ПРЕСЕКА

Село се увукло у долину Пресечке реке, између Мучња и Чемернице. Заклоњено је висовима Мучња, од хладног северца и овде је увек веома топло у односу на надморску висину (око 900 м). И земљиште је плодно. Падине Мучња, а поготово Чемернице су обрасле травом и подесне су за гајење стоке. Пресечани су познати надалеко као одлични сточари. За дебеле волове и овнове узимали су за време јесењих вашара и на пијацама Ивањице, Пожеге и Ариља, велике паре. За тај новац су раније куповали земљу у долини Западне Мораве, у околини Чачка и тамо се делимично сасељавали. Наиме, купована је земља за једног или двојицу браће, а један или двојица остајали су у родном крају, на родитељском огњишту. Касније су и ови из крајева између Мучња и Чемернице одлазили у свет.

Ови планинци гаје, у последње време, кромпир и стрна жита која су неопходна за исхрану чланова домаћинства и стоке. Ретко би се дешавало да неки товар овса, јечма или кромпира отерају на коњима и продају. Све то утроше у гајењу стоке, поготово јагњади. Али зато су добри произвођачи и трговци "белог мрса" који се одликује и тврдоћом и масноћом.

Пресечани су добри радници, у првом реду сточари, а сада ратари и занатлије. Изградили су зидане куће, које су најчешће покривене плочом, допремљеном из Маћа, на коњима. За последњих десетак година више је кровова покривено црепом него плочом, мада се цреп мора везивати због јаких ветрова.

Пре двадесетак година, око 1980, добили су електричну струју далеководом који је постављен преко Маскове и Анатеме, од Прилика и Грабовице. До тада су једино Шеловићи имали малу хидроцентралу и осветљавали пет шест својих кућа. Остале куће у Пресеци су биле у мраку.

Све везе са светом су одржаване преко Мочиоца, где је отворена пошта и аутобуска станица. Кроз село је, долином Пресечке реке, пролазио колски пут од Мочиоца до Анатеме и ишао према Маскови и Кушићима. Од пре неколико година изграђен је

аутобуски пут северним и јужним падинама Мучња: од Глога, изнад Мутапа и Курђуба, на Анатему, а одатле низ Пресечку реку све до Мочиоца, да би се Пресека повезала са Катићима и даље са светом.

Одувек је Пресека била везана за Мочиоце. И деца из овог села су одлазила у суседно село да се тамо школују. Вредни Пресечани су, 1960. године, изградили у луци, поред реке, испод села, зграду за школу, али никада није почела са радом, јер у почетку није имала учитеља, а касније се смањио број ђака у Мочиоцима, па је постојала опасност да, ако се отвори ова школа, не угаси школа у Мочиоцима.

Куће се налазе на падинама Мучња, с десне стране реке, и на падинама Чемернице, с леве стране Пресечке реке.

Неколико овдашњих фамилија је бројно, а у првом реду су Матовићи.

Фамилије су поређане овим редом, на левој страни Пресечке реке, од Анатеме до Мочиоца: Аничићи, Пантелићи, Курђубићи, Муњићи, Марићи, Којовићи, Ристовићи, Шеловићи, Ђурчићи, Лелековићи, Караџићи, Матовићи, Бјекићи, Којићи, Пуанци, Јововићи, Живковићи, Дабовићи, Караклајићи, Петровићи.

А, на падинама Мучња, с десне стране Пресечког потока фамилије иду овим редом, од Анатеме до Мочиоца: Јаковљевићи, Симовићи, Трипковићи, Мирковићи, Аничићи, Сићевићи, Ђојбашићи, Кувекаловићи, Петковићи и Матовићи.

Јаковљевићи, 7 к. (Ђурђевдан), налазе се као прва фамилија на простору од Анатеме према Мочиоцима на падинама планине Чемернице.

Симовићи, 2 к. (Мратиндан), познати су по надимку: Спенцо. Има их одсељених у Чачку и селима у долини Западне Мораве.

Трипковићи 9 к. (Аранђеловдан), највероватније су досељени из околине Сјенице, преко Трудова.

Мирковићи, 1 к. (Врачеви), су међу најстаријим становницима овог краја. Они су се разродили и разишли на разне стране: Петровићи (Креје и Бике) у Барама (у Сивчини), Рудаковићи у Јевцу (у Сивчини), Кувекаловићи у Маскови (у истом селу). Данас Мирковића има одсељених у Чачку (3).

Аничићи, 2 к. (Аранђеловдан), у роду су са истом фамилијом у Дебелји (нововарошки крај), одакле су и дошли. Сматра се да су се доселили од Пљеваља, од Матаруга, и у роду су са Чоловићима.⁴⁶ Највероватније да су прво дошли у Дебелју, где су се једно време

⁴⁶ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 461.

задржали, а онда отуда прешли на падине Чемернице у Пресеку. Има их одсељених у околини Чачка и у Чачку.

Сићевићи, 9 к., славе Врачеве.

У Сићевиће су ушли један **Пантелић** и један **Мирковић**.

Ђојбашићи, 2 к. (Ђурђиц), највероватније да се давно доселио предак из те фамилије односно привенчао из Медовина. Овде се Ђојбашићи налазе на простору фамилије Сићевића.

Кувекаловићи, 14 к. (Врачеви), у роду су са Мирковићима у истом селу, а у крвном су сродству са Кувекаловићима у Мачкову (Подјавору). Има их одсељених, раније у Чачку и Београду, а у последње време и у Атеници.

Петковићи, 5 к. (Никољдан), има их одсељених у Чачку, Београду, а један је у Кушићима, одакле су се његови одселили у Чачак.

Матовићи, 11 к. (Васиљевдан), је најбројнија фамилија у Пресеци и налази се близу Мочиоца. Највероватније да су се Матовићи доселили из Пиве⁴⁷ и има их у Ојковици. Воде порекло од Шекулараца.⁴⁸ У Мочиоце су дошли од Сјенице. Давно су се једни одселили у Чачак, још крајем прошлог и почетком овог века и тамо су се бавили трговином и постали су познати трговци. Пре педесетак година одселили су се и други. Тако да данас у Чачку има више Матовића него у Пресеци. Њих има у Ариљу и околним селима Чачка.

С леве стране Пресечке реке

Аничићи, 3 к. (Аранђеловдан), овде су бројнији него на другој страни реке.

Пантелићи, 4 к. (Аранђеловдан), су се ретко селили. Око четири до пет домаћинстава Пантелића увек је било на овим просторима.

Курђубићи, 4 к. (Аранђеловдан), у роду су са презимењацима с друге стране Мучња, у Брезови. Дошли су из Рутоше код Нове Вароши. Има их у Буковику (нововарошка општина) и Мачкату, на Златибору. Одсељени су и има их у Чачку (2) и Вапи код Чачка.

⁴⁷ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 461.

⁴⁸ Р. Кастратовић, *Шекулар и Шекуларци*.

Ристовићи, 4 к. (Аранђеловдан), живе на падинама Чемернице и добри су сточари. Има их одсељених највише у Чачку, где данас има 6 домаћинстава ове фамилије.

Шеловићи, 3 к. (Врачеви), су се највероватније доселили од Пиве. Крајем прошлог века неки су се одселили у Миросалце (Драгачево) и тамо их има више него на падинама Чемернице. Одселили су се и највише их има у Чачку (4). На Пресечкој реци ниже кућа подигли су малу хидроцентралу и осветлили су своја домаћинства већ 1955. године.

Ђурчићи, 11 к. (Стевањдан), су се рано почели одсељавати. Тако су се неки још почетком овог века одселили у Трnavу код Чачка (2), а одатле у Чачак и Београд. На атару ове фамилије налазе се развалине цркве и тај простор мештани не обрађују из страха да не оскрнавe темеље цркве и да не дође до тешких последица.⁴⁹

Којовићи, 2 к. (Ђурђиц), има их и у Мочиоцима. Опширније о њима дато је у одељку Мочиоци. Одавде су се одселили и има их данас у Чачку и Коњевићима.

Караџићи,

Матовићи, 4 к. (Васиљевдан), у роду су са Матовићима у истом селу, преко реке. Тамо су дати опширнији подаци о овој фамилији.

Бјекићи, 2 к. (Никољдан), има их у Ојковици, у нововарошком крају. Ти Бјекићи - Војковићи су дошли из Мочиоца, односно из Пресеке и тамо славе Никољдан.⁵⁰ Бјекића има одсељених у Чачку и Београду.

Пуанци, 3 к. (Ђурђиц), имају ономатопејско презиме, од пухати - дувати. Ретко су се селили и један је одсељен у Ивањицу.

Јововићи, 3 к. (Лучиндан), воде порекло од Дробњака. Одселили су се у Чачак (2) и Београд.

Живковићи, 3 к. (Никољдан), мала су и ретка фамилија. Ретко су се селили и данас их има одсељених у Београду.

Дабовићи, 6 к. (Никољдан), највероватније да су се прво овде доселили, а одавде отишли у Маскову и Кушиће. А, има их и у Сирогојну, на Златибору. Истог су рода и сви славе исту славу - Никољдан. Дабовићи воде порекло из Рутоше код Нове Вароши.⁵¹ Данас их има одсељених у Чачку (2), Београду (6) и Коњевићима.

⁴⁹ Казивање М. Ђурчића аутору ових редака, 1984. год. у Пресеци.

⁵⁰ И. Поповић, *Јасеново*, Ужички зборник бр. 11, 1982, Т. Ужице, стр. 225.

⁵¹ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 454.

Међу одсељеним у Чачку један је био лекар специјалиста и директор Болнице.

Караклајићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од велике фамилије Караклајића, из Чепова. Овде се доселио један од тих Караклајића и те три куће су од тог претка, досељеника. Одсељени су двојица у Ивањицу и један у Чачак.

Петровићи, 4 к. (Никољдан), истог су рода са Петровићима из Мочиоца.

Муњићи, 3 к. (Ђурђевдан), налазе се у близини Пресечке реке, између Курђубића и Кувекаловића.

Којићи, 2 к. (Ђурђиц), налазе се између Ђурчића и Матовића, с леве стране Пресечке реке. Одавде су се одселили и данас их има у Чачку и Коњевићима.

Марићи, две куће Курђубића, на брду, на путу за Чемерницу, зову Марићима.

Трипковићи, 2 к. (Аранђеловдан), највероватније су дошли из Сјенице.

У Пресеци више нема следећих фамилија:

Радосављевићи.

Милисављевићи.

Савићи, у Жељинама (на Златибору) су дошли из Мочиоца (сада се презивају *Јовановићи*). Славе Ђурђевдан.

Мајсторовићи.

Ивановићи - Кембери и Николићи (славе Ђурђевдан и једни и други) досељени су у Жељине из Пресеке.

Миливојевићи.

Терзићи, зна се да су отишли у Алијин Поток (на Златибору) и тамо се казује да воде порекло од Терзића који су се доселили са Катића, под Мучњем и славе Никољдан.⁵² Највероватније да то нису Катићи него Пресека.

Маринковићи.

Тановићи, у Војковици пореклом су из Пресеке.

Аврамовићи.

Џамбасовићи, у Белој Реци су такође пореклом из Пресеке.⁵³

⁵² Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 452.

⁵³ И. Поповић, *Јасеново*, стр. 256.

Зна се да су неки отишли према Моравици и задржали се: **Симеуновићи** (у Брезови), **Аврамовићи** (у Маћу), а други су отишли преко Златибора и задржали се на овој планини у наведеним селима.

КЛЕКОВА

На падинама планине Градца, који се као венац простира од Златибора и спушта у долину Рзава, у првој окуци реке Рзава чим настане у Мочиоцима, простира се село Клекова. Граничи се са југа Белом Реком, са запада Високом (ариљски крај), а са севера, преко Рзава, Равном Гором и Округлицом. Земљиште је доста кршевито и једино је подесно за гајење стоке и подизање шума. Овде има и четинара, што је реткост у читавом крају. У свим околним селима је листопадно дрвеће, једино на Чемерници и Трудову (у нововарошкој општини) има четинара, као и даље у: Јасенови, Ојковици и другим местима. Село нема свој центар, већ је окренуто Мочиоцима и ту деца иду у школу. Ту се набавља роба, продају се пољопривредни производи, ту долази лекар једном седмично, људи се задржавају у кафанама, јер село је скоро наслоњено на Мочиоце, које има и школу, амбуланту, лекара и задругу.

Село је, сигурно, добило име по клекама, које расту на овим просторима. А, зна се да клека расте на сиромашној земљи.

Становници Клекове користе шуме и увећавају своје приходе. У овом селу најчешће се гаје стрна жита: овас, јечам и раж. Успева одлично и хељда, поготову ако је "нова" земља, тек преорана.

Веома је тешко за ове становнике да живе на овим просторима, у беспућу. Одавде ма на коју страну кренули, потребно је по два дана путовати, било да се крене: према Клисури (на путу Ивањице - Ариље), или према Кокином Броду, односно Златибору и Ужицу, као и према Ариљу. До кућа на падинама Градца роба мора да се пренесе на људским леђима или коњима. Ретка су кола и волови. Зато се становници овог села, у тражењу бољих услова, отискују у свет и налазе посла и хлеба у другим крајевима. Једно време су одлазили на сезонске радове у Војводину или у фабрике и руднике, а отуда долазили после пола године или годину дана. Миграција је одувек овде била стални процес. Нису их зауставиле ни нове административне поделе, одвајањем од ариљског и припајањем моравичком крају.

У Клекови, једном од најмањих села у моравичком крају, најбројније фамилије су: Цукавци, Стаматовићи и Томићи.

Томићи, 10 к. (Никољдан), у сродству су са истом фамилијом у Војковици, где су се неки задржали приликом досељавања, а неки су наставили кретање и настанили се у селу на падинама Градца, последњег огранка Златибора. Има их данас у Полимљу,⁵⁴ а највероватније да су дошли из Црне Горе. Томићи су одсељени и данас их има у Ивањици, Ариљу, Ужицу и Чачку.

Стаматовићи, 10 к. (Никољдан), су матична фамилија за многе Стаматовиће раније расељене по Златибору. Стамати из Клекове су данас у Сирогојну и славе Никољдан.⁵⁵ Стаматовића има у Ариљу и Пожеги, који су одсељени из Клекове.

Цукавци, 9 к. (Аранђеловдан), најближи су Мочиоцима и неки их сврставају у ово село. Међутим, они су на падинама Градца и припадају Клекови. Један је одсељен у Маће а одатле у Падинску Скелу. Цукаваца има одсељених у Ивањици, Ариљу и Пожеги.

Јеверице - Јовановићи, 9 к. (Мратиндан), истог су рода са Јеверицама (Стевановићима) из Ојковице.⁵⁶ Ови Стевановићи су дошли из Мочиоца. Одсељени су у последње време у Ариље и Ужице.

Чекеревци, 5 к., славе Никољдан.

Марковићи, 4 к. (Никољдан), одсељени су и данас их има у Ивањици, Чачку и Београду.

Радојичићи, 3 к. (Никољдан), највероватније су дошли преко средњег Полимља у овај крај. Потичу из Дробњака. Данас их има одсељених у Ивањици, Чачку, селима у околини Чачка и Београду.

Према попису од 1863. године у Мочиоцима, односно Клекови, су живели: **Тановићи** и **Леонтијевићи**. Данас тих фамилија нема ни у Клекови ни у Мочиоцима.

Становници Клекове имају воденице на Мочиочној реци, а ваљалицу и вуновлачару користе у Мочиоцима.

Заветине за Клекову су Спасовдан и Прве Тројице.

⁵⁴ П. Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*, стр. 337.

⁵⁵ Љ. Мићић, *Златибор*, стр. 454.

⁵⁶ И. Поповић, *Јасеново*.

5.

ПРИЛИКЕ

ПРИЛИКЕ

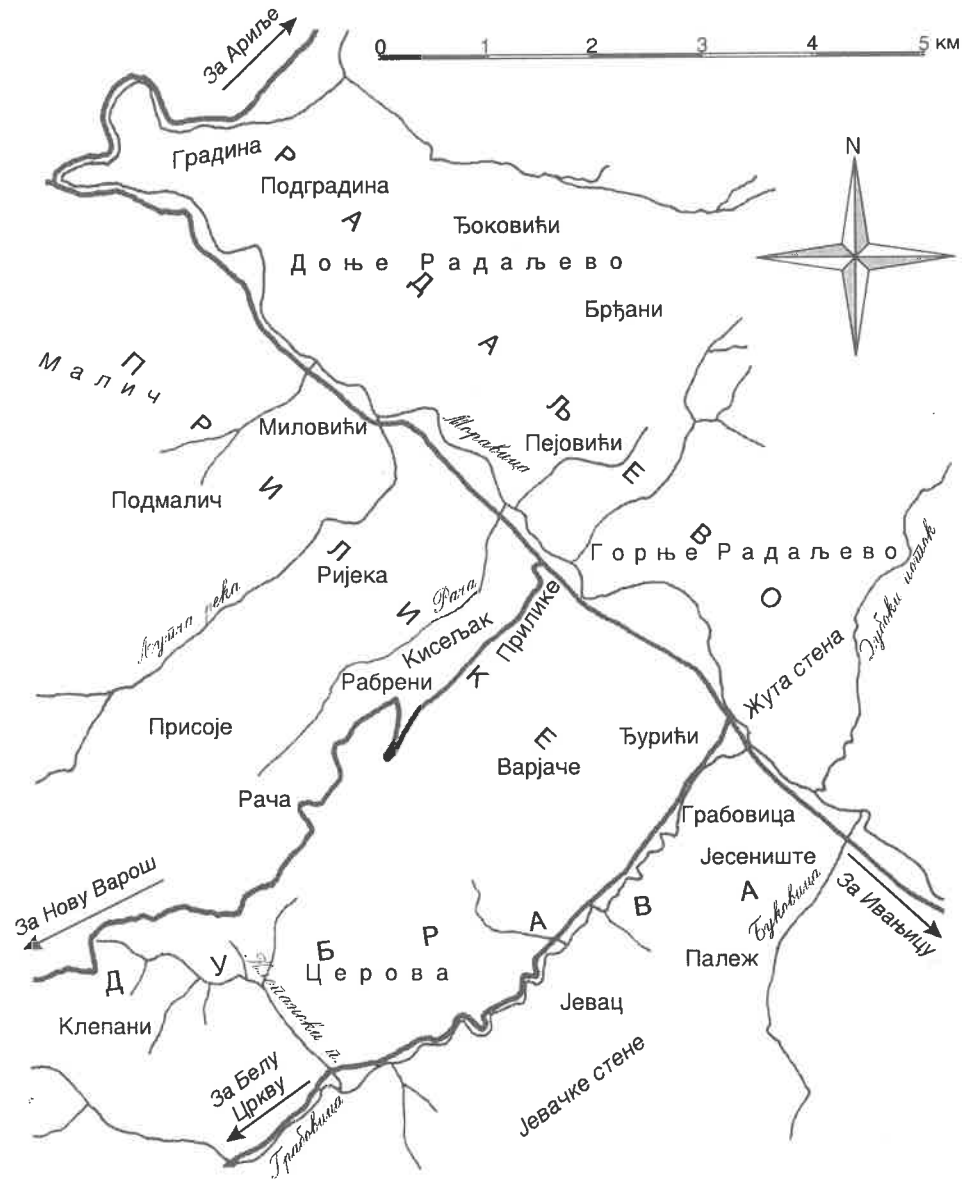
Прилике
Подмалич
Миловићи
Даријевића Ријека
Присоје
Рабрени
Прилички кисељак
Варјаче

ДУБРАВА

Клепани
Церова
Јесениште
Палеж
Јевац
Ђурићи
Петакковићи (Грабовица)

РАДАЉЕВО

Доње Радаљево
Горње Радаљево

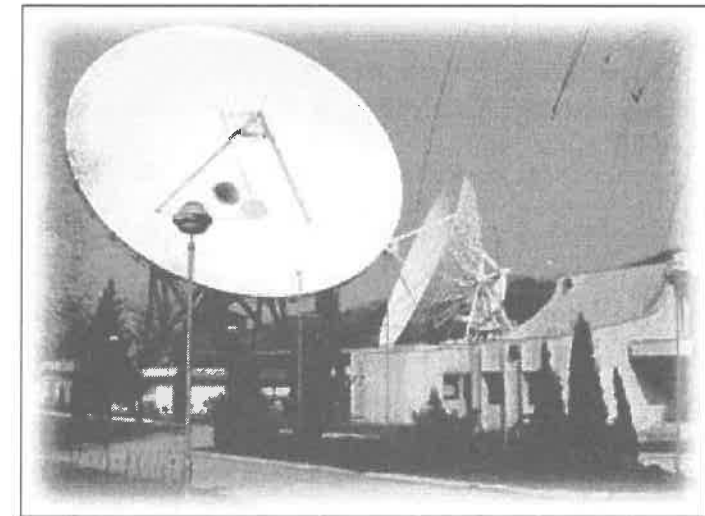
Карта 6. Прилике

Прилике су одувек биле центар за шире подручје које чине Дубрава, Радаљево и приличка насеља у долини Моравице, на крају ивањичке долине. Тако је, при формирању месних народних одбора (1944/45), МНО Прилике обухватао сва три села. Потом, 1951. године, настаје општина Прилике (са три села), све до 1957. Те године долази до административних реформи и припајања мањих општина већим. Тако се општина Прилике уједињује са општином Ивањица. Такво стање до данас је непромењено.

Прилике захватају површину од 1623 ха, Дубрава 2814 ха, а Радаљево 1511 ха.

Становништво Прилика, Дубраве и Радаљева се поред пољопривредне производње (углавном воћарства и ратарства, а мање сточарства), у последње четири деценије све више оријентише на рад у индустрији. Погодност је и већи број близу лоцираних индустријских објеката. То је, вероватно, и најзначајнији разлог што овде нема знатнијег опадања популације иако су миграциони процеси лако уочљиви.

Захваљујући географском положају приличног краја, овде је (у Ђуричком пољу, на подручју Дубраве), 1974. године отворена прва Земаљска сателитска станица на Балканском полуострву. Овај објекат од фундаменталног значаја био је вишеструка мета НАТО-агресора у 1999. години, када је и тешко оштећен.

Сателитска станица у Дубрави

ПРИЛИКЕ

Село Прилике чине неколико засеока, и то: центар села (варошице), Подмалич, Миловићи, Даријевића Ријека (или само Ријека), Присоје, Рабрени, Прилички кисељак и Варјаче. Прилике се налазе на северозападном ободу ивањичког поља, на левој страни Моравице, све до Малича (на надморској висини од око 420 м). Преко реке је Радаљево, а у залеђу су Шареник и Добраче (општина Ариље). На територији овог села налази се надалеко позната бања (извор минералне воде), а у последње време се граде индустријски објекти и радионице мале привреде.

Прилике - центар села (варошице)

Налази се на путу Ивањица - Ариље, где се одваја пут за Кисељак, Катиће, Мочиоце и друга села. Центар је удаљен осам километара низводно од Ивањице. Околина је богата воћем и поврћем.

У Приликама живе:

Бајовићи, 8 к. (Лучиндан), од чега једна кућа је у самој варошици, а седам у близини Кисељака.

Димитријевићи (2),

Софијанићи, славе Стевањдан.

Томанићи, 1 к. (Лучиндан).

Суботићи, просветни радник.

Божовићи, 2 к. (Никољдан), просветни радници.

Гвозденовићи, (Аранђеловдан).

Јовановићи,

Гавриловићи, 2 к. (Ђурђевдан), досељени из Радаљева.

Нешковићи, 2 к. (Аранђеловдан).

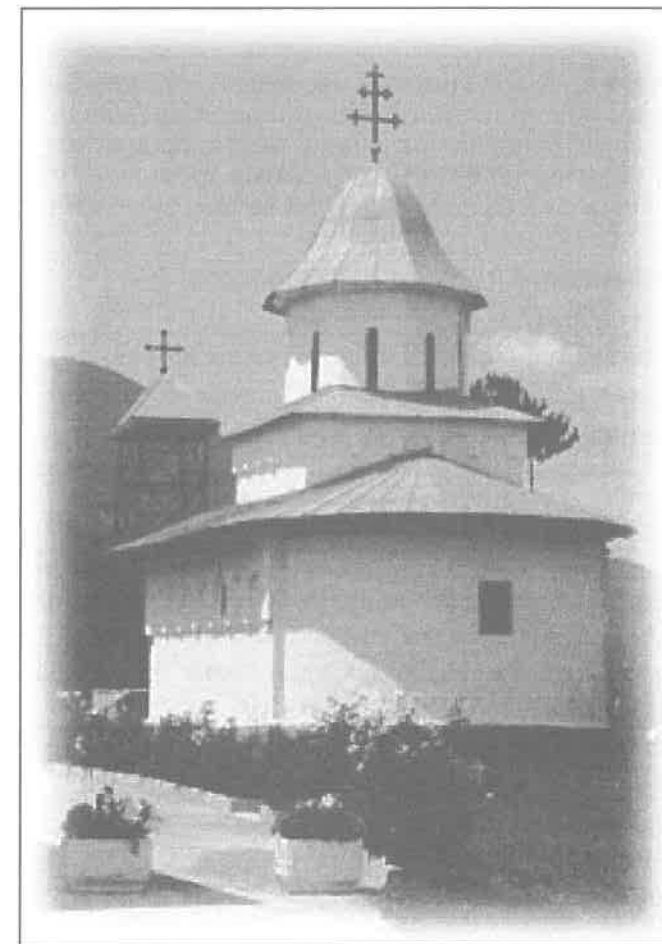
Подмалич

Засеок Подмалич простира се на падинама Малича према Моравици. Овај засеок насељавају следеће фамилије:

Јеремићи, 4 к. (Аранђеловдан). Данас их има у Чачку и Радаљеву.

Милутиновићи, 10 к. (Аранђеловдан). Заузели су простор: седам кућа изнад пута Ивањица - Ариље, а три испод пута (до Моравице). Одсељени су у: Гучу, Ивањицу (свештеничке породице), Београд, Сађавац и Свештицу.

Илић је дошао из Латвице у ову фамилију, а на то имање дошао је **Вуловић** из Равне Горе (јаворске).

Црква у Приликама

Калајановићи, 24 к. (Аранђеловдан), куће им се налазе испод и изнад пута.

Попадићи, 3 к. (Аранђеловдан).

Вујовићи, 4 к. (Аранђеловдан). Насељени су на падинама Малича. Данас их има одсељених у Чачку.

Миловићи

Засеок Миловићи се простире од Милутиновића потока до Љупче реке (Даријевића потока) и са једне и друге стране пута Ивањица - Ариље. Засеок носи име по најбројнијој фамилији - Миловићима.

Миловићи, 8 к (Симеундан), дошли су испод Малича, од границе ивањичке општине према ариљском крају. Тамо су Јовановићи, а кад су дошли од Аџиног моста, променили су презиме у Миловиће. Они су једна од најбогатијих фамилија, иако је било одсељених. Неки су завршили занате и остали су у Ивањици, Ариљу и Београду.

Милошевићи, 5 к., славе Аранђеловдан.

У овом засеоку су и:

Вуловићи, 1 к. (Аранђеловдан), дошли из Равне Горе,

Бугарчићи, 3 к. (Аранђеловдан), дошли из Присоја,

Томанићи, 1 к., (Лучиндан), дошли из Кисељака.

Даријевића Ријека

Засеок Даријевића Ријека носи назив по речици (потоку) која пролази кроз територију овог насеља. Често се назива само Ријека. Сама речица је на географским мапама означена као Љупча река.

Николићи, 5 к. (Аранђеловдан), они су староседеоци у Даријевића Ријеци. Има их данас у Чачку.

Јовановићи, 4 к. (Симеундан).

Маловићи, 8 к. (Аранђеловдан), староседеоци су и нису се расељавали.

Марковићи - Ђоковићи, 3 к. (Симеундан).

Пјеровићи, 4 к. (Пантелијевдан), позната фамилија свирача. Њихов деда је дошао из Брекова. Иначе, потичу од исељених Никшићана, само су променили славу.¹

Ивановићи, 3 к. (Аранђеловдан), староседеоци су.

Илићи, 1 к., староседелац.

¹ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

Милутиновићи, 1 к., дошли из Подмалича.

Јованчићи, 1 к., дошли из Трешњевице.

Пантовићи, 1 к. (Ђурђиц), доселили се из Грабовице.

Вуловићи, 21 к. (Аранђеловдан), староседеоци су.

Мијатовићи, 1 к., дошли су са стране.

Даријевићи, 7 к. (Аранђеловдан), воде порекло од Рашковића, познате кнежевске фамилије из Штиткова.²

Богдановићи, 5 к. (Стевањдан), староседеоци су.

Бугарчићи, 24 к. (Аранђеловдан), староседеоци су у овом засеоку.

Марковићи, 20 к. (Аранђеловдан), такође су староседеоци.

Ђоковићи, 3 к., славе Алемпијевдан.

Присоје

Томанићи, 8 к. (Лучиндан), воде порекло од Никшића, али су променили славу.³

Ђосовићи, 5 к. (Мратиндан), највероватније да потичу из исте фамилије из Брезове.

Маровићи, 2 к., од њих су се неки одселили у друге земље.

Попадићи, 2 к. (Аранђеловдан).

Бугарчићи, 2 к. (Аранђеловдан).

Максимовићи, 3 к. (Аранђеловдан).

Рабрени

Простиру се од школе до Кисељака, уз поток. Потичу од Храбрана, између Мојковца и Колашина. Истог су порекла Рабрени у Приликама, Сивчини и Црњеву.⁴

Рабреновићи, 25 к. (Аранђеловдан). Има их одсељених у Чачку, Београду и др. Један је лекар у Чачку.

Бајовићи, 7 к. (Лучиндан). Воде порекло од исељених Никшићана.⁵ Сишли су у поље и у Прилике (центар села), где су се населили. Једна је од најимућнијих фамилија у крају.

² М. Ристић, *Стари Влахи*, стр. 119.

³ Р. Ускоковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

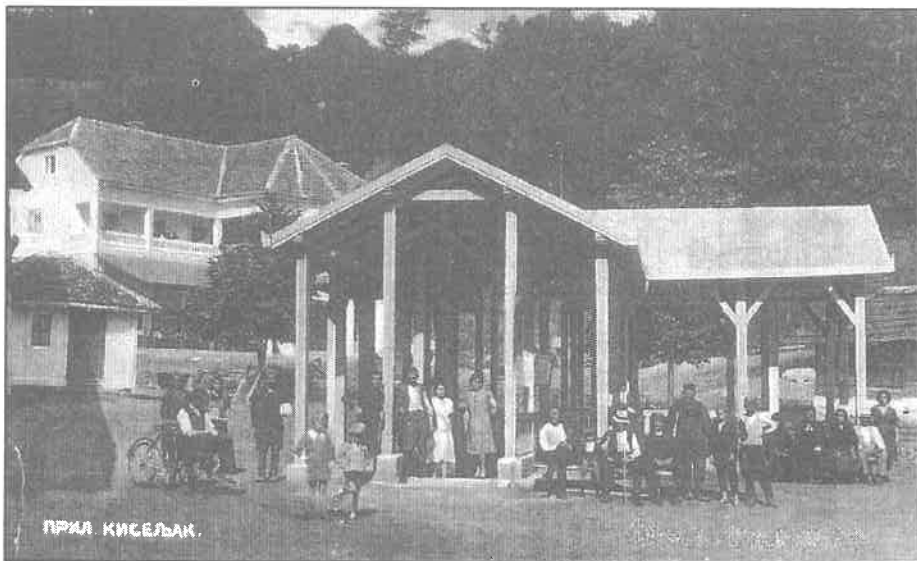
⁴ Р. Вешовић, *Племи Васојевићи*.

⁵ Р. Исаковић, *Исељени Никшићи*, стр. 541.

Прилички кисељак

Прилички кисељак је бања смештена у заветринском делу Бајовића потока, удаљена око 1,5 км од пута Ивањица - Ариље, на надморској висини од скоро 500 м. Изгледа да су минерални извори Приличког кисељака били познати Илирима и Римљанима. Међутим, за време Турака овај извор је био потпуно заборављен. Чобани су га поново открили тек четрдесетих година 19. века. Потом се приличка вода прочула по свом квалитету, па су неки Ивањичани, шездесетих година, приступили изградњи насеља и експлоатацији минералне воде. До пред Други светски рат Кисељак се прилично изградио. Нове зграде су подигнуте у Бајевећа потоку, Маљевој гори и на Зоботници. Ипак, интензивније коришћење минералне воде почиње са постављањем машина за флаширање, 1970. године. Данас је бања поприлично запуштена.

Овде су подигнуте vile где бораве власници и гости, који се из године у годину мењају. Најчешће се у бањи опорављају болесници са стомачном болешћу. Бања је прилично запуштена у односу на раније стање, када је било и неколико хотела.

Прилички кисељак на разгледници из 1939. године

За разлику од других засеока у моравичком крају, ово насеље је туристичко и често мења становнике. Сада у Кисељаку живе:

Прилике

Ајдацићи, (Аранђеловдан) дошли из Лисе,
Бајовићи,
Благојевићи,
Аврамовићи,
Богдановићи,
Грујовићи, (Јовањдан), према Варјачама,
Даријевићи, из Ријеке,
Јаковљевићи,
Довијанићи, из Церове (Дубрава),
Костићи, такође су из Церове,
Лазовићи, Зк. (Аранђеловдан), из Прилика,
Луковићи, из суседног засеока Варјаче,
Миловићи, из Прилика. Ова фамилија је узела презиме Јовановић, па су остале само две куће Миловића у Церови.
Јелесићи,
Миловановићи, којих има и у Радаљеву и Дубрави.
Милутиновићи, из варошице Прилике.
Готово све ове породице су са по једном кућом (станом).
Власници виле и викендица су били, или су сада:
Бајовићи, из Прилика.
Вилимановићи, такође из Прилика.
Луковићи, из Ивањице.
Велимировићи, из Ивањице
Поред њих, ту је било и неколико имућнијих трговаца и угоститеља са стране, из: Чачка, Београда и других места.

Варјаче

Томанићи, 1 к. (Лучиндан), дошли су из суседног засеока.
Стевићи, 4 к. (Аранђеловдан).
Младеновићи, 5 к. (Аранђеловдан), сматра се да су досељени из Добраче. а воде порекло из Црне Горе. Нису се расељавали.
Марјановићи, 3 к. (Аранђеловдан), у сродству са Марјановићима из Сађавца (Шуме).
Симеуновићи, 5 к., славе Аранђеловдан.

Луковићи, 3 к., славе Аранђеловдан, познати превозници на релацији Кисељак - Ивањица. Најпознатији је био Милован-Мишо, звани Багаш.

Вуковић, 3 к., славе Ђурђиц.

Гвозденовићи, 6 к. (Аранђеловдан), из ове фамилије има неколико познатих просветних радника.

Јевђовићи, (Ђурђиц), су познати свирачи. Има их у Дубрави и Присоју.

Станковићи, 4 к. (Аранђеловдан).

Грујовићи, 2 к. (Аранђеловдан), за њих се не зна да ли су у крвном сродству са Грујовићима у Вучаку.

Јовановићи, 1 к., доселио се из Трешњевице (Ариље).

ДУБРАВА

Простире се од Водица, на југозападу већим делом реке Грабовице и побрђу, све до Моравице, на североистоку, у дужини од преко 10 километара. Налази се између Сивчине (с десне стране Грабовице) и Прилика. Најјужнији део залази између Доњег и Горњег Шареника. У средњем делу граница се помера на Јевачке стене и спушта се у Буковицу. С десне стране Буковице остају села Шуме и Буковица. А, преко Моравице је већим делом Лиса, а мањим Радаљево. Село има велике засеоке, тако да Церову и Јевац многи сматрају селима, а не засеоцима.

Дубрава је једно од најбогатијих села у моравичком крају. Нарочито је позната по производњи јабука и шљива. Ране трешње и поврће стижу у Дубрави.

Клепани

Представљају мали засеок и налазе се на крајње југозападном, брдовитом делу села, који се простире између Доњег и Горњег Шареника. Фамилије насељене у овом засеоку су:

Обрадовићи, 37 к. (Ђурђиц), смештени су до самих Водица. Има их на Катићима (1), у Ивањици и Београду.

Један **Милетић** је ушао у Обрадовиће.

Вучићевићи, 7 к., славе Ђурђиц.

Рајковићи, 17 к. (Ђурђиц). Има их у Ивањици (2), Београду, Слатини, Заблаћу.

Костићи, 15 к. (Никољдан). Има их у: Панчеву, Београду, Ковилову, Ивањици, Слатини и Чачку.

Мирчетићи, 1 к. славе Ђурђиц.

Поповићи, 1 к.

Церова

Простире се делом у долини Грабовице, а делом у побрђу између Грабовице и Прилика. Церова има, од 1935. године, четвороразредну основну школу. Школа је отворена у кући Станка Димитријевића, а после неколико година је премештена у Грабовицу, у кућу Јездимира Сенића. Касније, 1950. године, изграђен је нов објекат за школу, у коме и данас ради, као истурено одељење Основне школе "Сретен Лазаревић" из Прилика. Близу школе налази се и извор киселе воде. Засеок је повезан путем Грабовица - Бела Црква. Код гробља, у периоду од 1995. до 1997. године изграђена је нова црква. Живописана је 2000. године и посвећена Светом Вазнесењу - Спасовдану.

У Церови живе следеће фамилије:

Миловићи, 2 к. (Ђурђиц), пореклом су од Васојевића. Има их одсељених у Сивчини и Ивањици.

Јовановићи, 6 к. (Никољдан), налазе се у долини поред реке Грабовице. Има их данас у Чачку (2) и Ивањици (3).

Станићи, 3 к. (Ђурђиц), не знају одакле су дошли. Има их одсељених у Чачку (2) и Ивањици.

Савићи, 3 к. (Ђурђиц).

Савићи, 2 к., славе Никољдан.

Сенићи, 2 к. (Госпођиндан), заузимају најплодније земљиште у овом засеоку, поред Грабовице. Ту се пре рата налазила школа, у приватној кући, а после 1945. год. изграђена је зграда за четвороразредну школу. Има их одсељених у засеок Ђуриће.

Радојичићи, 1 к. (Ђурђиц). Први се уселио из познате фамилије, из Брезове.

Николићи, 3 к. (Аранђеловдан), насељени су у Љубику, а други (2 к.) у Кућанима, испод Јевачких стена, с десне стране реке Грабовице. Од ових је један доктор наука (Михаило) и ради у Воћарском институту у Чачку.

Довијанићи, 4 к. (Ђурђиц), позната су фамилија. Из ове фамилије је лекар Довијанић, у Београду, а други Довијанић је био председник Моравичког среза у Ивањици. Многи из ове фамилије

сматрају да су Димитријевићи - Довијанићи, у Сивчини, и Довијанићи, у Церови, истог рода.

Софијанићи, 4 к. (Стевањдан), живе у Љубику, горњем делу засеока Церове. Из ове фамилије је народни херој, генерал и командант пограничних јединица Ратко Софијанић. Одавде је и један од директора чачанске "Слободе". Има их у: Чачку, Београду и Ивањици.

Милинковићи, 7 к., славе Ђурђиц.

Благојевићи, 3 к. (Стевањдан). Према попису 1863. године има 4 куће Благојевића. Највероватније да су се неки одселили у Добрачу где их данас има.

Сретеновићи, 3 к. (Ђурђиц), живе поред реке, а једна њихова кућа има у Кућанима, с десне стране реке, испод Јевачких стена. Има их у Чачку и Ивањици. Овде, у Сретеновићима, у последње време се подиже црква.

Богдановићи, 2 к. (Ђурђиц). Потомци истичу да је њихов предак дошао у Церову са Катића. Данас их има одавде одсељених у: Ивањици и Атеници код Чачка.

Масларевићи, 6 к. (Никољдан), познати произвођачи јабука, налазе се у делу Церове до Шареника, у долини Љупче реке. Данас их највише има у Чачку (4) и Београду (2).

У Дубрави, средишњем делу Церове, живе:

Пајовићи, 4 к. (Ђурђиц).

Мирчетићи, 9 к. (Ђурђиц).

Ристивојевићи, 9 к. (Ђурђиц).

Јанковићи, 4 к. (Ђурђиц).

Мијаиловићи, 3 к. (Ђурђиц).

Николићи, 2 к. (Никољдан).

Игњатовићи, 2 к. (Ђурђиц).

Церова слави Спасовдан.

Становници Церове имају неколико воденица на Грабовици и на Клепанском потоку.

Јесениште

Јесениште је потпуно ново насеље, настало седамдесетих година 20. века. Никло је на подручју Јевца, у долини Грабовице, на

1,5 км од ушћа ове реке у Моравицу, на њеној десној страни. Од староседелаца у овом засеоку су:

Вучићевићи, 7 к., славе Ђурђиц.

Дамљановићи, 17 к. (Лучиндан).

Мирчетићи, 2 к, славе Ђурђиц.

Након отварања Индустрије тепиха (1960) дошли су и населили равницу поред реке:

Аничићи, 2 к., из Пресеке.

Арсовићи, из Кушића.

Бошковићи, из Опаљеника.

Марићи, из Косовице.

Златићи, из Братљева.

Јовановићи, из Опаљеника.

Кнежевићи, из Братљева.

Симићевићи, из Пресеке.

Поред њих овде је настањено и неколико фамилија са стране:

Ђоковићи,

Јовановићи,

Николићи,

Пантовићи.

Палеж

Палеж је био саставни, западни део Јевца. Налази се у долини реке Грабовице. У последње време, од подизања Индустрије тепиха на Буковици, радници из удаљених села градили су куће у Палежу и насеље је постајало бројно. Староседеоци су:

Вучићевићи, 6 к. (Никољдан).

Дрндаревићи, 8 к. (Никољдан).

Игњатовићи, славе Ђурђиц.

Томићи, 5 к. (Никољдан).

Балмазовићи, 3 к., славе Никољдан.

Дамјановићи, славе Лучиндан.

У последње време доселили су се:

Аничићи, 5 к., из Пресеке.

Вујовићи, 1 к. (Никољдан), досељени су из Смиљевца.

Вуловићи, 1 к. (Никољдан), из Равне Горе.

Громовићи, из Опаљеника.

Даниловићи, из Сивчине.

Милорадовићи, из Чепова.

Павловићи, 2 к. (Никољдан), из Кушића,

Лугићи, из Деретина.

Ту је и неколико фамилија које су досељене са стране:

Максимовићи,

Миловановићи, 6 к. (Ђурђиц).

Стевановићи, 8 к., славе Стевањдан.

Јевац

Јевац се простире између Грабовице и Буковице, од Јевачких стена до реке Моравице. У последње време Јевац заузима источни део ове територије, а западни је Палеж и ново насеље Јесениште. Сада се Јевац простире до Језера и до косе која дели на две половине овај простор. Овај засеок је познат по убиству седам комита Косте Војиновића. Машан Стојовић и његова група су дошли да подигну устанак у поробљеном моравичком крају (1917). Ту су издани од Андрије Грбића, који их је примио на конак, и побијени, 20. децембра 1917. Спомен обележје овим јунацима откривено је 21. јула 1991. године, када је говорио Љубомир М. Марковић из Чачка.

У Јевцу живе:

Пантовићи, 13 к., славе Ђурђиц.

Грбићи, 3 к.

Тодоровићи, 9 к. (Ђурђиц).

Сретеновићи, славе Ђурђиц.

Кочовићи, 1 к. (Ђурђиц).

Куће су им окренуте према реци Буковици. Кроз село пролази узан сеоски пут, а пут Ивањица - Пожега пролази на неколико километара подно села, поред Индустрије тепиха. Још није прокопан пут долином Буковице, већ је овај засеок повезан са магистралним путем преко Језера, Палежа и Јесеништа.

Ђурићи

Ђурићи заузимају средишњи део Дубраве. Простиру се од реке Грабовице до Варјача у Приликама. Повезани су путевима:

Ивањица - Пожега и Грабовница - Бела Црква, који пролази долином реке Грабовице. У овом засеоку насељене су следеће фамилије:

Вујовићи, 1 к. (Никољдан),

Аврамовићи, 3 к.,

Ристивојевићи, 5 к. (Ђурђиц), који су сишли у Петаковиће,

Јевђовићи, 7 к. (Ђурђиц),

Костићи, 2 к., славе Никољдан,

Станковићи, 4 к. (Ђурђиц),

Сенићи, 3 к. (Госпођиндан), скорије досељени из Церове,

Миловановићи, 2 к., славе Ђурђиц,

Радојевићи, 4 к. (Ђурђиц).

Петаковићи (Грабовица)

Налази се на ушћу Грабовице у Моравицу, с леве стране. Ту пролази и пут Ивањица - Пожега. У последње време подигнуто је неколико радњи и магацина.

Петаковићи, 5 к. (Ђурђиц), су најбројнија фамилија у засеоку, који је по њиховом презимену добио име.

У последње време доселили су се и настанили у Грабовици (Петаковићима):

Гавриловићи, 6 к., славе Ђурђиц,

Гавриловићи, 2 к. (Ђурђевдан),

Аврамовићи, из Радаљева,

Миловићи, 4 к. (Ђурђиц), из Церове,

Костићи, славе Никољдан и из Клепана су.

РАДАЉЕВО

Радаљево се простире с десне стране Моравице и заузима најудаљенији северозападни део ивањичког поља и побрђа између греде која се протеже од Лисе до Клисуре и Моравице. Кроз село је пролазио колски пут Аџин мост - Градина - Дивљака. Касније је изграђен пут кроз Клисуру и престала је потреба за старим путем. Сада најчешће служи као локални, сеоски пут. Земљиште је плодно, а простире се поред реке и брдима.

Поред казана са "мученицом"

Село је подељено на два већа засеока: Горње Радаљево и Доње Радаљево (које се може поделити на два дела: Брђане, до Горњег Радаљева, и Подгорину). Нема свој центар, већ је усмерено на заједнички центар за Прилике, Дубраву и Радаљево, који се налази у Приликама. Нема школу. Деца иду у приличку школу. И задруга је заједничка.

Радаљево има стару парохијалну цркву Светог Георгија, саграђену почетком 19. века на рушевинама старије богомоље. У последње време (1997) Радослав Секулић је подигао нову цркву, код гробља на Ђоковића брду, посвећену великомученику Георгију. Изнад Доњег Радаљева, на Градини, налази се црквица где се организују причешћа и сабори.

Доње Радаљево

Налази се између Градине и Моравице. Насељавају га следеће фамилије:

Прилике

Јовичићи, 12 к. (Аранђеловдан), њихове куће су најближе Клисуре и ариљској општини.

Милетићи, 6 к. (Ђурђевдан).

Ђоковићи, 24 к. (Ђурђевдан). Представљају фамилију интелектуалаца, од којих највише одсељених има у Београду.

Секулићи, 2 к. (Ђурђевдан). Била су три брата и сви су се разишли: један је у Београду, други у Ивањици и трећи се привенчао у Подмалич.

Пејовићи, 21 к. (Лучиндан), куће им се налазе испод пута, према Моравици. Из ове фамилије је лекар - хирург у Чачку.

Јеремићи, 8 к. (Лучиндан), у последње време изграђене су нове куће у овој фамилији.

Николићи, 5 к., славе Ђурђевдан.

Тутуновићи, 24 к. (Аранђеловдан), данас их има већи број одсељених у околину Чачка.

Мојсиловићи, 15 к. (Аранђеловдан), заузимају простор између Доњег и Горњег Радаљева. Има их одсељених у Чачку.

Миловановићи, 12 к. (Ђурђевдан).

Јосовићи, 5 к. (Ђурђевдан), такође, куће им се налазе на средокраћу између Доњег и Горњег Радаљева.

Стевановићи, 3 к. (Аранђеловдан).

Горње Радаљево

Налази се код старе цркве. Протеже се од старе цркве до потока који дели Лису од Радаљева. Насељавају га:

Мојовићи, 27 к., славе Аранђеловдан.

Бојовићи, 31 к. (Ђурђевдан). Будући војвода Петар и будући владика Јеврем када су се доселили у Радаљево из златарског краја затекли су Бојовиће у овом селу. Од тих староседелаца су данашњи Бојовићи.

Луковићи - Вуколићи, 3 к. (Ђурђевдан).

Грујичићи, 7 к. (Митровдан), пола фамилије се саселило у поље.

Тошовићи, 24 к. (Аранђеловдан), пореклом су из Осонице. Један од Тошовића је директор школе у Ивањици.

Пантелићи, 8 к. (Митровдан).

Мићићи, 1 к. (Јовањдан).

Спасојевићи, 8 к. (Ђурђевдан), има их одсељених у Чачку (2).

Стевановићи, 3 к. (Ђурђевдан).

Гавриловићи, 8 к. (Ђурђевдан).

Мићовићи, 2 к. (Срђевдан).

Станићи, 3 к. (Лучиндан).

Поповићи, 7 к. (Митровдан).

Тодоровићи, 1 к. (Митровдан).

Стојићи, 5 к., славе Ђурђиц.

Мандићи, доселили су се из Шареника.

Араповићи, 17. к. (Никољдан), пореклом су из Осонице.

Одсељени из Радаљева:

Бојовићи, фамилија војводе Петра Бојовића и владике Јеврема. Одсели су се у Топлицу.

Броћићи, у Гучи су пореклом из Радаљева. Њихов прадед дошао је у Гучу. Старином им је презиме Пејовић. Има их и данас у Радаљеву а има их одсељених у Шумадији. Славе Лучиндан.⁶

Аџемовићи, дошли су из Осонице.⁷ Одавде су се неки одселили у Заблаће и Доњу Горевницу.

Драговићи и **Богдановићи** један су род. Одселили се из Радаљева у Рогачу код Гуче. Једна група од ове фамилије отишла је у Тамник и тамо се презивају Богдановићи. Иначе, пореклом су из Дробњака. Славе Ђурђевдан.⁸

Мандићи, у Чачку, 2 к., доселили се из Радаљева. Један је радио у ФРА.

Максовићи, у Липници код Чачка, доселили су се из Радаљева.⁹

Јоксићи, у Липници, потичу од Мојсиловића у Радаљеву. Доселили су се 1930. године у Липницу. Презивали су се Мојсиловићи.¹⁰

⁶ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 165.

⁷ Р. Јеремић, Рукопис о становништву.

⁸ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 183.

⁹ "Чачански глас" бр. 14/83.

¹⁰ Исто.

6.

МЕЂУРЕЧЈЕ СА БРАТЉЕВОМ

РОКЦИ

Међуречје

Рокци

Грбићи

Зарићи

Принчевци

МАНА

КОМАДИНЕ

КУМАНИЦА

Куманица

Чикер

Принчево Брдо

КОСОВИЦА

Бутково

Косовица

БРАТЉЕВО

Старо Село

Златићи

Окрајак

Мало Братљево

ГЛЕЂИЦА

Доња Глеђица

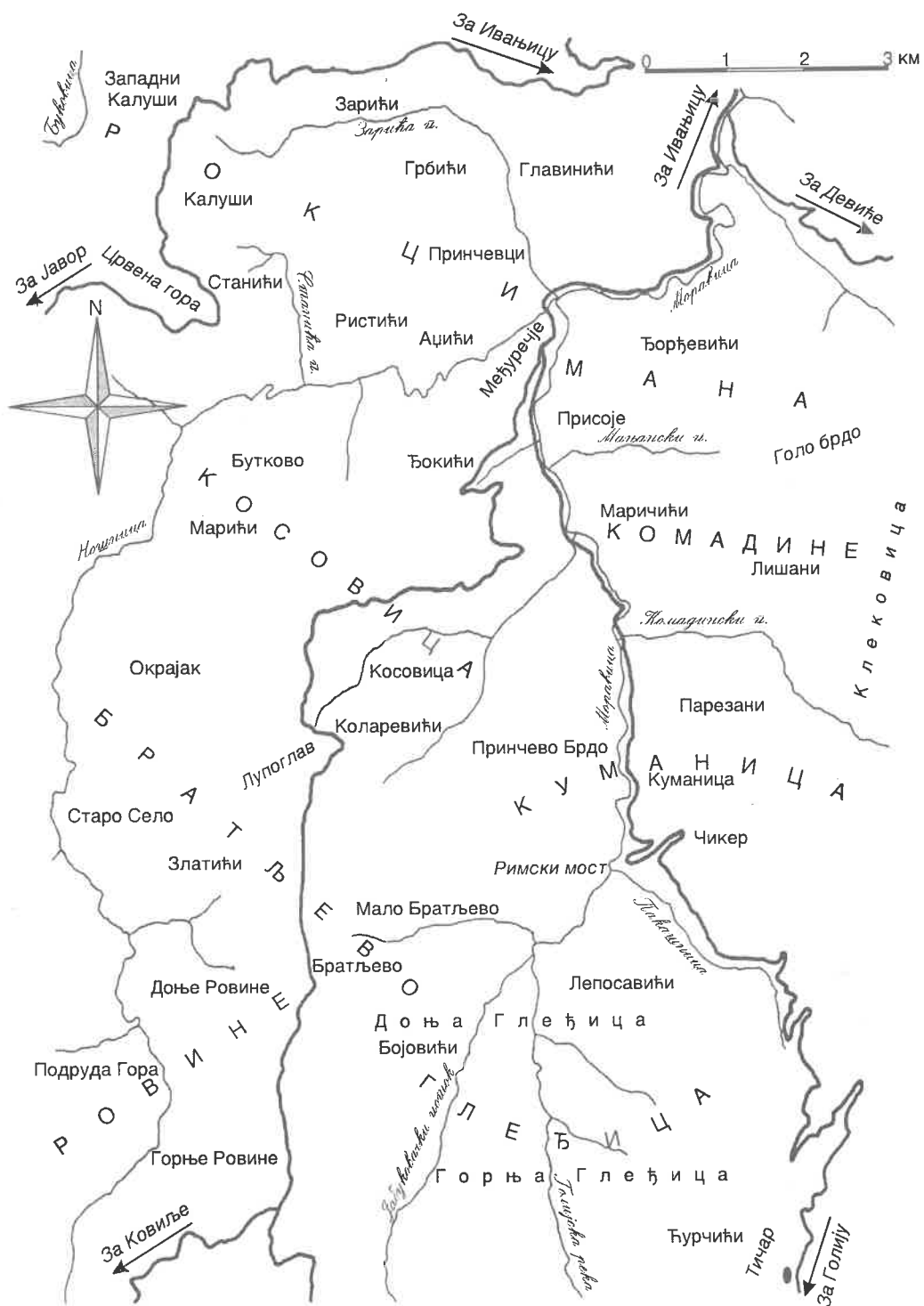
Горња Глеђица

РОВИНЕ

Доње Ровине

Горње Ровине

Подруда Гора

Карта 7. Међуречје са Братљевом

Међуречје са Братљевом

Јужно од Ивањице, према Голији, узводно уз Моравицу и Ношницу, простиру се села Рокци, Мана, Косовица, Комадине, Куманица, Глеђица, Ровине и Братљево.

Међуречје је постојало још за време Римљана и називало се Мегиретус. У време када је овим просторима владао византијски цар Константин Порфирогенит ово насеље носи назив Међуреч. У последње време, боље рећи у периоду између два светска рата Међуречје је постало центар за више околних села: Рокце, Ману, Комадине, Куманицу, Косовицу. За остала три села (Братљево, Ровине и Глеђицу) одувек је центар било Братљево. На оваквој подели су биле и формиране општине Међуречје и Братљево (1951. године). Четири године касније сва наведена села су укључена у једну општину - Међуречје, која је постојала све до 1959. године. Од тада цело ово подручје прикључено је општини Ивањица.

РОКЦИ

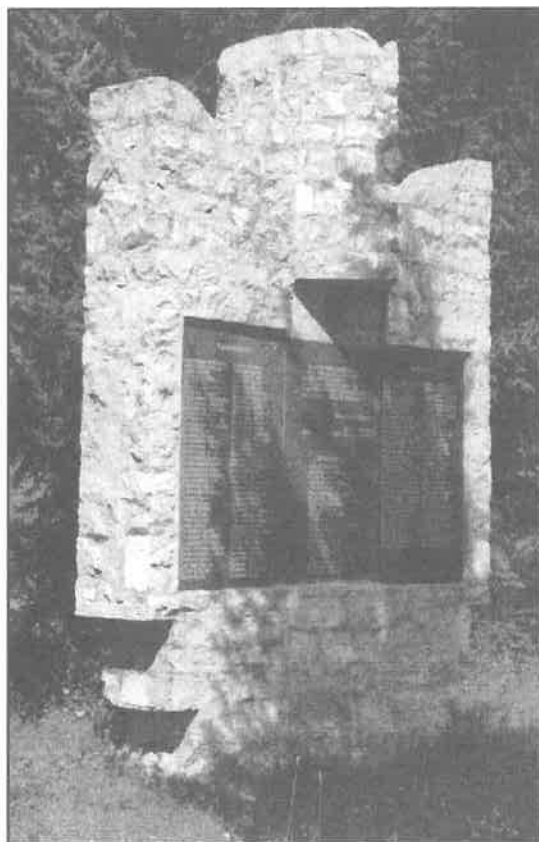
Рокци су једно од најплоднијих села моравичког краја. Познато је надалеко по богатим воћњацима, шљива пожегача и јабука будимки. Рокчанска ракија је, без сумње, најбоља у читавом крају. Иза ње по квалитету долази овај у народу омиљени напитак из: Дубраве, Шареника и Свештице.

Рокци се простиру од Ношнице до Црвене Горе, и до Оштрица и Дебелог брда. Налази се на јужним падинама ових висова који се издижу изнад других. Могло би се рећи да су границе овог села: река Ношница и мали део Моравице, са источне, Црвена гора са јужне, Оштрице са западне и Дебело брдо са северне стране. Краће речено, Рокци заузимају простор између Ношнице и Јаворског пута и од Црвене горе до Дебелог брда. Једино на једном месту преко границе прелази део овог села, који се зове Западним Калушима. И овај крај се спушта између Црвене горе и Арсенијевића, преко Јаворског пута, све до реке Буковице.

Центар за ово село и суседну Ману увек је било Међуречје. У Међуречју је основана Рокчанска школа 1921. године. До тада су деца из овог села одлазила, једним делом у Ивањицу, а мањи број у Косовицу.

Село је повезано колским путевима за пут Ивањица - Међуречје - Беле Воде, а горњи део села за јаворски пут (Ивањица - Јавор - Сјеница).

Куће су претежно зидане и у највећем броју су покривене плочом. У последње време има кућа под црепом. Ветрови у овом селу нису велика опасност као у другим, па кровови нису због тога покривене плочом, већ зато што је у овом селу било неколико мајдана плоче: Главинићи, Међуречје и у суседним Мирковићима (Бедина Варош), и зато што је плоча најбоља и најјефтинија за кров. Чак су и школа и споредне грађевине код домаћина овог села под плочу покривене.

Спомен обележје изгинулим ратницима у Првом и Другом светском рату у Међуречју

Земљиште није стрмо и налази се на надморској висини од 500 до 800 метара и погодно је за гајење ратарских култура и воћњака. Мали су простори поред Ношнице, погодни за гајење

ратарских култура, али зато има нешто даље и више од реке плодних ораница. Становници овог села се у првом реду баве ратарством (гаје пшеницу и кукуруз), а воћарством и сточарством узгредно.

Село има воденице на: Ношници, Станића потоку, Зарића потоку, махом су редовничке.

Заветина села су Прве Тројице, заједно са суседном Маном.

Мала је миграција становништва из овог села. У Ивањицу и друга места одлазили су из Рокци једино они младићи који су завршили школу или занат. Тако су: Аџићи и Радивојевићи - трговци у Ивањици и Чачку, Ристићи - седлари и обућари, учитељи и трговци, итд. У последње време одселили су се многи у: Београд, Ужице, Ивањицу и Љубљану.

Данас је највише Рокчана, неколико десетина, који свакодневно одлазе у Ивањицу на посао, а после подне су код куће: Аџићи, Ђорђевићи, Самарџићи, Ристићи, Станићи, Азањци, Зарићи, Принчевци, Главинићи и други.

Мали је број и оних који су се уселили из пасивнијих подручја у ово село. Међутим, може се приметити да је сасвим мали наталитет. То се најбоље види по броју деце у школи.

У овом селу налази се неколико бројних фамилија, које су цењене у читавом крају: Ристићи, Аџићи, Самарџићи, Радивојевићи, Станићи, Зарићи, Главинићи, Азањци, а раније и Петровићи.

Међуречје

Међуречје је прелепо насеље на ставама Моравице и Ношнице, лоцирано десетак километара узводно од Ивањице, на 530 м надморске висине. У Међуречју се налази потпуна основна школа, узгајалиште калифорнијске пастрмке, са малим мотелом, пошта, задруга, дом културе, амбуланта, неколико кафана и продавница индустријске робе, спортски терени, сушара шљива, вуновлачара, као и више приватних занатских радњи, које се углавном баве прерадом дрвета. Као успомена на концентрациони логор, који је овде постојао крајем 1940. и почетком 1941. године, испред моста на Ношници, стоји спомен обележје.

У насељу има највише просветних радника и мештана сасељених из околних села:

Ристићи, 5 к. (Никољдан), староседеоци.

Гавриловићи, 1 к. (Стевањдан), из Буткова, староседеоци.

Радоњићи, 1 к. (Стевањдан), староседеоци.

Споменик на месту логора у Међуречју (у позадини Аџићи и Ристићи)

Новаковићи, 1 к. (Илиндан), староседеоци.
Аџићи, 2 к. (Лазарева субота), староседеоци.
Азањци, 2 к. (Ђурђиц), из Рокци.
Пешићи, 2 к., из Рокци.
Самарџићи, 1 к. (Лазарева субота), из Рокци.
Јовановићи, 2 к., из Буткова.
Парезановићи, 2 к. (Дмитровдан), из Куманице.
Поповићи, 2 к., из Комадина.
Маричићи, 2 к., из Комадина.
Ђорђевићи, 2 к., из Мане.
Аврамовићи, 2 к., из Куманице.
Савовски, 2 к., из Македоније.
Вукићевићи, 2 к., из Медовина.
Милинковићи, из Глеђице.
Гороњићи, из Ужица.
Златићи, из Братљева.

Ђелкапићи, из Сивчине.
Радивојевићи, из Сивчине.
Принчевци, из Рокци.

Рокци

Овај засеок се простире од Међуречја до Црвене горе и чини једну целину, мада га деле на два засеока: Ристићи, до Косе, и даље - Црвена Гора.

Аџићи, 12 к. (Лазарева субота). Не знају одакле су дошли. Највероватније да су староседеоци, јер су запосели најплодније земљиште поред Ношнице. Једна кућа Аџића има у Рабровици, где су раније биле колибе Аџића, а друга у Новаковићима више Међуречја. У Аџиће се уселио и један **Милосављевић**, чији су се трагови већ изгубили. Аџићи имају своје воденице на Зарића потоку и на Ношници. Има их одсељених у: Ивањици (почетком овог века), Чачку и Београду.

Ристићи, 13 к. (Никољдан) добили су презиме када су се доселили ту где и данас живе. Њихово презиме потиче од Ристе, жене која је од ага и бегова откупила земљу и морала тапију да носи у Травник на оверу. Паша је ишчупао бич њене косе и налепио на темесуче.¹ Ристићи су веома радни људи и предузимљиви. Познати су као одлични воћари, а неколико њих су кафеџије - угоститељи. Двојица Ристића сишли су у Међуречје, купили имање од Петровића и постали имућни домаћини. Поред пољопривреде, баве се трговином, угоститељством и руковањем вуновлачаре. Један од њих пред рат, 1939. године подигао је и хидроцентралу и осветљавао неколико кућа Раније су се неки одселили у: Ивањицу, Чачак и Београд, а у последње време, после 1945. године неки су отишли у: Београд (7), Љубљану (2), Чачак (3) и тамо живе. Од Ристића су: Милован Ристић, аутор књиге "Стари Влах" и Момчило Ристић, члан САНУ, чији је отац рођен у овом селу.

У Ристиће су ушли:

Радоњићи, из Комадина (славе Стевањдан) и
Секулићи, из Ерчега, пре 100 година.

Ристићи - Савићи, истог су рода са Ристићима у доњем делу села, само што живе на вишем терену, где су од земље мањи приходи. Старије Ристиће више познају по другом презимену -

¹ Види *Моравичке легенде*, стр 34.

Савићи. Од ових Ристића данас има одсељених у: Пожези, Београду, Ивањици (3), Крагујевцу и другим местима.

У Савиће су се уселили:

Петровићи, из Опаљеника (засеок Буџаци),

Грововићи, такође из Опаљеника.

Станићи, 17 к. (Никољдан), воде порекло од племена Васојевића.² Једна су од највећих фамилија на подручју села. Настањени су од Косе до Црвене горе и од Ношнице до Јаворског пута, заједно са Калушевићима. Баве се воћарством, земљорадњом сточарством. Мало су одлазили у свет. У последње време су се селили и највише их има у: Ивањици (7), Чачку (3), Београду (5), Немачкој и Француској.

У Станиће је ушао **Шекељић**, из Брезове.

Калушевићи, 8 к. (Никољдан), укленили су се између Ристића и Станића. Заузимају горњи део засеока, све до Глуваје. Имају ретко презиме, које је највероватније дошло од надимка Калуш. Пре рата одселили су се Калушевићи у Ивањицу и Београд. У последње време има их одсељених у: Ивањици (3), Београду (2), Швајцарској (2).

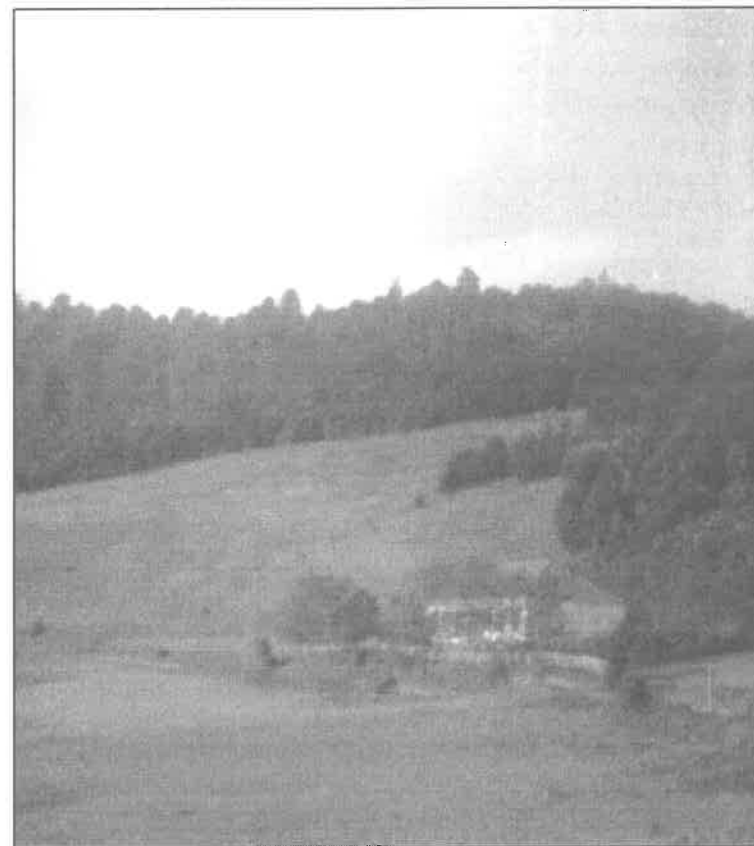
У Калушевиће је ушао **Мариновић**, из Буковика, из нововарошког краја.

Калушевићи, 9 к. (Никољдан), су, уствари, *западни Калуши* и истог су рода са Калушевићима, које зову још и источним Калушима. Куће западних Калуша налазе се на западним падинама Глуваје, на простору од Јаворског пута до реке Буковице, између Арсенијевића (засеок Сивчине) и Црвене Горе. Од ових Калушевића данас има одсељених у: Сплиту, Бањалуци (лекар), Београду (3) и Ивањици (5).

Милосављевићи, 7 к. (Стевањдан), су живели у данашњем Буткову, с друге стране Ношнице, а колибе им се налазиле на простору између Ношнице и Црвене горе, где су им сада куће. До сеоба је дошло због честих напада хајдука Јевђовића и његове дружине, који су пљачкали и убијали.³ Надалеко су познати као бачвари (пинтори), мајстори за израду буради и каца од белог храста, који расте у њиховој близини, на источним падинама Црвене горе, у долини Ношнице. Данас их има одсељених у: Ивањици (3), Бединој Вароши, код Обреновца и Београду. Један од њих је дошао у Ивањицу још крајем прошог века. Имају надимак: Мудерези.

² Р. Вешовић, *Племи Васојевићи*.

³ Казивања Радоја Милосављевића, секретара Основне школе у Међуречју, 1977. године.

Црвена гора

Самарџићи, 4 к. (Лазаревдан), воде порекло од Кривошија, испод Ловћена. Једно време су живели код Гацког, а отуда преко Дробњака дошли у околину Ивањице, у село Рокци, купили земљу од Аџића и ту се настанили. У знак пажње према Аџићима, власницима земље, променили су славу. Оставили су Ђурђевдан, а узели Лазаревдан за крсно име.⁴ Један Самарџић је купио земљу од Салевића, из Доброг Дола, који су се одселили према Краљеву и Чачку. Живи тамо, у засеоку Салевићи. Данас Самарџића има одсељених у Ивањици (2), од којих је један још пре рата сишао у варошицу. Један живи у Ужицу, а један у Смедереву. Једнога је усинио солунац, у Сивчини, у засеоку Јевац, у фамилији Вучићевића, а други се привенчао у Глијечу.

⁴ *Поријекло Самарџића и осталих братстава рода Орловића.*

У Самарџиће су ушли:

Златићи, пореклом из Доброг Дола.

Ђорђевићи, чији се предак раније привенчао из Мане.

Маричићи, 5 к. (Ђурђевдан), у сродству са Маричићима, у селу Комадинама. Њихове куће се налазе на средокраћу између Међуречја и Ивањице, испод Оштрица. Данас Маричића из Рокци има у: Чачку, Београду, Кушићима (шумар), Ивањици и суседној Бединој Вароши.

Видаковићи, 6 к. (Лесендровдан), досељени су из Кушића. Куће су им испод Оштрица, близу Палибрчког гроба. Има их одсељених у: Ивањици (2), Београду и Банату.

Главинићи, 5 к. (Ђурђевдан), истог су рода са презимењацима из Глијече. Тамо их има много више и највећа су фамилија у том засеоку Шума. Раније су се одселили у: Београд (2), Ивањицу (2) и Чачак.

У Рокце су ушли:

Арсенијевићи, 2 к. (Стевањдан), дошли су из Сивчине почетком 20. века, а одавде су одсељени: у Београд, Чачак и Ивањицу.

Ковачевићи, 3 к. (Никољдан), воде порекло од истог рода у Равној Гори (јаворској). Овде су дошли у другој половини 19. века. Има их одсељених одавде у: Ивањицу, Бедину Варош, Београд и Падинску Скелу. Њих неколико овде живи, а ради у Ивањици, у индустрији.

Ђешевићи, (Аранђеловдан), предак им је дошао у Главиниће, на имање Радивојевића, који се привенчао из Грбића, из Црњева, пре педесет година.

Величковићи, (Никољдан), из Мане, привенчао се у Арсенијевиће.

Грбићи

Грбићи се налазе између Станића и Зарића потока, Јеленовца и Принчеваца. У Грбићима, који су одвојени од осталих делова села, иако се налазе у његовом централном делу, живи неколико фамилија.

Радивојевићи, 7 к. (Стевањдан), највероватније воде порекло од Васојевића, или од Андријевице. Најпре су се доселили у Грбиће и сматрају се староседеоцима у односу на друге фамилије, које су касније дошле у овај засеок. Раније су одсељена двојица браће у

Ивањицу и били су познати трговци. Данас има одсељених Радивојевића у: Чачку (2), Ивањици (3) и Београду (2).

Азањци, 2 к. (Ђурђиц), родом су из Васиљевића. Дошао је први предак после Првог светског рата у Грбиће. Сада су ту две куће. Одсељених има у: Међуречју (2), Ивањици (2), Чачку (2) и Београду. У Чачку један је просветни радник, а у Београду доктор пољопривредних наука.

Ђојовићи, 3 к. (Мратиндан), дошли су у прошлом веку из Васиљевића. Одавде су се одселили: двојица у Ивањицу и један у Београд.

Ристићи, 1 к. (Никољдан), дошао је почетком овог века из суседног засеока. Сада их одавде има одсељених у: Ивањици, Крагујевцу и Београду.

Пешићи, 2 к. (Аранђеловдан), дошли су од Сјенице у прошлом веку у Радивојевиће. У сродству су са Пешићима у Медовинама. Има их одсељених у: Међуречју (2), Ивањици, Приштини и Београду.

Луковићи, дошли су из Бјелуше, из ариљског краја. Један од њих данас живи у Ивањици.

Петровићи, доселили су се из Опаљеника. Куће су им удаљене од кућа других фамилија и близу су Јеленовца.

Милетићи, пре Другог светског рата дошли су из Буткова. Двојица су се одселила у Ивањицу.

Коларевићи, (Јереминдан), дошао из Вучака пре 50-ак година у кућу Павла Радивојевића.

Зарићи

Овај засеок Рокци је потпуно издвојен и налази се на падинама Оштрица. Простире се од Зарића потока до Оштрица и од Зарића брда и Јеленовца до Видака.

Зарићи, 13 к. (Никољдан), најбројнији су и најближи засеок Ивањици. Повезани су Јаворским путем са вароши и Јавором. У њиховој непосредној близини налазе се Даниловића (Сивчина) и Калушевића (из Рокци) колибе. Неки од њих су рано сишли у варошицу и постали мајстори: електричари, опанчари, трговци, млинари, вуновлачари и др. Двојица су отишла у Чачак пре рата, а у последње време одселили су се у Ивањицу (5), Чачак (3), Београд (5). Неколико њих свакодневно путује од куће до родног места у Ивањицу и назад.

У Зариће је ушао један **Радивојевић** из суседног засеока Грбићи.

Даниловићи, 2 к., настанили су се у овај засеок из Сивчине.

Принчевци

Овај засеок се налази на источним и јужним падинама Дебелог брда, већим делом, а мањим делом простире се на северним падинама брда Ђуле, с обе стране Зарића потока.

Принчевци, 8 к. (Аранђеловдан), по легенди су староседеоци и воде порекло од принца који се оженио девојком која га је видела.⁵ Раније су се двојица одселили у Ивањицу и били су - један трговац, а други столар. А, данас их, одсељених после рата, има у: Београду (2), Банату, Бединој Вароши, Прибоју и Вуковару.

Петровићи, 5 к. (Јовањдан), били су најбогатија и најугледнија фамилија у читавом селу. Имали су њиве, ливаде и воћњаке у Међуречју. Држали су кафану и трговину у овом насељу. Из ове фамилије био је за време напредњака председник општине. Један је био угледни трговац - гвозђар у Ивањици. Сада је остало само 5 кућа. Многи су се одселили и данас живе у Инђији, Ивањици, Београду (3) и Новом Београду. Њихова имања су купили Ристићи и Принчевци.

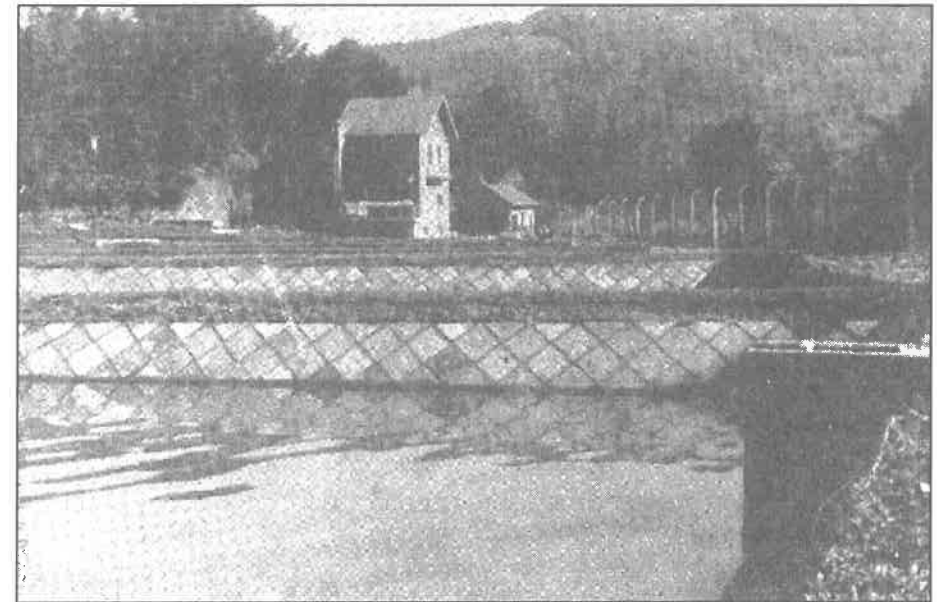
МАНА

Мана је једно од најмањих села у моравичком крају. Пре педесет година имала је 51 домаћинство, са 503 становника. Скоро у сваком домаћинству има по 10 чланова породице, или су то породичне задруге, у просеку. Простире се на падинама Клековице, односно Голог брда, на западној страни, од Моравице до висова Клековице и од Будожелје до Комадина. С друге стране Моравице је Међуречје. Између Мане и Комадина граница је Мањански поток, а према Читлуку, засеоку Будожелје, граница иде шумом. Из пописа од 1863. године види се да су ова два села била једно - Мана.

Мана је увек била заједно са Рокцима у истој општини. Једино је после ослобођења, 1945. године основан посебан Месни одбор за Ману, чије је седиште било у Ђорђевићима, у Мани.

⁵ Види *Моравичке легенде*, стр. 17.

Становништво се бави: сточарством, земљорадњом и воћарством. У последње време највише се баве сечом шума и рабацилуком, превлачењем грађе са Клековице и Голије у Ивањицу. Млађи су запослени у Ивањици, у индустрији: ШПИК, ИТИ, "Јавору", "Пролетеру" и другим радним организацијама. У овом селу постоји велика дневна миграција: преко 40 радника сваког јутра одлази на посао у Ивањицу, а после подне се враћа кућама и раде на њивама и у воћњацима. До радног места и натраг одлазе најчешће локалним аутобусом (за раднике) или на бициклима.

Узгајалиште калифорнијске пастрмке у Међуречју

Земља није тако плодна као она у суседним Рокцима и често је дељена, тако да је село заостајало од других села. Овоме треба додати да житељи нису били велики радници и да нису журили да мењају изглед села и услове живота: Мањани су електрично светло добили тек седамдесетих година, а Рокчани су га имали већ педесетих година. Откако су се многи запослили, почели су да граде нове куће, водоводе, да набављају машине и електричне уређаје. Прокопали су путеве и осећа се побољшање услова за живот и рад становника овог села. Многи су се школовали и унели нове навике.

Да је на простору овог села постојала стара цивилизација, сведочи нам грчко гробље на врху села, које још није испитано. Не мора да буде грчко, али је сигурно старо.

Становници овог села имају редовничке воденице на Мањанском потоку, а једну власничку у долини Моравице, испод Ђорђевића.

Заветина им је Свете Тројице, као и суседних Рокаца, али крстоноше иду у две групе, посебно за доњу, а посебно за горњу Ману.

У селу имају два гробља: у Ђорђевићима, за доњи део села и неке куће из Међуречја и Мањанско гробље, у врху села.

Становништво је махом досељеничко. У селу доминирају две фамилије: Ђорђевићи и Величковићи. А ту су још: Вучићевићи, Пурићи и Јевтовићи, као и усељени из појединих фамилија из других села.

Сточари Мане најчешће истерују своја стада на пашњаке, који се налазе поврх села, даље од кућа. Једино два домаћинства имају колибе, на врху села, у Василијевићима.

Ђорђевићи, 11 к. (Никољдан) заузимају доњи део села, према Међуречју. Две куће Ђорђевића се налазе у Присоју и једна у врху села. Неки су се одселили у Ивањицу (5) и Београд (9). Највише их има у Болечу код Београда. У Мани имају Ђорђевићи добро зидане куће, махом под плочу покривене. Баве се земљорадњом и сточарством. А, имају и велике воћњаке.

У Ђорђевиће су се уселили:

Парезановићи, 2 к. (Дмитровдан), дошли су из Братљева, крајем прошлог века.

Митровићи, 1 к. (Никољдан), ушли су у Ману из суседне Будожелје, из Читлука.

Ђоковићи, 2 к. (Стевањдан), дошли су крајем прошлог века из Ерчега. Први Ђоковић се привенчао у Ђорђевиће. Стари Ђоковић је знао да пева песме уз гусле.⁶ Један од Ђоковића живи у Ивањици.

Величковићи, 17 к. (Илиндан), истог су рода са Новаковићима у Међуречју и Мартиновићима у Васиљевићима. Највећа су фамилија у селу и заузимају централни део Присоја. Данас Величковића има у: Ивањици (5), Београду (7), Загребу, Ријеци.

У Величковиће су ушли:

⁶ М. Мурко, *Трагом српске епике*.

Ђокићи, 5 к. (Стевањдан), дошли су из Косовице, четворица браће, на почетку 20. века, а један четрдесетих година. Насељавају горњи део села.

Дуканци, (Никољдан), досељен је из Осонице и привенчао се у Величковиће.

Мићићи, дошао је из Будожелје и привенчао се у кућу Величковића, у Присоју.

Марковићи, предак је дошао из Опаљеника (Копривнице) у Ману почетком 20. века и привенчао се, у кућу на врху села. У ту кућу касније је дошао **Ђорђевић** из истог села, где га је Марковић усинио.

Илинчићи, из Вионице, који се, такође, привенчао се у Величковиће педесетих година 20. века.

Пурићи, 3 к. (Стевањдан), доселили су се из Вилова код Нове Вароши. Има их више у Будожелји. У Мани су се налазиле две куће Пурића у средини села, а једна у врху села, последња према Клековици, на путу Ивањица - Средња Река. Један од Пурића је одсељен у Кулиновце код Чачка, пре педесет година и тамо данас имају две куће Пурића. Пурића има у Ивањици (2) и Буковици.

Поледице, (Стевањдан) сишао је у Пуриће, из Ерчега тридесетих година 20. века. Данас има једна кућа Поледица у Мани. Од ових Поледица неколико њих се одселило и има их у: Чачку, Болечу (2), Новом Београду и Немачкој.

Вучићевићи, 3 к. (Ђорђејдан), налазе се на средини села. Има их одсељених у Ивањици и Београду.

У Вучићевиће су ушли:

Луковићи, из Бедине Вароши, на почетку 20. века.

Илинчићи, предак је дошао из Вионице и привенчао се у Вучићевиће.

Ђокићи, из истог села, живе у Вучићевићима, где се један привенчао.

Величковићи, су из велике фамилије из Мане, у Вучићевићима је на миразу.

Јевтовићи, променили су презиме. Били су раније Величковићи. И данас један од њих има и једно и друго презиме: Величковић - Јевтовић. Има их 5 к. Славе, за разлику од Величковића, Никољдан. Четири куће су у Присоју, а једна у врху села.

КОМАДИНЕ

Комадине су једно од највише насељених села Моравичког краја. Дуго година се нису расељавали, а наталитет је био велики. И оно што није давала посна земља на обронцима Клековице за њене становнике, вредни Комадинци су одлазили у свет да зараде, донесу и прехране своје породице. Највише су радили као сезонски радници у Војводини (на берби кукуруза, сакупљању шећерне репе и сунцокрета), а онда на Црногорском приморју. У последње време Комадинци су познати у читавом крају као одлични грађевинци. Градили су они куће и индустријске објекте у Ивањици, Чачку, на Приморју и другим крајевима.

Село се простире на западним падинама Клековице, од Моравице и њене котлине до највиших врхова Клековице и од Мане до Куманице. Од Мане га одваја Мањански поток, а од Куманице - Комадински поток. На овим потоцима, као и поред Моравице налазе се редовничке и власничке воденице. Земљиште је веома стрмо и често јаке кише однесу плодно земљиште и усеве са њих, остављајући огромне јаруге на њивама и ливадама. Да би се спасли од јаких киша и одношења земље са њива, Комадинци су, по народном веровању, одлучили да четвртком не раде на својим њивама. Могу копати у другим селима, али у свом селу - тога дана никако. Међутим, и поред тога, Комадинци нису у потпуности ослобођени од те опасности. И даље јака киша разноси њихове њиве и воћњаке. У последње време извршено је попуњавање оголелих висова изнад села и смањена је ова опасност од бујица.

Комадине су познате по борби Срба из овог краја против Турака тридесетих година прошлог века. Буљубаша Реџо пошао је из Сјенице са својим јуришницима да умири Србе у долини Моравице и да посече главе виђенијим људима. Уместо тога, враћа се у Сјеницу са мање бораца и поразом у тој борби, која се водила на простору Комадина. Та битка је опевана у песми "Буљубаша Реџо", а испевао ју је Остоја Нешковић, из Миланце, брат владике Јање.

Становници се баве земљорадњом сточарством, воћарством и разним занимањима: коларским, ковачким, дрводељским, кројачким, зидарским и др.

Према попису становништва из 1863. види се да су Комадине и Куманица били једно село. Звало се Комадине. Школа у овом селу почела је да ради после ослобођења (1946. год.), у приватној кући и радила је све до 1972. год. када је затворена, а деца су упућена да путују аутобусом са Шеманице, или пешице - у Међуречје. Многи су сматрали да је то боље решење и да ће бити одређене уштеде. А, до

рата (1941) деца из овог села су одлазила у четвороразредне школе - у Косовицу и Међуречје.

Скоро је до села изграђен колски пут који повезује ово место са Међуречјем и другим крајевима. Испод села, долином Моравице, пролази асфалтни пут Међуречје - Куманица - Беле Воде.

Најбројније су три фамилије у овом селу: Маричићи, Лишани, Ненадићи. А онда долазе: Радоњићи, Мијаиловићи и Поповићи.

Маричићи, 17 к. (Ђурђевдан) дошли су у Комадине из долине Лима, а воде порекло од Дробњака.⁷ Нигде нема толико надимака као у овој фамилији: једни су Виторовићи - Виторози, други Скобаљи, трећи Лисице, четврти Мачке и др. Заузимају доњи део села. Раније су се неки одселили у Топлицу, око 1878. године и данас их тамо има.⁸ Више Маричића сваког дана одлази у Ивањицу на рад у индустрију или у Клековицу на рад у шуми. У последње време Маричићи су се одселили у: Београд (5), Ивањицу (2), Загреб, Уб и Чачак.

Јаћовићи, из Вионице, предак је ушао, пре педесетак година, у Маричиће.

Лишани, 14 к. (Аранђеловдан), по презимену треба да су потомци досељеника из села Лисе. Вероватно да су на падине Клековице дошли сточари из Лисе и ту остали. По имену ранијег села становници су добили ново презиме. Највише их данас има међу дрвосечама и раде на сечи и заштити шума у Клековици и Голији. Одселили су се у: Ивањицу (5), Београд (3), Чачак (3) и Бајину Башту.

Ненадићи, 7 к. (Никољдан), заузимају средишни део села, који је окренут према Куманици. Имају надимке Лисице и Мачке, и увек уз презиме иде и надимак. Има их одсељених у: Београду (3), Ивањици (5), Чачку и другим местима.

Милетићи, из Буткова, ушао је пре четрдесетак година у Ненадиће.

Радоњићи, 5 к. (Стевањдан), имају куће у горњем делу села, испод висова Клековице. Претежно се баве сточарењем. Радоњића има у: Косовици, Ивањици (3), Београду (3) и Ариљу.

Мијаиловићи, 5 к. (Јовањдан), такође живе у горњем делу села, тамо према Куманици и горе према Белом камену, између Радоњића. Одсељени су и неки живе у: Ивањици (3), Београду и Чачку.

⁷ Петар Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*.

⁸ В. Рудић, *Становништво Топлице*.

Поповићи, 6 к. (Стевањдан) су најближи Куманици, са којом се граниче. Двојица су сишла у Међуречје где су подигли куће, тројица су у Ивањици, један је у Београду, а двојица у Чачку.

Комадинци имају заветину - Недељу по Спасовдану (као и Куманичани, Равногорци и Сивљани).

КУМАНИЦА

Моравица, чим настане испод Глеђице, умири ток и креће на север, пролазећи испод Римског моста и примајући брзу Пакашницу која извире из Дајићког језера (подземно). Потом Моравица протиче кроз Куманицу делећи ово село на два дела - нешто мањи и стрмији засеок Принчево Брдо на левој и Куманицу и Чикер на десној страни.

Куманица је оивичена висовима. На источној страни издигле се Ривотине и Тичар (висови Голије), на западној страни висови који се протежу према Моравици. Од суседних Комадина Куманица је одвојена Комадинским потоком. Ово село се граничи са: Глеђицом, Братљевом, Косовицом, Комадинама и Добрим Долем. Село је са светом повезано асфалтним путем Ивањица - Беле Воде.

Велика је висинска разлика између кућа које се налазе у долини Моравице и оних које се налазе на падинама Голије и братљевске греде. У долини, у доњим деловима села становници се баве ратарством, воћарством и мање сточарством, а у горњим деловима села највише се баве сточарством и експлоатацијом шуме.

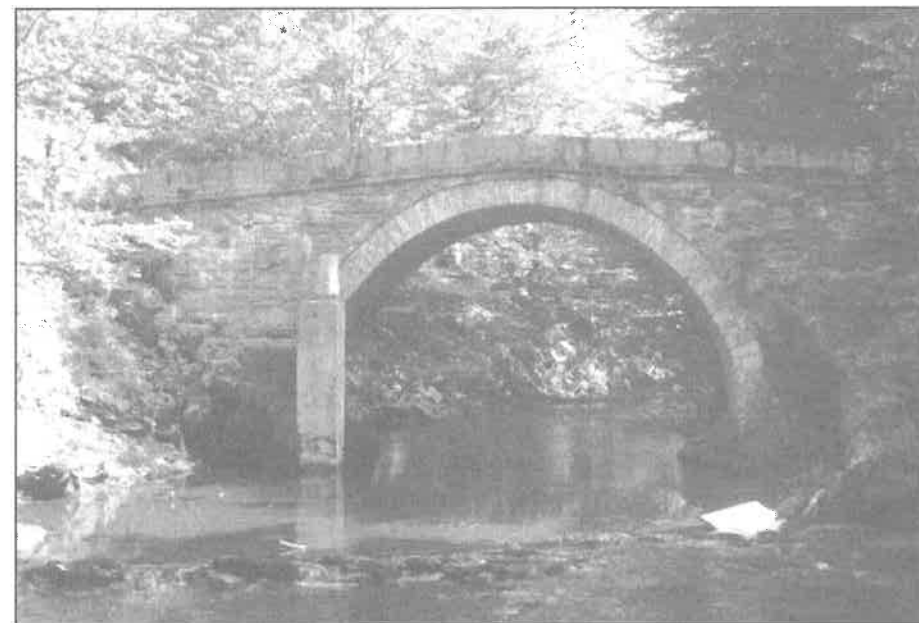
Куманица је добила школу уочи рата, 1938. године - за децу овог села и суседних Комадина. Радила је све до пре тридесетак година (1972) када је угашена, а деца се превозе аутобусом у потпуну основну школу у Међуречје. Иначе, пре отварања школе у Куманици, деца из овог планинског села ишла су у четвороразредну школу у Косовици.

Куманичани имају десетак воденица на оближњим рекама и потоцима: Пакашници, Комадинском потоку и Моравици. Имала је на Пакишници, недалеко од Римског моста, и стругара која у последње време не ради. Била је у власништву ортака Милутиновића и Аврамовића, а после рата постала је задружна.

Куманица је позната по Римском мосту на Моравици, старој грађевини. Камени мост у Куманици сведочи о важној комуникацији која се протезала овим крајем у средњем веку. Овај мост је удаљен

од Ивањице 18 км, на надморској висини 632 м, дуг 14 м, а широк 2,4 м. Стручњаци су испитивали и дошли до сазнања да је мост грађен за време Уроша Немањића, а не у римско доба. Мост је реновиран, заштићен и данас је у употреби. Рестаурацију моста извршио је Завод за заштиту споменика културе из Краљева осамдесетих година.

У селу живи неколико бројних фамилија: Парезановићи, Богдановићи (у засеоцима Куманица и Чикеру) и Милутиновић и Мијаиловићи (у Принчевом Брду).

Римски мост на Моравици у Куманици

Заветина читавог села је Недеља по Спасовдану (слана недеља), али крстоноше посебно иду у Куманици, а посебно у Принчевом Брду, због конфигурације земљишта и удаљености ова два засеока.

Куманица

Куманица се налази на десној страни Моравице и обухвата следеће фамилије: Парезановиће, Николиће, Аврамовиће.

Парезановићи, 13 к. (Митровдан), потичу од Парезановића из Братљева, а у сродству су са Парезановићима у Сивчини и Осоници. Има их одсељених у: Београду, Долову (у Банату), Међуречју (2), Ивањици (5), Чачку (6).

Николићи, 3 к. (Ђурђевдан), имају надимак - Матовци. Веома су вредни и радни људи. У последње време највише их има међу возачима. Одсељени су у Ивањицу (3) и Београд.

Аврамовићи, 5 к. (Ђурђевдан), воде порекло од Аврамовића од Сјенице. Средином 19. века Џемовићи из Црне Горе населили су се у Чедово и Шушаре код Сјенице.⁹ Одатле су се одселили у Глеђицу и Куманицу. Од њих су данашњи Аврамовићи. Аврамовића има у Глеђици много више него у овом селу. У Куманици су се населили у горњем делу села, према Калилима и Белом камену и баве се претежно сточарством. Један од Аврамовића живи у долини Моравице, на Луци, на имању Парезановића. Аврамовићи су одсесљени у: Међуречје, Ивањицу (4), Чачак (2), Београд.

У засеок Куманицу ушао је један **Богдановић**, из суседног засеока Чикера.

Чикер

У Чикеру, на падинама Ривотине, живи неколико фамилија: Богдановићи, Дмитрићи и Мисићи.

Богдановићи, 14 к. (Ђурђевдан), насељавају део села који се простире на падинама Голије, према Пакашници и селу Глеђици. Нису у роду са Богдановићима у другим селима и не знају за своје порекло. Вероватно да су пореклом од Васојевића. Одсељених Богдановића данас има у: Ивањици (3), Чачку (3), Кулиновцима, Београду, Мрсаћу код Краљева, Мусиној Реци.

Дмитрићи, 2 к. (Мратиндан), дошли су пре сто година из Принчевог Брда, суседног засеока преко реке, у Богдановиће. Одсељених има у Ивањици и Чачку.

Мисићи, 2 к. (Аранђеловдан), не знају за своје порекло. У селу, ипак, сматрају да су се доселили из црногорских брда. Да се приметити да је ова фамилија веома ретка, јер не може се ни у суседним крајевима наићи на Мисиће. Данас има једна породица Мисића у Ивањици.

Уселили су се у овај засеок:

Бојовићи, у Богдановиће, из Васиљевића, пре 50 година.

Милутиновићи, први је дошао, с друге стране реке, из Принчевог Брда, у Богдановиће, а иначе воде порекло од исте фамилије из Даића.

Боровићи, предак је дошао из Принчевог Брда. Одселили су се у: Ивањицу (4), Чачак (2) и у Мрсаћ код Краљева.

Ковачевић, лугар, родом је из Равне Горе (Јаворске).

Пројовићи, пре десетак година је дошао у Парезановиће, из Чечине.

Поледице, ушао је у Богдановиће, из Ерчега.

Принчево Брдо

Само име казује да је, према легенди на овим просторима живео принц и да је по том имену насеље добило назив.¹⁰ Простире се од Моравице до Братљева и од Глеђице до Косовице. У овом засеоку живи неколико фамилија:

Милутиновићи, 7 к. (Мратиндан), једна су од највећих фамилија у овом селу. Има их одсељених у: Београду (2), Осоници, Ивањици, Слатини код Чачка и Глеђици.

Дмитрићи, 4 к. (Мратиндан) заузимају средишни део засеока. Данас их има у Врбасу, Падинској Скели, Сомбору, Атеници. Један је у Ивањици, а раније је био на Братљеву (просветни радник), а други је живео у Голијској Реци, као шумски радник. Одавде су неки Дмитрићи прешли у суседни засеок Куманицу и тамо живе.

Петровићи, 4 к. (Мратиндан), не знају тачно своје порекло. Један од Петровића је радио у Братљеву, а неколико их ради у Ивањици и путују. Има их данас одсељених у Заблаћу и Чачку.

Мијаиловићи, 7 к. (Аранђеловдан), представљају једну од најбројнијих фамилија. А, из ове фамилије многи су се разишли у друге крајеве и живе у разним деловима света. Тако Мијајловића има данас у: Чачку (4), Ивањици (5), Атеници (3), Београду (3), Банату (3) а у иностранству - у Француској (2), Немачкој и Аустралији, Швајцарској, Чешкој.

Лабудовићи, 3 к. (Јовањдан), дошли су у прошлом (19) веку из Вучака, где је насељена ова фамилија. Има их одсељених у: Ивањици (3), Београду и Слатини.

⁹ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 134.

¹⁰ Љ. Марковић, *Моравичке легенде*, стр. 17.

Боровићи, 2 к. (Јовањдан), дошли су из Беле стене, Даића, Један је прешао у Куманицу, а други се одселио у околину Краљева. Данас их има у: Ивањици, Чачку, Мусиној Реци.

Димитријевићи, 2 к. (Мратиндан), почетком овог (20) века неки су сишли у Ивањицу и били су познати пекари. Данас их има одсељених у: Лучанима (5), Банату, Косјерићу, Ивањици и другим местима.

Самарџићи, 1 к. (Ђурђевдан), воде порекло од познате фамилије Самарџића, из Кривошија и задржали су своју славу, а нису је мењали како су то чинили Самарџићи у Рокцима. Одавде су отишли Самарџићи и данас живе у Банату, Краљеву и Чачку.

Павловићи, 1 к. (Мратиндан), прешао је један од њих из Куманице, из Аврамовића. Иначе, пореклом су од Павловића из Даића.

Гојковићи, 1 к. (Стевањдан), дошао је из Брусника, са Голије.

Једна кућа **Гајовића** (Јовањдан), била је до пре тридесетак година. И последњи Гајовић се преселио у Падинску Скелу.

Недалеко од Моравице на подручју овог засеока налази се неколико викендица које су подигли и чији су власници:

Аврамовић из Ивањице, родом из Куманице.

Секулић из Београда, родом из Радаљева, а ожењен из Куманице.

Божовић из Ивањице, родом из Лопаша од Пожеге, био дуго година учитељ у овом месту.

Милетић из Ивањице, родом из Комадина.

Перишић из Београда, родом из Београда.

На потоцима и рекама у овом селу налази се више редовничких воденица, од којих су најпознатије: Мијајловића, Боровића и Димитријевића, на Моравици, а Парезановића на Комадинском потоку и Богдановића на Пакашници.

За село и околину најпознатији је сабор на Илиндан код цркве. А становници овога места одлазе на познати сабор на Тичар језеро, који се одржава на Прокопље, 21. јула.

КОСОВИЦА

Заузима простор од Моравице до Лупоглава. Налази се између Принчева Брда на истоку и Братљева и Рокци - на западу. На западној страни је већим делом границу направила Ношница која одваја ово село од Рокци.

Земљиште је претежно стрмо и налази се на источној страни - падини Лупоглава. Мали је равничарски простор поред реке Моравице, испод села, који представља плодно земљиште. Село је подељено на два дела: Косовицу и Бутково. Косовица је окренута према реци Моравици, а Бутково према Ношници. И један и други део је погодан за подизање воћњака, поготову Косовица. Људи се баве воћарством, земљорадњом и сточарством.

У последње време доста је људи из овог села запослено у Ивањици, у индустрији, и сваког дана одлазе на посао, а увече се враћају кућама. Неки су већ подигли куће на периферији Ивањице и саселили се у варош. Дневна миграција у овом селу је велика: многи одлазе у Ивањицу, а други у планину, на сечу и експлоатацију шума.

Косовица је дуго била центар за скоро читав крај, за села: Куманицу, Комадине, Ману и део Рокци. Административно су сва ова села чинила једну општину, са седиштем у Косовици.

Ту је подигнута и прва народна школа на овом подручју, 1892. године. До те године деца из овог и околних села (Косовице, Комадина, Куманице, једног дела Рокци и Мане) нису имала школу. Деца из Братљева су прешла из Ковиља у Косовицу, по отварању школе у овом селу.

У непосредној близини школе налази се црква која је подигнута, како се сматра, на темељима старе цркве која је изграђена одмах после Косовског боја (1389. године). До овог места су дошли рањеници са Косова. Многи су ту и умрли и ту сахрањени. По имену Косоваца - рањеника и место је добило име.¹¹ Архитектура, знамења и иконе данашње цркве потичу из 19. века.

Крајем 19. века, 90-их година, за време напредњака, општина се сели у Међуречје и од тада ово насеље у долини Моравице постаје центар за околна места. Једино у Косовици школа и даље остаје као образовна установа за читаво подручје све до 1921. године, када је отворена Рокчанска школа, у Међуречју. Тада Косовичка школа и даље окупља децу из овог места и суседних:

¹¹ Опширније у легенди о Косовици, у *Моравичким легендама*, Љ. Марковића, стр. 17.

Куманице, Комадина и једног дела Братљева, све до 1927. године, када је и у Братљеву отворена школа. Школа је имала и интернат све до 1921. године.¹² Овде ради четвороразредна школа, а деца у више разреде одлазе у Међуречје.

Црква у Косовици

Данас је Косовица стециште само грађана овог села. Повезана је асфалтним путем Ивањица - Међуречје - Косовица - Братљево, за Ивањицу и даље за већа места. А кад се заврши асфалтни пут према Ступској чесми и Штављу, Косовица ће бити повезана и са Санцаком, горњим селима моравичког краја и приморјем.

Село има неколико водовода. Електрифицирано је 70-их година 20. века.

Косовица се састоји од два велика засеока: Буткова и Косовице.

Заветина је Спасовдан и за Косовицу и за Бутково, али крстоноше иду посебно. Део засеока Косовица, назван Манита Долина, има посебне крстоноше, одвојено од Косовице.

¹² Љ. Марковић, *Школе моравичког краја*, Ивањица, 1987. стр. 19.

Бутково

Многи сматрају да је то село, јер заузима велики простор и чини потпуну целину. Чак је од Косовице физички одвојено косама које се спуштају од Лупоглава према Рабровици, а од Рокци и Опаљеника Бутково је Ношницом одељено. Међутим, Бутково је само засеок села Косовице.

Овде су настањене следеће фамилије: Марићи, Милетићи, Прокопијевићи, Гавриловићи, Бошковићи, Коларевићи, Ојданићи, Јовановићи, Арсовићи, Радосављевићи и Мијајловићи.

Познато је да су овде живели Милосављевићи, па су се преселили на падине Црвене горе, с друге стране реке Ношнице, где су им раније биле колибе. То су учинили због напада хајдука.

Бутковци су имали надалеко познати дувачки оркестар. Та група је свирала на свадбама, саборима и другим веселима у читавом крају од Голије до Кукутнице.

Марићи, 7 к. (Стевањдан), заузимају централни део засеока. Највероватније да су се доселили и да воде порекло од Васојевића. У прошлом веку неки Марићи су се одселили у Бечањ и Бресницу. Тамо су Дела - Марићи, како је на почетку овог века забележио Радомир Илић.¹³ И данас Марићи у Буткову са Марићима у Бресници одржавају родбинске везе: долазе једни другима о заветинама.¹⁴ Марићи у Бресници задржали су старо кумство. Орестијевићи у Косовици су њихови стари кумови, иако је удаљеност између Бреснице и Косовице преко 150 км. У последње време (од ослобођења до данас), одселили су се Марићи из Буткова у: Београд (2), Нови Сад, Ивањицу, Крњачу (2) и Париз (2).

Милетићи, 9 к. (Стевањдан), у сродству су са Марићима, Гавриловићима и Јовановићима. До скоро између ових фамилија се нису узимали. Славе исту славу. Одселили су се у последње време у: Падинску Скелу, Аранђеловац (милиционер), Београд (3), Ивањицу (2), Крњачу и Рокце. Њихове куће и имања заузимају простор нешто нижи од Марића, према Ношници.

Гавриловићи, 3 к. (Стевањдан), у роду су са Марићима, Милетићима и Јовановићима. Један од њих је, између два рата, сишао у Међуречје, оженио се и бави се ковачким занатом, а други је

¹³ Радомир Илић, *О љубићким селима*, СЕЗБ, 1905, Београд, Одељак: Бресница.

¹⁴ Казивања Сима Марића из Буткова, у Ивањици, 1995. и Драгана Марића, директора школе у Бресници.

отишао у Београд, у државну службу. У последње време Гавриловића има одсељених у: Београду (3), Пули, Лучанима, Девићима, Ужицу и Ивањици. У Грабу има Ђурова, славе Стевањдан,¹⁵

Јовановићи, 7 к. (Стевањдан), истичу да су истог рода са Гавриловићима, Марићима и Милетићима. Давно су покидане родбинске везе са овим фамилијама и дошло је до склапања бракова, јер се те везе скоро не осећају. Из ове фамилије највише је увек било свирача - трубача, чланова трубачког оркестра. Познати су Јовановићи зидари, а у последње време има добрих столара. Данас Јовановића има у: Београду (6), Ивањици (2), Земуну, Миоковцима код Чачка, Мајданпеку (милиционер), Аранђеловцу (милиционер) и Чачку.

Прокопијевићи, 2 к. (Стевањдан), неки претпостављају да су истог рода са претходним фамилијама, по једној верзији, јер славе исту славу. Други сматрају да је један од ивањичких попова Прокопијевића дошао у тек отворену цркву да ту службује и остао у овом засеоку. Засновао фамилију и црква је најближа Прокопијевићима, али никада није била самостална, већ се налази у миланџанско-косовичкој парохији. Тада је ову цркву одређених празника опслуживао свештеник те парохије, па је то мало вероватно. Највећа вероватноћа постоји да су се два брата Прокопијевића доселили истовремено, па један остао у Ивањици, а други дошао у Бутково и почео да се бави земљорадњом и сточарством. Одавде су Прокопијевићи отишли и настанили се у Ивањици (3) и Француској.

Бошковићи, 1 к., доселили су се у прошлом веку из Шушара, близу Сјенице и уселили се у Гавриловиће. Ту су се ородили са Гавриловићима. Одселили су се у последње време и данас Бошковићи живе у: Ивањици (2), Београду (2), Чачку (2).

Коларевевићи, 2 к. (Јереминдан), дошли су из бројне фамилије Коларевевића из Косовице. Познати су као зидари. Данас их има у: Београду (2), Ивањици и Болечу код Београда, који су се одселили од 1946. па даље.

Јовичинци, 2 к. (Ђурђевдан) су дошли из Глеђице. Први се привенчао двадесетих година овог века. Мењали су презиме, па су једни остали у старом презимену, а други су узели ново - Нешовићи. Рођена браћа са различитим презименима! Тако у Београду има њих неколико: Јовичинаца (4) и Нешовића (3). У Малом Мокром Лугу је Јовичинац. Један Јовичинац је живео у Међуречју, па се његова породица преселила у Београд.

¹⁵ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, стр. 194.

Радосављевићи, 1 к. (Јовандан), дошао је из Деретина, привенчао се. Један од њих данас живи у Ивањици.

Арсовићи, 1 к. (Јовањдан), дошао је између два рата из Кушића и овде се привенчао. Један се одселио у Београд.

Мијајловићи, 1 к. (Ђурђевдан), дошао је из Опаљеника.

Ојданићи, 1 к. (Ђурђиц), воде порекло од горњих села, заједно са Тешићима, од Берана,¹⁶ а у Бутково су дошли из Високе, из ариљског краја. Има их у Равнима код Ужица, одакле се један одселио у Шаране код Г. Милановца.¹⁷

Косовица

Простире се од Моравице до Лупоглава. У овом засеоку су најбројније фамилије: Ђокићи, Пантовићи, Орестијевићи, Марковићи, Петровићи.

Ђокићи, 17 к. (Стевањдан), воде порекло из Црне Горе, највероватније од Дробњака. Један од Ђокића се одселио у Нови Пазар, 1921. год.¹⁸ У Косовској Митровици живи једна породица Ђокића која је тамо настала од једног Ђокића који је одсељен 1951. године и у Трепчи заузимао једно од руководећих места. Између два рата једна породица се настанила у Трнавској Балузи,¹⁹ а друга у Липници. У последње време највише Ђокића одсељено је у Ивањици (6) и Чачку (3).

Орестијевићи, 7 к. (Ђурђевдан) заузимају централни део села. На простору где су куће ове фамилије налазе се: школа, задружни дом, црква, гробље. Овде се о младенцима организује велики народни сабор. И најстарији не знају како је настало презиме и одакле су дошли. Орестијевићи одржавају кумство са Марићима у Бресници и Бечњу код Чачка, који воде порекло од Марића у Буткову. Данас Орестијевића има: у Београду (3 раније одсељених), а у последње време их има у: Ивањици (3) и Загребу.

Славковићи, 1 к. (Никољдан), Дошао је после Првог светског рата из Штавља, привенчао се. Данас има Славковића у Ивањици и Међуречју.

¹⁶ М. Филиповић, *Таково*, стр. 192.

¹⁷ *Сеобе*, стр. 34.

¹⁸ Е. Мушовић, *Етнички процеси*, стр. 163.

¹⁹ "Чачански глас", бр 11/83.

Пантовићи, 7 к. (Ђурђевдан), заузимају такође средишни део села, нешто више и западније од Орестијевића. Воде порекло од Васојевића.²⁰ Неки су се одселили у Ивањицу (3), Девине и Чачак.

Вучетићи, 5 к. (Јовањдан), дошли су из Буковика, из нововарошког краја. Има их раније одсељених у Каони, а у последње време неколико их је отишло у Ивањицу, потпуно, а други су радници у Ивањици и привремено бораве у вароши, а недељом долазе у село.²¹

Перковићи, 3 к. (Св. Петка) воде порекло од Пешића у Медовинама. Један Пешић се привенчао за Перку из Косовице и њено име потомци су узели за своје презиме. А да су у роду, види се да и једни и други славе Петковдан.²²

Јанковићи, 3 к. (Ђурђиц), заузимају сасвим горњи део села, заједно са Вучетићима и Перковићима. Има их одсељених у Ивањици. Један раније, а двојица после ослобођења су се одселили у варош на Моравици.

Марковићи, 9 к. (Мратиндан) су се населили у онај део села који се налази између Принчева Брда и Манитог потока, заједно са Петровићима. Имају исту славу као Милутиновићи и друге фамилије у Принчевом брду, али нису у сродству. Марковића има одсељених у: Ивањици (3), Београду (4), Чачку и Ужицу.

Петровићи, 6 к. (Лазаревдан), не знају одакле су дошли. Један од ових Петровића био је пре рата кафеџија у Ивањици, у Јаворској улици. А, у последње време Петровићи су се одселили и данас их има у: Ивањици (3), Београду (2), Чачку (2)²³

Петровићи у Липници код Чачка (5 к.) су се доселили у другој половини 19. века из Косовице.

Петровићи у Жаочанима, 4 к., дошли су средином прошлог (19) века из Косовице.

Мартиновићи, 2 к. (Илиндан), истог су рода са Златићима у Братљеву и Ерчегамма, Новаковићима у Међуречју и Величковићима у Мани и славе исту славу.²⁴ Воде порекло од Златних Куча, од племена Златића и били су у задрузи од 72 члана. Један од чобана убије Турчина који је пуштао пса да коље задружне овце. Из страха да не дође до освете отуда он крену и преко Сјенице - Ерчегма,

²⁰ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*.

²¹ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 377.

²² Казивање Р. Пешића, економисте у "Аутопревозу", родом из Медовина.

²³ "Чачански глас" бр. 10 и 11/83.

²⁴ Казивање Настаса Мартиновића, економисте и друштвено-политичког радника из Чачка, родом из Косовице.

Братљева и Косовице дођу и до Мане. Један од Златића оде у Ивањицу, пресели се у Чачак и тамо је умро, а други у Жаочане и трећи у Лису. Данас Мартиновића има, који су се у последње време одселили у: Ивањицу (2), Гучу и Чачак.

Коларевићи, 11 к (Јереминдан), дошли су из Вучака. Заједно са Колаковићима заузимају најужвишеније просторе према Братљеву, на падинама Лупоглава. Одсељених Коларевића има у: Банату, Београду, Ивањици, Чачку (2). Један од Коларевића био је више година директор школе у Братљеву, прешао у Београд и докторирао.

Колаковићи, 3 к. (Никољдан) живе на посној земљи, баве се гајењем стоке и сечом шуме. Воде порекло, највероватније, од Васојевића.²⁵ Данас их има у: Чачку, Ивањици (2), Београду и Крушевцу. Они су се одселили за последњих педесетак година.

Радојичићи, 2 к., заузимају најистуренији део према Рокцима и Рабровици. Као да су пашњацама и шумама одвојени од осталог дела села. Одселили су се неки у Ивањицу и Београд.

Мићићи, су се доселили са Златибора у Косовицу и ту су неко време живели па су се преселили у Рашчиће и Будожелу где и данас живе.²⁶

Ушли су у Косовицу:

Златићи, из Братљева,

Вукашиновићи, из Глеђице, у Ђокиће,

Павловићи, из Куманице,

Ђојбашићи, из Ерчегма,

Боровићи, из Даића,

Парезановићи, из Братљева.

БРАТЉЕВО

Скоро увек су села: Братљево, Глеђица и Ровине која се простиру од Ношнице до Тичар-језера и од Ковиљске планине до Лупоглава чинили заједничку општину Братљево. Центар ова три села налазио се на висоравни између Моравице и Ношнице, на путу од Лупоглаве према Шанчевима и Ковиљској планини. Добио је у својој важности када је 1927. године отворена четворогодишња

²⁵ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*.

²⁶ Драгиша Лапчевић, *Из моје постојбине*, 1930, Београд, стр. 44.

школа за децу из сва три села и када је основана заједничка земљорадничка задруга. 1955. године новом админивном поделом Републике Србије и стварањем комуна - великих општина, Братљево је припојено Међуречју и од тада је престало да буде центар ова три села.

Братљево се налази на надморској висини од око 1000 метара. Повезано је са Ивањицом асфалтним путем, дугим 21 километар. Асфалта има још 3 км до Ковиљске планине. Како пут пролази преко висова и шума Лупоглава, у току зиме је под великим снегом и непроходан. Прекида се сабораћај и живот планинаца улази у мучне токове.

Велика је и висинска разлика између кућа које се налазе у непосредној близини река и оних које се налазе на заравнима и јужним странама планина, на надморској висини од 800 до 1000 м.

На овим просторима је очигледна и лако се може у потпуности проверити она Цвијићева мисао да су села тако близу, на дохват руке, а да је потребно сате утрошити да би се растојање између њих превалило. Овде се једино пешице или на коњу преваљују километри. Ова села имају нешто колских путева, само прокопаних, а не подасутих и поваљаних. Долине река као да не постоје. Било је покушаја, у последње време, да се долинама Ношнице и Моравице прокопају путеви. Овај други је асфалтиран од Међуречја до Римског моста.

До 1927. године деца из ових села су ишла у школу Ковиље. У то време деца из засеока ближих Косовици одлазе у школу у овом месту. Тек 1927. године Братљево добија четвороразредну основну школу. У Глеђици је школа отворена, десет година касније, 1937. године, а Ровине немају школу.

На Братљеву је 1954. године отворена осморазредна основна школа. Није више било потребе да деца из ових места иду у Ивањицу да уче нижу гимназију.

Братљево као центар ова три места има: школу, пошту, месну канцеларију, погон задруге из Међуречја, расадник, продавнице, кафану и лугарницу. У центру се налази и група споменика - крајпуташа изгинулих од 1912. до 1918. године.

Заветина је Прокопјевдан.

Засеоци се налазе на западним падинама планине, окренути према Ношници, само је Мало Братљево на јужној страни.

Старо Село

Школа у Старом Селу

Јелићи, 2 к. (Јовањдан). Воде порекло од Јелића из Ерчега. Живе на седалу планине, између Карађорђевих шанчева и Ковиљске планине. Одсељених има у чачанској Лозници (3), Београду и Ивањици.

Маричићи, 5 к. (Ђурђевдан), највероватније да воде порекло од Дробњака (Црна Гора) и да су преко Полимља дошли у овај крај. И ови Маричићи и они у Комадинама славе Ђурђевдан, што казује да су у сродству. Има их одсељених у: Ивањици (3) и Београду (2).

Кривокуће, 5 к. (Јовањдан), истог су рода са Кривокућама у Равној Гори и Смиљевцу. Сви славе Јовањдан и између себе не склапају бракове. Има их одсељених у: Ивањици (2), Чачку и Београду.

Недељковићи, 6 к. (Митровдан), има их одсељених у Ивањици и Чачку.

Златићи

Овај засеок заузима средишни део села. У овом засеоку налази се и црква. Овде живе фамилије: Златићи, Лазовићи и Кривокуће.

Златићи, 5 к. (Илиндан). У сродству су са Маринковићима у Косовици, Новаковићима у Међуречју и Величковићима у Мани. Сви славе Илиндан. (Опширније у одељку: Маринковићи у Косовици). Има их одсељених у: Ивањици, Међуречју и Чачку. Један је одсељен код Прокупља, научни је радник и доктор наука. Био је председник среза.

Златићи из Осонице воде порекло од ових Златића.

Лазовићи, 4 к. (Ђурђевдан), има их у Ивањици (3), Чачку (5), Пожаревцу (1) и Падинској Скели (3).

Кривокуће, 4 к. О њима је било речи раније, па није потребно понављати.

Окрајак

Овај засеок се налази најсеверније, између Ношнице и Лупоглава, Буткова и засеока Златића. У засеоку Окрајак најбројнија фамилија су Парезановићи.

Парезановићи, 11 к. (Митровдан), најмногбројнија су фамилија у моравичком крају. Приликом доласка у овај крај једни су се задржали у Смиљевцу, а одавде су отишли у Сивчину и Куманицу. Неки су се касније одселили у Бањицу више Чачка, а одатле су се неки вратили у драгачевска села, а неки сишли у моравску котлину. Виђенији Парезановићи били су сеоски кнезови. То казује песма о буљубаши Рецу. Данас их има одсељених у: Ивањици (3), Чачку и Београду (4).

Кнежевићи, 7 к. (Митровдан), пореклом су од Парезановића из истог засеока. То се најбоље види на споменику подигнутом Кнежевићу, на Палибрчком гробу. Кнежевића има данас у: Ивањици, Падинској Скели, Чачку и Београду.

Ненадићи, 3 к. (Митровдан). Данас их има у: Ковилову, Падинској Скели, Лозници код Чачка, Ивањици. И они су пореклом од Парезановића, само су променили презиме. Садашње презиме су узели по имену старог претка.

Миловановићи, 2 к. (Митровдан). Слава показује да су и они од Парезановића из тог села. Одсељених има у: Ковилову, Београду и Ивањици.

Радосављевићи, 1 к. (Митровдан), дошао је из Радосављевића, с друге стране Ношнице, из Опаљеника. Променили су славу. Узели су славу фамилије у коју су дошли, а зна се да Радосављевићи у Опаљенику и они у Деретину славе Јовањдан. Данас их има одсељених у: Ивањици, Београду и другим местима.

Милетићи, 2 к. (Стевањдан). Предак је дошао из Буткова, суседног засеока села Косовице.

Јелићи, 1 к. (Јовањдан), дошао је из истог села, из засеока Старо Село.

Мариновићи, 5 к. (Митровдан), највише их има у Ивањици (6) и Чачку (9). Има их одсељених, у последње време, у: Падинској Скели, Београду, Чачку и Ивањици (2).

Јанковићи, 1 к. (Ђурђиц), најстарији је ушао у фамилију Миловановиће, а потиче из Косовице.

Мало Братљево

Од вододелнице која се протеже од Ковиљске планине и Шанчева до Лупоглава, овај засеок се налази на источној падини која је окренута реци Моравици и селу Глеђици.

Овде се налазе фамилије: Ивковићи и Самарцићи.

Ивковићи, 5 к., има их у: Ивањици, Чачку, Москви.

Самарцићи, 3 к. (Ђурђевдан). Нису мењали славу као Самарцићи у Рокцима. Има их на Кушићима и у Чачку. Воде порекло од Самарцића, од Кривошија, испод Ловћена. У роду су са Орловићима који су отишли према Мостару.

ГЛЕЂИЦА

Глеђица се протеже на падинама Голије једним делом, другим делом између Голијске и Вучачке реке, на падинама Трубе (виса Голије) и Шанчева на другој страни. Глеђицу окружују: Јасеновица (Даићи), Вучак, Братљево, Куманица, Принчево брдо и Тичар.

Кроз Глеђицу протичу Голијска река која долази из Јасеновице и спушта се према Куманици, и Вучачка река, која се при

изласку из овог села састаје са Голијском реком и чине Моравицу (недалеко од Римског моста). Ове реке су изобразиле територију коју заузима село Глеђица, учиниле су да се преласком из једног краја на други крај села: пење на брдо, спушта у реку, па се поново пење на брдо. Земљиште је веома стрмо, нарочито на падинама Тичара, виса Голије. Село као да нема равничарског дела, а планински део је веома стрм и разлика надморске висине између најнижег дела, поред река, и највишег, према Тичару-језеру и Братљеву, износи од 300 до 500 м.

Да би се кренуло у свет, потребно је до аутобуса ићи пешке до Ровина (20 км од Ивањице), Куманице или Братљева. Неки силазе до Међуречја и одатле одлазе у Ивањицу и даље.

Због тешких услова живота и рада, у последње време видна је миграција становништва. Становништво је одлазило у: Ивањицу, Чачак, Београд, Бањане код Уба и друга места.

Прва школа је отворена 1937. године, а после рата и друга у приватној кући у горњем делу села.

Село нема свој центар, већ је Братљево, иако је до њега тешко доћи, центар и за ово село.

Становништво се бави сточарством, ратарством и експлоатацијом шума и гаји воће.

Заветина је Тројице (Духови), а друга је Прокопље. Крстоноше иду посебно у Доњој, а посебно у Горњој Глеђици, због конфигурације земљишта.

Село је подељено на два дела: Доњу и Горњу Глеђицу.

Доња Глеђица

Доња Глеђица заузима простор од Братљева све до Голијске реке. Настањене су следеће породице:

Бојовићи, 11 к. (Мратиндан). Миленковићи, Кадовићи, Поповићи истог су рода са Бојовићима у Васиљевићима. Сигурно је да су дошли из Васиљевића, где их је било много више. Данас их има одсељених у: Ивањици (5), Вапи код Чачка, Кулиновцима, Мршинцима и Чачку.

Јелићи - Лубурани, 1 к. (Јовањдан), воде порекло од Јелића из Ерчега. У сродству са Јелићима у Братљеву. Има их одсељених у: Ивањици, Бединој Вароши, на Буку и Чачку.

Поледице, 7 к. (Стевањдан), воде порекло од Поледица из Ерчега. Има их одсељених у: Ивањици, Бединој Вароши и Чачку.

Нешовићи, 6 к. (Ђурђевдан), воде пореко од ровачког братства Војиновића, а дошли су директно од Бијелог Поља.²⁷ Одсељени су у Ивањицу (5), а раније у Бедину Варош (3).

Аврамовићи, 5 к. (Ђурђевдан) доселили су се од Сјенице и у сродству су са Аврамовићима у Куманици. Раније је била велика фамилија, од десетину кућа. Одселили су се у: Ивањицу (3), Београд (2), Кулиновце (2).

Лепосавићи, 8 к (Ђурђевдан), су једина фамилија која живи на простору између Вучачке и Голијске реке и тај крај се зове Лепосавићи, по називу фамилије која га насељава. Пореклом су Васојевићи. Данас их има: у Бединој Вароши, Ивањици, Чачку и Београду.

Јелићи, 4 к (Јовањдан), доселили се из Ерчега. Данас их има у: Ивањици (3) и Чачку (4).

Остојићи, 2 к. (Мратиндан), су ретка фамилија. Има их код Новог Пазара и Чачку. Раније су се Остојићи одселили у Милатовиће (Драгачево) и тамо их и данас има.²⁸

Вишњићи, 1 к. (Мратиндан), доселио се из Деретина и променио је славу. Из ове фамилије је свештеник у Ковиљу.

Ђуровићи, 7 к. (Илиндан), има их у Ивањици.

Арсенићи, 2 к. (Аранђеловдан), веома су ретка фамилија.

Луковићи, 1 к. (Томиндан), предак је дошао из истог села, из бројне фамилије, чије се куће налазе на десној обали Голијске Моравице, на падинама Тичара.

Аничићи, славе Ђурђиц, а воде порекло од Аничћа из Пресеке.

Каплановићи, 4 к. (Аранђеловдан), ретка су фамилија. Има их одсељених и данас живе у: Прибоју (просветни радник), Ивањици и Слатини код Чачка. Највероватније да је предак ових Каплановића дошао из Божетића (нововарошки крај) где има више кућа Каплановића. На другој страни их нема.²⁹

Горња Глеђица

Заузима простор од Моравице до Тичара и Јелењег брда. У њој су настањени:

²⁷ Р. Вешовић, *Племе Васојевићи*, стр. 254.

²⁸ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, стр. 370.

²⁹ Казивање Синише Дилпарића, судије у Чачку, родом из Буковика.

Ђурчићи, 12 к. (Ђурђевдан), су најбројнији и живе у Горњем Селу - крају овог засеока који је после рата добио школу која је радила у приватној кући више од петнаест година. Одсељени су и данас живе у: Чачку (5), Бањанима код Уба (2), Ивањици (4), Качулицама код Чачка (2).

Ђиновићи, 2 к., воде порекло од Ковачевића из Васојевића³⁰ и у роду су са Мишовићима, Плавшићима, Мартиновићима и Ружићима. Куће им се налазе између Горњег Села и Вукашиновића. Има их у Ивањици.

Петронијевићи, 1 к. (Илиндан), потомци су исељених Никшићана. Каже се да је постојала богата породица Петронијевића у Глеђици³¹. Исељених има у Штављу, Врњачкој Бањи и Чачку.

Боровићи, 1 к. (Јовањдан), дошао је из Беле Стене (Даића) у ово село.

Брезјаковићи, 1 к., дошли су из Вилова, од Нове Вароши, а овај Брезјаковић је дошао из Даића, где има неколико кућа Брезјаковића које се налазе на десној страни Средњоречке реке.

Милинковићи, 5 к. (Ђурђевдан), су јака фамилија. Дала је неколико истакнутих просветних радника у Међуречју, Ивањици и Сомбору. Један од њих био је пре рата (1941) инспектор (изасланик министра за просвету). Данас их има у: Сарајеву, Ковилову, Београду и Чачку.

Луковићи, 14 к. (Томиндан), и данас су бројна фамилија, иако их има много одсељених у Чачку (7), Ивањици (5), Београду (3), Ковилову (3). Овде је 1937. године отворена четвороразредна школа, у приватној кући, а 1955. године изграђена је нова у Вукашиновићима.

Јовичинци, 12 к. (Ђурђевдан), бројна су фамилија. Воде порекло од Сјенице. Један је између два светска рата отишао у Бутково и тамо се настанио. Многи су се у последње време одселили и данас их има у: Ивањици (3), Чачку (2) и Београду.

Аврамовићи, 12 к. (Ђурђевдан), представљају бројну фамилију и налазе се у делу села који је најближи Куманици. Воде порекло од Сјенице, а у сродству су са Аврамовићима у Куманици. Одсељених има у: Ивањици (4), Београду (3) и Чачку.

Бојовићи, предак им је дошао из Васиљевића у Аврамовиће. Има одсељених у Ивањици, а имање су купили Баковићи из Вучака.

³⁰ Р. Вушовић, *Племе Васојевићи*, стр. 206.

³¹ *Исељени Никшићи*, стр. 549.

Вукашиновићи, 4 к. (Јовањдан), воде порекло од Андријевице, од Васојевића, од лозе Вукића, који је био отац или старији брат Баја од којег су Бајовићи.³² Вукашиновићи су подигли малу хидроцентралу и осветлили своје куће. На атару ове фамилије подигнута је школска зграда 1955. године.

Мицићи, 1 к.

Симићевићи, 3 к. (Јовањдан).

Коларевићи, 1 к. (Јереминдан), дошао је из Вучака, где је јака фамилија Коларевића.

Глеђовићи, 1 к., дошао је из Санџака и привенчао се.

Милутиновићи, 1 к. (Мратиндан), дошао је из Принчевог Брда.

Баковићи, 2 к., дошли су из Вучака. Шумски су радници. Има одсељених у Ивањици (2). У сродству су са Баковићима у Бресници (опширније у одељку о Вучаку).

Поледице, 1 к. (Стевањдан), дошао је у Глеђицу из Ерчега.

РОВИНЕ

Ровине су једно од најмањих села у моравичком крају, са педесет-шездесет домаћинстава, која се налазе на пределу од Ковиљске планине до Братљева и од Ношнице до венца који се протеже од Ковиљске планине према Лупоглаву. Ипак, деле се на неколико засеока.

Доње Ровине

Протежу се поред Ношнице, с десне стране реке. Насељавају их:

Видићи, 6 к. (Никољдан), имају надимке Бабићи и Поповићи. Видића данас има у: Ивањици (8), Буковици (3), Ковилову (3) и Горачићима.

Милосављевићи, 3 к. (Никољдан).

Кривокуће, 1 к. (Јовањдан), у сродству су са Кривокућама у Равној Гори и Братљеву.

Ђоковићи - Пеције, 6 к. (Никољдан).

³² *Племе Васојевићи*, стр. 196.

Радојичићи, 5 к. (Никољдан), има их одсељених у Ивањици (2).

Чоловићи, 1 к. (Јовањдан), дошао је из Ерчега.

Горње Ровине

Димитријевићи, 1 к., дошао је из Куманице. Донео је и славу Мратиндан.

Јеротијевићи, 4 к. (Никољдан). Раније су се Јеротијевићи одселили у Осоницу. Данас има Јеротијевића у Ивањици (5) и Међуречју.

Маричићи, 5 к. (Ђурђевдан). Имају надимке Точковићи и Видрићи. Куће су им распоређене од Ношнице до пута Братљево - Ерчега.

Подруда Гора

Док се прва два засеока села Ровине налазе на десној обали Ношнице дотле је Подруда Гора на левој страни реке, заједно са Равном Гором. Овде су настањене фамилије:

Стеванићи, 5 к. (Аранђеловдан), истог су рода са Стеванићима из Ерчега.

Кривокуће, 4 к. (Јовањдан), истог су рода са Кривокућама из суседне Равне Горе.

Ђурчићи, 2 к. (Ђурђевдан), имају надимак Ђокићи. Из ове фамилије је познати ивањички и крушевачки лекар Милан Ђурчић. А, брат му је био професор и директор ивањичке ниже гимназије Угрин Ђурчић.

Вујовићи, 4 к. (Ђурђевдан), надимке имају Коловићи и Руђовићи.

Одсељени:

Јекићи, 2 к. (Никољдан), из Ровина, у моравичком срезу одселили су се у Даросаву (Шумадијска Колубара близу Београда).³³

³³ Насеља, 31, стр. 154.

7.

ИВАЊИЦА

ИВАЊИЦА

СВЕШТИЦА

Црњево
Свештица

БЕДИНА ВАРОШ

БУКОВИЦА

ШУМЕ

Глијеча
Сађавац
Драгићевићи
Рашчићи

БУДОЖЕЉА

ЛИСА

ЛУКЕ

ОСОНИЦА

Први становници Ивањице су: Ашчија Никола, Барјактаревић Ђорђе, Богдановић Павле, Вујовић Гачо, Вукашиновић Драгутин, Драгићевићи Драго и Милан, Дробњак Симо, Лазаревићи Марко и Томо, Миловановић Бошко, Митровић Стојан, Мрдак Антоније и Радован, Полипад Миаило, Пржић Алекса, Сарајлија Ђорђе, Србуловић Илија, Стојковић Вукота, Тувегџија Петар, Цековић Ристо и Шиљак Лука. Одмах за њима у Ивањицу се досељавају браћа Савићи и Поповићи из Свештице, Пивљак Петроније из Рашчића, Караклајић Милисав из Шареника, Тутуновић Тодор из Радаљева и Бојовић Вучић из Средње Реке.¹

Црква Светог Константина и Јелене у Ивањици

У тек формираном насељу отвара се основна школа (1834), суд и друге институције. Црква је саграђена 1836. године прилозима народа, а живописана 1862. (о њеном напретку старао се лично кнез Милош Обреновић). Ту је и већи број занатских и угоститељских радњи, три пијаце. Развој привредног живота доводи до насељавања људи из Црне Горе и Херцеговине (углавном Васојевића), као и голијских и јаворских села (Масловарићи, Петровићи, Јојићи,

¹ Архив Србије, *Тефтери*, број 447, из 1835. године.

Вуковићи, Павићевићи, Радоњићи). Године 1846. Ивањицу је захватио катастрофалан пожар, који је стару варошицу претворио у пепео.

О брзом развоју Ивањице најбоље говоре подаци о броју становника: док је 1835. године било само 22 пореске главе, 1845. има 122 куће са 501 становником, а 11 година касније у Ивањици је настањено 1148 људи. У 20. веку број Ивањичана се удесетостручио, што се види из доње табеле.

Број становника Ивањице

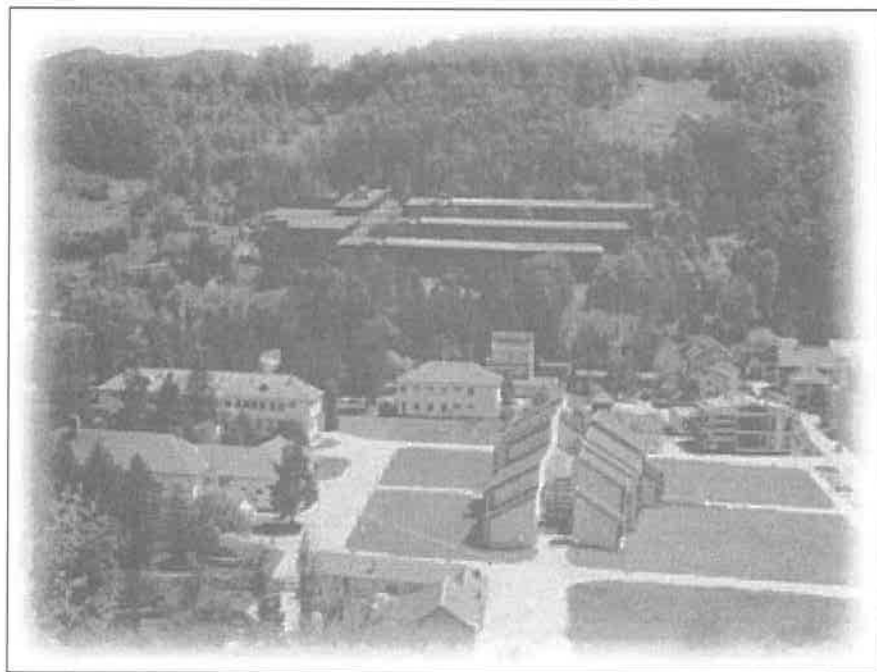
1835.	1845.	1856.	1900.	1910.	1921.	1931.
22	501	1148	1206	1110	948	1133
1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	
1532	1829	2082	5507	8765	11011	

Мост на Моравици у Ивањици

Један од најстаријих сачуваних објеката у Ивањици је Кушића хан. Смештен у самом центру варошице служио је као коначиште кириџијама, који су долазили са Златибора и из Санџака. Велику

занимљивост представља и камени мост, који се састоји од једног лука и спаја обале Моравице на путу Јавор - Драгачево. Изградили су га, 1906. године, италијански мајстори од клинасто тесаног камена, без везивног материјала. Ивањичка библиотека са читаоницом основана је 1868. године. Поред ње, свакако велики културни значај имају и Дом културе и уметничка Галерија, који су новијег датума. Од културно-историјских знаменитости треба истаћи и гроб Бошка Југовића. Према народном предању, на брду изнад Ивањице, названом Палибрчки гроб, налази се гробница овог чувеног јунака. Повлачећи се рањен са Косова, дошао је доде и ту умро. Благоје Луковић, из Ивањице, на том месту је, 1911. године, саградио црквицу и посадио девет храстова (колико је изгинуло браће Југовића).

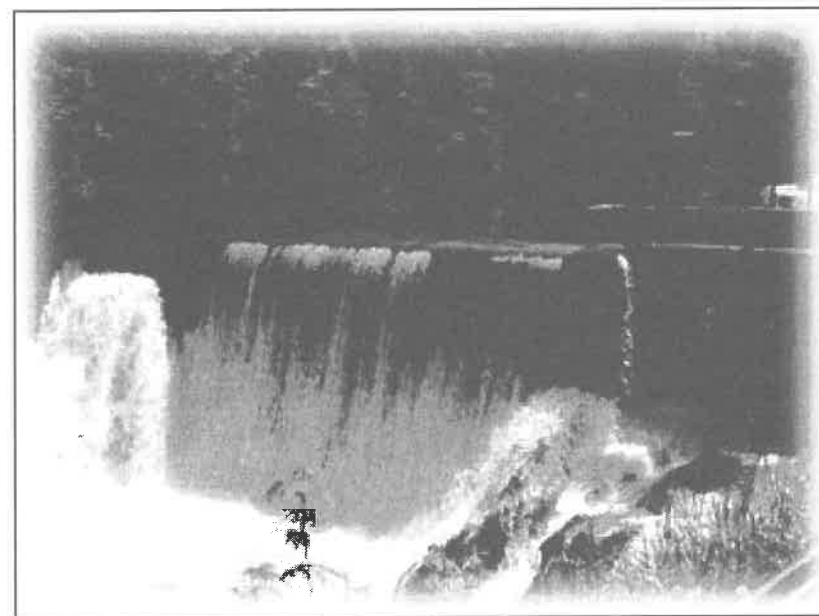

Дом здравља и Завод за крвне болести

Први модернији привредни капацитети почели су се подизати и развијати почетком 20. века. Тад је у Ивањици основано и прво акционарско друштво за подизање електричне централе. То је омогућило да се у остацима Чавића хана подигне електрични млин, а у близини вуновлачара и стругара. У Ивањици је 1911. године

пуштена у рад четврта хидроцентрала у Србији. У то време Ивањица је имала свега 200 кућа, а памте се речи једног мештанина: "Од данас је у Ивањици вечити дан". Почетком 20. века основана је и болница.

Развој индустрије у Ивањици привукао је многе да сиђу са планине и запосле се у овдашњим фабрикама, што је утицало на смањење пољопривредне производње, нарочито некада чувеног сточарства. Тако су створени и други проблеми који се у последње време покушавају решити дислоцирањем извесних индустријских погона у сеоске центре, како би се тамо задржао сеоски живаљ.

Водопад на Моравици

Ивањица и цео крај су, због својих погодних природно-здравствених квалитета, који врло повољно дејствују на људе оболеле од анемије и дисајних органа, постали привлачно и омиљено место за летовање, опоравак и одмор. Завод за превенцију, лечење и рехабилитацију болести крви отворен је 1948. године. За туристичко место Ивањица је проглашена почетком треће деценије 20. века. Пре рата у Ивањици је постојао само један хотел ("Спасовић"), а данас је ту модеран хотел "Парк", Одмаралиште ратних војних инвалида и други туристички објекти. Крајем

шездесетих и почетком седамдесетих година 20. века у Ивањици је организована весела вишедневна културно-забавна манифестација под именом "Нушићијада".

С обзиром да је у припреми књига о старој Ивањици и старим Ивањичанима, овде ћемо дати само кратак приказ фамилија које се налазе у варошици. Становнике смо разврстали на староседеоце (оне који су овде живели пре Другог светског рата) и касније досељене.

А. СТАРОСЕДЕОЦИ

Ајдачићи,	Драшковићи,
Алексићи, 2 куће,	Ђорђевићи,
Ацићи,	Ђукићи,
Бешчевићи, 2 к.,	Ђурићи, 3 к.,
Богдановићи,	Ерићи,
Бојановићи, 2 к.,	Зарићи, 2 к.,
Бојовићи,	Зечевићи, 2 к.,
Бошковићи, 2 к.,	Ивановићи, 2 к.,
Брадићи, 3 к.,	Јанковићи,
Васовићи,	Јелићи, 4 к.,
Величковићи,	Јеремићи, 2 к.,
Вилимоновићи,	Јовановићи,
Војиновићи,	Јованчевићи, 2 к.,
Вујовићи, 2 к.,	Јовићевићи,
Вукићевићи, 2 к.,	Јојићи,
Вуксановићи,	Јокровићи,
Вучићевићи, 4 к.,	Калушевићи,
Главинићи,	Караклајићи, 3 к.,
Грбићи,	Ковачевићи,
Гроздановићи, 2 к.,	Кривокуће, 2 к.,
Гројићи,	Курћубићи,
Грујовићи,	Лазаревићи,
Дамјановићи,	Лукачевићи, 3 к.,
Даниловићи, 2 к.,	Лукићи,
Драмићанин,	Луковићи (1), 3 к.,

Луковићи (2), 2 к.,	Петронијевићи,
Максимовићи,	Пецићи, 3 к.,
Манојловићи,	Поледице, 2 к.,
Маричићи, 2 к.,	Поповићи, 6 к.,
Марковићи,	Принчевци, 2 к.,
Маслаћи,	Продановићи,
Миленковићи, 2 к.,	Протићи,
Миливојевићи,	Пунишићи, 2 к.,
Миловановићи, 2 к.,	Радивојевићи (1),
Милосављевићи (1), 3 к.,	Радивојевићи (2), 2 к.,
Милосављевићи (2), 2 к.,	Рајовићи, 2 к.,
Милорадовићи,	Ранђићи, 2 к.,
Милутиновићи, 5 к.,	Рацићи, 2 к.,
Михаиловићи, 4 к.,	Ристићи, 2 к.,
Мојовићи,	Ршумовићи,
Мојсиловићи,	Савићи,
Настићи,	Салевићи,
Нешковићи,	Самарџићи, 2 к.,
Нешовановићи, 3 к.,	Спасовићи, 4 к.,
Никачевићи,	Стефановићи,
Николићи,	Стојановићи, 2 к.,
Обрадовићи,	Стругаревићи,
Оцокољићи,	Томашевићи,
Парезановићи,	Ђурчићи, 4 к.,
Петакровићи, 2 к.,	Шакићи, 2 к.,
Петровићи (1), 2 к.,	Шљивићи,
Петровићи (2), 3 к.,	Шолајићи, 2 к.

Б. НОВИ СТАНОВНИЦИ

Аврамовићи, 2 к., досељени из Глеђице,
Азањци, (Ђурђиц), из Рокци,
Алексићи, из Придворице,
Андрићи, из Црњева,
Аџемовићи, из Радаљева,

Плажа у Ивањици испод бране на Моравици

Баласовљевих, са стране,
Басурових, из Ужица,
Белих, породица једног шумара, са стране,
Белчевих, 2 к., из Брусника,
Бетињац, са стране,
Бешевих, из Црњева,
Бјелогрлих, из старе Ивањице,
Богданових, из Сивчине,
Благојевих, из Добраче,
Богихевих, из Мионице,
Богосављевих, из Лука,
Божових, из Лопаша,
Бојанових, из Буковице,
Бојових, 2 к., из Васиљевиха,
Бојових, из Рокци,
Борових, 4 к., из Даића,
Боторих, 3 к., из Опаљеника,
Брадић, 9 к., из Равне Горе (јаворске),

Братуљевих, из Деретина,
Брашанац, из Пријеполја,
Брезјаковић, из Даића,
Бркушани, 2 к., из Чечине,
Бујошевих, из Рашчића,
Буројевих, из Сивчине,
Василић, из Тисовице,
Василијевих, из Сивчине,
Васиљевих, из Доброг Дола,
Васових, из Вучака,
Веђић, из Кушића,
Величковић, из Мане,
Велковић, са стране,
Видић, из Ровина,
Војиновић, 3 к., из старе Ивањице,
Војиновић, породица једног официра, из Пожеге,
Вратоњић, из Лисе,
Вујових, из Смиљевца,
Вукадиновић, из Глеђице,
Вукајловић, са стране,
Вукашиновић, из Глеђице,
Вукићевих, из Медовина,
Вуловић, из Даића,
Вучићевих, из Сивчине,
Гавриловић, 2 к., из Косовице,
Гаврових, из Пожеге,
Гвозденовић, из Ужица,
Главинић, из Рокци,
Глигоријевих, из Пожеге,
Глинтић, из Деретина,
Гостиљац, из Липнице (Чачак),
Грбић, из Јевца,
Грбових, из Дунишића (Сјеница),
Гројић, из старе Ивањице,
Громових, из Опаљеника,

Грујовићи, из Даића,
Дабовићи, из Маскове,
Даниловићи, из Сивчине,
Дедајићи, са стране,
Дерибо, Рус,
Димитријевићи, 2 к., из Принчева Брда,
Довијанићи, из Дубраве,
Драгићи, са стране,
Драгићевићи, из Шума,
Драговићи, из Јасеновице,
Драмићанин, 2 к., из Вучака,
Ђелкапићи, из Шареника,
Ђокићи, из Косовице,
Ђоковићи, из Братљева,
Ђорђевићи, из Мане,
Ђорђевићи, из Шума,
Ђурашевићи, из Осонице,
Ђурђевићи, са стране,
Ђурићи, из Сјенице,
Ђуровићи, из Чечине,
Зорићи, из Божетића (Нова Варош),
Калушевићи, из Рокци,
Калушевићи, 2 к., из старе Ивањице,
Караклајићи, из Шареника,
Каралићи, 3 к., из Средње Реке,
Кнежевићи, из Братљева,
Ковачевићи, из Врмбаја,
Ковачевићи, из Равне Горе,
Коларевићи, из Косовице,
Коматине, 2 к., из Медовина,
Константиновићи, из Београда,
Костићи, из Свештице,
Кривокапићи, са Цетиња,
Кривокуће, 5 к., из Равне Горе (јаворске),
Крсмановићи, из Сивчине,

Куртићи, из Црњева,
Курћубићи, 2 к., из Брезове,
Кучевићи, са стране,
Кушићи, из Свештице,
Лазићи, са стране,
Лепосавићи, из Глеђице,
Лишанин, из Комадина,
Лугићи, из Деретина,
Луковићи, из Трудова,
Љујићи, из Медовина (од Нове Вароши),
Максимовићи, из Комадина,
Малешевићи, из Нове Вароши,
Мандићи, са стране,
Маринковићи, из Чечине,
Мариновићи, из Рокци,
Марићи, из Буткова,
Марићи, из Коритника,
Марићи, из Сивчине,
Маричићи, 2 к., из Комадина,
Марјановићи, из Сађевица,
Марковићи, из Доброг Дола,
Марковићи, из Косовице,
Марковићи, 3 к., из Сивчине,
Маровићи, из Босне,
Маровићи, из Пожеге,
Мароцикићи, са стране,
Масларевићи, из Шареника,
Матовићи, из Добраче,
Мијаиловићи, 2 к., из Комадина,
Мијатовићи, из Бедине Вароши,
Миленковићи, из Осонице,
Милетићи, из Буткова,
Милетићи, из Комадина,
Милинковићи, из Сивчине,
Милићевићи, из Даића,

Миловићи, из Церове,
Милојевићи, са Кушића,
Милорадовићи, из Чепова,
Милосављевићи, 2 к., из Рокци,
Милутиновићи, из Принчева Брда,
Минићи, из Прелјине,
Мирошевски, са стране,
Митровићи, из Будожелје,
Митровићи, из Даића,
Мићићи, из Будожелје,
Младеновићи, са стране,
Мрвошевићи, из Црне Горе,
Недељковићи, 2 к., из Братљева,
Ненадићи, из Братљева,
Нешовановићи, из Бедине Вароши,
Нешовићи, из Глеђице,
Николићи, из Куманице,
Новаковићи, из Братљева,
Новитовићи, из Дивљаке (Ариље),
Огњанов, просветни радник, из Војводине,
Орестијевићи, из Косовице,
Оцокољићи, из Лисе,
Павловићи, са Кушића,
Павловићи, са стране,
Пантовићи, из Брусника,
Парезановићи, из Братљева,
Парпура, 2 к., Руси,
Пауновићи, из Коритника,
Перишићи, 2 к., из Градца,
Перишићи, из Јасеновице,
Петровићи, 2 к., из Даића,
Петровићи, 2 к., из Косовице,
Пешићи, из Рокци,
Поледице, 2 к., из Ерчега,
Поповићи, 4 к., из Равне Горе,

Поповићи, из Свештице,
Поповићи, из Чачка,
Прелићи, из Гуче,
Принчевци, из Рокци,
Продановићи, из Кремана,
Проковићи, 2 к., из Опаљеника,
Протићи, из Придворице,
Пунишићи, из Средње Реке,
Рабреновићи, из Црњева,
Радивојевићи, из Рокци,
Радишићи, из Опаљеника,
Радовановићи, из Чечине,
Радовићи, 5 к., из Коритника,
Радојичићи, из Ровина,
Радоњићи, из Коритника,
Радосављевићи, из Деретина,
Рајковићи, 3 к., из Бедине Вароши,
Ранђићи, из Кушића,
Рацићи, из Деретина,
Рибар, просветни радник, из Београда,
Ристановићи, из Ракове,
Ристићи, из Рокци,
Рудаковићи, из Сивчине,
Ружичићи, из Горачића,
Самарцићи, из Братљева,
Сарићи, из Брусника,
Секулићи, из Нове Вароши,
Секулићи, из Радаљева,
Симеуновићи, из Сађевца,
Симићевићи, из Глеђице,
Симовићи, са стране,
Спасојевићи, из Лисе,
Спасовићи, из Ерчега,
Станићи, из Рокци,
Станковићи, из Бајине Баште,

Стеванићи, из Ерчега,
Стевановићи, из Осонице,
Стишовићи, из Шареника,
Стојковићи, са Катића,
Стругаровићи, из Лука,
Танкосићи, из Марине Реке,
Томашевићи, из Сјенице,
Томић, просветни радник, из Рибашевине (Пожега),
Томићевићи, из Вучака,
Шакићи, 2 к., из старе Ивањице,
Шлапек, просветни радник, из Сарајева.

СВЕШТИЦА

Муцина вода, вис изнад села, са косама које се спуштају према Буку и Мариној реци, дели село на два дела: западни, који се зове Црњево, и источни, који носи име села.

Црњево

Црњево се спушта до Моравице, а његов равничарски део полако заузима Ивањица, па само стрми део остаје као засеок. Овде су насељени:

Бешевићи, 17 кућа.

Милетићи, 5 к.

Рабреновићи, 12 к.

Куртићи, досељени су пре педесетак година из Трудова (Златарски крај).

Белчевићи, доселили су се из Брусника пре четрдесетак година.

Касније су се населили:

Ђурчићи, из Градца и

Бојовићи, из Глеђице.

Свештица

Засеок Свештица се простире од Муцине воде до Лучке реке. У том засеоку живе познате фамилије:

Савићи, (Митровдан), са неколико радничких трибуна и истакнутих интелектуалаца. Поред сељака-социјалисте, Миљка Савића (1858-1915), овде је рођен академик (дописни члан САНУ), редовни професор Техничког факултета у Београду, Кирило Савић (1870-1957). Из ове фамилије је и Недељко Савић (рођен 1888), управник Трговачке школе београдске трговачке омладине и председник Удружења резервних официра између два светска рата. Из исте фамилије је и Владислав Савић, књижевник и генерални конзул Југославије у Трсту тридесетих година овог века.

Поповићи, (Јовањдан), су фамилија чије су куће груписане на падинама Муцине воде и окренуте су према Мариној реци и Рашчићима. Ова фамилија је дала неколико попова и трговаца, који су живели у Ивањици. У крвном су сродству са Поповићима из Равне Горе.

Кушићи, (Јовањдан), налазе се на дну засеока. Из ове фамилије је народни херој Милинко Кушић.

Коџопељићи, из ове фамилије је активни генерал Војске Југославије, др Јован Коџопељић.

Поред ових фамилија постоје и куће фамилија које се могу сматрати староседеоцима:

Длачићи, 3 к. (Никољдан).

Авеићи, (који су у сродству са Савићима).

Петровићи, 1 к. (Лу индан), одсељени су у Мрсаћ и Мусину Реку (код Краљева) и Ивањицу.

Костићи, (Никољдан).

Карапетровићи, (Никољдан).

Димитријевићи, (Јовањдан).

Поред ових фамилија на подручје Свештице су у последње време сасељене и неке фамилије са падина Голије и Јавора.

На подручју Свештице, односно Црњева, пре Другог светског рата налазиле су се и радиле: шумљанска школа, задруга и општина.

БЕДИНА ВАРОШ

Бедина Варош се простире у равници, поред Моравице, узводно од Ивањице, и на падинама Дебелог брда и Оштрица. Подручје поред Моравице припојено је Ивањици и чини саставни део варошице. Део на брдима је задржао обележја села. У Бединој Вароши су настањене следеће фамилије:

Бугарчићи,

Зарићи,

Луковићи,

Марковићи,

Мирковићи,

Нешовановићи,

Рајковићи,

Ѓубрк, породица зидара, великог предузимача, пореклом са Златибора,

Шапоњићи,

Шљивићи.

У последње време доселили су се:

Бешевећи, из Црњева,

Ђокићи, из Косовице,

Маринковићи, из Братљева,

Марковићи, из Сивчине,

Нешовићи, из Глеђице,

Перишићи, из Даића,

Радовићи, из Коритника,

Радоњићи, из Јасеновице,

Шулубурићи, из Лисе.

БУКОВИЦА

Становници овог приградског насеља су се махом доселили после 1960. године, када је отворена Индустрија тепиха Ивањица. Буковица је за последњих четрдесетак година постала индустријско насеље са фабрикама: "ИТИ", "Металац", "Градитељ" и конфекција

"Јавор". У Буковици, која је потпуно састављена са варошицом Ивањицом живе:

Авеићи, 12 кућа (славе Ѓурђиц), досељени из Шума,

Аврамовићи, 1 к. (Ѓурђевдан), из Глеђице,

Ајдаревећи, 1 к., од Кнића,

Ајдачићи, 5 к. (Аранђеловдан), из Лисе,

Аничићи, 2 к., од Лесковца,

Алексићи, 2 к., из Придворице,

Аџемовићи, 1 к., из Радаљева,

Баковићи, 3 к., из Вучака,

Бешевећи, 7 к. (Аранђеловдан), из Црњева,

Благојевићи, 4 к., из Клисуре,

Богдановићи, 4 к., староседеоци,

Богосављевићи, 1 к., досељени са стране,

Бојовићи, 4 к., из Глеђице,

Борисављевићи, 1 к. (Ѓурђиц), из Мочиоца,

Боровићи, 1 к., из Даића,

Бошковићи, 2 к., из Чачка и Ариља,

Бошњаковићи, 1 к., из Лисе,

Буквићи, 1 к., из Ужица,

Васиљевићи, 1 к., староседеоци,

Величковићи, 1 к., од Дуге Пољане,

Веселиновићи, 1 к., из Шареника,

Видаковићи, 1 к., из Кушића,

Видићи, 2 к., из Ровина,

Виторовићи, 1 к., из Беле Реке,

Вратоњићи, 6 к., из Лисе,

Вујашевећи, 1 к., из Брезове,

Вујичићи, 1 к., из Котраже,

Вукићевићи, 1 к., из Медовина,

Вуловићи, 4 к., из Брезове,

Вуловићи, 3 к., из Кушића,

Вучетићи, 6 к., из Лисе,

Вучићевићи, 2 к., из Сивчине,

Вучићевићи, 4 к., из Шареника,

Главинићи, 3 к., из Глијече,
Глинтићи, 4 к., из Деретина,
Гојковићи, 1 к., из Брусника,
Громовићи, 1 к., из Опаљеника,
Грујичићи, 1 к., из Радаљева,
Грујовићи, 1 к., из Средње Реке,
Дабовићи, 4 к., из Маскове,
Даниловићи, 3 к., из Сивчине,
Довч, 1 к., породица војног лица, из Словеније,
Довијанићи, 2 к., из Церове,
Драгићевићи, 3 к., из Шума,
Драгићи, 2 к., са стране,
Драмићанин, 4 к., из Вучака,
Драшковићи, 4 к., из Мочиоца,
Дрндаровићи, 1 к., из Јевца,
Ђелкапићи, 1 к., из Шареника,
Ђокићи, 1 к., из Косовице,
Ђоновићи, 3 к., из Сивчине,
Ђорђевићи, 1 к., из Мане,
Ђурашевићи, 2 к., из Осонице,
Ђуровићи, 3 к., из Братљева,
Зарићи, 3 к., из Маскове,
Зарићи, 8 к., из Рокци,
Зекавица, 1 к., из Ерчега,
Зечевићи, 7 к., из Кушића,
Ивановићи, 2 к., из Вионице,
Илићи, 5 к., староседеоци,
Јаковљевевићи, 2 к., из Сивчине,
Јаковљевевићи, 3 к., из Средње Реке,
Јакшићи, 1 к., из Црне Горе,
Јанковићи, 1 к., из Котраже,
Јаџићи, 3 к., из Беле Реке,
Јевремовићи, 2 к., из Јездине,
Јелићи, 2 к., из Ивањице,
Јеремићи, 5 к., староседеоци,

Јеротијевићи, 2 к., из Ровина,
Јовановићи, 2 к., из Дубраве,
Јованчићи, 1 к., староседеоци,
Јованчићи, 13 к., из Лисе,
Јововићи, 2 к., из Лисе,
Каљевићи, 1 к., породица учитеља, из Црне Горе,
Каплановићи, 1 к., из Котраже,
Караклајићи, 6 к., староседеоци,
Караклајићи, 3 к., из Шареника,
Карапетровићи, 2 к., из Свештице,
Ковачевићи, 6 к., из Равне Горе,
Коларевићи, 3 к., из Косовице,
Костићи, 4 к., из Маћа,
Кочовићи, 1 к., из Бедине Вароши,
Кривокуће, 12 к., из Равне Горе,
Крунићи, 1 к., из Васиљевића,
Кувекаловићи, 4 к., из Маскове,
Куртићи, 1 к., из Црњева,
Лабудовићи, 2 к., из Куманице,
Лазовићи, 2 к., из Братљева,
Лојковићи, 12 к., староседеоци,
Лончари, 2 к., из Лике,
Лукићи, 3 к., из Клисуре,
Луковићи, 5 к., староседеоци,
Луковићи, 2 к., из Вучака,
Луковићи, 2 к., из Лисе,
Лучићи, 3 к., из Деретина,
Лучићи, 1 к., из Карана (Ужице),
Максимовићи, 5 к., из Смиљевца,
Манојловићи, 2 к., из Лисе,
Марићи, 4 к., из Буткова,
Марићи, 1 к., из Хомоља,
Маричићи, 3 к., из Смиљевца,
Мариновићи, 1 к., из Буковика,
Марјановићи, 37 к., из Сађевоца, староседеоци,

Марјановићи, 4 к., из Ивањице,
Маркоњићи, 1 к., из Чачка,
Мартиновићи, 2 к., из Смиљевца,
Масларевићи, 1 к., из Дубраве,
Матовићи, 4 к., из Добраче,
Матовићи, 1 к., из Мочиоца,
Миздраковићи, 7 к., из Придворице,
Миковићи, 1 к., од Пожеге,
Милановићи, 5 к., староседеоци,
Милетићи, 3 к., из Котраже,
Миловановићи, 1 к., староседеоци,
Миловановићи, 4 к., из Прилика,
Миловићи, 3 к., из Котраже,
Милојевићи, 1 к., из Кушића,
Милошевићи, 2 к., из Мланче,
Милутиновићи, 1 к., из Вионице,
Милутиновићи, 2 к., из Медовина,
Милутиновићи, 5 к., из Осонице,
Миновићи, 1 к., староседеоци,
Митровићи, 5 к., Цигани,
Мићовићи, 2 к., из Шареника,
Младеновићи, 2 к., из Прилика,
Младеновићи, 4 к., из Добраче,
Мојовићи, 6 к., из Шума,
Мојсиловићи, 1 к., из Радаљева,
Мосуровићи, 1 к., од Пријепоља,
Мунитлак, 2 к., из Мочиоца,
Мутавцићи, 2 к., из Брезове,
Недељковићи, 3 к., из Братљева,
Недељковићи, 3 к., из Брезове,
Ненадићи, 1 к., из Братљева,
Несторовићи, 2 к., из Маскове,
Нешковићи, 2 к., из Брусника,
Нешковићи, 1 к., из Вионице,
Нешковићи, 1 к., из Миланце,

Никачевићи, 2 к., староседеоци,
Николићи, 4 к., из Кушића,
Николићи, 3 к., из Шареника,
Новитовићи, 1 к., из Добраче,
Обрадовићи, 2 к., из Горњег Милановца,
Обреновићи, 1 к., из Лука,
Оцокољићи, 1 к., из Лисе,
Павловићи, 8 к., из Кушића,
Пајовићи, 2 к., из Јевца,
Пајовићи, 2 к., из Сјенице,
Пантовићи, 2 к., из Брусника,
Пантовићи, 2 к., из Јевца,
Парезановићи, 3 к., из Сивчине,
Пауновићи, 2 к., од Горњег Милановца,
Пауновићи, 3 к., из Сивчине,
Пејовићи, 1 к., из Вионице,
Петровићи, 6 к., из Кушића,
Пивљаковићи, 2 к., из Свештице,
Плавшићи, 1 к., из Маскове,
Поледице, 1 к., из Ерчега,
Поповићи, 3 к., из Глијече,
Поповићи, 2 к., из Нове Вароши,
Поповићи, 1 к., из Сивчине,
Поповићи, 1 к., из Црне Горе,
Рабреновићи, 2 к., из Сивчине,
Радивојевићи, 1 к., из Деспотовице,
Радивојевићи, 1 к., из Добраче,
Радивојевићи, 2 к., из Међуречја,
Радичевићи, 2 к., из Краварице,
Радовановићи, 3 к., из Брусника,
Радовићи, 1 к., из Будожелје,
Радојичићи, 2 к., из Ровина,
Радоњићи, 2 к., из Маскове,
Рајковићи, 3 к., из Дубраве,
Ракоњац, 1 к., од Сјенице,

Раџићи, 2 к., из Деретина,
Ристивојевићи, 3 к., из Дубраве,
Ристићи, 3 к., из Рокци,
Рмандићи, 1 к., из Буковика (Нова Варош),
Роговићи, 6 к., из Сивчине,
Савићи, 10 к., из Свештице,
Савићи, 1 к., из Сивчине,
Секулићи, 4 к., из Сивчине,
Симићевићи, 2 к., из Глеђице,
Симончевићи, 28 к., староседеоци,
Синђелићи, 2 к., из Лисе,
Сићевићи, 1 к., из Пресеке,
Софијанићи, 1 к., из Церове,
Спасовићи, 1 к., са Косова,
Спасојевићи, 5 к., из Радаљева,
Ставовићи - Ѓировићи, 1 к., староседеоци,
Стаменићи, 2 к., из Кушића,
Станисављевићи, 1 к., милиционер, од Прокупља,
Станићи, 1 к., из Рокци,
Станковићи, 1 к., из Каравинова (Бачка),
Стефановићи, 19 к., староседеоци,
Стојановићи, 3 к., из Јужне Србије,
Танасијевићи, 2 к., са стране,
Танасковићи, 12 к., из Лисе,
Танкосићи, 8 к., староседеоци,
Терзићи, 1 к., из Црне Горе,
Тодоровићи, 1 к., милиционер, из Црне Горе,
Томашевићи, 3 к., из Придворице,
Томићевићи, 1 к., из Вучака,
Томићи, 1 к., из Мочиоца,
Тотовићи, 13 к., староседеоци,
Ѓетеновићи, 6 к., из Смиљевца,
Ѓировићи, 5 к., староседеоци,
Ѓировићи, 2 к., из Деспотовице,
Ѓојбашићи, 1 к., из Медовина,

Ђурчићи, 3 к., из Опаљеника,
Цветковићи, 7 к., из Маскове,
Цукавци, 1 к., из Равне Горе,
Чакарчевићи, 1 к., из Штиткова,
Чекеревци, 4 к., из Равне Горе,
Шарчевићи, 5 к., из Лисе,
Шекељићи, 1 к., из Брезове,
Шишовићи, 1 к., учитељ, из Каменице (Горњи Милановац),
Шљивићи, 1 к., из Бедине Вароши,
Шолајићи, 3 к., из Лисе.

ШУМЕ

Село Шуме се налази у непосредној близини варошице Ивањице, а чине га четири засеока-насеља: Глијеча, Сађевац, Драгићевићи и Рашчићи.

Глијеча

Глијеча је позната по рудокопима одакле се вадио антимон. Простире се надомак Ивањице. У последње време доњи део засеока - Беле Њиве насељене су, па су постале периферија варошице. Најбројније фамилије у Глијечи су:

Главинићи, (славе Ђурђевдан),
Поповићи.

Сађевац

Сађевац је засеок села Шума и налази се на левој страни реке Моравице. Раније је чинио једно насеље заједно са Буковицом. Сада Буковица заузима равничарски, индустријски део и постала је посебно, ново насеље, док Сађевац остаје на стрмом терену изнад Буковице.

Чим је почела већа експлоатација руде антимона у глијечким рудокопима, око 1945. године, подигнута је жичара преко Сађеваца. Транспортна жичара се спуштала на Буковицу, а пела на Глијечу.

Њоме је пребацивана руда до Буковице, где је била топионица, а на рудник је у корпама довожена храна и алат за потребе рудара. Када је рудник престао са радом, нестало је и жичаре.

За време Другог светског рата Ивањичани су довели воду из Сађевица у варошицу. Био је то први водовод у Ивањници.

У Сађевицу живи неколико бројних фамилија - староседелаца:

Мајсторовићи, 17 кућа,

Стефановићи, 25 к.,

Тотовићи, 19 к.

У последње време има неколико досељеника, а то су породице:

Вучићевићи,

Вучковићи,

Пантовићи,

Поповићи.

Драгићевићи

То је најбогатији засеок. Шума са родним воћњацима засађеним, углавном, јабукама и шљивама. Поред тога, Драгићевићи су богати храстовом шумом, па је по томе и цело село добило име. Налазе се на десној страни Моравице и простиру између ове реке и Рашчића. У Драгићевићима живе староседеоци:

Драгићевићи, 14 к.,

Илићи, 5 к., који су били трговци и кафеџије,

Мојовићи, 9 к.

Њихови потомци се углавном селе у Ивањицу.

Поред њих, овде живе и **Ђорђевићи**, 3 к., који су досељеници из Мане.

Рашчићи

Рашчићи су свакако познати по Рашћанској (Хаџи-Продановој) пећини, удаљеној од Ивањице око шест километара. У време пропасти Карађорђево Србије ова пећина је била стециште познатог устаника Хаџи-Продана Глигоријевића и његове породице. Ту су се крили од Турака. На улазу у пећину саградио је Хаџи-Продан црквицу

(на надморској висини од 626 м), која је срушена непажњом градитеља пута Ивањица - Вучковица, 1976. године.

У засеоку Рашчићи знатно је мање староседелаца, углавном преовлађују досељеници. Ту живе следеће фамилије:

Авејићи, 16 к., староседеоци,

Ајдачићи, 2 к., из Лисе,

Бојановићи, 1 к., из Брезове,

Бојовићи, 2 к., из Братљева,

Борисављевићи, 1 к., из Придворице,

Бошковићи, 2 к., из Лисе,

Бујошевићи, 14 к., староседеоци,

Васовићи, 1 к., из Вучака,

Велашевићи, 1 к., из Сјенице,

Видаковићи, 2 к., из Кушића,

Вратоњићи, 6 к., староседеоци,

Вуловићи, 3 к., из Брезове,

Вучићевићи, 1 к., из Краљева,

Главинићи, 1 к., из Глијече,

Даниловићи, 2 к., из Сивчине,

Дешићи, 1 к., из Лисе,

Драшковићи, 1 к., из Мочиоца,

Живановићи, 1 к., из Лисе,

Зорићи, 1 к., из Маскове,

Илинчићи, 1 к., из Доброг Дола,

Јекићи, 2 к., из Медовина,

Јовановићи, 4 к., староседеоци,

Јоловићи, 7 к., из Лисе,

Кимчетићи, 1 к., из Придворице,

Костићи, 5 к., староседеоци,

Крушчићи, 6 к., староседеоци,

Лазаревићи, 7 к., староседеоци,

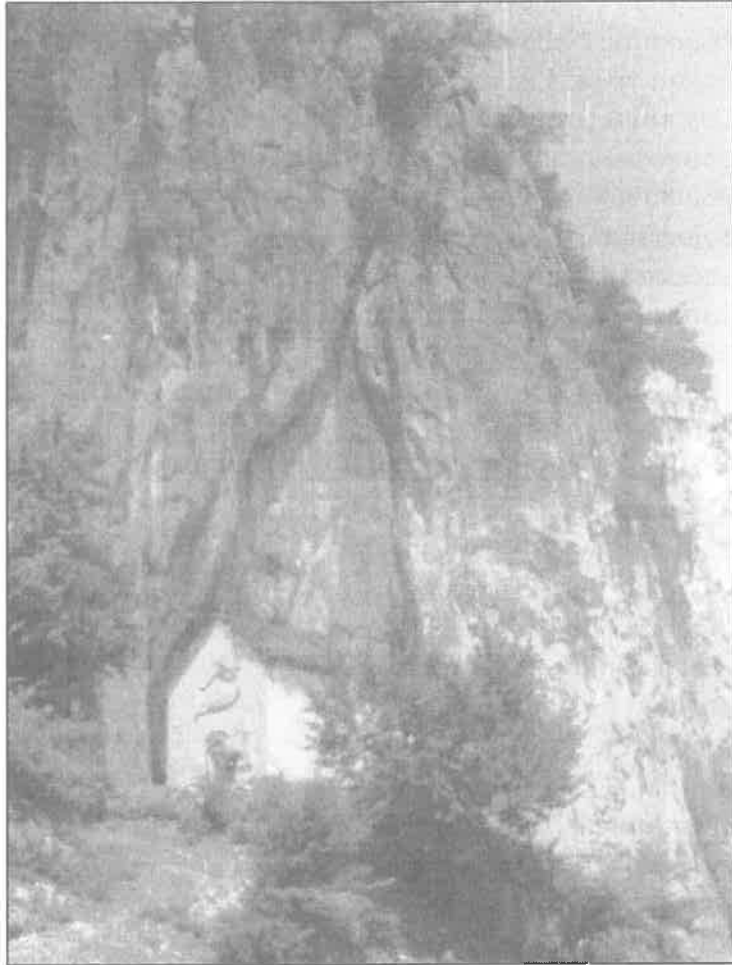
Лалићи, 1 к., из Лисе,

Лукићи, 3 к., са стране,

Манојловићи, 6 к., староседеоци,

Милановићи, 3 к., из Шареника,

Миленковићи, 2 к., из Лука,
Миливојевићи, 3 к., са стране,
Милићевићи, 2 к., из Лисе,

Хаџи-Проданова црква у Рашчићима (снимљено 1962)

Милошевићи, 9 к., староседеоци,
Милутиновићи, 3 к., из Лисе,
Милутиновићи, 9 к., староседеоци,
Миљеновићи, 1 к., из Црне Горе,

Мињовићи, 13 к., староседеоци,
Мићићи, 20 к., староседеоци,
Младеновићи, 2 к., староседеоци,
Мојсиловићи, 4 к., староседеоци,
Нешовићи, 5 к., из Лисе,
Нововићи, 1 к., из Средње Реке,
Орестијевићи, 2 к., из Косовице,
Оцокољићи, 6 к., из Лисе,
Пајовићи, 3 к., из Сјенице,
Пантовићи, 2 к., из Косовице,
Перишићи, 2 к., из Доброг Дола,
Пивљаковићи, 18 к., староседеоци,
Поледице, 2 к., из Ерчега,
Прокопијевићи, 2 к., из Буткова,
Рајковићи, 2 к., из Клепана,
Ресимићи, 2 к., из Ерчега,
Рудаковићи, 2 к., из Сивчине,
Савићи, 21 к., староседеоци,
Савићевићи, 24 к., староседеоци,
Синђелићи, 2 к., из Лисе,
Станковићи, 2 к., из Прилика,
Танасијевићи, 9 к., староседеоци,
Танкосићи, 11 к., староседеоци,
Ђурчићи, 4 к., староседеоци,
Шулубурићи, 1 к., из Лисе.

БУДОЖЕЉА

Будожеља се налази на западним падинама Клековице и у долини Моравице, узводно пет-шест километара од Ивањице. Граничи се са Маном, Бедином Вароши, Добрим Долем и Чемерном. Село је познато по производњи дрва, ђумура, букове и смрчеве грађе. Земљиште је под пашњацима, ливадама и шумама. Кроз село протиче Будожељска река, десна притока Моравице. Асфалтни пут Ивањица - Девићи пролази кроз ово село и повезује га са светом.

Последњих година подигнуто је неколико викендица, изграђена је нова школска зграда и неколико водовода.

У Будожелји живе следеће фамилије:

Алемпијевићи, 7 к., дошли су од Пљеваља и најпре су живели под Јавором. Потом су прешли у Читлук, засеок Будожеле. Има их одсељених у Лучанима (преселили су се у деветнаестом веку).²

Пурићи, 5 к. (Стевањдан), доселили су се од Нове Вароши (из Вилова). Има их у Мани (3 к., од којих су се неки одселили у Кулиновце код Чачка), Гучи³ и Ивањици.

Ђогатовићи, настанили су северни део села. Данас их има у Краљеву.

Мићићи, су од Мићића (сердара Јована Мићића) са Златибора.

Шуше, (Јовањдан), дошли су из Којиновића (засеока села Доброг Дола, са друге стране Клековице). Данас их има у Тамнику и презивају се Радојичићи, Марићи и Недовићи. Шуша има у Цветкама, Лађевцима, Гучи и Бијелом Камену, а доселили су се пре Карађорђевог устанка.⁴

Митровићи, 5 к. (Никољдан), има их у Мани, Ковиљу и Ивањици.

У последње време у Будожелју су се доселили:

Стеванићи, из Ерчега,

Поледице, из Мане, док су њихови пореклом из Ерчега,

Бркушани, из Мланче,

Радовићи, заузели су највиши део села. Неки су прешли преко Велике ливаде, купили имање Радоњића, а потом се одселили у Трnavу код Чачка.

ЛИСА

Територија овог села личи на коњско седло: предњи крај је према Радаљеву, а задњи (онај део седла који је окренут према коњским сапима) се пружа преко засеока Венца према Лукама.

² Доње Драгачево, стр. 139.

³ Исто, стр. 166.

⁴ Р. Илић, *О љубићким селима* у одељку о Цветкама.

Делови који се спуштају су лоцирани тако да један крај пада према долини Моравице, а други ка Вучковици. Од 1937. године, када су у овом селу отворени лишански рудници, оно је постало рударско, а у делу према Моравици и Симинцу подигнута је топионица руде антимона. Касније је топионица подигнута на Симинцу.

Законом од 1952. године Лиса је издвојена из Драгачевског среза и пропојена срезу Моравичком.

У Лиси су две категорије становништва: староседеоци, са већим бројем домаћинстава, и дошљаци, рудари који су се населили по отварању рудника. Ту су настањене следеће фамилије:

Оцокољићи, 56 к. (Васиљевдан), сматрају да су се прво населили овде, па су неки отишли колибама, у Равну Гору, испод Мучња, и тамо остали. Истог су рода са Оцокољићима у Равној Гори. Куће им се налазе између Венца и Рашћанске пећине. Из ове фамилије има и један доктор наука (др Мирослав Оцокољић, агроном). Оцокољића има у Гучи и Чачку. Насеље где су куће Оцокољића окренуто је према Моравици.

Солдатовићи, 4 к. (Јовањдан), од њих воде порекло фамилије *Пантовића* и *Мићовића*, које су промениле презиме из страха од освете. Ово презиме казује да потичу од солдата-војника, који су чували границу између Србије и Турске, која се протезала преко Радаљева, Лисе и Венца, све до 1833. године.⁵ Из ове фамилије је хајдук Солдатовић.

Комадинићи, 10 к. (Никољдан), њихов предак је дошао из племена Кучи у другој половини 18. века.⁶ Има их одсељених у: Соколићима, Милићевцима и Заблаћу код Чачка. Нису мењали презиме. У последње време настанили су се и у: Чачку, Београду, Лукама, Гучи (3), Немачкој (2).

У Комадиниће је ушао један **Маркићевић** из Негришора.

Мићовићи, 7 к. (Јовањдан), истог су рода са Пантовићима. Пантовићи и Мићовићи су се саселили у Чачак, где су њихови потомци постали познати апотекари и лекари.

Ајдацићи, 26 к. (Аранђеловдан), заузимају средишњи део засеока Солдатовића. Њихове куће се налазе поред дубоког Ајдацића потока, који се улива у Моравицу. Има их одсељених у Мршинцима и Трбушанима код Чачка.

⁵ Радојко Николић, *Камена књига предака*, стр. 36.

⁶ Један од Комадинића израдио је родослов ове фамилије и налази се у кафани на Биочу.

Вратоњићи, 28 к., славе Никољдан. Потомци Вратоњића тврде да су презиме добили зато што су се њихови преци вратили из Паноније, где су се били одселили.⁷ Неки су сишли на Сењак, на Буковицу, где су имали штале за стоку и колибе. Данас их има у: Београду, Чачку, Гучи, Ивањици и другим местима.

Вучетићи, 4 к. (Ђурђиц), данас их има одсељених у Ивањици (2 к.) и Међуречју.

Ђуровићи, 3 к. (Ђурђиц), већином су били рудари.

Јованчићи, 8 к. (Ђурђиц), воде порекло од Гусиња (Гусињска нахија) и у роду су са Радосављевићима, Лончарима и Маринковићима.⁸

Јововићи, 5 к. (Ђурђиц), највероватније су од Васојевића, и то од Мијамановића.⁹

Грујовићи, 1 к. (Аранђеловдан), воде порекло од Грујовића из Вучака. Предак им се населио у Лису у другој половини 19. века. Између два светска рата неки су се одселили у Лозницу код Чачка. Данас их има у Чачку (4 к.).

Милићевићи, 26 к. (Јовањдан), заузимају простор око Рашћанске пећине. Има их одсељених у Чачку (3).

Маџаровићи, 15 к., славе Никољдан. Њихово презиме (Маџари=Мађари) показује да су се неки досељеници у Панонску низију вратили "из прека". Поред усмених предања и само презиме упућује на такву могућност.

Манојловићи, 6 к. (Аранђеловдан), су староседеоци и представљају ретку фамилију у Моравичком Старом Влаху.

Лалићи, 5 к. (Ђурђиц), такође су ретка фамилија. Куће им се налазе на преседлини венца који се протеже од Лука до Радаљева.

Боровићи, 1 к. (Ђурђевдан), највероватније су се доселили из Даића (Беле Стене).

Пандуровићи, 11 к. (Аранђеловдан). Пандуровићи, Кнежевићи и Милосављевићи (3 к.) одселили су се у Младеновац (Шумадијска Колубара), заједно са Неговановићима, досељеним из Старог Влаха.

Танкосићи, 7 к. (Ђурђиц), су дошли за време Карађорђа из Трудова. Има их у Пшанику, у Драгачеву.

⁷ Р. Николић, *Камена књига предака*, стр. 36.

⁸ *Гусиње*, стр. 128.

⁹ *Племе Васојевићи*, стр. 128.

Синђелићи, 5 к. (Ђурђиц), фамилија су познатих свирача-хармоникаша. Има их у Ивањици.

Танасијевићи, 4 к., славе Ђурђевдан.

Савићи, 1 к., славе Аранђеловдан.

Ракоњици, 2 к. (Ђурђиц), доселили су се од Сјенице.

Перовићи, 3 к., славе Јовањдан.

Шарчевићи, славе Ђурђиц, више од сто година су становници овог села. Има их у Ивањици.

Шулубурићи, 41 к. (Никољдан), насељавају онај део Лисе који је окренут према Вучковици. Тај крај је богат шумом и кречњаком, а ова фамилија је позната по производњи креча и ћумура.

Јоловићи, 15 к. (Никољдан), смештени су у засеоку Венац. Истог су рода са Комадинићима из истог села, па и данас одржавају родбинске везе. Јоловићи, или Јолићи у Полому, и Дмитровићи један су род, славе исту славу и старином су из Старог Влаха.¹⁰ Данас их има у Конареву код Краљева и Чачку.

Шолајићи, 2 к. (Ђурђевдан), раније су били већа фамилија. Познати су били трговци Шолајићи у Ивањици.

Из Лисе су се одселиле следеће фамилије:

Ницовићи, нема их више у Лиси.

Стевановићи, у Бресницу код Чачка су се доселили из Лисе тридесетих година 19. века.¹¹

ЛУКЕ

Луке се налазе у долини Лучке реке, која се улива у Моравицу три километра изнад Ивањице. Смештене су на побрђу Драгачевских планина, између Свештице и Осонице. Школа у Лукама је отворена још 1874. године. У ову школу долазила су деца из суседне Осонице све до 1937. године.

И у Лукама има староседеоца и дошљака. Куће су углавном подизане узводно од школе.

Беновићи, 1 к., славе Ђурђиц.

¹⁰ *Таково*, стр. 162.

¹¹ Р. Илић, Бресница, у делу *Становништво у љубићким селима*.

Богошићи, данас их има у Чачку.

Богосављевићи, 9 к., славе Никољдан.

Бошњаковићи, 3 к., славе Ђурђиц.

Длачићи, 5 к. (Никољдан), у сродству су са Длачићима у Осоници. Одњесељени су у Чачак.

Ђурашевићи, 12 к., славе Никољдан.

Јеротијевићи, 7 к. (Никољдан), највероватније да су истог рода са Јеротијевићима у Осоници, а воде порекло из Ровина.

Зорнићи, 11 к. (Петковдан), доселили су се у 18. веку из Црне Горе. Најпре су се доселили у Буковик. Најстарији Зорнић је у Буковику имао четири сина. Један је отишао у Кладницу и примио ислам, па данас тамо има Зорнића муслимана. Други је сишао у Луке и од њега воде порекло ови Зорнићи. Трећи син је отишао ка Ужицу, а четврти је остао у Буковику.¹²

Зучковићи, 2 к., славе Ђурђевдан.

Коџопељићи, 5 к. (Лазаревдан), истог су порекла као Коџопељићи у Свештици.

Керкезовићи, 5 к. (Никољдан), су из Мале Азије. Турци су их населили на Косово и у Лику, а одатле су дошли у Луке. Само презиме открива њихово порекло (Керкез-Черкез).

Крџићи, 16 к. (Аранђеловдан), истог су порекла као Крџићи из Горње Горевнице код Чачка.

Кушићи, 15 к. (Јовањдан), у сродству су са Кушићима у Свештици.

Лазовићи, 14 к. (Стевањдан), су бројна фамилија. Данас их има у Међуречју, Чачку и другим местима.

Миленковићи - Чадонје, 41 к. (Никољдан). Неки од њих су се саселили у Мршинце код Чачка.

Милишићи, 6 к. (Аранђеловдан), пореклом су од Мијамановића из племена Васојевића.¹³ Неки су одсељени у Краљево. Један је променио презиме и презива се Борисављевић.

Обреновићи, 11 к., славе Аранђеловдан.

Оцокољићи, 3 к. (Василевдан), у сродству су са Оцокољићима у Лиси.

Пејчиновићи, представљају малобројну фамилију са ретким презименом.

¹² Салих Селимовић, *Кладница*, Новопазарски зборник, бр.14, стр. 121.

¹³ *Племи Васојевићи*, стр. 128.

Пешићи, највероватније да им је предак дошао из Медовина.

Продановићи, 3 к. (Ђурђиц), нису истог порекла са Продановићима у Ивањици.

Ратковићи, 5 к., славе Јовањдан.

Рогоњићи, 5 к. (Јовањдан), воде порекло од исељених Никшићана.¹⁴

Стругаревићи, 5 к. (Ђурђевдан), доселили су се из села Стругара код Цетиња. Има их одсељених у Ивањици, Чачку (1), Горичанима код Чачка, Краљевицу и Јагодини.

Танасковићи, 15 к. (Јовањдан), доселили су се за време Карађорђа из Трудова.¹⁵ Има их у Пшанику, у Драгачеву.¹⁶

Чегањац (Чеканац), 2 к., славе Јовањдан.

Драгићи.

Лазићи.

Јовићевићи, 4 к., славе Стевањдан.

Златићи, 4 к., славе Илиндан.

Ристивојевићи, 4 к., славе Ђурђиц.

Милићи, 4 к., славе Никољдан.

Васовићи, 3 к., славе Јовањдан.

Стојковићи, 2 к., славе Петковдан.

Гавриловићи, 2 к., славе Јовањдан.

Ајдацићи, 2 к., славе Петковдан.

Величићи, 2 к., славе Ђурђиц.

Ломовићи, 2 к., славе Јовањдан.

Тутуновићи, 2 к., славе Никољдан. Предак је привенчан из Радаљева.

Радосављевићи, 2 к., славе Јовањдан.

Видићи, 2 к., славе Никољдан.

Симовићи, 2 к., славе Лучиндан.

Милосављевићи, 2 к., славе Ђурђиц.

Тотовићи, 2 к.

Аврамовићи, 1 к., славе Никољдан.

Капларевићи, 1 к., славе Никољдан.

¹⁴ *Исељени Никшићи*, стр. 235.

¹⁵ *Стари Влахи*, стр. 412.

¹⁶ *Горње Драгачево*.

Калајцићи, 1 к., славе Јовањдан.
Петровићи, 1 к., славе Ђурђевдан.
Олах, 1 к., ожењен из Ђурашевића. Дошао из Кикинде.
Димитријевићи, 1 к.
Бујошевићи, 1 к., славе Никољдан.
Милићевићи, 1 к., славе Аранђеловдан.

Фамилије које су према попису из 1863. године¹⁷ биле у Лукама, а више их нема:

Крсмановићи,
Ломигора,
Пејчин,
Томовићи.

ОСОНИЦА

Осоница се налази на падинама планине Чемерна, на југозападним обронцима Драгачевских планина и у долини Осоничке реке (притоке Лучке реке). Граничи се са Будожелом, Мланчом, Врмбајама и Лукама. Док је припадала Драгачевском срезу, Осоница је била најудаљеније село од средњег места - Гуче. И тада и данас становништво је било окренуто Ивањици, па се углавном кретало према овој варошици.

Ово је претежно сточарски крај, а у долини реке гаје се и ратарске културе. Осоничани су надалеко познати као бачвари. Готово у свакој задрузи по један или два члана баве се израдом чабрица, каца и буради. Своје производе пласирају у Чачак, Краљево, Гучу, Ивањицу и друга места. Осоничка река је богата пастрмом, па се појединци баве и риболовом, продајући рибу у Гучи и Ивањици.

Четвороразредна школа у овом месту отворена је тек 1937. године. До тада су деца из овог села одлазила у Луке и тамо се описмењавала. Осоничани су изградили и задужни дом. Увек су имали посебну општину, сада месну канцеларију, односно месну заједницу. Село је од пре двадесетак година повезано са Ивањицом

¹⁷ Драгутин-Драган Радивојевић, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*, стр. 427.

асфалтним путем, дугим 12 километара. И телефонске линије су одавно постављене.

Становници овог села раније су се најчешће селили према Краљеву. Међутим, оснивање већих предузећа (ИТИ, Пролетер, ШПИК и др.) привукло је Осоничане у Ивањицу. У селу живе следеће фамилије:

Бошковићи, 23 к., славе Никољдан.

Букумировићи, 5 к.

Зучковићи, 17 к., славе Ђурђевдан.

Гавриловићи, 4 к.

Дуканац, 20 к. (Никољдан), куће су им у засеоку Рзиње. Има их у околним селима: Лукама и Мани.

Ђоковићи, 1 к.

Ђурашевићи, 16 к. Никољдан), куће су им у засеоку Рзиње, а има их у околини Краљева, Врдилима, Мршинцима и другим местима.

Златићи, 20 к.

Зорнићи, 1 к.

Длачићи, (Никољдан), има их више него у суседним Лукама.

Илићи.

Јовићевићи, 15 к. (Стевањдан), највероватније је да су досељени од Јовићевића из Медовина. Има их у Краљеву (5 к.) и Чачку (5 к.).

Јеротијевићи, 20 к. (Никољдан), сматрају да потичу од Јеротијевића из Ровина, код Братљева. Има их одсељених у Ивањици (5 к.), Краљеву итд.

Карапанџићи, 2 к.

Карапетровићи, 2 к.

Караџићи, 2 к.

Лазовићи, 14 к. (Стевањдан), куће су им у засеоку Рзиње. Има их у Чачку, Ивањици, Краљеву, Београду.

Луковићи, 10 к. (Лучиндан), и њих има одсељених у околину Краљева (9 к.).

Миленковићи, 1 к.

Милићевићи, 1 к.

Милутиновићи, 14 к. (Стевањдан), према казивањима старијих становника воде порекло од Јеротијевића. Одсељени су у Ивањицу (5 к.), Црњево (5 к.) и друга места.

Николићи, 5 к. (Никољдан), воде порекло од Јеротијевића. Славе исту славу. Има их одсељених у Чачку. Између Јеротијевића, Николића и Милутиновића до сада се нису склапали бракови: цениле су се родбинске везе.

Оцокољићи, 3 к.

Пејовићи, 1 к.

Поледице, 2 к., славе Стевањдан.

Розгићи, 15 к. (Лучиндан), куће су им у засеоку Рзиње. Неки су се одселили према Краљеву.

Симовићи, 9 к., представљају једну од мањих и ређих фамилија у моравичком крају.

Станићи, 1 к.

Стевановићи, 33 к. (Стевањдан), куће су им под Чемерном, а велики број је одсељен и живе у селима у околини Краљева.

Стојковићи, 10 к. (Аранђеловдан), одсељени су у Врдила и друга села у околини Краљева.

Ћосовићи, 1 к.

Чеганџи, 17 к., славе Јовањдан.

Неких старих фамилија, које су живеле још 1863. године, нема више у Осоници. То су:

Аврамовићи,

Бабићи,

Ломигора.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

КЊИГЕ

1. Велика Бенић, *Рајац*, коло: Сведочанства, "Просвета", Београд, 1958.
2. Невенка Бојовић - Радован М. Маринковић, *Моравички занати и занимања*, Здружено предузеће "Ивањица" - Ивањица и Литопапир - Чачак, Чачак, 1990.
3. Милорад Васовић, *Географија слива Студенице*, Друштво уметника "Стари град", Београд, 1996.
4. Раде В. Вешовић, *Плеће Васојевићи у вези са историјом Црне Горе*, Државна штампарија, Сарајево, 1935.
5. Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот и обичаји*, Вукова задужбина и Етнографски музеј, Београд, 2000.
6. Сретен Вукосављевић, *Писма са села*, "Савремена школа", Социолошка библиотека, Београд, 1962.
7. Данило Вуловић, *Пожешка нахија 1 (1815-1839)*, Грађа 3, Београд, 1953.
8. Јован Гавриловић, *Речник географско - статистички Србије*, Београд, 1846, друго издање, 1990.
9. Милован Гајић, *Флора и вегетација Голије и Јавора*, Шумарски факултет, Београд и ООУР "Голија", Ивањица, уредник Драгослав Марковић, 1989.
10. Радомир П. Губеринић, *Сеобе са средњег Ибра, Лима и Таре*, Иванград, 1976.
11. Ружица Гузина, *Општина у кнежевини и краљевини Србији*, Београд, 1966.
12. Љубомир Дурковић-Јакшић, *Србијанско - црногорски односи (1830-1851)*, Београд, 1958.
13. Јован Ердељановић, *Доње Драгачево*, Српски етнографски зборник (СЕЗБ), 1, Београд, 1901.
14. Јован Ердељановић, *Стара Црна Гора*, Српски етнографски зборник, Београд.

15. Јован Ердељановић, *Кучи, Братоножићи, Пипери*, "Слово љубве", Београд, 1981.
16. Тихомир Д. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд, 1924.
17. Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, 1-4, "Просвета", Београд, 1980.
18. Стеван Игњић, *Ужице и околина*, Вести, Т. Ужице, 1965.
19. Стеван Игњић - Јован Радовановић - Властимир Луковић - Љубомир Марковић - Милан Бујошевић, *Ивањица - хроника моравичког краја*, СУБНОР и "7. јул", Београд, 1973.
20. Радомир М. Илић, *Ибар*, Насеља и порекло становништва, књ. 3, Београд, 1905.
21. Радомир Илић, *О љубићким селима*, Насеља, СЕЗБ, књ. 3, САНУ, Београд, 1907.
22. Коста Јовановић, *Горње Драгачево*, СЕЗБ, књ. 11, Насеља 9, Београд, 1908.
23. Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво*, Српска књижевна задруга, Београд, 1985.
24. Радоје Кастратовић, *Шекулар и Шекуларци у народној причи и традицији*, "Обод", Цетиње, 1966.
25. Иван Косанчић, *Новопазарски Санџак и његови етнички проблеми*, Књижара Геце Кона, Београд, 1922.
26. Поп Богдан Лалевић - Иван Протић, *Васојевићи*, СЕЗБ, књ. 5, Београд, 1903.
27. Лубурић, *Дробњаци*, Београд, 1930.
28. Марија Лукић, *Брезова*, коло: Сведочанства, "Просвета", Београд, 1958.
29. Милисав Лутовац, *Бихор и Корита*, СЕЗБ, књ. 81, Београд, 1967.
30. Милисав В. Лутовац, *Жупа Александровачка*, Насеља и порекло становништва, СЕЗБ, књ. 43, Београд, 1980.
31. Љубомир М. Марковић - Добрица Спасовић, *Основна школа у Ковиљу*, Ковиље, 1971.
32. Љубомир М. Марковић, *Миланџанска школа*, "Графичар" - Ивањица, ОШ "Мајор Илић" - Кушићи, Месне заједнице Кушића и Опаљеника, Чачак, 1983.
33. Љубомир М. Марковић, *Школе моравичког краја*, СИЗ основног образовања, Ивањица, 1984.
34. Љубомир М. Марковић, *Искре у беспућу*, сто година рада школе у Мочиоцима, ОШ "Мићо Матовић" - Катићи и СИЗ основног образовања и васпитања - Ивањица, Мочиоци, 1984.

35. Љубомир М. Марковић, *Моравичке легенде*, Заједница културе, Ивањица, 1985.
36. Љубомир М. Марковић, *Јаворски рат 1876*, Друштво уметника "Стари град", Београд, 1996.
37. Љубомир М. Марковић, *Песме са Јавора*, Чачак, 1999.
38. Љубомир Мићић, *Златибор - насеља и порекло становништва*, књ. 19, уредио Јован Цвијић, Београд, 1925.
39. Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, "Слово љубве", Београд, 1975.
40. *Моравички крај - фотомонографија*, Удружење просветних радника општине Ивањица, Ивањица, 1965.
41. Петар Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*, СЕЗБ, књ. 3, Београд, 1931.
42. Ејуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Етнографски институт САНУ, Београд, Посебна издања, књ. 19, Београд, 1979.
43. Ејуп Мушовић, *Становништво сјеничког и тутинског краја*, "Стручна књига", Београд, 1989.
44. Радојко Николић, *Камена књига предака*, "Задруга", Београд, 1979.
45. Стојан Обрадовић, *Описаније Округа ужичког и Костреш харамбаша*, приредио Видан Николић, Историјски архив, Т. Ужице, 1987.
46. Љубомир Павловић, *Ужичка Црна Гора*, СЕЗБ, Насеља 19, Београд, 1925.
47. Душан Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије*, Београд.
48. Ђ. Пејовић, *Исељени Црногорци у 19. вијеку*, Титоград, 1962.
49. Петар Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*, СЕЗБ, Насеља и порекло становништва, књ. 18, САНУ, Београд, 1940.
50. Радослав-Раде Познановић, *Традиционално усмено народно стваралаштво ужичког краја*, Посебна издања, књ. 30, св. 1, Етнографски институт САНУ, Београд, 1988.
51. Емилијан Протић, *Светлост на брежуљку*, ОШ "Сретен Лазаревић", Прилике, 1994.
52. Милисав Протић, *Драгачево и његови славни синови*, Ниш, 1940.
53. Благоје Радивојевић, *Старовлашка размеђа*, "Стари град", Београд, 1997.

54. Драгутин-Драган Радивојевић, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*, "Литопапир" Чачак и аутор, Ивањица, 1993.
55. Милован Ристић, *Стари Влах*, "Туристичка штампа", Београд, 1963. (прво издање) и Друштво уметника "Стари град", Београд, 1996. (друго, фототипско издање).
56. Вујадин Рудић, *Становништво Топлице*, посебно издање Етнографског института САНУ, књ. 17, Београд, 1978.
57. Радован Љ. Ршумовић, *Релјеф слива Голијске Моравице*, геоморфолошка студија, САНУ, Београд, 1963.
58. Кирило Савић, *Саобраћајне прилике ужичког краја*, Београд, 1925.
59. Обрад Мићов Самарџић, *Поријекло Самарџића и осталих братстава рода Орловића*, "Веселин Маслеша", Мостар, 1991.
60. Светозар Томић, *Дробњак*, СЕЗБ, Насеља 1, Београд.
61. Светозар Томић, *Пива и Пивљани*, СЕЗБ, Насеља и порекло становништва, књ. 31, САНУ, Београд, 1949.
62. *Сјеничко-пештерска висораван*, Гласник Етнографског музеја, књ. 52-53, посебно: Ејуп Мушовић, *Становништво*, Београд, 1989.
63. Поп Стојко Трифковић, *Вишеградски Стари Влах*, СЕЗБ, књ. 7, САНУ, Београд, 1905.
64. Симо Тројановић, *Наше кириције*, СЕЗБ, књ. 13, Насеља 7, Београд, 1924.
65. *Турски катастарски тефтери*, пописи неких подручја западне Србије, 15. и 16. века, приредио Ахмед С. Аличић, Историјски архив, књ. 1 и 2, Чачак, 1985.
66. *Учесници и сведоци*, зборник, књ. 2 (прилог Љубодрага Ђурића: Делатност учитеља Моравичког среза), Београд, 1974.
67. *Учесници и сведоци*, зборник, књ. 1 (прилог Љубодрага Ђурића: Сећања на људе и догађаје), Београд, 1974.
68. Миленко С. Филиповић, *Таково*, СЕЗБ, Насеља и порекло становништва, САНУ, Београд.
69. Лепосава Цвијетић, *Попис становништва и имовине у Србији 1834. године*, Мешовита грађа, књ. 13, Историјски институт, Београд, 1984.
70. Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Сабрана дела, књ. 2, САНУ, Књижевне новине и Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1987.

71. Јован Цвијић, *Антропогеографски и етнографски списи*, Сабрана дела, књ. 4, САНУ, Књижевне новине и Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1987.
72. Јован Цвијић, *Геоморфологија*, Сабрана дела, књ. 6, САНУ, Књижевне новине и Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1987.
73. Јован Цвијић - Иво Андрић, *О балканским психичким типовима*, "Просвета" - "Баштина", Београд, 1988.
74. Петар Шобајић, *Бјелопавловићи*, СЕЗБ, Насеља 16, Београд, 1923.

РАДОВИ ОБЈАВЉЕНИ У ЧАСОПИСИМА, ЗБОРНИЦИМА И ЛИСТОВИМА

1. Душан Велимировић, *Гусињска нахија са погледом на Малезију*, Годишњица Чупићева, бр. 7.
2. Милош Велимировић, *Васојевићи, Полимље, Метохија*, Годишњица Чупићева, бр. 8, стр. 125.
3. Светислав Владисављевић, *Стружњице у ужичком крају средином 19. века и почетком 20. века*, Ужички зборник, бр. 15, стр. 99-149.
4. Душан Дрљача, *Етнолошке белешке о становништву златарског краја*, Ужички зборник, бр. 13, 1984, стр. 489.
5. Новак Живковић, *Старовлашки немири и прикључење дела Старог Влаха Србији*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 6, стр. 5,
6. Новак Живковић, *Прилички кисељак - откривање и привремено уређење*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 7, стр. 17.
7. Драгољуб Јовашевић, *Паљење петровданских лила - народни обичај сточара Западне Србије*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 7, стр. 197.
8. Јевстеније Караматијевић, *Заветине у средишњем делу Старог Влаха*, Живот и црква, за 1928. годину.
9. Милисав Лутовац, *Етничке промене у области Старе Рашке*, Глас САНУ, Одељење за друштвене науке, књ. 20, Београд, 1978, стр. 219.
10. Љубомир М. Марковић, *Путовање Матије Мурка*, "Чачански глас", бр. 29, 16. август 1982, Чачак, стр. 24.

11. Љубомир М. Марковић, *Народни песник Остоја Нешковић*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 13, 1983, стр. 217-230.
12. Љубомир М. Марковић, *Хаџи-Продан у легендама Старог Влаха*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 19, 1989, стр. 79-83.
13. Љубомир М. Марковић, *Мајор Илић у народној песми и легенди*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 25, 1995, стр. 257-264.
14. Боривоје Ж. Милојевић, *Пештер и Сјеница*, етнографска скица, Гласник Географског друштва, бр. 5, Београд, 1921.
15. Драгољуб М. Павловић, *Средњовековне жупе у западном Поморављу*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 10, стр. 51.
16. Радослав Павловић, *Кулизе*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. 1, св. 1-2, 1952.
17. Петар Ж. Петровић, *Стари Влах*, Гласник Етнографског музеја, књ. 24, Београд, 1961.
18. Раде Познановић, *Становништво ужичког краја у пописима 1866-1981*, Ужички зборник, бр. 12, стр. 261-316.
19. Драгомир С. Поповић, *Кнез Васа Поповић и његов писар Марко Немањић, сакупљачи народних песама*, "Градац", бр. 49/1982, Чачак, стр. 17.
20. Илија Поповић, *Социогеографске карактеристике Месне заједнице Јасенова*, Ужички зборник, бр. 11, 1982, стр. 247-270.
21. Петар Рајковић, *Кошани - порекло и старине*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 3, стр. 145.
22. Вујадин Рудић, *Демографске карактеристике становника Раче (између Куршумлије и Подујева)*, Зборник радова Етнографског института, књ. 11, стр. 101.
23. Радован Ршумовић, *Сточарство на Мучњу*, Гласник Географског друштва, бр. 11, Београд, 1960.
24. Салих Селимовић, *Кладница*, Новопазарски зборник, бр. 14, Нови Пазар, 1991, стр. 21.
25. Др Милена Спасовска, *Девићи*, Ужички зборник, бр. 16, 1987, стр. 409.
26. Милена Спасовска, *Миграције становништва у општини Ивањица*, Зборник радова Географског института ПМФ, св. 34-35, Београд, 1987-88.

27. Владимир Спасојевић, *Шест припојених нахија кнез Милошеве Србије*, Историјски гласник, бр. 3, 1954, стр. 73-106.
28. Радомир Станић, *Ковиљски манастир*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 1, 1969.
29. Радомир Станић, *Новооткривене фреске у Ковиљу*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, бр. 2, 1970, стр. 27.
30. Радоје Ускоковић, *Црквене славе у селима у околини Ивањице*, Гласник Географског друштва, бр. 1, Београд, 1920.
31. Радоје Ускоковић, *Ивањица*, Гласник Географског друштва, бр. 6, Београд, 1921.
32. Радоје Ускоковић, *Манастир Ковиље*, Гласник Географског друштва, бр. 7-8, Београд, 1922, стр. 176-178.
33. Радоје Ускоковић, *Исељени Никшићи*, Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу, Београд, 1924, стр. 542.
34. Стевка Цобел, *Основне карактеристике исхране у моравичком крају*, Ужички зборник, бр. 3, 1974, стр. 365.
35. Н. Шкаровић, *Из односа Црне Горе и Србије*, Историјски записи, књ. 12, св. 1-2, 1956, стр. 107.
36. Већина радова који су објављени у "Чачанском гласу" су радови Радована М. Маринковића, који проучава становништво трнавских села.
37. О фамилији Боровићи објављен је рад у "Народном животу", часопису који издаје "Политика", у бр. 4/95.

КАЗИВАЧИ

За Девитхе са подголијским селима

1. **Миленко Николић**, шумарски техничар у Шумској секцији у Чачку, раније лугар у Коритнику.
2. **Милојица Мајдак**, правник, директор Стамбене задруге "Чачак", раније службеник Скупштине општине у Девитима, родом из Дежеве код Новог Пазара.
3. **Војо Ђојбашић**, наставник на Девитима, а раније учитељ у Средњој Реци.
4. **Вуко Тењовић**, родом из Брусника, запослен у "Сими Сараги" у Чачку, живи у Лозници.
5. **Жарко Нешковић**, председник Скупштине општине Девити, родом из Брусника, умро 1989. године.
6. **Петар Сарић**, возач чачанског "Аутопревоза", родом из Брусника, умро 1997. године.
7. **Милан Ѓировић**, пољопривредник из Планинице, с. Коритник, пошта Вионица.
8. **Браћа Коловићи - Радоњићи**, живе у Ивањици, Краљеву и Изубри, раније сви у Девитима, родом из Коритника.
9. **Миодраг Пауновић**, народни певач и велики пчелар из Коритника.
10. **Маринко Радовић**, службеник ШПИК-а у Ивањици, а касније у СИЗ-у за социјално осигурање, умро 1990. године.
11. **Милорад Радовић**, возач "Аутопревоза" у Ивањици.
12. **Љубодраг Петковић**, шеф Одељења за урбанизам у Скупштини општине Чачак, родом из Брусника.
13. **Станиша Азањац**, шеф стругара на Голији, сада пензионер у Чачку.
14. **Синиша Азањац**, наставник у пензији у Чачку, раније директор школе у Девитима.
15. **Малиша Борисављевић**, судија у Краљеву, родом из Врмбаја.
16. **Ивко Борисављевић**, службеник у Ивањици, родом из Придворице.
17. **Милош С. Брковић**, секретар општине у Придворици, као пензионер живи у Жичи код Краљева.

18. **Богомир-Бојо Вуковић**, радник ЖТП у Чачку, родом из Доброг Дола, умро 1994. године.
19. **Бранислав Салевић**, возач у Чачку, родом из Доброг Дола.
20. **Желимир Вуковић**, из Доброг Дола, живи у Чачку.
21. **Вучко Грујовић**, учитељ у Ограђенику, сада наставник у ОШ "Драгиша Мишовић" у Чачку.
22. **Богосав Сретеновић**, лугар у Придворици.
23. **Милан Карамарковић**, возач у Ремонту.
24. **Вукашин Ђурчић**, службеник "Агростроја" у Чачку, раније шеф Месне канцеларије у Средњој Реци.
25. **Радољуб Радојевић**, пољопривредник из Средње Реке.
26. **Милош Ђурчић**, судија Округног привредног суда у Краљеву, родом из Градца.
27. **Предраг Ђурчић**, судија за прекршаје у Чачку, родом из Градца.
28. **Милош Петровић**, управник задруге у Средњој Реци, потпредседник општине у Девитима, умро 1985.
29. **Благомир Петровић**, пољопривредник и власник стругара у Средњој Реци, умро 1980. године.
30. **Десимир Пантовић**, родом из Градца, живи у Коњевићима код Чачка.
31. **Милан Бајовић**, пољопривредник из Средње Реке.
32. **Добривоје Петронијевић**, кројач у Девитима.
33. **Лепосава Бисенић**, рођ. **Радовановић**, из Девити, живи у Чачку.
34. **Десимир Радовановић**, столар из Девити.

За Ковиле са горњим селима

1. **Матија Ђојбашић**, правник из Чачка.
2. **Милољуб Ђојбашић**, из Кулиноваца, родом из Медовина.
3. **Миломир Ђериман**, службеник у Ивањици, родом из Медовина.
4. **Милан Вукићевић**, шеф Месне канцеларије у Ерчегама.
5. **Радивоје Пешић**, економиста у Чачку, родом из Медовина.
6. **Славомир Новаковић**, родом из Медовина, живи у Лозници код Чачка.
7. **Саватије Вујовић**, раније шеф Месне канцеларије у Ковилу, живео је у Атеници и умро почетком 1994. године.
8. **Војимир Ђојбашић**, наставник у Девитима.

9. **Момчило Јованчевић**, директор "Партизана" у Чачку, умро је 1987.
10. **Радован Вукићевић**, наставник у Међуречју, умро 1985. године.
11. **Влајко Јевтовић**, раније председник општине у Ковиљу, живео у Лозници, умро 1987. године.
12. **Влајко Вујовић**, воденичар.
13. **Милан Новаковић**, руковалац вршалице родом из Медовина.
14. **Негослав Грујовић**, из Кулиноваца, родом из Вучака.
15. **Радован Васовић**, из Београда.
16. **Богосав Сретеновић**, шумар у Васиљевићима.
17. **Драган Крунић**, из Лознице.
18. **Миломир Бојовић**, родом из Васиљевића, живео у Јевуку, (општина Сјеница), преселио се у Лозницу код Чачка.
19. **Радош Драмићанин**, директор ДП "Просвета" у Чачку родом из Вучака.

За Равну Гору јаворску и Маскову

1. **Бошко Циврић**, родом из Кушића, сада радник чачанског "Партизана" за Маскову,
2. **Момчило Брадић**, радник ЦЕР-а у Чачку, са станом у Улици 603, бр. 6,
3. **Крста Брадић**, радник ФРА у Чачку, сада у пензији, са станом у Улици 603 бр. 2.
4. **Милован Брадић**, радник "Слободе", са станом у Босанској улици 9 у Чачку,
5. **Величко Брадић**, проф. - педагошки саветник у Београдском педагошком савету, родом из Равне Горе, умро 1995. године.
6. **Страјин Вуловић**, кафеџија у Кушићима, умро 1975.
7. **Бојан Поповић - Поп**, радник "Литопапира" у Чачку, родом из Равне Горе.

За Деретин и Кушиће

1. **Бошко Циврић**, радник у "Партизану" у Чачку, живи у Кушићима, родом из Кушића.
2. **Стојан Павловић**, радник ЖТП у Чачку, са станом у Лозници, родом из Кушића.

3. **Настас Братуљевић**, службеник у чачанском "Аутопревозу", родом из Деретина, са станом у Чачку, Далматинска 2, умро 1999.
4. **Мико Богдановић**, пољопривредник из Деретина.
5. **Страшимир Вишњић**, пензионер у Чачку, умро 1991. године.
6. **Милован Сокић**, кафеџија на Кушићима.
7. **Антоније Дабовић**, службеник Поште на Кушићима.
8. **Драгослав Марковић**, директор "Голије" у Ивањици.
9. **Комнен Дабовић**, службеник "Голије", погона на Кушићима.
10. **Рада Киковић**, рођена **Глинтић** из Деретина, живи у Лозничком новом насељу у Чачку.
11. **Добривоје Глинтић**, трговац у Чачку, сада у пензији, родом из Деретина.
12. **Живко Веђић**, шеф књиговезнице у чачанском "Литопапиру", родом из Кушића.
13. **Милован Бојовић**, раније директор Основне школе на Кушићима, сада живи у Чачку.
14. **Радисав Павловић**, књижничар у Народној библиотеци у Ивањици, умро 1987. године и сахрањен у Кушићима.

За Сивчину и Опаљеник

1. **Вукајло Громовић**, радник СУП-а, Чачак, становао у Љубићу, умро 1997. године.
2. **Милан Петровић**, родом из Сивчине, становао у Булевару ослобођења у Чачку бр. 26, умро 1997. године.
3. **Раде Марковић**, родом из Сивчине, сада живи у Мршинцима код Чачка,
4. **Љубинко Петровић**, раније директор Пољопривредне задруге "Јавор" на Кушићима, сада живи на Кушићима као пензионер.
5. **Миломир - Мишо Радосављевић**, шеф рачуноводства "Нових дана" у Ивањици, родом из Опаљеника.
6. **Дана Богдановић**, кројачица из Сивчине, п. Кушићи.
7. **Драган Петровић**, власник "Српске кафане" у Љубићу, родом из Опаљеника.
8. **Боривоје Парезановић**, пољопривредник из Сивчине.
9. **Милосав Богдановић**, економ у "Моравици" у Ивањици, родом из Сивчине.
10. **Милован Богдановић**, пољопривредник из Сивчине.

11. **Зоран Богдановић**, шумарски техничар на Кушићима, родом из Сивчине.
12. **Радул Парезановић**, земљорадник из Сивчине.
13. **Радоје Милосављевић**, службеник ШПИК-а у Ивањици, сада у пензији, родом из Рокци.
14. **Мирко Стаменић**, службеник из Ивањице, родом из Миланце.

За Брезову, Шареник, Равну Гору, Чепово, Мочиоце и Пресеку

1. **Делимир Стишовић**, професор у Трнави код Чачка, родом из Шареника. Највише података о Брезови и Чепову добили смо од њега, јер је одлазио на терен ради испитивања.
2. **Благоје Драшковић**, шеф Месне канцеларије у Мочиоцима.
3. **Добросав Борисављевић**, пољопривредник у Балужи код Чачка, родом из Брезове.
4. **Јеврем Оцокољић**, дипл. инж. машинства, директор Одељења Института "Кирило Савић" у Београду, родом из Равне Горе.
5. **Рајка Масларевић**, домаћица у Лозничком новом насељу, Улица 603, у Чачку, родом из Чепова, од фамилије Караклајић.
6. **Слободан Караклајић**, живи у Мршинцима код Чачка, родом из Чепова.
7. **Радослав Масларевић**, пољопривредник у Лозничком новом насељу 13-а код Чачка, родом из Дубраве.
8. **Грозда Масларевић**, домаћица из Чачка, Лозничко ново насеље 13-а, умрла 1995. године.
9. **Рајка Марковић**, рођ. **Борисављевић** из Сивчине, умрла 1972. године.
10. **Матија Милорадовић**, књижевник код "Просвете" из Чачка, у Ивањици, умро 1996. године.
11. **Вита Стамболић**, из Катића, живи и ради у Чачку.
12. **Славко Луковић**, књижевник из Брекова, дуго година је радио на Катићима и предавао у школи.
13. **Дане Стамболић**, дипломирани економиста, родом из Брезове, шеф Одељења за приходе Скупштине општине Чачак.

За Прилике, Дубраву и Радаљево

1. **Драгољуб Вујовић**, правник из Чачка, родом из Дубраве, који припрема опширнију монографију о ова три села.
2. **Влајко Тодоровић**, родом из Јевца.

3. **Радмил Милутиновић**, тракториста из Прилика.
4. **Радослав Масларевић**, родом из Церове.
5. **Богосав Сретеновић**, родом из Церове.
6. **Др Михаило Николић**, родом из Дубраве.
7. **Драгиша Младеновић**, пензионер из Прилика, раније шеф Месне канцеларије.
8. **Мирка Крчић, девојачко Маловић**, службеница Техничког факултета у Чачку, родом из Прилика.

За Међуречје

1. **Вучко Ристић**, трговац из Рокци.
2. **Драган Маричић**, из Комадина.
3. **Настас Мартиновић**, из Косовице.
4. **Радојка Мартиновић**, из Косовице.

За Братљево, Глеђицу и Ровине

1. **Миломир Ђурчић**, шеф Месне канцеларије на Братљеву,
2. **Милорад Петровић - Мандо**, службеник поште на Братљеву, родом из Куманице.
3. **Милинко Јелић**, радник ГП "Ратко Митровић" у Чачку, родом из Глеђице, са станом у Ул. 600, бр. 3, Чачак.
4. **Зорица Јелић**, рођ. Милутиновић, трговац, родом из Куманице, живи у Чачку, у Улици 600 бр. 3.
5. **Момчило Зарубица**, просветни саветник у Чачку, службовао је педесетих година као наставник на Братљеву.
6. **Јованка Марковић**, учитељица на Братљеву 1959. године, а сада учитељица у пензији у Чачку, са станом у Улици 603 број 18.
7. **Борко Нешовић**, трговац у Ивањици, родом из Глеђице.
8. **Страшимир Милинковић**, директор Основне школе у Међуречју, родом из Глеђице.
9. **Дмитар Парезановић**, геометар у Ивањици, родом из Братљева.
10. **Јевто Мендибаба**, после рата учитељ на Братљеву, умро 1984. године и сахрањен на Чачанском гробљу.
11. **Вукашин Луковић**, радник "Будућности" у Чачку, родом из Глеђице.
12. **Милинко Каплановић**, професор и уредник "Прибојских новина" у Прибоју, родом из Глеђице.

13. **Недељко Јеротијевић**, шеф Месне канцеларије у Међуречју, родом из Ровина, касније службеник Скупштине општине у Ивањици.
14. **Милан Бојовић**, радник "Слободе" у Чачку, са станом у с. Мршинцима код Чачка.
15. **Јован Ђурчић**, трговац у Чачку, са станом у Кулиновцима.

За Ивањицу и околна села

1. **Букашин - Вуле Кривокућа**, из Ивањице,
2. **Витомир Василић**, професор, живи у Чачку.
3. **Зоран Крцић**, живи у Атеници.
4. **Љубо Јоловић**, правник у Чачку, родом из Лисе.
5. **Драгослав Ајдачић**, пољопривредник из Мршинаца, родом из Лисе.
6. **Павле Милутиновић**, из Ивањице.
7. **Микан Стругаровић**, привредник из Чачка, родом из Лука.

POPULATION OF THE MORAVICA REGION

Summary

The regions of the Moravica River or Stari Vlah, and of Zlatar, represent the central part of the area stretching between the Ibar and Đetinja Rivers, and between Giljevo and the Mountains of Dragačevo – Stari Vlah. The present-day territory of the municipality of Ivanjica, i.e. the region of Moravica, covers the space of 109000 hectares, and is the second Serbian municipality judging by its extent. It spreads out from 400 m above sea level at the Prilike Polje to 1833 m at the Jankov Kamen on Golija Mountain.

There is a belief on the ground of excavated objects that Dardanians, subsequently pushed out by Thracians and Illyrians, used to inhabit these regions. It cannot be stated with accuracy when Serbs settled in the Moravica region but their settlement allegedly took place in the 6th and 7th centuries. During the reign of the Nemanjić family the Moravica region, as one of the županias (district centers) in Raška, included Ivanjica and Arilje. The seat of the bishop's office in Moravica, founded by St. Sava in the year 1219, was in Arilje. The office took account of the area extending from Čačak to Golija and Javor. That area had an exceptionally favorable position in the medieval Serbian state because of the intersection of major roads leading particularly to Bosnia, Dubrovnik, Salonika, Niš, and to the valleys of the Studenica and Moravica Rivers on the north. Favorable natural conditions (climatic and hydrographical, as well as great surfaces under woods and pastures) in that area allowed its rather great population density.

Stari Vlah became a customary name for these territories immediately after their occupation by Turks in the 15th century. They called them "Hak Serbia" which meant genuine Serbia. During the supremacy of the Ottoman Empire the Moravica region succeeded to keep up its belonging to a district center self-management or its inclusion in the Bakić district for a long time.

Constant fights for the liberation from Turkish occupation in the 17th and 18th centuries did not spare the Moravica region either. The people of Moravica took active part in four Austrian-Turkish wars on the side of the imperial army hoping to free themselves of Turkish violence. Following the retreat of the Austrian army the Serbs from these and other areas were massively leaving their homes particularly during the Great Migration in 1960 with Patriarch Arsenije Čarnojević at its head, when the Moravica region became nearly deserted. These enforced migrations contributed to a

considerable drop of the local Serbian population but also to its movement from Kosovo, Montenegro and Herzegovina to Moravica. It is thought that exactly the refugees from Moravica founded the places named Srpske Moravice in Gorski Kotar (Croatia), Kovilj in Bačka on the riverbanks of Tisa, and Srpska Moravica between Sombor and Subotica.

Towards the end of the 18th century Serbian volunteers in the Austrian army, accompanied by Karađorđe, penetrated again into the Moravica region. Karađorđe succeeded only as the leader of the First Serbian Insurrection to liberate that area. Great many residents of Moravica took part in the struggle, led by Karađorđe, for the liberation of Sjenica in the year 1809.

The Moravica region was finally liberated from Turks in December 1833. Since that moment until the First Balkan War in 1912 it represented a border territory. At the beginning of that war the Serbian army in the first place took over all Turkish watchtowers on 6th April 1912, and subsequently liberated Sjenica.

Until some forty years ago the Moravica region represented a typically rural area isolated in terms of traffic and insufficiently developed in economic regard. With the strengthening of hotel keeping and traffic the rural type of tourism developed particularly well in the last decades. Ivanjica and Prilike, particularly Prilički Kiseljak, Međurecje, Deviči, Kušiči, Golijska Reka, Bele Vode and Katići are now well-known tourist resorts.

The whole region, especially its part along the Moravica River represented, during Turkish rule, an area suitable for migrations from Dinaric regions to the newly liberated territories of Serbia by stages. Migrations were coming from and crossing that region, as well as emigrations. Migrating ancestors of the present-day families in that region were coming to settle down in all the way through the 17th, 18th and 19th centuries. Migrations were given a new sway by liberation from Turkish rule. The Muslim population moved to northeast Bosnia and new settlers coming from Montenegro and Herzegovina arrived in Moravica. On the other side migrants belonging to the Dinaric demographic wave came to settle down in the western and central part of the Moravica region. Migrants belonging to the Kosovo-Metohija migration wave populated the eastern part of that region.

Immigration of the population into the Moravica region has incessantly been going on since medieval times though three greater waves could be discerned:

- The Austrian-Turkish wars (at the end of the 17th and the beginning of the 18th century) resulted among other things in the first massive emigration of the native population from the Moravica region across the Sava and Danube Rivers;

- The second wave began after the First and Second Serbian Uprisings and the creation of the free Serbian state;
- The liberation wars on Javor Mountain (in the 1876-78 period) and the unsuccessful attempt to free the southern Serbian territories of Turkish domination initiated the third wave.

The number of inhabitants in the Moravica region is presented in the following Table according to the years of census surveys:

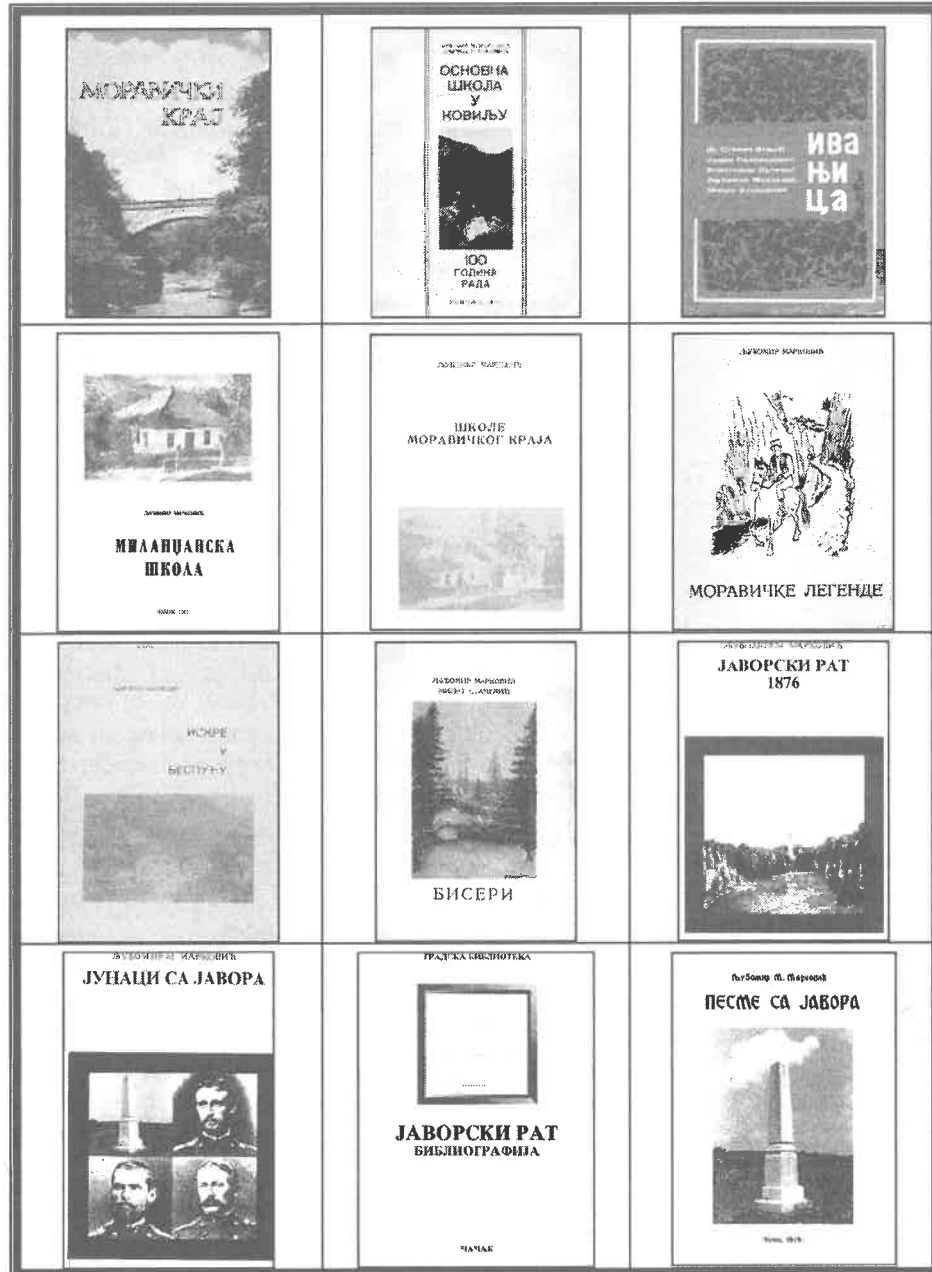
Changes in the number of population in the Moravica region

Year	Inhabitants	Year	Inhabitants
1844.	13256	1948.	37891
1858.	14929	1953.	40258
1863.	16969	1961.	40526
1895.	20408	1971.	39233
1911.	25550	1981.	37887
1931.	24820	1991.	36554

Villages in the Moravica region are spread over a great area. They are divided into hamlets and are several kilometers far from each other. In some cases the houses on the fringe of two villages are closer to each other than the houses of the same village. Most often villages with several graveyards each are usually set up on cleared land. A good number of villages are not supplied with electricity. High-quality roads are practically nonexistent and only one third of the existing roads is paved with asphalt. The most important traffic directions have just been paved in the last two decades.

Constant migrations taking place in the last decades have greatly added to a decreased number of inhabitants in nearly all mountain villages and in the whole Moravica region, as well as to a noticeable ageing process and insufficient population reproduction owing among other things to a great number of bachelors too. In that way further demographical, social, economic and entire social development of the region of Golija, Javor and Mućanj Mountains has been disturbed.

It is obvious that the Moravica region represents an extremely important migration area (in both emigration and immigration senses), which has been growing mostly because of the natural population increase.

Књиге тематски везане за моравички крај чији аутор или коаутор је Љубомир М. Марковић

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА

ЉУБОМИР М. МАРКОВИЋ (рођен 20. јула 1934. у Сивчини, Ивањица - умро 10. јула 2000. у Чачку), професор, новинар и публициста. Основну школу похађао у Миланци (1942-1946), нижу гимназију у Ивањици (1946-1950), а Учитељску школу у Ужицу (1950-1955). Вишу педагошку школу завршио у Крагујевцу (1958), а Филозофски факултет - групу за српско-хрватски језик и југословенску књижевност у Приштини (1972). Радио као учитељ у Средњој Реци (1955-1956) и

Девећима (1956-1959), наставник и професор у Међуречју код Ивањице (1956-1974). Био је и директор Основне школе у Међуречју (1973-1974). Потом био главни и одговорни уредник "Чачанског гласа" (1974-1977) и директор Градске библиотеке у Чачку (1977-1992), одакле је отишао у пензију.

Радове и чланке објављивао у многим часописима, листовима и електронским гласилима, као: "Настава и васпитање" (од 1959), "Просветни преглед", "Задруга", "Расковник", "Венац", "Борба", "Вечерње новости", "Политика", Радио-Београд, Радио-Чачак, "Наша школа", "Чачански глас", ужичке "Вести", Зборник радова Народног музеја у Чачку, Ужички зборник, Историјска баштина, "Изворник" и многи други. Аутор и коаутор је следећих књига:

1. *Моравички крај, фотомонографија*, коаутор и уредник, 1965,
2. *Основна школа у Ковиљу*, (са Добрицом Спасовићем) 1971,
3. *Ивањица, хроника моравичког краја*, (са Стеваном Игњићем, Јованом Радовановићем, Властимиром Луковићем и Миланом Бујошевићем) 1972,
4. *Миланџанска школа*, 1974,
5. *Чачак и околина, туристички водич*, (са групом аутора) 1976,

6. *Моравичке легенде*, 1983,
7. *Школе моравичког краја*, 1983,
8. *Опарица*, збирка приповедака, 1983,
9. *Искре у беспућу*, 1984,
10. *Бисери*, (са Мирком Стаменићем) 1985,
11. *Читалишта и библиотеке у Чачку*, 1987,
12. *Грађа за библиографију Недељка Кошанина*, (са Бранком Булатовић) 1990,
13. *Џегази*, збирка приповедака, 1991,
14. *Звона над реком*, збирка приповедака, 1994,
15. *Предраг*, 1995,
16. *Јаворски рат 1876*, 1996,
17. *Јунаци са Јавора*, 1996,
18. *Јаворски рат 1876, библиографија*, (са Светиславом Љ. Марковићем) 1996,
19. *Електронска библиографија моравичког краја*, (заједно са Градимиром Луковићем, Бранком Булатовић и Србиславом Букумировићем) 1997,
20. *Ко је ко у Чачку, 1997, 333 личности*, лексикон, (са Светиславом Љ. Марковићем) 1997,
21. *Песме са Јавора*, 1999.
22. *Речима кроз време*, есеји и прикази, 2001.

Српска академија наука и уметности откупила му је збирку народних умотворина (бр. 1724/5-69) од 11. марта 1970. године.

За штампу припремио књиге:

1. *Јован Пајовић, Чвор, поеме и песме*, 1990,
2. *Јован Јаворац, Ратне успомене 1876*, 1996.

Уредник и рецензент четрдесетак књига. Његови радови су цитирани преко 200 пута. Учествовао на двадесетак стручних и научних скупова и објавио преко 400 радова из области књижевности, историографије, етнологије, библиотекарства и издавачке делатности.

Припремио је за штампу и уредио тридесет збирки песама које су објављене у едицијама "Књига госта" и "Токови", у издању Градске библиотеке у Чачку и Дисовог пролећа. Покренуо је и уређивао часопис "Глас библиотеке". Уредио је 12 бројева листа "Дисово пролеће". Уређивао и лист "Завичај", који је излазио на Кушићима.

Иницијатор је многих културних акција и манифестација, као што су: "Сусрети сакупљача народног блага", "Од октобра до октобра", "Сусрети песника суседних градова" и др.

У свим местима учитељевања посебно се ангажовао у раду културно-уметничких друштава и организовао: сусрете, гостовања, такмичења и приредбе. Основао је библиотеку у првом месту службовања, а у Девићима и Међуречју радио је на сређивању књижевних фондова и организовао рад тих библиотека.

Обављао је многе друштвене послове: био је председник Удружења просветних радника општине Ивањица (1961-1965), председник Месне заједнице у Међуречју у неколико наврата, председник Међуопштинске заједнице матичних библиотека у Краљеву, председник Републичке заједнице матичних библиотека Србије, од 1985. до 1989. године.

Добитник је следећих друштвених признања: проглашен је почасним грађанином Међуречја, носилац је похвале "13. септембар" Скупштине општине Ивањица и добитник републичке награде "Милорад Панић-Суреп", (1990), за рад у библиотекарству.

Заступљен је у *Лексикону писаца Југославије, Малој енциклопедији библиотекарства, Лексикону писаца просветних радника*, лексиконима: "Ко је ко у Србији 1991." и "Ко је ко у Србији 1995."

Љубомир Марковић је један од најзначајнијих познавалаца и истраживача моравичког краја.

СВETИСЛАВ Љ. МАРКОВИЋ (рођен, 3. јануара 1962. у Ивањици), инжењер, професор и публициста. Основну школу завршио у Међуречју код Ивањице (1976), Техничку у Чачку (1980), а Машински факултет у Крагујевцу (1981-1986), на коме је и магистрирао (1996). Као инжењер радио у "Црвеној застави" у Крагујевцу (1987-1989) и Техничком ремонтном заводу у Чачку (1989-1997). Предавач Више техничке школе у Чачку (од 1997).

Објавио преко 60 стручних и научних радова, од чега седам у иностранству. Публицистичке радове објављивао у *Чачанском гласу, Просветном прегледу, Врелу*. Приредио књигу Љубомира Марковића *Речима кроз време* (Чачак, 2001). За 13 година (1984-1997) одсудио преко 1100 кошаркашких утакмица.

Аутор и коаутор књига:

1. *Јаворски рат 1876, библиографија* (са Љубомиром Марковићем - Чачак, 1996),
2. *Ко је ко у Чачку 1997 - 333 личности* (лексикон, са Љубомиром Марковићем - Чачак, 1997),
3. *Збирка решених задатака из мерења и контроле* (Чачак, 1998),
4. *Регенерација зупчаника* (научна монографија, са Даницом Јосифовић - Крагујевац, 1998),
5. *Летопис Више техничке школе Чачак за школску 1998/99. годину* (Чачак, 1999),
6. *Виша техничка школа Чачак 1960-2000* (монографија - Чачак, 2000),
7. *Животокњижје Љубомира М. Марковића* (споменица - Чачак, 2001),
8. *Ко је ко у Чачку на почетку трећег миленијума - 470 личности* (лексикон, са Јованом Лукићем и Радованом Маринковићем - Чачак, 2002).

Заступљен је у *Лексикону писаца просветних радника*, у коме је написао преко 70 одредница.

Др Илија Поповић

**Књига је штампана захваљујући помоћи добијеној од
следећих добротвора:**

Предузеће “СІНИ” Чачак
власник *Слободан Бобан Спасовић*

Предузеће “СПЕКТАР” Чачак
власници *Милета и Јован Михаиловић*

“BEST” корпорација Прилике
власник *Радослав Лале Секулић*

Предузеће “ПЕГАЗ” Ивањица
директор *Бранко Ђурчић*

Књижарско предузеће “ПРОСВЕТА” Чачак
директор *Радош Драмићанин*

СТР “ВЕРТЕН” Чачак
власник *Александар Ацо Крчић*

Бранко Марковић, дипл. инг. ел.
Торонто – Канада

Бинго Дом културе Пљевља
власник *Јован Јоле Коружић*

Предузеће “РИСТИЋ” Ивањица
власник *Радомир Рацо Ристић*

На предњој корици су приказане неке од знаменитости моравичког краја (слева):

- *у горњем реду:*
- водопад на Моравици у Ивањици,
- Римски мост у Куманици,
- панорама Мучња,
 - *у средњем реду:*
- споменик мајору Илићу на Јавору,
- језеро Тичар на Голији (у централном делу корице),
- Сателитска станица у Дубрави код Ивањице,
 - *у доњем реду:*
- црква у Ковилђу,
- панорама Ивањице,
- Катићи.

На задњој корици је дата географска карта општине Ивањица.

Population of the Moravica's Stari Vlah

Copyright © 2002 by Geographical Institute
of Serbian Academy of Sciences and Arts

Printed in Serbia

Serbian National Library Catalog N

ISBN 86-80029-19-X

First Printing May 2002-05-13

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314(497.11)
911.37(497.11)

МАРКОВИЋ, Љубомир М.

Становништво Моравичког Старог Влаха /
Љубомир М. Марковић, Светислав Љ.
Марковић. - Београд : Географски институт
“Јован Цвијић” САНУ, 2002 (Чачак :
Светлост). - 357 стр. : илустр. ; 24 цм.
- (Посебна издања / Српска академија наука
и уметности, Географски институт “Јован
Цвијић” ; књ. 57)

На спор. насл. стр. : Population of
Moravica's Stari Vlah. - Слике аутора . -
Тираж 300. - Стр. 353-356 : Белешке о
ауторима / Илија Поповић. – Библиографија :
стр. 335-341. – Summary : Population of the
Moravica Region

ISBN 86-80029-19-X

1. Марковић, Светислав Љ.

а) Моравички крај – Становништво б)

Насеља – Моравички крај

COBISS-ID 98704140

На предњој корици су приказане неке од знаменитости моравичког краја (слева):

- у горњем реду:
 - водопад на Моравици у Ивањици,
 - Римски мост у Куманици,
 - панорама Мучња,
- у средњем реду:
 - споменик мајору Илићу на Јавору,
 - језеро Тичар на Голији (у централном делу корице),
 - Сателитска станица у Дубрави код Ивањице,
- у доњем реду:
 - црква у Ковиљу,
 - панорама Ивањице,
 - Катићи.

На задњој корици је дата географска карта општине Ивањица.

СКЕНИРАНО У ГЕОГРАФСКОМ
ИНСТИТУТУ У "ЈОВАН ЦВИЈИЋ" САНУ,
2022

Population of the Moravica's Stari Vlah

Copyright © 2002 by Geographical Institute
of Serbian Academy of Sciences and Arts

Printed in Serbia

Serbian National Library Catalog N

ISBN 86-80029-19-X

First Printing May 2002-05-13

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314(497.11)
911.37(497.11)

МАРКОВИЋ, Љубомир М.

Становништво Моравичког Старог Влаха /
Љубомир М. Марковић, Светислав Љ.
Марковић. - Београд : Географски институт
"Јован Цвијић" САНУ, 2002 (Чачак :
Светлост). - 357 стр. : илустр. ; 24 цм.
- (Посебна издања / Српска академија наука
и уметности, Географски институт "Јован
Цвијић" ; књ. 57)

На спор. насл. стр. : Population of
Moravica's Stari Vlah. - Слике аутора . -
Тираж 300. - Стр. 353-356 : Белешке о
ауторима / Илија Поповић. - Библиографија :
стр. 335-341. - Summary : Population of the
Moravica Region

ISBN 86-80029-19-X

1. Марковић, Светислав Љ.
а) Моравички крај – Становништво б)
Насеља – Моравички крај
COBISS-ID 98704140